ขุททกกัณฑวรรณนา

ขุททกสิกขาบทเหล่าใด สงเคราะห์ตามวรรคเป็น ๙ วรรค ประดิษฐานอยู่ด้วยดีแล้ว บัดนี้ จะมีการพรรณนาสิกขาบทเหล่านั้น ดังต่อไปนี้ :-

ปาจิตตีย์ มุสาวาทวรรคที่ ๑

มุสาวาทสิกขาบทที่ ๑

บรรดาวรรค ๙ เหล่านั้น (บรรดาขุททกสิกขาบทเหล่านั้น) พึงทราบวินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๑ แห่งมุสาวาทวรรคก่อน.

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องพระหัตถกะ]

คำว่า **หตฺถโก** เป็นชื่อของพระเถระนั้น. บุตรของพวกเจ้าศากยะ ชื่อว่าศากยบุตร. ได้ยินว่า ในครั้งพุทธกาล บุรุษแปดหมื่นคน ได้ออกบวช จากศากยตระกูล. ท่านพระหัตถกะนั้น เป็นคนใดคนหนึ่ง บรรดาบุรุษแปดหมื่นคนนั้น.

บทว่า **วาทกฺขิตฺโต** มีความว่า ถูกคำพูดที่ตนกำหนดไว้อย่างนี้ว่า " เราจักกระทำวาทะ (ทำการโต้วาทะกัน) " ซัดไป คือ ผลักไป อธิบายว่า ดันไป คือ ส่งไปสู่สำนักของพวกปรวาที. อีกอย่างหนึ่ง ท่านพระหัตถกะนั้น ถูกจิตของตนซัดไปในวาทะ ย่อมปรากฏในสถานที่ซึ่งมีโต้วาทะกันทุกครั้งไป; แม้เพราะเหตุนั้น ท่านจึงชื่อว่าถูกซัดไปในวาทะ (เป็นคนพูดสับปลับ).

ข้อว่า **อวชานิตฺวา ปฏิชานาติ** มีความว่า พระหัตถกะนั้น กำหนดโทษบางอย่างในคำพูดของตนได้ ถลากไถลไปว่า " นี้ ไม่ใช่คำพูดของเรา " เมื่อพูดไป ๆ สังเกตได้ว่าไม่มีโทษ แล้วยอมรับว่า " นี้ เป็นคำพูดของเราละ. "

ข้อว่า **ปฏิชานิตฺวา อวชานาติ** มีความว่า ท่านเมื่อกำหนดอานิสงส์ในคำพูดบางอย่างได้ ก็ยอมรับว่า " นี้ เป็นคำพูดของเรา " เมื่อพูดต่อไปอีก กำหนดโทษในถ้อยคำนั้นได้ ก็ถลากไถลไปว่า " นี้ ไม่ใช่คำพูดของเรา " ดังนี้.

ข้อว่า **อญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ** มีความว่า ย่อมกลบเกลื่อน คือ ย่อมปกปิด ได้แก่ ทับถมเหตุอย่างหนึ่ง ด้วยเหตุอย่างหนึ่ง คือ กล่าวเหตุว่า " รูปไม่เที่ยง เพราะเป็นของพึงรู้ได้ " แล้วกลับกล่าวเหตุเป็นต้นว่า " เพราะมีความเกิดเป็นธรรมดา. "

แต่ในกุรุนที ท่านกล่าวว่า " ย่อมพูดเรื่องอื่นเป็นอันมาก เพราะเหตุที่จะปกปิดปฏิญญาและความถลากไถลนั่น. "

ในคำว่า **เอตสฺส** เป็นต้นนั้น มีอธิบายดังต่อไปนี้ว่า " เธอย่อมกล่าวคำเป็นอันมากมีอาทิอย่างนี้ว่า ' ใครกล่าว กล่าวว่าอย่างไร ? กล่าวที่ไหน ? ' ดังนี้ เพื่อปกปิดคำปฏิญญาและคำถลากไถลนั้น. "

ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้อีกว่า " ถลากไถลแล้วปฏิญญาณ และปฏิญญาณแล้วถลากไถล นั่นแหละ ชื่อว่า กลบเกลื่อนเรื่องอื่นด้วยเรื่องอื่น. "

สองบทว่า **สมฺปชานมุสา ภาสติ** ได้แก่ กล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่.

หลายบทว่า **สงฺเกตํ กตฺวา วิสํวาเทติ** มีความว่า ทำการนัดหมายว่า " การโต้วาทะ จงมีในประเทศชื่อโน้น ในบรรดากาลมีปุเรภัตเป็นต้น ชื่อโน้น " ดังนี้ แล้วไปก่อน หรือหลังจากเวลาที่ตนนัดหมายไว้ แล้วกล่าวว่า " จงดูเอาเถิด ผู้เจริญ ! พวกเดียรถีย์ ไม่มาแล้ว แพ้แล้ว " ดังนี้ หลีกไปเสีย.

บทว่า **สมฺปชานมุสาวาเท** ได้แก่ ในเพราะการพูดเท็จทั้งที่รู้ตัวแล้วและกำลังรู้.

บทว่า **วิสํวาทนปุเรกฺขารสฺส** ได้แก่ ผู้พูดทำจิตที่คิดจะพูดให้คลาดเคลื่อนไว้เป็นเบื้องหน้า.

เจตนายังคำพูดอันนับเนื่องในมิจฉาวาจาให้ตั้งขึ้น ชื่อว่า **วาจา.**

ท่านแสดงเสียงอันตั้งขึ้นด้วยเจตนานั้น ด้วยคำว่า **คิรา.**

ทางแห่งถ้อยคำ ชื่อว่า **พยบถ.** ก็วาจานั่นแล ท่านเรียกว่า **" พยบถ "** เพราะเป็นแนวทางแม้ของชนเหล่าอื่น ผู้ถึงทิฏฐานุคติ.

การเปล่งวาจาที่มีความเข้าใจกันว่าคำพูด ชื่อว่า **วจีเภท.** วาจามีชนิดต่าง ๆ กันนั่นเอง ท่านเรียกอย่างนี้ (ว่าวจีเภท).

วจีวิญญัติ ชื่อว่า **วิญญัติที่เป็นไปทางวาจา.** ด้วยอาการอย่างนี้ ผู้ศึกษาพึงทราบว่า " ด้วยบทแรก ท่านพระอุบาลีกล่าวเพียงเจตนาล้วน, ด้วย ๓ บทท่ามกลาง กล่าวเจตนาที่ประกอบด้วยเสียงซึ่งตั้งขึ้นด้วยเจตนานั้น, ด้วยบทเดียวสุดท้าย กล่าวเจตนาที่ประกอบด้วยวิญญัติ. "

โวหาร (คำพูด) ของเหล่าชนผู้ไม่ใช่พระอริยเจ้า คือเหล่า

พาลปุถุชน ชื่อว่า **อนริยโวหาร.**

พระอุบาลีเถระ ครั้นแสดงสัมปชานมุสาวาทอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะแสดงลักษณะแห่งอนริยโวหาร ที่นับเป็นสัมปชานมุสาวาท ซึ่งกล่าวไว้ในที่สุด จึงกล่าวคำมีอาทิว่า **อทิฏฺฐํ นาม** ดังนี้.

[อรรถาธิบายอนริยโวหาร ๘ อย่าง]

ในคำว่า **อทิฏฺฐํ** เป็นต้นนั้น บัณฑิตพึงทราบอรรถโดยนัยนี้ว่า " ถ้อยคำ หรือ เจตนาเป็นเหตุยังถ้อยคำนั้นให้ตั้งขึ้น ของภิกษุกล่าวเรื่องที่ตนไม่เห็นอย่างนี้ว่า ' ข้าพเจ้าเห็น ' ชื่อว่า อนริยโวหาร อย่างหนึ่ง "

อีกนัยหนึ่ง บัณฑิตพึงทราบสันนิษฐาน ในคำว่า **อทิฏฺฐํ ทิฏฺฐํ เม** เป็นต้นนี้ว่า " อารมณ์ที่ตนไม่ได้รับด้วยอำนาจแห่งจักษุชื่อว่า ไม่เห็น, ที่ไม่ได้รับด้วยอำนาจแห่งโสตะ ชื่อว่า ไม่ได้ยิน, ที่ไม่ได้รับ ทำให้ดุจเนื่องเป็นอันเดียวกันกับอินทรีย์ ๓ ด้วยอำนาจแห่งฆานินทรีย์เป็นต้น ชื่อว่า ไม่ทราบ, ที่วิญญาณล้วน ๆ อย่างเดียว นอกจากอินทรีย์ ๕ ไม่ได้รับ ชื่อว่า ไม่รู้. "

แต่ในพระบาลี พระผู้มีพระภาคตรัสเทศนาโดยนัยอันปรากฏชัดทีเดียวอย่างนี้ว่า " ที่ชื่อว่า ไม่เห็น คือ ไม่เห็นด้วยตา " ฉะนี้แล.

ก็บรรดาอารมณ์ที่ได้เห็นเป็นต้น ที่ตนเองก็ดี คนอื่นก็ดี เห็นแล้ว ชื่อว่า ทิฏฐะทั้งนั้น. อารมณ์ที่ชื่อว่า สุตะ มุตะ และ วิญญาตะ ก็อย่างนี้. นี้ เป็นบรรยายหนึ่ง. ส่วนอีกบรรยายหนึ่ง อารมณ์ใดที่ตน

เห็นเอง อารมณ์นั้น จัดเป็นทิฏฐะแท้. ในสุตะเป็นต้น ก็มีนัยอย่างนี้. ก็อารมณ์ใดที่คนอื่นเห็น อารมณ์นั้น ย่อมตั้งอยู่ในฐานะแห่งอารมณ์ที่ตนได้ยิน. แม้อารมณ์มีสุตะเป็นต้น ก็มีนัยอย่างนี้.

บัดนี้ พระอุบาลีเถระ เมื่อจะยกอาบัติขึ้นแสดงด้วยอำนาจแห่งอนริยโวหารเหล่านั้น จึงกล่าวคำว่า **ตีหากาเรหิ** เป็นต้น. บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งคำว่า **ตีหากาเรหิ** เป็นต้นนั้น โดยนัยดังที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในวรรณนาบาลีจตุตถปาราชิก มีอาทิอย่างนี้ว่า " ภิกษุกล่าวสัมปชานมุสาวาทว่า ' ข้าพเจ้าบรรลุปฐมฌาน ' ต้องอาบัติปาราชิกโดยอาการ ๓ " ดังนี้นั่นแล. จริงอยู่ ในบาลีจตุตถปาราชิกนั้น ท่านกล่าวไว้เพียงคำว่า " **ปฐมํ ฌานํ สมปชฺชึ** ข้าพเจ้าบรรลุปฐมฌานแล้ว " อย่างเดียว, ในสิกขาบทนี้ กล่าวไว้ว่า " **อทิฏฺฐํ ทิฏฺฐํ เม** ไม่เห็นพูดว่า ข้าพเจ้าเห็น " ดังนี้. และในบาลีจตุตถปาราชิกนั้น กล่าวไว้ว่า **อาปตฺติ ปาราชิกสฺส** (ต้องอาบัติปาราชิก) " ในสิกขาบทนี้กล่าวว่า " **อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** (ต้องอาบัติปาจิตตีย์) " ดังนี้. มีความแปลกกันเพียงในวัตถุและอาบัติอย่างนี้. คำที่เหลือมีลักษณะอย่างเดียวกันแท้แล. แม้คำเป็นต้นว่า **ตีหากาเรหิ ทฏฺเฐ เวมติโก** ก็พึงทราบเนื้อความโดยนัยดังกล่าวแล้ว ในวรรณนาบาลีทุฏฐโทสสิกขาบทเป็นต้น อย่างนี้ว่า " **ทิฏฺฐสฺส โหติ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปชฺชนฺโน ทิฏฺเฐ เวมติโก** (ภิกษุผู้โจทก์นั้นได้เห็นภิกษุผู้ต้องปาราชิกธรรม มีความสงสัยในสิ่งที่ได้เห็น) " ดังนี้นั่นแล. ก็ใน

สิกขาบทนี้ เพียงแต่คำบาลีเท่านั้น แปลกกัน (จากบาลีจตุตถปาราชิก). ส่วนในเนื้อความพร้อมทั้งเถรวาท ไม่มีการแตกต่างอะไรกันเลย.

สองบทว่า สหสา ภณติ ความว่า ภิกษุไม่ได้ไตร่ตรอง หรือไม่ได้ใคร่ครวญ พูดโดยเร็วถึงสิ่งที่ไม่เห็นว่า " ข้าพเจ้าเห็น. "

คำว่า **อญฺญํ ภณิสฺสามีติ อญฺญํ ภณติ** ความว่า เมื่อตนควรจะกล่าวคำว่า " จีวรํ (จีวร) " ไพล่กล่าวว่า " จีรํ (นาม) " ดังนี้ เป็นต้น เพราะความเป็นผู้อ่อนความคิด เพราะเป็นผู้เซอะ เพราะความพลาดพลั้ง. แต่ภิกษุใด ผู้อันสามเณรเรียนถามว่า " ท่านขอรับ ! เห็นอุปัชฌาย์ของกระผมบ้างไหม ? " ดังนี้ กระทำการล้อเลียน กล่าวว่า " อุปัชฌาย์ของเธอจักเทียมเกวียนบรรทุกฟืนไปแล้วกระมัง " หรือว่า เมื่อสามเณรได้ยินเสียงสุนัขขจิ้งจอกแล้ว ถามว่า " นี่เสียงสัตว์อะไร ขอรับ !? " กล่าวว่า " นี่เสียงของพวกคนผู้ช่วยกันยกล้อที่ติดหล่มของมารดาเธอ ผู้กำลังไปด้วยยาน " ดังนี้ อย่างนี้กล่าวคำอื่นไม่ใช่เพราะเล่นไม่ใช่เพราะพลั้ง, ภิกษุนั่น ย่อมต้องอาบัติแท้. ยังทีถ้อยคำอย่างหนึ่ง ชื่อว่า **ปูรณกถา** คือ ภิกษุรูปหนึ่งได้น้ำมันเล็กน้อยในบ้าน แล้วกลับมาสู่วิหารพูดกะสามเณรว่า " เธอไปไหนเสีย วันนี้ บ้านมีแต่น้ำมันอย่างเดียว " ดังนี้ ก็ดี ได้ชิ้นขนมที่เขาวางไว้ในกระเช้า และพูดกะสามเณรว่า " วันนี้ คนทั้งหลายในบ้าน เอากระเช้าหลายใบใส่ขนมไป " ดังนี้ก็ดี. นี้ จัดเป็นมุสาวาทเหมือนกัน. คำที่เหลือตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้มีสมฏฐาน ๓ เกิดขึ้น ทางกายกับจิต ๑ ทางวาจา

กับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

มุสาวาทสิกขาบทที่ ๑ จบ.

มุสาวาทวรรค โอมสวาทสิกขาบทที่ ๒

พึงทราบวินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถเรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์และโคนันทิวิสาล]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โอมสนฺติ** คือ ย่อมกล่าวเสียดแทง.

บทว่า **ขุํสนฺติ** คือ ย่อมด่า.

บทว่า **วมฺเภนฺติ** คือ ย่อมขู่กรรโชก.

ด้วยบทว่า **ภูตปุพฺพํ** พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำเรื่องนี้มาแสดงเพื่อทรงตำหนิการกล่าวเสียดแทง.

คำว่า **นนฺทิ** ในคำว่า **นนฺทิวิสาโล นาม** (นี้) เป็นชื่อของโคถึกนั้น. ก็โคถึกนั้น มีเขายาวใหญ่ เพราะเหตุนั้น เจ้าของจึงตั้งชื่อว่า " นันทิวิสาล, " โดยสมัยนั้น พระโพธิสัตว์เป็นโคถึกชื่อนันทิวิสาล. พราหมณ์เลี้ยงดูโคถึกนั้นอย่างดีเหลือเกิน ด้วยอาหารมียาคูและข้าวสวยเป็นต้น. ครั้งนั้น โคนันทิวิสาลนั้น เมื่อจะอนุเคราะห์พราหมณ์จึงกล่าวคำว่า " เชิญท่านไปเถิด " ดังนี้เป็นต้น.

สองบทว่า **ตตฺเถว อฏฺฐาสิ** มีความว่า แม้ในกาลแห่งอเหตุกปฏิสนธิ โคนันทิวิสาลย่อมรู้จักคำกล่าวเสียดแทงของผู้อื่นได้ โดยเป็นคำไม่เป็นที่พอใจ; เพราะฉะนั้น มันใคร่เพื่อแสดงโทษแก่พราหมณ์จึงได้ยืนนิ่งอยู่.

หลายบทว่า **สกฏสตํ อติพทฺธํ ปวฏฺเฏสิ** มีความว่า พระโพธิสัตว์ เมื่อจะลากเกวียน ๑๐๐ เล่มที่จอดไว้ตามลำดับสอดไม้ไว้ภาย

ใต้ กระทำให้ต่อเนื่องกันอันบรรทุกเต็มด้วยถั่วเขียว ถั่วเหลือง และทรายเป็นต้น, เกวียน ๑๐๐ เล่ม เป็นของอันตนจะต้องลากไปอีกใน เมื่อกำถึงส่วนของกำแรกตั้งอยู่ก่อนแล้ว แม้ก็จริง ถึงกระนั้น (พระ-โพธิสัตว์) ก็ได้ลากไปตลอดที่ประมาณชั่ว ๑๐๐ เล่มเกวียน เพื่อให้เกวียนเล่มหลังจอดในที่เกวียนเล่มหน้าจอดอยู่. จริงอยู่ พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ย่อมไม่มีการกระทำที่ย่อหย่อน.

บาทคาถาว่า **เตน จตฺตมโน อหุ** มีความว่า โคนันทิวิสาลนั้น มีใจเบิกบาน เพราะการได้ทรัพย์นั้นของพราหมณ์ และเพราะการงานของตน.

ก็ในคำว่า **อกฺโกเสนปิ** นี้ พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์จะจำแนกไว้ข้างหน้าว่า " คำด่ามี ๒ อย่าง คือ คำด่าที่เลว ๑ คำด่าที่ดี ๑; " เพราะฉะนั้น จึงไม่ตรัสเหมือนอย่างที่ตรัสไว้ในก่อนว่า " ย่อมด่าด้วยคำที่เลวบ้าง " ตรัสไว้อย่างนี้ว่า **" อกฺโกเสน** (โดยคำสบประมาท) " ดังนี้.

[แก้อรรถโอมสวาทเป็นต้น]

ชาติแห่งคนการช่างถากไม้ชื่อว่า **เวณชาติ.**

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า **เวฬุการชาติ** ดังนี้ ก็มี.

ชาติแห่งพรานเนื้อเป็นต้น ชื่อว่า **เนสาทชาติ.**

ชาติแห่งคนการช่างทำหนัง ชื่อว่า **รถการชาติ** (ชาติแห่งคนทำรถ).

ชาติแห่งคนเทดอกไม้ ชื่อว่า **ปุกฺกุสชาติ.**

คำว่า **อวกณฺณกา** เป็นชื่อของพวกทาส; เพราะฉะนั้น จึงเป็นคำเลว.

บทว่า **โอญาตํ** แปลว่า ที่เขาเย้ยหยัน. ภิกษุบางพวกสวดว่า **อุญฺญาตํ** ดังนี้ ก็มี.

บทว่า **อวญฺญาตํ** แปลว่า ที่เขาเหยียดหยาม.

บทว่า **หีฬิตํ.** แปลว่า ที่เขาเกลียดชัง.

บทว่า **ปริภูตํ** แปลว่า ที่เขาดูหมิ่นว่า " จะมีประโยชน์อะไรด้วยคนนี้. "

บทว่า **อจิตีกตํ** แปลว่า ที่เขาไม่กระทำความเคารพยกย่อง.

การงานช่างไม้ ชื่อว่า **โกฏฐกกรรม.** นิ้วหัวแม่มือ ชื่อว่า **มุทธา** (วิชาการช่างนับ). การนับที่เหลืออการมีการนับไม่ขาดสายเป็นต้น ชื่อว่า **คณนา** (วิชาการช่างคำนวณ). อักษรเลข ชื่อว่า **เลขา** (วิชาการช่างเขียน). โรคเบาหวาน ท่านเรียกว่า โรคอุกฤษฏ์ เพราะไม่มีเวทนา.

บทว่า **ปาฏิกงฺขา** แปลว่า พึงปรารถนา.

สองบทว่า **ยกาเรน วา ภกาเรน วา** มีความว่า คำด่าที่ประกอบ ย อักษร และ ภ อักษร (ชื่อว่า เป็นคำด่าที่เลว).

ในคำว่า **กาฏโกฏจิกาย วา** (นี้) นิมิตแห่งบุรุษชื่อว่า **กาฏะ** นิมิตแห่งสตรี ชื่อว่า **โกฏจิกา.** คำด่าที่ประกอบด้วยบททั้งสองนั่นอันใด คำด่านั่น ชื่อว่า เลว แล.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงยกอาบัติขึ้นปรับ ด้วยอำนาจ

แห่งชนิดของอักโกสวัตถุมีชาติเป็นต้นเหล่านั้น จึงตรัสคำมีอาทิว่า **อุป-สมฺปสฺโน อุปสมิปนฺนํ** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น สามบทว่า **ขุํเสตุกาโม วมฺเภตุกาโม มงฺกุกตฺตุกาโม** มีความว่า ผู้ประสงค์จะด่า ประสงค์จะติเตียน ประสงค์จะทำให้อัปยศ.

สองบทว่า **หีเนน หีนํ** ได้แก่ ด้วยคำกล่าวถึงชาติอันเลว คือ ด้วยชาติที่เลว. บัณฑิตพึงทราบอรรถในบททั้งปวง โดยอุบายอย่างนี้.

อนึ่ง บรรดาบทเหล่านี้ ภิกษุ เมื่อกล่าวให้เลวด้วยถ้อยคำอันเลว ถึงจะกล่าวคำจริงก็ตาม ถึงอย่างนั้น เธอก็ต้องปาจิตตีย์ทุก ๆ คำพูด เพราะเป็นผู้ประสงค์จะกล่าวเสียดแทง. และเมื่อกล่าวให้เป็นคนเลวด้วยคำที่ดี แม้จะกล่าวคำไม่จริงก็ตาม, ถึงอย่างนั้น ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ด้วยสิกขาบทนี้ เพราะเป็นผู้ประสงค์จะกล่าวเสียดสี ไม่ใช่ด้วยสิกขาบทก่อน. ฝ่ายภิกษุใด กล่าวคำเป็นต้นว่า " เจ้าเป็นจัณฑาลดี เจ้าเป็นพราหมณ์ดี เจ้าเป็นจัณฑาลชั่ว เจ้าเป็นพราหมณ์ชั่ว ดังนี้, แม้ภิกษุนั้น พระวินัยธรพึงปรับด้วยอาบัติเหมือนกัน.

ก็ในวาระว่า **สนฺติ อิเธกจฺเจ** เป็นต้นนี้ เป็นอาบัติทุกกฏ เพราะเป็นคำกล่าวกระทบกระทั่ง. แม้ในวาระว่า **เย-นูน-น-มยํ** ดังนี้เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. แต่ในอนุปสัมบัน เป็นทุกกฏอย่างเดียว ในวาระทั้ง ๔. แต่ด้วยคำว่า **โจโรสิ คณฺฐิเภทโกสิ** (เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนทำลายปม) เป็นต้น ทุก ๆ วาระ เป็นทุกกฏเหมือนกัน ทั้งอุปสัมบันทั้งอนุปสัมบัน. อนึ่ง เพราะความ

ประสงค์จะเล่น เป็นทุพภาษิตทุก ๆ วาระ ทั้งอุปสัมบัน ทั้งอนุปสัมบัน. ความเป็นผู้มีความประสงค์ในอันล้อเลียนและหัวเราะ ชื่อว่า ความเป็นผู้มีความประสงค์จะเล่น. ก็ในสิกขาบทนี้ เว้นภิกษุเสีย สัตว์ทั้งหมด มีนางภิกษุณีเป็นต้น บัณฑิตพึงทราบว่า ตั้งอยู่ในฐานะแห่งอนุปสัมบัน.

ในคำว่า **อตฺถปุเรกฺขารสฺส** เป็นต้น พึงทราบว่า ภิกษุผู้กล่าวอรรถแห่งพระบาลี ชื่อว่า **อัตถปุเรกขาระ** (ผู้มุ่งอรรถ). ผู้บอกสอนพระบาลี พึงทราบว่า **ธัมมปุเรกขาระ** (ผู้มุ่งธรรม). ผู้ตั้งอยู่ในการพร่ำสอน กล่าวโดยนัยเป็นต้นว่า " ถึงบัดนี้ เจ้าเป็นคนจัณฑาล, เจ้าก็อย่าได้ทำบาป, อย่าได้เป็นคนมีมืดไปมืดไปเป็นเบื้องหน้า " ดังนี้, พึงทราบว่า ชื่อว่า **อนุสาสนีปุเรกขาระ** (ผู้มุ่งสอน). บทที่เหลือตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต ทุกขเวทนา ฉะนี้แล.

แต่ในอาบัติเหล่านี้ อาบัติทุพภาษิต เกิดทางวาจากับจิต เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ อกุศลจิต มีเวทนา ๒ คือ สุขเวทนา ๑ อุเปกขาเวทนา ๑.

โอมสวาทสิกขาบทที่ ๒ จบ.

มุสาวาทวรรค เปสุญญวาทสิกขาบทที่ ๓

พึงทราบวินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์]

บทว่า **ภณฺฑนชาตานํ** ได้แก่ ผู้เกิดบาดหมางกันแล้ว. ส่วนเบื้องต้นแห่งความทะเลาะกัน ชื่อว่า ภัณฑนะ (ความบาดหมาง). คือ การปรึกษากันในฝักฝ่ายของตน มีอาทิว่า " เมื่อเขากล่าวคำอย่างนี้ว่า ' กรรมอย่างนี้ อันคนนี้และคนนี้กระทำแล้ว ' พวกเราจักกล่าวอย่างนี้ " (ชื่อว่า ภัณฑนะ ความบาดหมาง). การล่วงละเมิดทางกายและวาจา ให้ถึงอาบัติ ชื่อว่า กลหะ (การทะเลาะ). การกล่าวขัดแยงกัน ชื่อว่า วิวาทะ. พวกภิกษุผู้ถึงความวิวาทกันนั้น ชื่อว่า วิวาทาปันนะ.

บทว่า **เปสุญฺญํ** ได้แก่ ซึ่งวาจาส่อเสียด. มีคำอธิบายว่า " ซึ่งวาจาทำให้สูญเสียความเป็นที่รักกัน. "

บทว่า **ภิกฺขุเปสุญฺเญ** ได้แก่ ในเพราะคำส่อเสียดภิกษุทั้งหลาย, อธิบายว่า " ในเพราะคำส่อเสียดที่ภิกษุฟังจากภิกษุแล้วนำเข้าบอกแก่ภิกษุ. "

สองบทว่า **ทิวีหิ อากาเรหิ** ได้แก่ ด้วยเหตุ ๒ อย่าง.

บทว่า **ปิยกมฺยสฺส วา** คือ ของผู้ปรารถนาให้ตนเป็นที่รักของเขาว่า " เราจักเป็นที่รักของผู้นี้ อย่างนี้ " หนึ่ง.

บทว่า **เภทาธิปฺปายสฺส วา** คือ ของผู้ปรารถนาความแตกร้าว

แห่งคนหนึ่งกับคนหนึ่ง ว่า " คนนี้ จักแตกกันกับคนนี้ ด้วยอาการอย่างนี้ " หนึ่ง.

บททั้งปวง มีบทว่า **ชาติโต วา** เป็นอาทิ มีนัยดังกล่าวแล้วในสิกขาบทก่อนนั่นแล. แม้ในสิกขาบทนี้ ชนทั้งหมดจนกระทั่งนางภิกษุณีเป็นต้น ก็ชื่อว่า อนุปสัมบัน.

สองบทว่า **น ปิยกมฺยสฺส น เภทาธิปฺปายสฺส** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้เห็น ภิกษุรูปหนึ่งกำลังด่า และรูปหนึ่งอดทนได้แล้วกล่าว เพราะตนเป็นผู้มักติคนชั่วอย่างเดียว โดยทำนองนี้ว่า " โอ ! คนไม่มียางอาย จักสำคัญคนดีชื่อแม้เช่นนี้ว่า ตนควรว่ากล่าวได้เสมอ. " บทที่เหลือมีอรรถตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ วาจากับจิต ๑ กายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

เปสุญญวาทสิกขาบทที่ ๓ จบ.

มุสาวาทวรรค ปทโสธัมมสิกขาบทที่ ๔

พึงทราบวินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะว่าด้วยการสอนธรรมโดยบท]

บทว่า **อปฺปติสฺสา** ได้แก่ ไม่ยำเกรง, อธิบายว่า " เมื่อพวกภิกษุฉัพพัคคีย์กล่าวว่า ' ดูก่อนอุบาสกทั้งหลาย ! แม้ถ้อยคำก็ไม่อยากฟัง คือ ไม่เอื้อเฟื้อ. " อีกอย่างหนึ่ง ความว่า " ไม่มีความยำเกรง ไม่ประพฤติอ่อนน้อม. "

บทว่า **อสภาควุตฺติกา** ได้แก่ ผู้มีความเป็นอยู่ไม่ถูกส่วนกัน; อธิบายว่า " ผู้มีความประพฤติไม่ดำเนินไปเหมือนอย่างที่พวกอุบาสกควรประพฤติในหมู่ภิกษุ. "

คำว่า **ปทโส ธมฺมํ วาเจยฺย** ความว่า ให้กล่าวธรรมเป็นบท ๆ รวมกัน (กับอนุปสัมบัน), อธิบายว่า ให้กล่าว (ธรรม) เป็นโกฏฐาส ๆ (เป็นส่วน ๆ). " ก็เพราะบทที่มีชื่อว่าโกฏฐาสนั้นมีอยู่ ๔ อย่าง; ฉะนั้น เพื่อแสดงบททั้ง ๔ อย่างนั้น พระอุบาลีเถระจึงกล่าวไว้ในบทภาชนะว่า บท อนุบท อนุอักขระ อนุพยัญชนะ.

บรรดาบทเป็นต้นนั้น บท หมายเอาคาถาบาทหนึ่ง. อนุบท หมายเอาบาทที่สอง. อนุอักขระ หมายเอาอักขระตัวหนึ่ง ๆ (หมายเอาอักขระแต่ละตัว). อนุพยัญชนะ หมายเอาพยัญชนะตัวท้ายคล้ายกับพยัญชนะตัวต้น. ผู้ศึกษาพึงทราบความต่างกัน ในบทเป็นต้นนั่นอย่างนี้ คือ " อกขระแต่ละตัวชนิดใดชนิดหนึ่ง ชื่อว่า อนุอักขระ, ประชุมอักขระ

ชื่อว่า อนุพยัญชนะ, ประชุมอักขระและอนุพยัญชนะ ชื่อว่า บท, บทแรก ชื่อว่า บทเหมือนกัน, บทที่สอง ชื่อว่า อนุบท. "

บัดนี้ บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **ปทํ นาม เอกโต ปฏฺฐเปตฺวา เอาโต โอสาเปนฺติ** ต่อไป :- เมื่อภิกษุให้กล่าวธรรมเนื่องด้วยคาถา เริ่มบทแต่ละบทนี้ว่า **" มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา "** พร้อมกันกับอนุปสัมบัน แล้วให้จบลงก็พร้อมกัน. แม้สำหรับภิกษุผู้ให้กล่าวอย่างนี้ ก็พึงหรับปาจิตตีย์หลายตัวตามจำนวนบท.

พึงทราบวินิจฉัยยในคำว่า **อนุปทํ นาม ปาเฏกฺกํ ปฏฺฐเปตฺา เอกโต โอสาเปนฺติ** ต่อไป :- เมื่อพระเถระกล่าวว่า **" มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา "** ดังนี้ สามเณรกล่าวบทนั้นไม่ทัน จึงกล่าวบทที่สองพร้อมกันว่า **" มโนเสฏฺฐา มโนมยา. "** ภิกษุและสามเณรทั้งสองรูปนี้ ชื่อว่าขึ้นต้นต่างกันให้จบลงพร้อมกัน. แม้สำหรับภิกษุผู้ให้กล่าวอย่างนี้ ก็พึงปรับปาจิตตีย์หลายตัวตามจำนวนอนุบท.

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **อนฺวกฺขรํ นาม รูปํ อนิจฺจนฺติ วุจฺจมาโน รูติ โอปาเตติ** ต่อไป :- ภิกษุสอนสามเณรว่า " แน่ะสามเณร ! เธอจงว่า **' รูปํ อนิจฺจํ "** กล่าวพร้อมกันเพียงรู้ - อักษรเท่านั้น แล้วหยุดอยู่. แม้สำหรับภิกษุผู้ให้กล่าวอย่างนี้ ก็พึงปรับปาจิตตีย์หลายตัวตามจำนวนอนุอักขระ. และแม้ในคาถาพันธ์ บัณฑิตก็ย่อมได้นัยเช่นนี้เหมือนกันแท้ทีเดียว.

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **อนุพฺยญฺชนํ นาม รูปํ อนิจฺจนฺติ วุจฺจมาโน เวทนา อนิจฺจาติ สทฺทํ นิจฺฉาเรติ** ต่อไป :- สามเณร

ให้บอกสูตรนี้ว่า **" รูปํ ภิกฺขเว อนิจฺจํ เวทนา อนิจฺจา "** เป็นต้น พระเถระบอกว่า **" รูปํ อนิจฺจํ "** ดังนี้ เปล่งวาจากล่าวอนิจจบทนี้ว่า **" เวทนา อนิจฺจา "** พร้อมกับอนิจจบทของพระเถระว่า **" รูปํ อนิจฺจํ "** นี้ เพราะเป็นผู้มีปัญญาว่องไว. แม้สำหรับภิกษุผู้ให้กล่าวอย่างนี้ พระวินัยธรก็พึงปรับปาจิตตีย์หลายตัวตามจำนวนอนุพยัญชนะ. ส่วนความสังเขปในบทเหล่านี้มีดังนี้ว่า " บรรดาบทเป็นต้นนี้ ภิกษุกล่าวบทใด ๆ พร้อมกันย่อมต้องอาบัติด้วยบทนั้น ๆ. "

[ว่าด้วยภาษิต ๔ มีพุทธภาษิตเป็นต้น]

วินัยปิฎกทั้งสิ้น อภิธรรมปิฎก ธรรมบท จริยาปิฎก อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ และพระสูตรทั้งหลายมีพรหมชาลสูตรเป็นต้น ชื่อว่า **พุทธภาษิต.**

ธรรมที่พวกสาวกผู้นับเนื่องในบริษัท ๔ ภาษิตไว้ มีอันงคณสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร อนุมานสูตร จูฬเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตรเป็นต้น ชื่อว่า **สาวกภาษิต.**

ธรรมที่พวกปริพาชกภายนอกกล่าวไว้ มีอาทิอย่างนี้ คือ ปริพาชกวรรคทั้งสิ้น คำปุจฉาของพราหมณ์ ๑๖ คน ผู้เป็นอันเตวาสิกของพราหมณ์ชื่อพาวรี ชื่อว่า **อิสิภาษิต.**

ธรรมที่พวกเทวดากล่าวไว้ ชื่อว่า **เทวตาภาษิต.** เทวตาภาษิตธรรมนั้น บัณฑิตพึงทราบ ด้วยอำนาจแห่งเรื่องมีเทวตาสังยุตต์ เทวปุตตสังยุตต์ มารสังยุตต์ พรหมสังยุตต์ และสักกสังยุตต์เป็นต้น.

บทว่า **อตฺถูปสญฺหิโต** ได้แก่ ธรรมที่อาศัยอรรถกถา.

บทว่า **ธมฺมูปสญฺหิโต** ได้แก่ ธรรมที่อาศัยพระบาลี. แม้ด้วยบททั้งสองนี้ พระอุบาลีเถระกล่าวธรรมที่อาศัยนิพพานซึ่งปราศจากวัฏฏะนั่นเอง. จะกล่าวถึงธรรมที่อาศัยนิพพานซึ่งปราศจากวัฏฏะ แม้ก็จริง, ถึงกระนั้น ก็เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ให้กล่าวธรรมที่ขึ้นสู่สังคีติทั้ง ๓ คราว โดยบทเหมือนกัน. ไม่เป็นอาบัติแม้ในคำที่อาศัยพระ-นิพพาน ซึ่งท่านรจนาไว้ โดยผูกเป็นคาถาโศลกเป็นต้น ด้วยอำนาจภาษาต่าง ๆ.

แม้ในสูตรที่ไม่ได้ยกขึ้นสู่สังคีติ ๓ คราว เช่นนี้ คือ กุลุมพสูตร ราโชวาทสูตร ติกขินทริยสูตร จตุปริวัตตสุตร และนันโทปนันทสูตร ก็เป็นอาบัติเหมือนกัน ถึงการทรมานพญานาค ชื่อว่าอปลาละ อาจารย์ก็กล่าวไว้ (ด้วยอำนาจก่อให้เกิดอาบัติ), แต่ในมหาปัจจรีท่านปฏิเสธ (อธิบายว่าไม่เป็นอาบัติ).

ในปฏิภาณส่วนตัวของพระเถระ ในเมณฑกมิลินทปัญหา ไม่เป็นอาบัติ. (แต่) เป็นอาบัติในถ้อยคำที่พระเถระนำมากล่าว เพื่อให้พระราชาทรงยินยอม.

อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า " ก็ปกรณ์ทั้งหลายมีอาทิ คือ วัณณปิฎก อังคุลิมาลปิฎก รัฐปาลครรชิต อาลวกครรชิต คุฬหอุมมังคะคุฬห-เวสสันดร คุฬหวินัย เวทัลลปิฎก[๑]เป็นต้น ไม่เป็นพุทธพจน์แท้. "

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า " ธรรมชื่อว่า **สีลูปเทส** พระธรรมเสนา-บดีกล่าวไว้, " ในธรรมนั้น เป็นอาบัติเหมือนกัน ยังมีปกรณ์แม้อื่น

๑. เป็นพระสูตรฝ่ายมหายาน ของเราไม่มี. - ผู้ชำระ.

เช่น มัคคกถา อารัมมณกถา วุฑฒิกรัณฑกญาณวัตถุ และอสุภกถา เป็นต้น, ในปกรณ์เหล่านั้น ท่านจำแนกโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ไว้. ในธุดงคปัญหา ท่านจำแนกปฏิปทาไว้, เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "เป็นอาบัติในปกรณ์เหล่านั้น."

แต่ในอรรถกถามหาปัจจรีเป็นต้นท่านกล่าวอนาบัติไว้ ในจำพวกราโชวาทสูตร ติกขินทริยสูตร จตุปริวัตตสูตร นันโทปนันทสูตร กุลุมพสูตร[๑]นั่นแล ซึ่งไม่ขึ้นสู่สังคีติ แล้วกำหนดอรรถไว้ดังนี้ว่า "บรรดาคำที่เหลือ เฉพาะคำที่ท่านนำมาจากพุทธพจน์กล่าวไว้เท่านั้น เป็นวัตถุแห่งอาบัติ นอกจากนี้หาเป็นไม่."

คำว่า **เอกโต อุทฺทิสาเปนฺโต** มีความว่า ภิกษุแม้เรียนบาลีร่วมกับอนุปสัมบันกล่าวพร้อมกัน ไม่เป็นอาบัติ.

ในคำนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- อุปสัมบันกับอนุปสัมบันนั่งแล้ว ขอให้อาจารย์สวด, อาจารย์คิดว่า "เราจะสวดแก่อุปสัมบันและอนุปสัมบันทั้งสองผู้นั่งแล้ว" จึงสวดพร้อมกันกับเธอเหล่านั้น. เป็นอาบัติแก่อาจารย์ เป็นอนาบัติแก่ภิกษุผู้เรียนเอาพร้อมกับอนุปสัมบัน. แม้อุปสัมบันกับอนุปสัมบัน ทั้งสองยืนเรียนอยู่ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. ภิกษุหนุ่มนั่ง สามเณรยืน, ไม่เป็นอาบัติแก่อาจารย์ผู้บอก ด้วยคิดว่า "เราจะกล่าวแก่ภิกษุผู้นั่ง." ถ้าภิกษุหนุ่มยืน ฝ่ายสามเณรนั่ง ไม่เป็นอาบัติแม้แก่อาจารย์ผู้กล่าวอยู่ ด้วยคิดว่า "เราจะกล่าวแก่ภิกษุผู้ยืน."

๑. เป็นพระสูตรฝ่ายมหายาน ของเราไม่มี. - ผู้ชำระ.

ถ้าสามเณรรูปหนึ่งนั่งอยู่ในระหว่างภิกษุมากรูป เป็นอจิตตกาบัติแก่อาจารย์ผู้ให้กล่าวธรรมโดยบทในเพราะสามเณรนั่งอยู่ด้วย.

ถ้าสามเณรยืนหรือนั่งละอุปจารเสีย เพราะสามเณรไม่นับเนื่องอยู่ในพวกภิกษุที่อาจารย์ให้กล่าว (ธรรมโดยบท) เธอจึงถึงการนับว่าเรียนเอาคัมภีร์เล็ดลอดออกไปโดยทิศาภาคหนึ่ง; เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นอาบัติ (แก่อาจารย์).

คำว่า **เอกโต สชฺฌายํ กโรนฺโต** มีความว่า อุปสัมบันเมื่อกระทำการสาธยายร่วมกันกับอนุปสัมบัน สวดพร้อมกันกับอนุปสัมบันนั้นแล ไม่เป็นอาบัติ. แม้ภิกษุเรียนอุเทสในสำนักแห่งอนุปสัมบันสวดร่วมกับอนุปสัมบันนั้น ก็ไม่เป็นอาบัติ. เพราะว่า แม้อุปสัมบันนี้ก็ถึงอันนับว่า " กระทำสาธยายยพร้อมกันแท้. "

คำว่า **เยภุยฺเยน ปคุณํ คณฺฐํ ภณนฺตํ โอปาเตติ** มีความว่า ถ้าในคาถาเดียวกัน บาทหนึ่ง ๆ ยังจำไม่ได้ ที่เหลือจำได้ นี้ ชื่อว่าคัมภีร์ที่คล่องแคล่ว โดยมาก. แม้ในพระสูตร ผู้ศึกษาก็พึงทราบโดยนัยนี้. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ทักให้คัณฐะนั้นค้างอยู่ จึงสวดแม้พร้อมกันด้วยกล่าวว่า " เธอจงสวดอย่างนี้. "

สองบทว่า **โอสาเรนฺตํ โอปาเตติ** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้กล่าวกะอนุปสัมบันผู้สวดสูตรวกวนอยู่ ในท่ามกลางบริษัทว่า " เธอจงสวดอย่างนี้ " แล้วสวดแม้พร้อมกันกับอนุปสัมบันนั้น. ก็คำใดที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถามหาปัจจรีเป็นต้นว่า " ภิกษุผู้อันอนุปสัมบันกล่าวว่า ' ท่านอย่าสวดกับผม ' ถ้าสวดเป็นอนาบัติ " ดังนี้.

คำนั้นไม่มีในมหาอรรถกถา. ก็ภาวะแห่งคำที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถามหาปัจจรีเป็นต้นนั้นไม่มีเลย ถูกแล้ว (ก็ความที่อาบัติไม่มีแก่ภิกษุนั้นเลย ถูกแล้ว). เพราะเหตุไร ? เพราะอาบัติเกิดจากการกระทำ. แต่เมื่อมีการถือเอาอรรถนี้อกนี้ สิกขาบทนี้ จะพึงเป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยาบท ที่เหลืออในสิกขาบทนี้ มีอรรถตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีธรรมโดยบทเป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นทางวาจา ๑ วาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ปทโสธัมมสิกขาบทที่ ๔ จบ.

มุสาวาทวรรค สหเสยสิกขาบทที่ ๕

พึงทราบวินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถเรื่องพระนวกะและสามเณรราหุล]

สองบทว่า **มุฏฺฐสฺสตี อสมฺปชานา** นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยอำนาจการไม่ทำสติสัมปชัญญะในบุรพภาค. ก็ในกาลที่จิตหยั่งลงสู่ภวังค์ สติสัมปชัญญะจักมีแต่ที่ไหน ?

บทว่า **วิกุชฺชมานา** คือ ละเมื่ออยู่.

บทว่า **กากจฺฉมานา** ได้แก่ เปล่งเสียงไม่มีความหาย ดุจเสียงกา ทางจมูก.

บทว่า **อุปาสกา** ได้แก่ พวกอุบาสกที่ลุกขึ้นก่อนกว่า.

สองบทว่า **เอตทโวจุํ** มีความว่า ภิกษุทั้งหลายได้กล่าวคำนี้ว่า " ท่านราหุล ! สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว " ดังนี้ ด้วยเคารพในสิกขาบทนั่นเทียว. แต่โดยปรกติ เพราะความเคารพในพระผู้มีพระภาคเจ้า และเพราะท่านราหุลเป็นผู้ใคร่ในการศึกษา ภิกษุเหล่านั้น เมื่อท่านราหุลนั้นมายังที่อยู่ จึงปูลาดเตียงเล็ก ๆ หรือพนักพิง อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมีอยู่ แล้วถวายจีวร (สังฆาฏิ) หรืออุตราสงค์ เพื่อต้องการให้ทำเป็นเครื่องหนุนศีรษะ. ในข้อที่ท่านพระราหุลเป็นผู้ใคร่ในการศึกษานั้น (มีคำเป็นเครื่องสาธก) ดังต่อไปนี้ :-

ทราบว่า ภิกษุทั้งหลาย เห็นท่านราหุลนั้นกำลังมาแต่ไกลเทียว

ย่อมวางไม้กวาดกำและกระเช้าเทขยะไว้ข้างนอก. ต่อมา เมื่อภิกษุพวกอื่นกล่าวว่า " ท่านผู้มีอายุ ! นี้ใครเอามาวางทิ้งไว้ " ดังนี้ ภิกษุอีกพวกหนึ่งจะกล่าวว่าอย่างนี้ว่า " ท่านผู้เจริญ ! ท่านราหุลเที่ยวมาในประเทศนี้ ชะรอยเธอวางทิ้งไว้กระมัง. " ส่วนท่านราหุลนั้น ไม่เคยพูดแม้ในวันหนึ่งว่า " นี้ไม่ใช่การกระทำของกระผมขอรับ ! " เก็บงำไม่กวาดกำเป็นต้นนั้นแล้ว ขอขมาภิกษุทั้งหลายก่อน จึงไป.

หลายบทว่า **วจฺจกุฏิยํ เสยฺยํ กปฺเปสิ** มีความว่า ท่านราหุลนั้น เพิ่มพูนอยู่ซึ่งความเป็นผู้ใคร่ในสิกขานั้นนั่นเอง จึงไม่ไปสู่สำนักแห่งพระธรรมเสนาบดี พระมหาโมคคัลลานะ และพระอานนท์เถระเป็นต้น สำเร็จการนอนในเวจกุฎีที่บังคนของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ได้ยินว่า กุฎีนั้น เขาติดบานประตูไว้ ทำการประพรมด้วยของหอม มีพวงดอกไม้แขวนไว้เต็ม ตั้งอยู่ ดุจเจติยสถาน ไม่ควรแก่การบริโภคใช้สอยของคนเหล่าอื่น.

สองบทว่า **อุตฺตรึ ทฺวิรตฺตติรตฺตํ** มีความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงประทานบริหารสิ้น ๓ ราตรี เพื่อต้องการทำความสงเคราะห์แก่พวกสามเณร. จริงอยู่ การที่ภิกษุให้พวกเด็กในสกุลบวชแล้ว ไม่อนุเคราะห์ ไม่สมควร.

บทว่า **สหเสยฺยํ** คือ การนอนร่วมกัน. แม้การนอน กล่าวคือการทอดกาย ท่านเรียกว่า **ไสย,** ภิกษุทั้งหลายนอนในเสนาสนะใด แม้เสนาสนะนั้น (ท่านก็เรียกว่า **ไสย** ที่นอน). บรรดาที่นอนสองอย่างนั้น เพื่อทรงแสดงเสนาสนะก่อน พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำมีอาทิ

ว่า **เสยฺยา นาม สพฺพจฺฉนฺนา** ดังนี้.

เพื่อทรงแสดงการเหยียดกาย จึงตรัสคำมีว่า **อนุปสมฺปนฺเน นิปนฺเน ภิกฺขุ นิปชฺชติ** (เมื่ออนุปสัมบันนอน ภิกษุก็นอน) เป็นต้น. เพราะฉะนั้น ในคำว่า **เสยฺยํ กปฺเปยฺย** นี้ มีเนื้อความดังนี้ว่า " ภิกษุเข้าไปสู่ที่นอน กล่าวคือเสนาสนะ พึงสำเร็จ คือ พึงจัดแจง ได้แก่ยังการนอน คือ การเหยียดกายให้สำเร็จ. "

[อธิบายลักษณะแห่งที่นอนคือเสนาสนะต่าง ๆ กัน]

ก็ดีวยบทว่า **สพฺพจฺฉนฺนา** เป็นต้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสลักษณะแห่งที่นอน กล่าวคือเสนาสนะนั้น. เพราะเหตุนั้น เสนาสนะใด มุงทั้งหมดทีเดียว ในเบื้องบนด้วยเครื่องมุง ๕ ชนิด หรือ ด้วยวัตถุอะไร ๆ อื่นก็ตาม, ที่นอนนี้ ชื่อว่ามุงทั้งหมด.

แต่ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านถือเอาโวหารที่ปรากฏ กล่าวด้วยอำนาจคำคล่องปากว่า " ที่นอนอันมุงด้วยเครื่องมุง ๕ ชนิด ชื่อว่ามุงทั้งหมด " ดังนี้. แม้ท่านกล่าวคำนั้นไว้แล้วก็จริง, ถึงกระนั้น ก็ไม่อาจทำให้ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุผู้อยู่ในกุฎีผ้าได้; เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษา พึงทราบเครื่องมุงและเครื่องบังในสิกขาบทนี้ ชนิดใดชนิดหนึ่งซึ่งสามารถปิดบังได้.

จริงอยู่ เมื่อถือเอาเครื่องมุง ๕ ชนิดเท่านั้น การนอนร่วมในกุฎีแม้ที่มุงด้วยไม้กระดาน ก็ไม่พึงมีได้. ก็เสนาสนะใด ที่เขากั้นตั้งแต่พื้นดิน จนจดหลังคากำแพง หรือด้วยวัตถุอะไร ๆ อื่นก็ตาม โดยที่สุด แม้ด้วยผ้า, ที่นอนนี้ พึงทราบว่า ชื่อว่า บังทั้งหมด.

ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถากุรุนทีว่า " ที่นอนแม้ที่เขากั้นด้วยเครื่องกั้นมีกำแพงเป็นต้น สูงศอกคืบโดยบรรยายอย่างต่ำที่สุด ไม่จดหลังคา จัดว่าบังทั้งหมดเหมือนกัน. " ก็เพราะที่ที่มุงข้างบนมากกว่าที่ไม่ได้มุงน้อย หรือว่าที่ที่เขากั้นโดยรอบมากกว่า ที่ไม่ได้กั้นน้อย; ฉะนั้น ที่นอนนี้ จึงชื่อว่า มุงโดยมาก บังโดยมาก.

ก็ปราสาทที่ประกอบด้วยลักษณะอย่างนี้ ถ้าแม้นมีถึง ๗ ชั้น มีอุปจารเดียวกัน หรือว่า ศาลา ๔ มุข มีห้องตั้งร้อย ก็ถึงอันนับว่าที่นอนอันเดียวกันแท้. พระผู้มีพระภาคทรงหมายถึงที่นอนนั้น จึงตรัสคำมีอาทิว่า " ในวันที่ ๔ เมื่อดวงอาทิตย์อัสดงคตแล้ว อนุปสัมบันนอน ภิกษุก็นอน ต้องอาบัติปาจิตตีย์ " ดังนี้. และเป็นปาจิตตีย์ โดยเพียงแต่นอนบนที่นอนนั้น เท่านั้น.

ก็ถ้าว่า มีสามเณรมากรูป ภิกษุรูปเดียว เป็นปาจิตตีย์หลายตัวตามจำนวนสามเณร ถ้าหากว่าสามเณรเหล่านั้นผุดลุกผุดนอน ภิกษุต้องอาบัติทุก ๆ ประโยคของสามเณรเหล่านั้น. ก็ด้วยการผุดลุกผุด-นอนของภิกษุ เป็นอาบัติแก่ภิกษุ เพราะประโยคของภิกษุนั่นเอง.

ถ้าภิกษุมากรูป สามเณรรูปเดียว, แม้สามเณรรูปเดียว ก็ทำให้เป็นอาบัติแก่ภิกษุทั้งหมด. แม้ด้วยการผุดลุกผุดนอนของสามเณรนั้น ก็เป็นอาบัติแก่ภิกษุทั้งหลายเหมือนกัน. ถึงในความที่ภิกษุและสามเณรมากรูปด้วยกันทั้งสองฝ่าย ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

[อธิบายจตุกกะ ๔ มีอาวาสจตุกกะเป็นต้น]

อีกนัยหนึ่ง ในสิกขาบทนี้ พึงทราบหมวด ๔ แม้มีอาวาสแห่ง

เดียวเป็นต้น. ความพิสดารว่า ภิกษุใด สำเร็จการนอนร่วมกันกับอนุปสัมบันเพียงคนเดียวในอาวาสแห่งเดียวกันสิ้น ๓ ราตรี เป็นอาบัติทุกวัน จำเดิมแต่วันที่ ๔ แก่ภิกษุแม้นั้น, ฝ่ายภิกษุใดสำเร็จการนอนร่วมสิ้น ๓ ราตรี กับอนุปสัมบันต่างกันหลายคน ในอาวาสแห่งเดียวนั่นเอง เป็นอาบัติทุกวันแก่ภิกษุแม้นั้น (จำเดิมแต่วันที่ ๔) แม้ภิกษุใดสำเร็จการนอนร่วม สิ้น ๓ ราตรีกับอนุปสัมบันเพียงคนเดียวเท่านั้นในอาวาสต่าง ๆ กัน เป็นอาบัติทุก ๆ วัน แม้แก่ภิกษุนั้น (จำเดิมแต่วันที่ ๔). แม้ภิกษุใดเดินทางสิ้นระยะตั้ง ๑๐๐ โยชน์ สำเร็จการนอนร่วม (สิ้น ๓ ราตรี) กับอนุปสัมบันต่างกันหลายคน ในอาวาสต่าง ๆ กัน เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุนั้นทุก ๆ วัน นับแต่วันที่ ๔ ไป.

ก็ชื่อว่า สหเสยยาบัตินี้ ย่อมเป็นแม้กับสัตว์เดียรัจฉาน เพราะพระบาลีว่า " ที่เหลืออ เว้นภิกษุ ชื่อว่า อนุปสัมบัน. " ในสหเสยยาบัตินั้น การกำหนดสัตว์เดียรัจฉาน พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในเมถุนธรรมาบัตินั่นแล. เพราะเหตุนั้น ถ้าแม้นว่า บรรดาสัตว์เดียรัจฉานชนิด ๔ เท่า มีเหี้ย แมว และตะกวดเป็นต้น เดียรัจฉานบางชนิดเข้าไปนอนอยู่ที่มีอุปจารอันเดียวกัน ในเสนาสนะเป็นที่อยู่ของภิกษุ จัดเป็นการนอนร่วมเหมือนกัน. ถ้าว่ามันเข้าไปทางโพรงของหัวไม้ขื่อ (คาน) มีโพรง ที่ตั้งอยู่ข้างบนฝาแห่งปราสาทที่เขาสร้างไว้เบื้องบนเสาทั้งหลาย ซึ่งมีฝาไม่เชื่อมต่อกันกับพื้นชั้นบน แล้วนอนอยู่ภายในไม้ขื่อ ออกไปทางโพรงนั้นนั่นเอง; ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้นอนร่วมภายใต้ปราสาท.

ถ้ามีช่องบนหลังคา มันเข้าไปตามช่องนั้น อยู่ภายในหลังคาแล้วออกไปทางช่องเดิมนั้นแล, เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้นอนร่วมภายในหลังคาที่พื้นชั้นบนซึ่งมีอุปจารต่างกัน. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้นอนที่พื้นชั้นล่าง. ถ้าพวกภิกษุขึ้นทางด้านในปราสาททั้งนั้น ใช้สอยพื้นทั้งหมด, พื้นทั้งหมดมีอุปจารเดียวกัน, เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้นอนบนพื้นใดพื้นหนึ่ง บรรดาพื้นทั้งหมดนั้น.

ภิกษุนอนในเสนาสนะที่มีฝาเป็นเพิง ซึ่งสร้างโดยอาการคล้ายกับสภา นกพิราบเป็นต้นเข้าไปนอนอยู่ในที่ทั้งหลาย มีเต้าที่ทำเป็นรูปสัตว์ร้ายเป็นต้น เป็นอาบัติเหมือนกัน. นกพิราบเป็นต้น นอนในภายในชายคาที่ยื่นออกไปภายนอกเครื่องล้อม (ฝาผนังกั้น) ไม่เป็นอาบัติ. ถ้าแม้นเสนาสนะ กลมหรือสี่เหลี่ยมจตุรัส มีห้องตั้ง ๑๐๐ ห้อง ด้วยแถวห้องที่มีหลังคาเดียวกัน. ถ้าพวกภิกษุเข้าไปในเสนาสนะนั้นทางประตูสาธารณะประตูหนึ่งแล้ว เลยเข้าไปในห้องทั้งหมด ซึ่งมีอุปจาให้องที่มิได้กั้นด้วยกำแพงต่างหาก, เมื่ออนุปสัมบันนอนแล้วแม้ในห้องหนึ่ง ก็เป็นอาบัติแก่ภิกษุทั้งหลายผู้นอนในทุก ๆ ห้อง.

ถ้าห้องทั้งหลายมีหน้ามุข, และหน้ามุขไม่ได้มุงข้างบน, ถ้าแม้นเป็นที่มีพื้นที่สูง, อนุปสัมบันนอนที่หน้ามุข ไม่ทำให้เป็นอาบัติแก่ภิกษุทั้งหลายผู้นอนในห้อง. แต่ถ้าว่า หน้ามุขมีหลังคาต่อเนื่องกันกับหลังคาแห่งห้องทีเดียว, อนุปสัมบันนอนที่หน้ามุขนั้น ทำให้เป็นอาบัติแก่ภิกษุทุกรูป, เพราะเหตุไร ? เพราะเป็นห้องมุงทั้งหมด และบังทั้งหมด. จริงอยู่ เครื่องกั้นห้องนั่นแหละ เป็นเครื่องกั้นหน้ามุข

นั้นด้วยแล. สมจริงโดยนัยนี้แหละ ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านอาจารย์จึงปรับอาบัติไว้ ในซุ้มประตูทั้ง ๔ แห่งเครื่องกั้น (ฝาผนัง) โลหปราสาท. แต่คำใดที่ท่านกล่าวไว้ ในอรรถกถกอันธกะว่า " คำว่า ' ในหน้ามุขที่ไม่ได้กั้น เป็นอนาบัติ ' ท่านกล่าวหมายเอาหน้ามุขบนพื้น นอกจากพื้นดิน " ดังนี้, คำนั้น ท่านกล่าวหมายเอาห้องแถวที่มีหลังคาอันเดียวกัน ซึ่งสร้างไว้เป็นสัดส่วนต่างหาก ในแคว้นอันธกะ ก็คำที่ท่านกล่าวได้ว่า " บนพื้นนอกจากพื้นดิน " ในอรรถกถาอันธกะนั้น ไม่มีในอรรถกถาทั้งหลายเลย ทั้งไม่สมด้วยพระบาลี. ความจริงพื้นดินแม้สูงถึง ๑๐ ศอก ก็ไม่ถึงการนับว่า เป็นเครื่องกั้นได้. เพราะฉะนั้น แม้คำใดที่ท่านกล่าวประมาณแห่งพื้นดินไว้ในสิกขาบทที่ ๒ ในอันธกอรรถกถานั้น แล้วกล่าวว่า " ฐาน กล่าวคือพื้นดินนั่น ชื่อว่ากั้นด้วยอุปจารเดียวกัน " ดังนี้, คำนั้น บัณฑิตไม่ควรถือเอา.

มหาปราสาทแม้เหล่าใด ที่มีทรวดทรงเป็นศาลาหลังเดียว ๒ หลัง ๓ หลัง และ ๔ หลัง. ภิกษุล้างเท้าในโอกาสหนึ่งแล้วเข้าไป อาจเดินเวียนรอบไปได้ในที่ทุกแห่ง. แม้ในมหาปราสาทเหล่านั้น ภิกษุย่อมไม่พ้นจากสหเสยยาบัติ. ถ้าว่ามหาปราสาทเป็นที่อันเขาสร้างกำหนดอุปจารไว้ในที่นั้น ๆ, เป็นอาบัติเฉพาะในที่มีอุปจารเดียวกันเท่านั้น.

พวกช่างทำกำแพงกั้นในท่ามกลาง แห่งมณฑปซึ่งมีหลังคาฉาบปูนขาว ประกอบด้วยประตู ๒ ช่อง อนุปสัมบันเข้าไปทางประตูหนึ่งนอนอยู่ในเขตหนึ่ง และภิกษุนอนอยู่ในเขนหนึ่ง ไม่เป็นอาบัติ. ที่กำแพงมีช่อง แม้พอสัตว์ดิรัจฉาน มีเหี้ยเป็นต้นเข้าไปได้, พวกเหี้ย

นอนอยู่ในเขตหนึ่ง ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน. เพราะเรือนไม่ชื่อว่ามีอุปจารเดียวกับด้วยช่อง, ถ้าว่า พวกช่างเจาะตรงกลางกำแพง แล้วประกอบประตูไว้. เป็นอาบัติ เพราะเป็นที่มีอุปจารเดียวกัน. ภิกษุทั้งหลาย ปิดบานประตูนั้นแล้วนอน เป็นอาบัติเหมือนกัน. เพราะการปิดประตู เรือนจะชื่อว่ามีอุปจารต่างกัน หรือประตูจะชื่อว่าไม่ใช่ประตูหามิได้เลย. เพราะบานประตูเขากระทำไว้เพื่อประโยชน์สำหรับใช้สอย ด้วยการปิดเปิดได้ตามสบาย. ไม่ใช่เพื่อต้องการจะตัดการใช้สอย. ก็ถ้าว่าภิกษุทั้งหลาย เอาจำพวกอิฐปิดประตูนั้นซ้ำอีก ไม่จัดว่าเป็นประตู. ย่อมตั้งอยู่ในภาวะที่มีอุปจารต่าง ๆ กัน ตามเดิมนั่นแล.

เรือนเจดีย์มีหน้ามุขยาว. บานประตูบานหนึ่งอยู่ด้านใน, บานหนึ่งอยู่ด้านนอก, อนุปสัมบันนอนในระหว่างประตูทั้ง ๒ ย่อมทำให้เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้นอนภายในเรือนเจดีย์ เพราะมีอุปจารเดียวกัน.

มีคำทักท้วงว่า " ในคำว่า **ทีฆมุขํ** เป็นต้นนั้น อาจารย์ผู้ท้วงท่านใด พึงมีความประสงค์ดังนี้ว่า ' ชื่อว่า ความเป็นที่มีอุปจารเดียวกันและมีอุปจารต่างกันนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วใน อุทโทสิต-สิกขาบท, แต่ในสิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำเพียงเท่านี้ว่า ' ที่ชื่อว่า ที่นอน ได้แก่ ที่นอนอันเขามุงทั้งหมด บังทั้งหมด มุงโดยมาก บังโดยมาก ' ดังนี้เท่านั้น, และห้องที่ปิดประตูแล้ว จัดว่าบังทั้งหมดเหมือนกัน; เพราะเหตุนั้น ในเรือนแห่งเจดีย์นั้น จึงเป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้นอนร่วมกับอนุปสัมบัน ผู้นอนภายในเท่านั้น, ไม่เป็น

อาบัติแก่ภิกษุผู้นอนร่วมกับอนุปสัมบันผู้นอนภายนอก."

อาจารย์ผู้ท้วงนั้น อันสกวาทีพึงกล่าวค้านอย่างนี้ว่า "ก็ในเรือนแห่งเจดีย์ที่ไม่ปิดประตู เหตุไร จึงเป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้นอนร่วมกับอนุปสัมบันผู้นอนในภายนอกเล่า ?"

อาจารย์ผู้ท้วง จะพึงเฉลยว่า "เพราะหน้ามุขกับห้องเป็นที่มุงทั้งหมด."

สกวาที ถามว่า "ก็เมื่อปิดห้องแล้ว หลังคารื้อออกได้หรือ ?"

อาจารย์ผู้โจทก์เฉลยว่า "รื้อออกไม่ได้, เพราะหน้ามุขกับห้องบังทั้งหมด จึงรื้อไม่ได้."

สกวาที ถามว่า "ผนังกั้น (หน้ามุข) รื้อออกได้หรือ ?"

อาจารย์ผู้โจทก์จักกล่าวแน่นอนว่า "รื้อออกไม่ได้ (เพราะ) อุปจารกั้นไว้ด้วยบานประตู." อาจารย์ผู้โจทก์จักดำเนินไปไกลแสนไกล โดยนัยอย่างนี้ แล้วจักวกกลับมาหาความมีอุปจารเดียวกัน และอุปจารต่างกันนั่นแหละอีก.

อีกนัยหนึ่ง ถ้าหากว่า เนื้อความจะพึงเป็นอันเข้าใจได้ง่ายด้วยเหตุสักว่าพยัญชนะอย่างเดียวไซร้, ที่นอนมุงด้วยเครื่องมุง ๕ ชนิด ชนิดใดชนิดหนึ่งเท่านั้น จึงจะจัดเป็นที่นอนได้ ตามพระบาลีที่ว่า "มุงทั้งหมด," ที่นอนมุงด้วยเครื่องมุงอย่างอื่นไม่ใช่. และเมื่อเป็นอย่างนี้ ก็ไม่พึงเป็นอาบัติในที่นี้อน ซึ่งมุงด้วยไม้กระดานเป็นต้น. เพราะไม่มีความเป็นอาบัตินั้น สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่อประโยชน์อันใด, ประโยชน์อันนั้นนั่นแหละ พึงเสียไป.

จะเสียประโยชน์อันนั้นไปหรือหาไม่ก็ตามที; ทำไมจะไปถือเอาคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสไว้เล่า ? หรือว่าใครเล่ากล่าวว่า "ควรเชื่อถือถ้อยคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสไว้." จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำนี้ไว้ในอนิยตสิกขาบททั้งสองว่า "อาสนะ ที่ชื่อว่ากำบัง คือ เป็นอาสนะที่เขากำบังด้วยฝา บานประตู เสื่อลำแพน ม่านบัง ต้นไม้ เสา หรือฉาง อย่างใดอย่างหนึ่ง[๑] ดังนี้.

เพราะ[redacted]นั้น ในอนิยตสิกขาบทนั้น ท่านถือเอาอาสนะที่เขากำบังด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง ฉันใด, ถึงในสิกขาบทนี้ บัณฑิตก็พึงถือเอาเสนาสนะนั้น ฉันนั้น. เพราะเหตุนั้น เสนาสนะใด ๆ จะเล็กหรือใหญ่ก็ตามที เกี่ยวเนื่องหรือไม่เกี่ยวเนื่องด้วยวัตถุอื่น ยาวหรือกลม หรือ ๔ เหลี่ยมจตุรัสก็ตาม มีพื้นชั้นเดียว หรือมีพื้นมากชั้นก็ตาม ซึ่งทีอุปจารเดียวกัน, เป็นสหเสยยาบัติในเสนาสนะนั้น ๆ ทั้งหมด ซึ่งมุงทั้งหมด บังทั้งหมด หรือมุงโดยมาก บังโดยมา ด้วยเครื่องกำบังอย่างใดอย่างหนึ่งแล.

ในคำว่า "มุ่งกึ่งหนึ่ง บังกึ่งหนึ่ง ต้องทุกกฏ" นี้ ในมหาปัจจรีก็กล่าวว่า "เป็นทุกกฏเหมือนกัน" แม้ในคำมีอาทิอย่างนี้ว่า "มุงทั้งหมด บังกึ่งหนึ่ง." แต่ในมหาอรรถกถกล่าวว่า "ในเสนาสนะที่มุงทั้งหมด บังโดยมาก เป็นปาจิตตีย์, ในเสนาสนะมุงทั้งหมด บังกึ่งหนึ่ง เป็นปาจิตตีย์, มุงโดยมาก บังกึ่งหนึ่ง เป็นปาจิตตีย์. บังทั้งหมด มุงโดยมาก เป็นปาจิตตีย์. บังทั้งหมด มุงกึ่งหนึ่ง เป็น

๑. วิ. มหา. ๑/๓๓.

ปาจิตตีย์, บังโดยมาก มุงกึ่งหนึ่ง เป็นปาจิตตีย์, เป็นปาจิตตีย์ ๗ ตัว รวมกับปาจิตตีย์ที่ตรัสไว้ในบาลี." (ในมหาอรรถกถา) กล่าวว่า "ในเสนาสนะมุงทั้งหมด บังเล็กน้อย เป็นทุกกฏ, มุงโดยมาก บังเล็กน้อย เป็นทุกกฏ, บังทั้งหมด มุงเล็กน้อย เป็นทุกกฏ, บังโดยมาก มุงเล็กน้อย เป็นทุกกฏ, บังทั้งหมด มุงเล็กน้อย เป็นทุกกฏ, บังโดยมาก มุงเล็กน้อย เป็นทุกกฏ, เป็นทุกกฏ ๕ ตัว รวมกับทุกกฏในบาลี." ในเสนาสนะที่มุงกึ่งหนึ่ง บังเล็กน้อย เป็นอนาบัติ, บังกึ่งหนึ่ง มุงเล็กน้อย เป็นอนาบัติ, มุงเล็กน้อย บังเล็กน้อย เป็นอนาบัติ.

ก็ในคำว่า "ในสถานที่มุงทั้งหมด ไม่บังทั้งหมด" นี้ ท่านกล่าวว่า "มีความประสงค์เอาเปนัมพมณฑปวรรณ." พื้นดินย่อมไม่ถึงอันนับว่าเป็นผนังกั้นได้ ฉันใด, แม้ด้วยคำว่า "ในที่มุงทั้งหมด ไม่บังทั้งหมด" นี้ บัณฑิตก็พึงทราบคำว่า "พื้นดิน ไม่ถึงอันนับว่าเป็นผนังกั้นได้" นี้ ฉันนั้น. บทที่เหลืออ มีอรรถตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เกิดขึ้นทางกาย ๑ ทางกายกับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติ. วัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สหเสยยสิกขาบทที่ ๕ จบ.

มุสาวาทวรรค ทุติยสหเสยยสิกขาบทที่ ๖

พึงทราบวินิจฉัยในทุติยสหเสยยสิกขาบทดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องท่านพระอนุรุทธะ]

บทว่า **อาวสถาคารํ** ได้แก่ เรือนพักของพวกอาคันตุกะ.

สองบทว่า **ปญฺญตฺตํ** โหติ ได้แก่ เป็นสถานที่อันนางจัดสร้างไว้เพราะความเป็นผู้ประสงค์บุญ.

ข้อว่า **เยน สา อิตฺถี เตนุปสงฺกมิ** มีความว่า ท่านพระอนุรุทธะฟังคำของพวกชาวบ้านว่า " มีเรือนพักอันเขาจัดไว้ ณ ที่ชื่อโน้น " ดังนี้ จึงเข้าไปหา.

บทว่า **คนฺธคนฺธินี** มีวิเคราะห์ว่า กลิ่นแห่งของหอม มีกฤษณาและกำยานเป็นต้น ชื่อว่า กลิ่นของหอม, กลิ่นของหอมนั้นมีแก่หญิงนั้น; เหตุนั้น หญิงนั้นจึงชื่อว่า **คันธคันธินี** ผู้มีกลิ่นเครื่องหอม.

สองบทว่า **สาฏกํ นิกฺขิปิตฺวา** มีความว่า หญิงนั้นคิดว่า " แม้ไฉนหนอ ! เมื่อพระผู้เป็นเจ้านั้น เห็นประการอันแปลกแม้นี้แล พึงเกิดความกำหนัด " ดังนี้ จึงได้กระทำอย่างนั้น.

บทว่า **โอกฺขิปิตฺวา** ได้แก่ ทอดลง (ซึ่งอินทรีย์).

ความผิดพลาด ชื่อว่า โทษล่วงเกิน.

สอบว่า **มํ อจฺจคฺคมา** ได้แก่ เป็นไปล่วง คือ ครอบงำซึ่งดิฉัน. บทที่เหลืออบัณฑิตพึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้ว ในสิกขาบท

ก่อนนั่นแล. ก็ความแปลกกัน มีเพียงอย่างนี้ คือ ในสิกขาบทก่อน เป็นอาบัติ ในวันที่ ๔, ในสิกขาบทนี้ เป็นอาบัติแม้ในวันแรก. เป็นทุกกฏ (แก่ภิกษุผู้สำเร็จการนอนร่วมกัน) กับนางยักษ์และนางเปรตผู้มีรูปปรากฏ และสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย เฉพาะที่เป็นวัตถุแห่งเมถุน-ธรรม. ก็แล สัตว์ดิรัจฉานตัวเมียที่เหลือ เป็นอนาบัติ. แม้สมุฏฐานเป็นต้น ก็เช่นเดียวกับสิกขาบทก่อนนั่นเอง ฉะนี้แล.

ทุติยสหเสยยสิกขาบทที่ ๖ จบ.

มุสาวาทวรรค ธรรมเทศนาสิกขาบทที่ ๗

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องพระอุทายี]

หญิงแม่เจ้าเรือน ชื่อว่า **ฆรณี.**

บทว่า **นิเวสทฺวาเร** ได้แก่ ที่ประตูใหญ่แห่งนิเวศน์ (เรือน).

หญิงสะใภ้ในเรือนนั้น ชื่อว่า **ฆรสุณหา.**

บทว่า **อาวสถทวาเร** ได้แก่ ที่ประตูห้องนอน.

บทว่า **วิสฏฺเฐน** ได้แก่ ด้วยเสียงชัดเจนดี.

บทว่า **วิวเฏฺน** ได้แก่ เปิดเผย คือ ไม่คลุมเคลือ.

สองบทว่า **ธมฺโม เทเสตพฺโพ** มีความว่า พระธรรมกถึก ควรแสดงธรรม อันต่างโดยสรณะและศีล เป็นต้นนี้.

บทว่า **อญฺญาตุํ** คือ (สามารถ) จะรู้ทั่วถึงได้.

สองบทว่า **วิญฺญุนา ปุริสวิคฺคเหน** มีความว่า (เว้น) จาก บุรุษผู้รู้เดียงสา (ผู้รู้ความหมาย) ไม่ใช่ยักษ์ ไม่ใช่เปรต ไม่ใช่ ดิรัจฉาน แม้ผู้แปลงเพศเป็นบุรุษ.

หลายบทว่า **อนาปตฺติ วิญฺญุนา ปุริสวิคฺคเหน** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้แสดงธรรมแม้มากแก่หญิงผู้ยืนอยู่กับบุรุษผู้รู้ เดียงสา.

บทว่า **ฉปฺปญฺจวาจาหิ** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุผู้ แสดง (ธรรม) ด้วยวาจา ๖-๕ คำ. ในคำว่า **ฉปฺปญฺจวาจาหิ** นั้น บัณฑิตพึงทราบประมาณแห่งวาจาในธรรมทั้งปวงอย่างนี้ คือ คาถา

บาทหนึ่ง ชื่อว่า วาจาคำหนึ่ง. หากว่า ภิกษุเป็นผู้ประสงค์ จะกล่าวอรรถกถา หรือว่า เรื่องมีเรื่องธรรมบทและชาดกเป็นต้น, จะกล่าวเพียง ๖-๕ บทเท่านั้น ควรอยู่. เมื่อจะกล่าวพร้อมด้วยบาลี พึงกล่าวธรรมอย่าให้เกิน ๖ บท อย่างนี้ คือ จากพระบาลีบทหนึ่ง จากอรรถกถา ๕ บท. จริงอยู่ ธรรมมีประเภทดังกล่าวในปทโสธรรม จัดเป็นธรรมเหมือนกันหมด แม้ในสิกขาบทนี้.

สองบทว่า **ตสฺมึ เทเสติ** คือ แสดงในขณะนั้น. อีกอย่างหนึ่ง คำว่า **ตสฺมึ** นี้ เป็นสัตตมีวิภัติลงในอรรถฉัฏฐีวิภัติ, ความว่า "ย่อมแสดงแก่หญิงนั้น."

สองบทว่า **อญฺญสฺส มาตุคามสฺส** มีความว่า ภิกษุนั่งบนอาสนะเดียว แสดง (ธรรม) แม้แก่มาตุคามตั้ง ๑๐๐ คน อย่างนี้ คือ แสดงแก่หญิงคนหนึ่งแล้ว แสดงแม้แก่หญิงอื่นผู้มาแล้ว ๆ อีก. ในอรรถกถามหาปัจจรี ท่านกล่าวไว้ว่า "ภิกษุกล่าวว่า 'รูปจะแสดงคาถาแก่พวกท่านคนละคาถา พวกท่านจงฟังคาถานั้น' ดังนี้ แล้วแสดง (ธรรม) แก่พวกมาตุคามผู้นั่งประชุมกันอยู่ ไม่เป็นอาบัติ. ภิกษุทำความใฝ่ใจตั้งแต่แรกว่า 'เราจักกล่าวคาถาแก่หญิงคนละคาถา' ดังนี้ แล้วบอกให้รู้ก่อนจึงแสดง สมควรอยู่."

หลายบทว่า **ปญฺหํ ปุจฺฉติ ปญฺหํ ปุฏฺโฐ กเถติ** มีความว่า มาตุคามถามว่า "ท่านเจ้าค่ะ ! ชื่อว่าทีฆนิกายแสดงอรรถอะไร ?" ภิกษุถูกถามปัญหาอย่างนี้ ถ้าแม้นจะกล่าวทีฆนิกายทั้งหมด ก็ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีธรรมโดยบทเป็นสมุฏฐานเกิดขึ้นทางวาจา ๑ วาจากับจิต ๑ เป็นทั้งกิริยา ทั้งอกิริยา เป็นโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ธรรมเทศนาสิกขาบทที่ ๗ จบ.

มุสาวาทวรรค ภูตาโรจนสิกขาบทที่ ๘

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องภิกษุพวกฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา]

คำใดที่ข้าพเจ้าควรจะกล่าวก่อนในวัตถุกถา, คำนั้นทั้งหมด มีนัยดังที่กล่าวแล้วในจตุตดปาราชิกวรรณนานั่นแล. ส่วนความแปลกกัน ดังต่อไปนี้ :- ในจตุตถปาราชิกนั้น พวกภิกษุบอกอุตริมนุสธรรมอันไม่มีจริง, ในสิกขาบทนี้ บอกอุตริมนุสธรรมที่มีจริง. ปุถุชนทั้งหลาย บอกอุตริมนุสธรรมแม้ที่มีจริง. อริยเจ้าทั้งหลายไม่บอก. จริงอยู่ ชื่อว่า ปยุตตวาจา (วาจาที่เปล่งเพราะเหตุแห่งท้อง) ไม่มีแก่พระอริยเจ้าทั้งหลาย. แต่เมื่อผู้อื่น บอกคุณของตนเอง ท่านก็ไม่ห้ามคนเหล่าอื่น. และยินดีปัจจัยทั้งหลายที่เกิดขึ้น โดยอาการที่ไม่ทราบว่าเกิดขึ้น (เพราะการบอกคุณของตน).

ก็ในคำว่า **อถโข เต ภิกฺขู ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ** เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบว่า " ภิกษุทั้งหลายเหล่าใด กล่าวคุณแห่งอุตริมนุสธรรม, ภิกษุเหล่านั้น ได้กราบทูลแล้ว. " พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! คุณวิเสสของพวกเธอ มีจริงหรือ ? " ก็ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดทูลรับปฏิญญาณว่า " ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ! มีจริง, " เพราะว่า อุตริมนุสธรรม มีจริงในภายใน แม้แห่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย; เพราะฉะนั้น ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ตรัสว่า **" โมฆปุริสา "** เพราะภิกษุเหล่านั้นปะปนด้วยพระอริยะตรัสว่า **กถญฺหิ นาม ตุมฺเห ภิกฺขเว** แล้ว จึงตรัสดำมีอาทิว่า

อุทรสฺส การณา ดังนี้.

ในคำมีคำว่า **กถญฺหิ นาม ตุมฺเห ภิกฺขเว** เป็นต้นนั้น เพราะพระอริยเจ้าทั้งหลาย ฟังคำของคนเหล่าอื่น ถูกพวกชาวบ้านผู้มีความเลื่อมใสถานอยู่ โดยนัยเป็นต้นว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ! ได้ยินว่า พระผู้เป็นเจ้า เป็นโสดาบันหรือ ?" ดังนี้ มีปกติเห็นว่าไม่มีโทษ ในเมื่อสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติ จึงปฏิญญาณการบรรลุคุณวิเสส ของตนและของคนเหล่าอื่น เพราะเป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์, และท่านเหล่านั้น เมื่อปฏิญญาณอย่างนี้ แม้ยินดีอยู่ซึ่งบิณฑบาตที่ปุถุชนเหล่าอื่นกล่าวคุณแห่งอุตริมนุสธรรมเพราะเหตุแห่งท้องให้เกิดขึ้นแล้ว ด้วยความเป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์ จึงเป็นเหมือนกล่าวคุณแห่งอุตริมนุสธรรม เพราะเหตุแห่งท้อง; ฉะนั้น พระผู้มี-พระภาคเจ้าจึงตรัสโดยสัพพสังคาหิกันยนั่นแลว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ไฉน พวกเธอจักได้กล่าวชมอุตริมนุสธรรมของกันและกัน แก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย เพราะเหตุแห่งท้องเล่า ?" ดังนี้. คำที่เหลือ เป็นเช่นเดียวกับเรื่องจุตตถปาราชิกทั้งนั้นแล

แม้ในวิภังค์แห่งสิกขาบท ในจตุตถปาราชิกนั้น เป็นปาราชิกกับถุลลัจจัยอย่างเดียว, ในสิกขาบทนี้ เป็นปาจิตตีย์และทุกกฏ เพราะเป็นคุณมีจริง, นี้เป็นความแปลกกัน. บทที่เหลือ มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. คำว่า "บอกคุณวิเสสที่มีจริง แก่อนุปสัมบัน (นี้) ท่านกล่าวหมายเอาอุตรมนุสธรรมนั่นเอง. จริงอยู่ ภิกษุผู้ถูกรบเร้าถามในเวลาปรินิพพานและในกาลอื่น จะบอกคุณที่มีจริงแก่อุปสัมบัน

ก็ควร. อนึ่ง จะบอกคุณ คือ สุตะ ปริยัติ และศีล แม้แก่อนุปสัมบัน ก็ควร. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้เป็นต้นบัญญัติ, แต่คำว่า **อุมฺมตฺตกสฺส** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสไว้ในสิกขาบทนี้. เพราะเหตุไร ? ท่านวิจารณ์ไว้ในอรรถกถามหาปัจจรีว่า "เพราะท่านผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิไม่มีความบ้า หรือจิตฟุ้งซ่าน" ดังนี้. แต่ท่านผู้ได้ฌาน พึงเป็นบ้าได้ในเมื่อฌานเสื่อม, แม้สำหรับท่านผู้นั้นก็ไม่ควรกล่าวอนาบัติ ซึ่งมีการบอกฌานที่มีจริงเป็นปัจจัย เพราะฌานที่มีจริงนั่นแหละไม่มี ฉะนั้นแล. บทที่เหลืออมีอรรถตื้นทั้งนั้น แล.

สิกขาบทนี้ ชื่อว่า ภูตาโรจนสิกขาบท เกิดขึ้นโดยสมุฏฐาน ๓ ที่มิได้ตรัสไว้ในเบื้องต้น คือ ทางกาย ๑ ทางวาจา ๑ ทางกายกับวาจา ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณิตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๒ โดยเป็นกุศลจิตกับอัพยากตจิต มีเวทนา ๒ โดยเป็นสุขเวทนา กับอุเบกขาเวทนา ฉะนี้แล.

ภูตาโรจนสิกขาบทที่ ๘ จบ.

มุสาวาทวรรค ทุฏฐุลลาโรจนสิกขาบทที่ ๙

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๙ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถ เรื่องอาบัติชั่วหยาบ]

ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลายว่า " พระผู้มีพระภาคตรัสปาราชิกไว้ในพระบาลีนี้ว่า ' อาบัติที่ชื่อว่า ชั่วหยาบ ได้แก่ปาราชิก ๔ และสังฆาทิเสส ๑๓ ' ดังนี้ เพื่อแสดงอรรถแห่งทุฏฐุลลศัพท์, แต่สังฆาทิเสส ทรงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้. " ในบาลีนั้น มีการวิจารณ์ดังต่อไปนี้ :- ถ้าว่า เมื่อภิกษุบอกปาราชิก ไม่พึงเป็นปาจิตตีย์ไซร้. แม้เมื่อมีศัพท์ว่าอุปสัมบัน สำหรับภิกษุและภิกษุณี ในสิกขาบทใด ท่านไม่ประสงค์เอานางภิกษุณี, ในสิกขาบทนั้น เว้นภิกษุเสีย ที่เหลือนอกนี้ ท่านเรียกว่า " อนุปสัมบัน " ฉันใด, ในสิกขาบทนี้ ก็ฉันนั้น แม้เมื่อมีศัพท์ว่าทุฏฐุลละ สำหรับปาราชิกและสังฆาทิเสส ถ้าไม่ทรงประสงค์เอาปาราชิก พระผู้มีพระภาคก็จะพึงตรัสดำนี้เท่านั้นว่า " อาบัติที่ชื่อว่าชั่วหยาบ ได้แก่สังฆาทิเสส ๑๓. "

ในคำว่า **ทุฏฺฐุลฺลา นาม อาปตฺติ** เป็นต้นนั้น พึงมีมติของบางอาจารย์ว่า " ภิกษุใด ต้องปาราชิกแล้ว, ภิกษุนั้น เคลื่อนแล้วจากภิกษุภาวะ; เพราะเหตุนั้น ภิกษุ เมื่อบอกอาบัติของภิกษุนั้น ต้องอาบัติทุกกฏ. " เมื่อมีอธิบายอย่างนี้ แม้ภิกษุผู้ด่าก็พึงต้องอาบัติทุกกฏ และต้องปาจิตตีย์เท่านั้น. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ (ในปาราชิก) ว่า " บุคคลเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ ต้องธรรมคือปาราชิกอย่างใดอย่างหนึ่ง, ถ้าบุคคลเป็นผู้มีความเข้าใจว่าบริสุทธิ์

ให้บุคคลผู้นั้นกระทำโอกาส แล้วพูดมีความประสงค์จะด่า ต้องโอมสวาท." เมื่อบาลีถูกวิจารณ์อย่างนี้ ปาจิตตีย์นั่นแหละ ย่อมปรากฏแม้แก่ผู้บอกอาบัติปาราชิก. จะปรากฏ แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น พระอรรุกถาจารย์เท่านั้นเป็นหลักได้ ในคำว่า **ทุฏฺฐุลฺลา นาม อาปตฺติ** นี้ เพราะ (คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปาราชิกไว้ เพื่อทรงแสดงอรรถแห่งทุฏฐุลลศัพท์ แต่สังฆมทิเสสตรีงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้) พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้แล้วในอรรถกถาทั้งปวง. การวิจารณ์แม้อย่างอื่น หามีไม่.

แม้ในเบื้องต้น ข้าพเจ้าก็ได้กล่าวได้แล้วว่า

" ธรรมและวินัยใด อันพระพุทธเจ้าตรัสแล้ว
ธรรมและวินัยนั้น อันโอรสทั้งหลายของพระ
พุทธเจ้านั้นรู้แล้วอย่างนั้นนั่นเทียว " ดังนี้เป็นต้น.

จริงอยู่ พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย ย่อมทราบพระประสงค์ของพระพุทธเจ้า. ก็คำของพระอรรถกถาจารย์นั่น บัณฑิตพึงทราบโดยบรรยายแม้นี้ :- สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า เว้นไว้แต่ภิกษุผู้ได้รับสมมติ." ก็การบอกแก่ภิกษุผู้ได้รับสมมติ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตเพื่อประโยชน์ในอันสำรวมต่อไป คือ เพื่อประโยชน์จะไม่ต้องอาบัติเช่นนั่นอีก, และไม่ใช่เพื่อต้องการจะประกาศเพียงโทษของภิกษุนั้น, ทั้งไม่ใช่เพื่อต้องการเกียดกันที่พึ่งของภิกษุนั้นในพระศาสนา, และความเป็นภิกษุของผู้ต้องปาราชิกโดยไม่ต้องอาบัติเห็นปานนั้นอีกหามีไม่; เพราะเหตุนั้น คำทีพระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถา

ทั้งหลายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปาราชิกไว้ เพื่อแสดงอรรถแห่ง ทุฏฐุลลศัพท์ แต่สังฆาทิเสส ทรงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้ " ดังนี้ เป็นอันท่านกล่าวชอบแล้ว.

ก็ในคำว่า **อตฺถิ ภิกฺขุสมฺมติ อาปตฺติปริยนฺตา** เป็นต้น มี วินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุสมมติ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้นี้ไม่ได้มา ในบางสิกขาบท, แต่เพราะภิกษุสมมติตรัสไว้ในสิกขาบทนี้นั่นแล จึงควรทราบว่า " สงฆ์เห็นภิกษุผู้ต้องอาบัติเนือง ๆ แล้วอปโลกน์ ๓ ครั้ง ทำด้วยความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลแก่ภิกษุนั้นว่า ' ภิกษุ นี้ จักถึงความสังวรต่อไป แม้ด้วยความละอายและความเกรงกลัวในคน เหล่าอื่นอย่างนี้. "

คำว่า **อทุฏฺฐุลฺลํ อาปตฺตึ อาโรเจติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า เป็นทุกกฏ แก่ภิกษุผู้บอกกองอาบัติแม้ทั้ง ๕. ในมหาปัจจรี ท่านปรับอาบัติทุกกฏอย่างเดียว แม้แก่ภิกษุผู้บอกอาบัติปาราชิก.

ในคำว่า **อนุปสมฺปนฺนสฺส ทุฏฺฐุลฺลํ วา อทุฏฺฐุลฺลํ วา อชฺฌาจารํ** นี้ ท่านกล่าวรูปความไว้ว่า " สิกขาบท ๕ ข้างต้น ชื่อว่า อัชฌาจาร ชั่วหยาบ ที่เหลืออ ชื่อว่าอัชฌาจารไม่ชั่วหยาบ, ก็สุกกวิสัฏฐิกาย- สังสัคคะ ทุฏฐุลลาวาจา และอัตตกามะ ชื่อว่าเป็นอัชฌาจาร ของ ภิกษุนั้น. "

สอบวทว่า **วตฺถุํ อาโรเจติ** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ ผู้บอกอย่างนี้ว่า " ภิกษุนี้ ต้องสุกกวิสักฐิ ต้องกายสังสัคคะ ต้อง ทุฏฐุสละ ต้องอัตตกามะ. "

สองบทว่า **อาปตฺตึ อาโรเจติ** มีความว่า ภิกษุกล่าวว่า " ภิกษุนี้ต้องปาราชิก ต้องสังฆาทิเสส ต้องถุลลัจจัย ต้องปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต " ดังนี้ ไม่เป็นอาบัติ. เมื่อภิกษุบอกเชื่อมต่ออาบัติกับวัตถุ โดยนัยเป็นต้นว่า " ภิกษุนี้ ปล่อยอสุจิ ต้องสังฆาทิเสส " ดังนี้ เท่านั้น จึงเป็นอาบัติ. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

ทุฏฐุลลาโรจตสิกขาบทที่ ๙ จบ.

มุสาวาทวรรค ปฐวีขนนสิกขาบทที่ ๑๐

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถ เรื่องปฐพีแท้ไม่แท้]

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงปฐพีแท้ และปฐพีไม่แท้ ด้วยบทเหล่านี้ว่า **ชาตา จ ปฐวี อชาตา จ ปฐวี** ดังนี้.

ในบททั้งหลายมีบทว่ามีหินน้อยเป็นต้น ผู้ศึกษาพึงเห็นใจความอย่างนี้ว่า " ที่ปฐพีแท้นี้มีหินน้อย; ฉะนั้น จึงชื่อว่า **อัปปปาสาณะ.** " ในบทว่า มีหินน้อย เป็นต้นนั้น พึงทราบว่า มีหินเกินกว่าขนาดกำมือหนึ่ง. กรวด ก็พึงทราบว่า มีขนาดกำมือหนึ่ง. เศษกระเบื้องชื่อ **กถลา.** ก้อนกรวดที่ปรากฏ (หินกรวดคล้ายวลัย) ชื่อ **มรุมพา.** ทรายนั่นแหละ ชื่อว่า **วาลุกา.**

สองบทว่า **เยภุยฺเยน ปํสุ** มีความว่า ใน ๓ ส่วน ๒ ส่วน เป็นดินร่วนเสีย, ส่วนหนึ่ง เป็นหินเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง.

บทว่า **อทฑฺฒาปิ** มีความว่า ยังไม่ได้เผาไฟ โดยประการใดประการหนึ่ง ด้วยอำนาจแห่งเตาไฟ ที่ระบาบาตร และเตาช่างหม้อเป็นต้น. ก็ปฐพีที่ยังไม่ได้เผาไฟนั้น ไม่มีต่างหาก, พึงทราบว่าเป็นปฐพีชนิดใดชนิดหนึ่ง มีดินซุยล้วนเป็นต้น.

สองบทว่า **เยภุยฺเยน สกฺขรา** ได้แก่ มีก้อนกรวดมากกว่า. ได้ยินว่า ในหัตถิกุจฉิประเทศ พวกภิกษุให้ขนดินมาเต็มกระบุงหนึ่ง แล้วล้างในลำราง รู้ว่าเป็นปฐพีมีกรวดโดยมาก จึงขุดสระโบกขรณีเสียเอง.

ก็สองบทว่า **อปฺปปํสุ อปฺปมตฺติกา** ซึ่งมีอยู่ตรงกลาง ผนวกเข้าหมวด ๕ มีหินโดยมากเป็นต้นนั่นแล. แท้จริง คำนี้ เป็นคำแสดงชนิดแห่งปฐพีทั้ง ๒ นั้นนั่นแล.

ในคำว่า **สยํ ขนติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** นี้ ผู้ศึกษาพึงทราบว่า เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ ครั้งที่ขุด.

คำว่า **สกึ อาณตฺโต พหุกํปิ ขนติ** มีความว่า ถ้าแม้นว่าผู้รับสั่งขุดตลอดทั้งวัน ก็เป็นปาจิตตีย์ตัวเดียวเท่านั้นแก่ผู้สั่ง. แต่ถ้าผู้รับสั่งเป็นคนเกียจคร้าน ผู้สั่งต้องสั่งบ่อย ๆ เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้สั่งให้เขาขุดทุก ๆ คำ. พรรณนาบาลีเท่านี้ก่อน.

[บาลีมุตตกวินิจฉัยว่าด้วยการขุดดินเป็นต้น]

ส่วนวินิจฉัยนอกพระบาลี ดังต่อไปนี้ :- ภิกษุกล่าวว่า " เธอจงขุดสระโบกขรณี " ดังนี้ ควรอยู่. เพราะว่า สระที่ขุดแล้วเท่านั้นจึงชื่อว่า เป็นสระโบกขรณี; ฉะนั้น โวหารนี้ เป็นกัปปิยโวหาร. แม้ในคำเป็นต้นว่า "จงขุด บึง บ่อ หลุม " ดังนี้ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. แต่จะกล่าวว่า " จงขุดโอกาสนี้ จงขุดสระโบกขรณี ในโอกาสนี้ " ดังนี้ ไม่ควร. จะกล่าวไม่กำหนดแน่นอนลงไปว่า " บขุดเหง้า จงขุดราก " ดังนี้ ควรอยู่ จะกล่าวว่า " จงขุดเถาวัลย์นี้, จงขุดเหง้าหรือ รากในโอกาสนี้ " ดังนี้ ไม่สมควร. เมื่อชำระสระโบกขรณีอาจจะเอาหม้อวิดเปือกตมเหลว ๆ ใดออกได้, จะนำเปือกตมนั้นออกควรอยู่. จะนำเปือกตมที่ข้นออก ไม่ควร. เปือกตมแห้งเพราะแสงแดด แตกระแหง. ในเปือกตมแห้งนั้น ส่วนใดไม่เนื่องกับแผ่นดิน

ในเบื้องล่าง, จะนำเปือกตมนั้นแลออก ควรอยู่. ชื่อว่าระแหง (แผ่นคราบน้ำ๑, ดินร่วนเพราะน้ำแห้ง) มีอยู่ในที่น้ำไหลไป, ย่อมไหวเพราะถูกลมพัด จะนำเอาระแหงนั้นออก ควรอยู่. ฝั่ง (ตลิ่ง) แห่งสระโบกขรณีเป็นต้น พังตกลงไปริมน้ำ. ถ้าถูกฝนตกรดต่ำกว่า ๔ เดือน จะฟันออก หรือ ทุบออก ก็ควร. ถ้าเกิน ๔ เดือนไม่ควร. แต่ถ้าตกลงในน้ำเลย. แม้เมื่อฝนตกรดเกิน ๔ เดือนแล้ว ก็ควร เพราะน้ำ (ฝน) ตกลงไปในน้ำเท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลายขุด (เจาะ) สะพังน้ำ (ตระพังหิน) บนหินดาด. ถ้าแม้นว่า ผงละเอียดตกลงไปในตระพังหินนั้น ตั้งแต่แรกทีเดียว. ผงละเอียดนั้นถูกฝนตกรด, ต่อล่วงไปได้ ๔ เดือน จึงถึงอันนับว่า เป็นอกัปปิยปฐพี. เมื่อนำงวดแล้ว (แห้งแล้ว) พวกภิกษุผู้ชำระตระพังหิน จะแยกผงละเอียดนั้นออก ไม่ควร. ถ้าเต็มด้วยน้ำอยู่ก่อน, ผงละอองตกลงไปภายหลัง, จะแยกผงละอองนั้นออก ควรอยู่. แท้จริง แม้เมื่อฝนตกในตระพังหินนั้น น้ำย่อมตกลงในน้ำเท่านั้น. ผงละเอียดมีอยู่บนพวกหินดาด. ผงละเอียดนั้น เมื่อถูกฝนตกซะอยู่ ก็ติดกันเข้าอีก. จะแยกผงละอองแม้นั้นออกโดยล่วง ๔ เดือนไป ไม่ควร.

จอมปลวกเกิดขึ้นที่เงื้อมเป็นเองไม่มีตนสร้าง, จะแยกออกตามสะดวก ควรอยู่. ถ้าจอมปลวกเกิดขึ้นในที่แจ้ง ถูกฝนตกรดต่ำ

๑. วิมติ: แก้ว่า อุทกปปฺหฏโกติ อุทเก อนฺโตภูมิยํ ปวิฏฺเฐ ตสฺส อุปริภาคํ ฉาเทตฺวา ตนุปํสุ วา มตฺติกา วา ปฏลํ หุตฺวา ปตมานา ติฏฺฐติ, ตสฺมึ สุกฺเขปิ ตํ ปฏลํ วาเตน จลมานา ติฏฺฐติ, ตํ อุทกปปฺฏโก นาม-ผู้ชำระ.

กว่า ๔ เดือนเท่านั้น จึงควร. แม้ในดินเหนียวของตัวปลวกที่ขึ้นไปบนต้นไม้เป็นต้น มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. แม้ในขุยไส้เดือน ขุยหนูและระแหงกับโคเป็นต้น ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. เปือกตมที่ถูกตัดด้วยกีบฝูงโค (โคลนรอยกีบฝูงโค) เรียกว่า ระแหงกีบโค. ก็ถ้าว่าระแหงกีบโคนั้น ติดกับแผ่นดันทางพื้นล่าง, แม้ในวันเดียวจะแยกออกก็ไม่ควร. ภิกษุถือเอาก้อนดินเหนียวที่ถูกไถตัด แม้ในที่ที่ชาวนาไถไว้ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

เสนาสนะเก่า ไม่มีหลังคา หรือ มีหลังคาพังก็ตาม ถูกฝนตกรดเกิน ๔ เดือน ย่อมถึงซึ่งอันนับว่า ปฐพีแท้เหมือนกัน. ภิกษุจะถือเอากระเบื้องมุงหลังคา หรือเครื่องอุปกรณ์มีกลอนเป็นต้น ที่เหลือจากเสนาสนะเก่านั้น ด้วยสำคัญว่า " เราจะเอาอิฐ จะเอากลอน จะเอาเชิงฝา จะเอากระดานปูพื้น จะเอาเสาหิน " ดังนี้ ควรอยู่. ดินเหนียวตกลงติดกับกระเบื้องหลังคาเป็นต้นนั้น ไม่เป็นอาบัติ. แต่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้เอาดินเหนียวที่ฉาบฝา. ถ้าดินก้อนใด ๆ ไม่เปียกชุ่ม, ภิกษุถือเอาดินก้อนนั้น ๆ ไม่เป็นอาบัติ.

ภายในเรือนมีกองดิน. เมื่อกองดินนั้นถูกฝนตกรดเสียวันหนึ่งชนทั้งหลายจึงมุงเรือน. ถ้ากอบดินเปียกทั้งหมด, ต่อล่วงไปได้ ๔ เดือนกลายเป็นปฐพีแท้เหมือนกัน. ถ้าส่วนเบื้องบนแห่งกองดินนั้นเท่านั้นเปียก ภายในไม่เปียก, จะใช้ให้พวกกัปปิยการกคุ้ยเอาดินเท่าจำนวนที่เปียกออกเสีย ด้วยกัปปิยโวหารแล้ว ใช้สอยดินส่วนที่เหลืออตามสะดวกก็ควร. จริงอยู่ ดินที่เปียกน้ำแล้วจับติดเนื่องเป็นอันเดียวกันนั่นแล

จัดเป็นปฐพีแท้, นอกนี้ ไม่ใช่แล.

กำแพงดินเหนียวอยู่ในที่แจ้ง. ถ้าถูกฝนตกรดเกิน ๔ เดือน ย่อมถึงอันนับว่า ปฐพีแท้. แต่ภิกษุจะเอามือเปียกจับต้องดินร่วนอันติดอยู่ที่ปฐพีแท้นั้น ควรอยู่. ถ้าหากว่า เป็นกำแพงอิฐ, ตั้งอยู่ในฐานเป็นเศษกระเบื้องอิฐเสียโดยมาก จะคุ้ยเขี่ยออกตามสบาย ก็ได้.

ภิกษุจะโยกเอาเสามณฑปที่ตั้งอยู่ในที่แจ้ง ไปทางโน้นทางนี้ ทำให้ดินแยกออก ไม่ควร. ยกขึ้นตรง ๆ เท่านั้น จึงควร. สำหรับภิกษุผู้จะถือเอาต้นไม้แห้ง หรือตอไม้แห้งแม้อย่างอื่น ก็นัยนี้แล. ภิกษุทั้งหลายเอาพวกไม้ท่อนงัดหิน หรือต้นไม้กลิ้งไป เพื่อการก่อสร้าง. แผ่นดินในที่กลิ้งไปนั้น แตกเป็นรอย, ถ้าภิกษุทั้งหลายมีจิตบริสุทธิ์กลิ้งไป ไม่เป็นอาบัติ. แต่ทว่า ภิกษุทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่จะทำลายแผ่นดินด้วยเลสนั้นนั่นเอง เป็นอาบัติ. พวกภิกษุผู้ลากกิ่งไม้เป็นต้นไป ก็ดี ผ่าฟืนบนแผ่นดินก็ดี ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. จะตอกหรือจะเสียบแม้วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง มีกระดูก เข็มและหนามเป็นต้น ลงไปในแผ่นดิน ก็ไม่ควร. แม้จะถ่ายปัสสาวะ ด้วยคิดอย่างนี้ว่า "เราจะพังแผ่นดินด้วยกำลังแห่งสายน้ำปัสสาวะ" ก็ไม่ควร. เมื่อภิกษุถ่ายดินพัง เป็นอาบัติ. แม้จะเอาไม้กวาดครูดถู ด้วยคิดว่า "เราจักทำพื้นดินที่ไม่เสมอ ให้เสมอ" ดังนี้ ก็ไม่ควร. ความจริงควรจะกวาดด้วยหัวข้อแห่งวัตรเท่านั้น.

ภิกษุบางพวก กระทุ้งแผ่นดิน ด้วยปลายไม้เท้า เอาปลายนิ้วหัวแม้เท้าขีดเขียน (แผ่นดิน). เดินจงกรมทำลายแผ่นดิน ครั้งแล้ว

ครั้งเล่า ด้วยคิดว่า " เราจักแสดงสถานที่ที่เราจงกรม " ดังนี้, กรรมเช่นนั้น ไม่ควรทุกอย่าง. แต่ภิกษุผู้กระทำสมณธรรมเพื่อยกย่องความเพียร มีจิตบริสุทธิ์ จงกรม สามควรอยู่. เมื่อกระทำ (การเดินจงกรมอยู่ แผ่นดิน) จะแตก ก็ไม่เป็นอาบัติ. ภิกษุทั้งหลายครูดสีที่แผ่นดิน ด้วยคิดว่า " จักล้างมือ " ไม่ควร. ส่วนภิกษุ ผู้ไม่ครูดสี แต่วางมือเปียกลงบนแผ่นดิน แล้วแตะเอาละอองไป ได้อยู่. ภิกษุบางพวกอาพาธด้วยโรคคัน และหิดเป็นต้น จึงครูดสีอวัยวะใหญ่น้อยลงบนที่มีตลิ่งชันเป็นต้น, การทำนั้น ก็ไม่สมควร.

[ว่าด้วยการขุดเองและการใช้ให้ขุดแผ่นดินเป็นต้น]

สองบทว่า **ขนติ วา ขนาเปติ วา** มีความว่า ภิกษุขุดเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นขุดก็ดี (ซึ่งแผ่นดิน) ชั้นที่สุดด้วยปลายนิ้วเท้าบ้าง ด้วยซี่ไม้กวาดบ้าง.

สองบทว่า **ภินฺทติ วา ภินฺทาเปติ วา** มีความว่า ภิกษุทำลายเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นทำลายก็ดี (ซึ่งแผ่นดิน) ชั้นที่สุด แม้จะเทน้ำ.

สองบทว่า **ทหติ วา ทหาเปติ วา** มีความว่า ภิกษุเผาเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นเผาก็ดี ชั้นที่สุดจะระบมบาตร. ภิกษุจุดไฟเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นจุดในที่มีประมาณเท่าใด, เป็นปาจิตตีย์มีประมาณเท่านั้นตัว. ภิกษุ แม้เมื่อจะระบมบาตร พึงระบมในที่เคยระบมแล้วนั่นแหละ. จะวางไฟลงบนแผ่นดินที่ไฟยังไม่ไหม้ ไม่ควร. แต่จะวางไฟลงบนกระเบื้องสำหรับระบมบาตร ควรอยู่. วางไฟลงบนกองฟืน, ไฟนั้นไหม้ฟืนเหล่านั้น แล้วจะลุกลามเลยไปไหม้ดิน ไม่ควร. แม้ในที่มีอิฐ

และหินเป็นต้น ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. จริงอยู่ ในที่แม้นั้น จะวางไฟลงบนกองอิฐเป็นต้นนั่นแล ควรอยู่. เพราะเหตุไร ? เพราะอิฐเป็นต้นนั้น มิใช่เชื้อไฟ. จริงอยู่ อิฐเป็นต้นนั้น ไม่ถึงอันนับว่าเป็นเชื้อแห่งไฟ. จะติดไฟแม้ที่ตอไม้แห้ง และต้นไม้แห้งเป็นต้น ก็ไม่ควร,

แต่ถ้าว่า ภิกษุจะติดไฟด้วยคิดว่า " เราจักดับไฟที่ยังไม่ทันถึงแผ่นดินเสียก่อนแล้วจึงจักไป " ดังนี้ ควรอยู่. ภายหลังไม่อาจเพื่อจะดับได้ ไม่เป็นอาบัติ เพราะไม่ใช่นิสัย. ภิกษุถือคบเพลิงเดินไป เมื่อมือถูกไฟไหม้จึงทิ้งลงที่พื้น. ไม่เป็นอาบัติ. ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า " จะเติมเชื้อก่อไฟ ในที่คบเพลิงตกนั่นแหละ ควรอยู่. " ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีนั้นนั่นแลว่า ก็ที่มีประมาณเท่าใดในแผ่นดินซึ่งถูกไฟไหม้ ไอร้อนระอุไปถึง จะโกยที่ทั้งหมดนั้นออก ควรอยู่. "

ก็ภิกษุใด ยังไม่รู้จะสีให้ไฟเกิดด้วยไม้สีไฟ เอามือหยิบขึ้นแล้วกล่าวว่า " ผมจะทำอย่างไร ? " ภิกษุอื่นบอกว่า " จงทำให้ลุกโพลงขึ้น. " เธอกล่าวว่า " มันจะไหม้มือผม " จึงบอกว่า " จงทำอย่างที่มันจะไม่ไหม้. " แต่ไม่พึงบอกว่า " จงทิ้งลงที่พื้น. " ถ้าว่า เมื่อไฟไหม้มือ เธอทิ้งลง, ไม่เป็นอาบัติ เพราะเธอไม่ได้ทิ้งลงด้วยตั้งใจว่า " เราจักเผาแผ่นดิน. " ท่านกล่าวไว้ในกุรุนทีว่า " ถึงจะก่อไฟในที่ไฟตกลง ก็ควร. "

ก็ในคำว่า **อนาปตฺติ อิมํ ชาน** เป็นต้น ผู้ศึกษาพึงทราบใจความอย่างนี้ คือ (ไม่เป็นอาบัติแห่ภิกษุผู้กล่าวว่า) " เธอจงรู้หลุม

สำหรับเสานี้, จงรู้ดินเหนียวก้อนใหญ่, จงรู้ดินปนแกลบ, จงให้ดินเหนียวก้อนใหญ่, จงให้ดินปนแกลบ, จงนำดินเหนียวมา, จงนำดินร่วนมา, ต้องการดินเหนียว, ต้องการดินร่วน, จงทำหลุมให้เป็นกัปปิยะสำหรับเสานี้, จงทำดินเหนียวนี้ให้เป็นกัปปิยะ, จงทำดินร่วนนี้ให้เป็นกัปปิยะ. "

บทว่า **อสญฺจิจฺจ** มีความว่า เมื่อภิกษุกลิ้งหินและต้นไม้เป็นต้นไป หรือเดินเอาไม้เท้ายัน ๆ ไป แผ่นดินแตก. แผ่นดินนั้นชื่อว่า อันภิกษุไม่ได้แกล้งทำแตก เพราะเธอไม่ได้จงใจทำลายอย่างนี้ว่า " เราจักทำลาย (แผ่นดิน) ด้วยไม้เท้านี้. " ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่แกล้งทำลายด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **อสติยา** มีความว่า ภิกษุส่งใจไปทางอื่นยืนพูดอะไรกับคนบางคนเอานิ้วหัวแม้เท้า หรือไม้เท้าขีดเขียนแผ่นดินไปพลาง. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ขีดเขียน หรือทำลาย (ดิน) ด้วยไม่มีสติอย่างนี้.

บทว่า **อชานนฺตสฺส** มีความว่า ภิกษุไม่รู้แผ่นดินที่ฝนตกรดภายในเรือน ซึ่งมุงหลังคาปิดแล้วว่า " เป็นอกัปปิยปฐพี " จึงโกยออก ด้วยสำคัญว่า " เป็นกัปปิยปฐพี " ก็ดี ไม่รู้ว่า " เราขุดเราทำลาย เราเผาไฟ " ก็ดี เก็บเสียมเป็นต้น เพื่อต้องการรักษาไว้อย่างเดียวก็ดี มือถูกไฟไหม้ ทิ้งไฟลงก็ดี, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่รู้อย่างนี้. บทที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางวาจา

กับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

ปฐวีขนนสิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

มุสาวาทวรรคที่ ๑ จบบริบูรณ์

ตามวรรณนานุกรม.

ปาจิตตีย์ เสนาสนวรรคที่ ๒

ภูตคามสิกขาบทที่ ๑

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งเสนาสนะวรรค[๑] ดังต่อไปนี้ :-

[เรื่องภิกษุชาวเมืองอาฬวี ตัดต้นไม้]

บทว่า **อนาทิยนฺโต** คือ ไม่เชื่อฟังถ้อยคำของเทวดานั้น.

หลายบทว่า **ทารกสิส พาหุํ อาโกฏฺเฏสิ** มีความว่า ภิกษุนั้นไม่อาจยั้งขวานที่เงื้อขึ้น จึงตัดเอาแขนตรงที่ใกล้ราวนม ของทารกผู้นอนอยู่บนวิมานทิพย์ ซึ่งตั้งอยู่บนต้นไม้ อันเทวดานั้นได้มาจากสำนักของท้าวจาตุมมหาราช ซึ่งล่วงเลยวิสัยแห่งจักษุของพวกมนุษย์.

ในคำว่า **น โข ปเนตํ ปฏิรูปํ** เป็นต้น มีการพรรณนาโดยสังเขปดังต่อไปนี้ :-

ได้ยินว่า ในป่าหิมพานต์ มีการประชุมเทวดา ทุก ๆ วันปักษ์, ในป่าหิมพานต์นั้น พวกเทวดาย่อมถามถึงรุกขธรรมว่า " ท่านตั้งอยู่หรือไม่ได้ตั้งอยู่ในรุกขธรรม. " ชื่อว่า รุกขธรรม ได้แก่ การที่รุกขเทวดาไม่ทำความประทุษร้ายทางใจ ในเมื่อต้นไม้ถูกตัด. บรรดาเทวดาเหล่านั้น เทวดาองค์ใดไม่ตั้งอยู่ในรุกขธรรม, เทวดาองค์นั้นย่อมไม่ได้เพื่อจะเข้าสู่ที่ประชุม. เทวดาองค์นั้น ได้มองเห็นโทษ มีการไม่ตั้งอยู่ในรุกขธรรมเป็นปัจจัยนี้ ด้วยประการดังนี้ และระลึกถึง

๑. บาลีเป็นภูตคามวรรค.

บุรพจรรยา ในปางที่พระตถาคตเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาช้างฉัททันต์ เป็นต้น โดยกระแสแห่งพระธรรมเทศนาที่ตนเคยสดับมาเฉพาะพระพักตร์แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า. เพราะเหตุนั้น เทวดานั้น จึงได้มีความรำพึงว่า **น โข ปเนตํ ปฏิรูปํ ฯ เป ฯ ชีวิตา โวโรเปยฺยํ** (ก็การที่เราจะปลงชีวิตภิกษุรูปนี้เสีย ณ ที่นี้ นั่นไม่สมควรเลย) ดังนี้. ก็ ความรำพึงนี้ "ถ้ากระไร เราควรกราบทูลเรื่องนี้แด่พระผู้มีพระภาค" ดังนี้ ได้มีแก่เทวดานั้น ผู้ฉุกคิดอยู่อย่างนี้ว่า "ภิกษุนี้เป็นบุตรมีบิดา, พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงสดับอัชฌาจารนี้ของภิกษุนี้แล้ว จักทรงป้องกันมารยาท จักทรงบัญญัติสิกขาบทแน่นอน."

คำว่า **สจชฺช ตุวํ เทวเต** มีความว่า ดูก่อนเทวดา! ถ้าท่าน (ปลงชีวิตภิกษุรูปนั้น) ในวันนี้ไซร้.

บทว่า **ปสเวยฺยาสิ** แปลว่า พึงให้เกิด คือ พึงให้บังเกิดขึ้น. ก็แล พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อจะให้เทวดานั้นยินยอม จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

"บุคคลใดแล ข่มความโกรธที่เกิดขึ้นแล้วได้
เหมือนกันสารถีหยุดรถ ซึ่งกำลังแล่นอยู่ได้
เราตถาคตเรียกบุคคลนั้นว่า เป็นสารถี ชน
นอกจากนี้ เป็นแต่คนถือบังเหียน.[๑]"

ในเวลาจบพระคาถา เทวดานั้น ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล. พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่บริษัทผู้ประชุมกันพร้อม

๑. ขุ. ธ. ๒๕/๔๔-๔๕.

แล้ว จึงได้ทรงภาษิตพระคาถานี้อีกว่า

" ภิกษุใดแล ย่อมกำจัดซึ่งความโกรธที่เกิดขึ้น เหมือนหมอกำจัดพิษงูที่แล่นซ่านไปแล้ว ด้วยโอสถทั้งหลาย ฉะนั้น, ภิกษุนั้น ย่อมละฝั่งนี้และฝั่งโน้นได้ เหมือนงูลอกคราบเก่าแก่ทิ้งไป ฉะนั้น[๑]. "

บรรดาคาถาทั้งสองนั้น คาถาที่ ๑ พระธรรมสังคาหกาจารย์ยกขึ้นสู่สังคหะ ในธรรมบท, คาถาที่ ๒ ยกขึ้นสู่สังคหะ ในสุตตนิบาต, ส่วนเรื่องยกขึ้นสู่สังคหะ ในวินัยปิฎกแลง

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่นั่นเทียว ทรงตรวจดูสถานที่อยู่ของเทวดานั้น ทอดพระเนตรเห็นสถานที่อันสมควรแล้วจึงตรัสว่า " ไปเถิด เทวดา ! ณ ที่โอกาสโน้น มีต้นไม้ว่างอยู่, เธอจงเข้าไปอยู่ที่ต้นไม้นั้น. " ได้ยินว่า ต้นไม้นั้นไม่มีในแคว้นอาฬวี, มีอยู่ภายในกำแพงเครื่องล้อมแห่งพระเชตวัน ซึ่งมีเทวบุตรผู้เป็นเจ้าของได้จุติไปแล้ว; เพราะเหตุนั้น ต้นไม้นั้น จึงตรัสว่า " ว่างแล้ว. " ก็แลจำเดิมแต่ปางนั้นมา เทวดานั้น ได้ความคุ้มครองจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เป็นพุทธอุปัฏฐายิกา. ในคราวมีเทวสมาคม เมื่อเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ทั้งหลายมาอยู่ เทวดาเหล่าอื่นผู้มีศักดิ์น้อย ย่อมถอยร่นไปจนจดมหาสมุทร และภูเขาจักรวาล. ส่วนเทวดานี้ นั่งฟังธรรมอยู่ในที่อยู่ของตนนั่นแหละ. เทวดานั้น นั่งฟังปัญหาทั้งหมด

๑. ขุ. สุ. ๒๕/๓๒๔.

แม้ที่พวกภิกษุถามในปฐมยาม (และ) ที่พวกเทวดาถามในมัชฌิมยาม บนวิมานนั้นนั่นแล. แม้ท้าวมหาราชทั้ง ๔ มาสู่ที่บำรุงของพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะไป ก็เยี่ยมเทวดานั้นก่อนแล้วจึงไป.

[แก้อรรถปาฐะว่าภูตคามปาตัพยตาย]

ในบทว่า **ภูตคามปาตพฺยตาย** นี้ พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้ :- ที่ชื่อว่า ภูตะ เพราะอรรถว่า เกิดอยู่ด้วย เติบโตขึ้นอยู่ด้วย. อธิบายว่า " ย่อมเกิด ย่อมเจริญ หรือว่า เกิดแล้ว เจริญแล้ว. "

บทว่า **คาโม** แปลว่า กอง. กองแห่งภูตทั้งหลาย; เหตุนั้นจึงชื่อว่า **ภูตคาม.** อีกอย่างหนึ่ง กอง คือ ภูต ชื่อภูตคาม. คำว่า **" ภูตคาม. "** นั่น เป็นชื่อแห่งหญ้า และต้นไม้เขียวสดที่ยืนต้นแล้วเป็นต้น.

ภาวะแห่งการพราก ชื่อ **ปาตัพยตา** (ความเป็นแห่งการพราก). อธิบายว่า " ภาวะอันบุคคลพึงบริโภคใช้สอยตามความพอใจ ด้วยการตัดและการทุบเป็นต้น. " ในเพราะความเป็นผู้พรากภูตคามนั้น แห่งภิกษุนั้น. คำนี้ เป็นสัตตมีวิภัติลงในอรรถแห่งนิมิต. อธิบายว่า " เป็นปาจิตตีย์ เพราะความเป็นผู้พรากภูตคามเป็นเหตุ คือ เพราะการตัดภูตคามเป็นต้นเป็นปัจจัย. "

[อธิบายภูตคาม ๕ ชนิด มีมลพืชเป็นต้น]

บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงจำแนกแสดงภูตคามนั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **" ภตคาโม นาม ปญฺจ วีชชาตานิ "** ดังนี้.

ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลายว่า " ในคำว่า ภูตคามเป็นต้น นั้น พระผู้มีพระภาคทรงยกภูตคามขึ้นด้วยคำว่า **ภูตคาโม นาม** ดังนี้ แล้วตรัสคำ **ปญฺจ วีชชาตานิ** เป็นต้น เพื่อทรงแสดงพืชที่เมื่อมันมีอยู่ ภูตคามจึงมี. " แม้เมื่อมีอย่างนี้ คำว่า **ยานิ วา ปนญฺญานิปิ อตฺถิ มูเล ชายนฺติ** เป็นต้น ก็ไม่สมกัน. จริงอยู่ พืช ๕ ชนิด มีพืชเกิดจากเหง้าเป็นต้น ไม่ใช่เกิดอยู่ที่เหง้าเป็นต้น, แต่พืชเหล่านั้น เมื่อจะเกิดที่เหง้าเป็นต้น ก็ชื่อว่ามูลพืชเป็นต้น เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบวรรณนาในคำว่า **ภูตคาโม นาม** เป็นต้นนี้ (โดยนัยที่กำลังจะกล่าว) อย่างนี้ ;-

บทว่า **ภูตคาโม นาม** เป็นบทควรแจก.

บทว่า **ปญฺจ** เป็นการกำหนดชนิดแห่งภูตคามนั้น.

บทว่า **วีชชาตานิ** เป็นบทแสดงไขธรรมที่กำหนดไว้. ใจความแห่งบทว่า **วีชชาตานิ** นั้นว่า ที่ชื่อว่า **พืชชาต** เพราะอรรถว่าเกิดจากจำพวกเมล็ด. คำนี้เป็นชื่อแห่งพืชมีต้นไม้เป็นต้น. อีกนัยหนึ่ง พืชเหล่านั้นด้วย เกิดแล้วด้วย คือ ผลิแล้ว ได้แก่ มีใบและรากงอกออกแล้ว; เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า **พืชชาต.** ด้วยคำว่า **พืชชาต** นี้ เป็นอันท่านทำการสงเคราะห์เอาพืช มีขิงเป็นต้น ที่เขาชำไว้ในทรายเปียกเป็นต้น ซึ่งมีใบและรากงอกขึ้นแล้ว.

บัดนี้ พืชมีต้นไม้เป็นต้น ที่ตรัสเรียกว่า " พืชชาต " เพราะเกิดจากพืชเหล่าใด, เมื่อจะทรงแสดงพืชเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคจึง

ตรัสคำว่า **มูลพีชํ** เป็นต้น. อุเทศแห่งพืช มีพืชเกิดจากรากเหง้าเป็นต้นนั้น ปรากฏชัดเจนแล้วแล. ในคำว่า "ก็หรือว่าพืชแม้อย่างอื่นใดบรรดามี ซึ่งเกิดที่เหง้า งอกที่เหง้า" นี้ ในอุเทศ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพืชที่เกิดจากเมล็ด.

เพราะฉะนั้น พึงเห็นใจความในคำว่า **ยานิ วา ปนญฺญานิ** เป็นต้นนี้ อย่างนี้ว่า "ก็หรือพืชแม้อย่างอื่นใดบรรดามี เป็นต้นว่าไม้กอ ไม้เถา และไม้ต้น ซึ่งเกิด และงอกขึ้นที่เหง้า มีชนิด เช่น รากเหง้าเชือกเขา[๑] (รากเง่าเถามัน) กระจับ บัวแดง บัวเขียว บัวขาบ บัวขาว (บัวสาย) เผือก มัน และแคฝอยเป็นต้น, ไม้กอ ไม่เถา และไม้ต้นเป็นอาทินั้น ย่อมเกิดและย่อมงอกที่เหง้าใด. ก็เหง้านั้น พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วในบาลี, พืชเกิดจากเหง้า มีขมิ้นเป็นต้นนี้ แม้ทั้งหมด ชื่อว่า มูลพืช. ในขันธพืชเป็นต้น (พืชเกิดจากลำต้น) ก็นัยนี้.

ก็อีกอย่างหนึ่ง บรรดาพืชทั้งหลาย มีพืชที่เกิดจากลำต้นเป็นอาทินี้ พืชเหล่าใด มีต้นมะกอก ต้นช้างน้าว (อ้อยช้างก็ว่า) สลัดไดทองหลาง กรรณิการ์เป็นต้น บัณฑิตพึงเห็นว่า พืชเกิดจากลำต้น, พืชทั้งหลาย มีเถาส้ม เถาสี่เหลียม และเถาดีปลี (ยี่หร่าก็ว่า) เป็นต้น บัณฑิตพึงเห็นว่า พืชเกิดแต่ข้อ, พืชมี ปอ มะลิ หงอนไก่เป็นต้น บัณฑิตพึงเห็นว่า พืชเกิดจากยอด, พืชมีเมล็ดมะม่วง หว้าและขนุนเป็นต้น พึงทราบว่า พืชเกิดจากเมล็ด.

๑. สมัยนี้แปลกันว่ามันฝรั่ง แต่ชาวอินเดียเรียกว่า "อาล." - ผู้ชำระ

บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงชนิดแห่งอาบัติ อนาบัติ. และชนิดแห่งความถูกพราก ด้วยอำนาจสัญญา (ชื่อ) ในคำที่พระองค์ตรัสไว้ว่า **" ภูตคามปาตพฺยตาย ปาจิตฺติยํ** (เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะความถูกพรากแห่งภูตคาม) " จึงตรัสคำว่า **พีเช พีชสญฺญี** เป็นต้น.

ภูตตามที่เกิดจากเมล็ด บัณฑิตพึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า " พืช " ในคำว่า **พีเช พีชสญฺญี** นั้น ดุจข้าวสุกแห่งข้าวสารข้าวสาลี เขาเรียกกันว่า " ข้าวสุกแห่งข้าวสาลี " ในคำว่า **สาลีนญฺเจว โอทนํ ภุญฺชติ** เป็นต้น ฉะนั้น. ส่วนพืชที่ท่านคัดออกไว้ให้พ้นไปจากภูตคาม ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ในคำว่า **พีชคามภูตคามสมารมฺภา ปฏิวิรโต** เป็นต้น เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ.

อีกอย่างหนึ่ง บัณฑิตพึงประกอบกับบทต้นแห่งสิกขาบทวิภังค์ที่ว่า **ภูตราโม นาม** แล้วพึงทราบเนื้อความในคำว่า **พีเช พีชสญฺญี** นี้ อย่างนี้ว่า " ภิกษุมีความสำคัญในพืชที่มีชื่อว่าภูตคาม ว่าเป็นพืช เอาศัสตราเป็นต้น ตัดเองก็ดี นำเอาไฟเข้าไปเผาเองก็ดี เอาก้อนหินเป็นต้นทุบเองก็ดี ใช้ให้คนทุบก็ดี นำเอาไฟเข้าไปเผาเองก็ดี ใช้คนอื่นให้เผาก็ดี ต้องปาจิตตีย์. " แต่บัณฑิตไม่พึงถือเอาตามพระบาลี ปรับปาจิตตีย์ในเพราะความพราก มีชนิดตัดพืชนอกไปจากภูตคามเป็นต้น.

[อธิบายพืชคามและภูตคามเป็นต้น]

จริงอยู่ ในภูตคามสิกขาบทนี้ มีวินิจฉัยยกถา ดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุพรากภูตคาม เป็นปาจิตตีย์. พรากพืชคามแม้ทั้ง ๕ อย่าง

อันนอกจากภูตคาม เป็นทุกกฏ. ชื่อว่า พีชคามและภูตคามนี้ อยู่ในน้ำก็มี อยู่บนบกก็มี. บรรดาพีชคามและภูตตามที่อยู่ในน้ำและบนบกทั้งสองนั้น พีชคามและภูตตามที่อยู่ในน้ำ คือ เสวาลชาติ (สาหร่าย) ทั้งที่มีใบและไม่มีใบทั้งหมด มีชนิดเช่นแหนและจอกเป็นต้น โดยที่สุดกระทั่งฝ้าน้ำ (ตระไคร้น้ำ) บัณฑิตพึงทราบว่า ภูตคาม. ชื่อว่าฝ้าน้ำ (ตระไคร้น้ำ) ข้างบนแข็ง มีสีกร้าน ข้างล่างอ่อน มีสีเขียว.

บรรดาเสวาลชาตินั้น รากของสาหร่ายใดหยั่งลงไปอยู่ในแผ่นดิน, แผ่นดินเป็นฐานของสาหร่ายนั้น. น้ำเป็นฐานของสาหร่ายที่ลอยไปมาบนน้ำ. เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้พรากภูตคามที่อยู่ในแผ่นดินในที่ใดที่หนึ่งก็ดี ยกขึ้นย้ายไปสู่ที่อื่นก็ดี. เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้พรากภูตคามที่ลอยไปมาบนน้ำเหมือนกัน. แต่จะเอามือทั้งสองแหวกไปทางโน้นทางนี้ แล้วอาบน้ำ ควรอยู่. แท้จริง น้ำทั้งสิ้นเป็นฐานของสาหร่ายที่อยู่ในน้ำนั้น เพราะเหตุนั้น สาหร่ายนั้น ยังไม่จัดว่าเป็นอันภิกษุย้ายไปสู่ที่อื่น ด้วยเหตุเพียงเท่านี้. แต่จะแกล้งยกขึ้นจากน้ำ โดยเว้นน้ำเสียไม่ควร. ยกขึ้นพร้อมทั้งน้ำ แล้ววางลงในน้ำอีก ควรอยู่. สาหร่ายออกมาทางช่องผ้ากรองน้ำ, ควรให้ทำกัปปิยะก่อน จึงบริโภคน้ำ. ภิกษุถอนเถาวัลย์และหญ้าที่เกิดในน้ำ มีกออุบลและกอปทุมเป็นต้น ขึ้นจากน้ำก็ดี พรากเสียในน้ำนั้นเองก็ดี เป็นปาจิตตีย์. พรากกออุบลและกอปทุมเป็นต้น ที่คนอื่นถอนขึ้นไว้แล้ว เป็นทุกกฏ. จริงอยู่ กออุบลและปทุมเป็นต้นที่คนอื่นถอนขึ้นไว้นั้น ย่อมถึงราก

สงเคราะห์เข้าในพืชคาม. แม้สาหร่ายคือจอกและแหน[๑] ที่เขายกขึ้นจากน้ำแล้ว ยังไม่เหี่ยว ย่อมถึงชื่ออันสงเคราะห์เข้าในพืชที่เกิดจากยอด. ในอรรถกถามหาปัจจรีเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ว่า " แหน[๒] ไม่มีรากและหน่อและตระไคร้น้ำเป็นต้น เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. " เหตุในคำนั้นไม่ปรากฏ. ในอันธกอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า " ยังไม่เป็นภูตตามที่สมบูรณ์; เหตุนั้น จึงเป็นทุกกฏ. " แม้คำในอันธกอรรถกถานั้น ก็ไม่สมกัน (กับพระบาลี). จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าปรับปาจิตตีย์ในเพราะภูตคาม, ปรับทุกกฏในเพราะพืชคาม.

ชื่อว่า ภุตคามอันไม่สมบูรณ์ เป็นโกฏฐาสที่ ๓ ไม่ได้มาในบาลี ไม่ได้มาในอรรถกถาทั้งหลายเลย. ก็ถ้าจะพึงมีมติว่า แหนไม่มีรกและหน่อนั้น จักถึงการสงเคราะห์เข้าในพืชคามไซร้, แม้คำนั้นก็ไม่ควร เพราะพืชเช่นนั้น ไม่เป็นมูลเหตุแห่งภูตคามเลย. อีกนัยหนึ่ง คำว่า " บรรดาฐานะที่หนักและเบา ภิกษุควรตั้งอยู่ในฐานะที่หนัก " นี้เป็นลักษณะแห่งวินัย.

[ว่าด้วยภูตตามที่เกิดบนบกและการพรากภูตคามนั้น]

วินิจฉัยในภูตตามที่เกิดบนบกต่อไป :- ส่วนที่เหลือของจำพวก

๑. โยชนาปาฐะ ๒/๒๕-๑ ตตฺถ ติลพีชกเสวาโล นาม อุปริ ขุทฺทกปตฺโต เหฏฺฐา ขุทฺทกมูโล เสวาโล. สาสปเสวาโล นาม สาสปมตฺโต ขุทฺทกเสวาโล. แปลว่า บรรดาสาหร่ายเหล่านั้น ที่ชื่อว่า ติลพีชกสาหร่าย ได้แก่ สาหร่ายที่ข้างบนมีใบเล็ก ๆ ข้างล่างมีรากเล็ก ๆ. ที่มีชื่อว่า สาสปสาหร่าย ได้แก่ สาหร่ายเล็ก ๆ มีขนาดเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด. ๒. โยชนาปาฐะ ๒/๒๑ อนนฺตกติลกพีชโกติ อมูลงฺกุรติลพีชโก พืชขนาดเท่าเมล็ดงาไม่มีรากและหน่อ ชื่อว่าแหน. -ผู้ชำระ.

ต้นไม้ที่ถูกตัดจัดว่าเป็นตอไม้ที่เขียวสด. ในตอไม้เขียวสดนั้น. ตอแห่งไม้กุ่ม ไม้กระถินพิมาน ไม้ประยงค์ และไม้ขนุนเป็นต้น ย่อมงอกขึ้นได้. ตอไม้นั้นท่านสงเคราะห์เข้าด้วยภุตคาม. ตอแห่งต้นตาลและมะพร้าวเป็นต้น ย่อมไม่งอกขึ้นได้. ตอแห่งต้นตาลเป็นต้นนั้นท่านสงเคราะห์เข้าด้วยพืชคาม.

ส่วนตอกล้วยที่ยังไม่ตกเครือ ท่านสงเคราะห์ด้วยภูตคาม. ตอกล้วยที่ตกเครือแล้ว ท่านสงเคราะห์เข้าด้วยพืชคาม. แต่ต้นกล้วยที่ตกเครือแล้ว ท่านสงเคราะห์เข้าด้วยภูตคามเหมือนกัน ตลอดเวลาที่ยังมีใบเขียวอยู่. ไม้ไผ่ที่ตกขุยแล้ว ก็อย่างนั้น. แต่ไม้ไผ่ ในเวลาแห้งลงมาตั้งแต่ยอด จึงถึงอันเคราะห์ด้วยพืชคาม. สงเคราะห์ด้วยพืชตามชนิดไหน. ด้วยพืชตามชนิดเกิดจากข้อ. อะไรเกิดจากต้นไผ่นั้น. จริงอยู่ ถ้าหากว่าอะไร ๆ ไม่พึงเกิด. (ต้นไผ่ตกขุย) พึงถึงการสงเคราะห์เข้าในภูตคาม.

ชนทั้งหลายตัดไม้ช้างน้าวเป็นต้น รวมเป็นกองไว้. กิ่งทั้งหลายแม้ประมาณศอกหนึ่งงอกออกจากท่อนไม้ที่รวมเป็นกองไว้ ย่อมถึงการสงเคราะห์เข้าด้วยพืชคามเหมือนกัน. ชนทั้งหลายปักลงในพื้นดิน เพื่อประโยชน์เป็นมณฑปก็ดี เพื่อประโยชน์เป็นรั้วก็ดี เพื่อประสงค์จะปลูกเถาวัลย์ก็ดี. เมื่อจำพวกรากและใบงอกออกแล้ว ย่อมถึงอันเข้าเป็นภูตคามอีกแม้โดยแท้. ถึงอย่างนั้นเมื่องอกเพียงตุ่มรากหรือเพียงตุ่มใบก็สงเคราะห์เข้าเป็นพืชคามเท่านั้น.

เมล็ดจำพวกใดจำพวกหนึ่ง ที่ชนทั้งหลายเอาน้ำรดชำไว้ในแผ่น

ิดิน หรือว่าชนทั้งหลายใส่ดินเปียกลงในกระถางเป็นต้นเพาะไว้, เมล็ด ทั้งหมดนั้นแม้เมื่องอกเพียงตุ่มราก หรือเพียงตุ่มใบ ก็จัดเป็นเพียงพืช เท่านั้น. ถ้าแม้นว่า รากทั้งหลายและหน่อข้างบนงอกออก ก็ยังจัด เป็นพืชนั่นแล ตลอดเวลาที่หน่อยังไม่เขียว, ก็เมื่อใบแห่งถั่วเขียว เป็นต้นงอกขึ้น หรือเมื่อหน่อแห่งข้าวเปลือกเป็นต้นเขียวสด เกิดใบ มีสีเขียวแล้ว ย่อมถึงการสงเคราะห์เข้าเป็นภูตคาม.

รากแห่งเมล็ดตาลทั้งหลายงอกออกทีแรก เหมือนเขี้ยวสุกร. แม้เมื่องอกออกแล้ว ก็จัดเป็นพืชคามเหมือนกัน ตลอดเวลาที่ม้วนกลีบ ใบข้างบนยังไม่คลี่ออก. หน่องอกทะลุเปลือกมะพร้าวออกเหมือนไม้ สลัก ก็จัดเป็นพืชคามอยู่นั่นเอง ตลอดเวลาที่ม้วนกลีบใบเขียวคล้าย กับเขามฤคยังไม่มี. แม้เมื่อรากยังไม่ออก กลีบใบเช่นนั้นเกิดขึ้นแล้ว ก็ถึงการสงเคราะห์เข้าในภูตคามที่ไม่มีราก.

จำพวกเมล็ดมีเมล็ดมะม่วงเป็นต้น พระวินัยธรพึงตัดสินด้วย จำพวกข้าวเปลือกเป็นต้น. ก้านหรือรุกขชาติอย่างใดอย่างหนึ่งอื่นก็ดี เกิดที่ต้นไม้แล้ว คลุมโอบต้นไม้. ต้นไม้นั่นแหละเป็นฐานของก้าน เป็นต้นนั้น. ภิกษุพรากก้านเป็นต้นนั้นก็ดี ถอนขึ้นจากต้นไม้นั้นก็ดี เป็นปาจิตตีย์.

เถาวัลย์ชนิดหนึ่งไม่มีราก ย่อมพันพุ่มไม้ป่าและท่อนไม้ดุจวง แหวน) ฝอยทอง), แม้เถาวัลย์นั้นก็มีวินิจฉัยอย่างนี้เหมือนกัน. ที่ หน้ามุขเรือน กำแพง ชุกชี และเจดีย์เป็นต้น มีตระไคร้น้ำสีเขียว. ตลอดเวลาที่ยังเกิดใบ ๒-๓ ใบ ย่อมถึงการสงเคราะห์เข้าเป็นพืชเกิด

จากยอด. เมื่อใบทั้งหลายเกิดแล้ว เป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์. เพราะเหตุนั้น จะให้การฉาบปูนขาวในฐานะเช่นนั้นไม่ควร. จะให้การฉาบน้ำปูนขาวที่ละเอียดบนที่อันอนุปสัมบันฉาบแล้ว ควรอยู่. ถ้าในฤดูร้อนตระไคร้น้ำแห้งติดอยู่. จะเอาไม้กวาดเป็นต้นขุดตระไคร้น้ำนั้นออกเสีย ควรอยู่. ตระไคร้น้ำข้างนอกหม้อน้ำดื่มเป็นต้น เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ, อยู่ภายในเป็นอัพโพหาริก. แม้เห็ดราที่ไม้ชำระฟังและขนมเป็นต้น เป็นอัพโพหาริกเหมือนกัน. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า " ถ้าฝาที่เขากระทำปริกรรมด้วยยางไม้เกิดเป็นเห็ดรา ภิกษุพึงชุบผ้าให้เปียกบีบแล้วเช็ดเถิด[๑]. "

ปาสาณชาติ ปาสาณทัททุ เสวาละ เสเลยยกะ[๒] (ราหิน ตระไคร้หิน สาหร่าย และเอื้องหินหรือเอื้องผา) เป็นต้น ยังไม่มีสีเขียวสด และไม่มีใบ เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. เห็ด เป็นวัตถุแห่งทุกกฏตลอดเวลาที่ยังตูมอยู่. จำเดิมแต่บานแล้ว เป็นอัพโพหาริก. ก็ภิกษุเก็บเห็ดจากต้นไม้สดแกะเอาเปลือกต้นไม้ออก; เพราะเหตุนั้น จึงเป็นปาจิตตีย์ ในเพราะการแกะเปลือกไม้นั้น. แม้ในสะเก็ดีไม้ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. สะเก็ดีแห่งต้นช้างน้าว และต้นกุ่มเป็นต้น หลุดจากต้นแล้ว ยังเกาะอยู่. เมื่อภิกษุถือเอาสะเก็ดีนั้น ไม่เป็นอาบัติ. แม้ยางไม้ไหลออกจากต้นไม้แล้ว ยังติดอยู่ก็ดี ติดอยู่ที่ต้นไม้แห้งก็ดี จะถือเอา ควรอยู่. จะถือเอาจากต้นที่ยังสด ไม่ควร. แม้ในครั่ง

๑. วิ. จุลฺล. ๗/๒๔๙ ๒. วิมติ: สาเลยฺยกํ นาม สิลาย สมุภูตา เอกา คนฺธชาติ. แปลว่า ของหอมชนิดหนึ่งเกิดจากหิน ชื่อว่า สาเลยยกะ. เห็นจะได้แก่ ที่เรียกกันว่าเมือกผา หรือโมกผา สารตฺถทีปนี ๓/๒๖๕ สาเลยฺยกํ นาม สิลาย สมฺภูตา เอกา สุคนฺธชาติ. -ผู้ชำระ.

ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. เมื่อภิกษุเขย่าต้นไม้ ให้ใบเหลืองหล่นก็ดี ทำให้ดอกมีดอกกรรณิการ์โรยเป็นต้นหล่นก็ดี เป็นปาจิตตีย์ทั้งนั้น. แม้ภิกษุจารึกตัวอักษรลงบนต้นไม้ มีต้นช้างน้าวและต้นสลัดไดเป็นต้น ตรงที่ยังอ่อนก็ดี ที่ใบตาลซึ่งเกิดอยู่บนต้นตาลเป็นต้นนั้นก็ดี ด้วยความคะนองมือ ก็นัยนี้นั่นแล.

เมื่อพวกสามเณรเลือกเก็บดอกไม้อยู่ ภิกษุจะเหนี่ยวกิ่งลงให้ก็ควร. แต่ภิกษุอย่าพึงอบน้ำดื่มด้วยดอกไม้เหล่านั้น. ภิกษุต้องการอบกลิ่นน้ำดื่ม พึงอุ้มสามเณรขึ้นแล้วให้เก็บดอกไม้ให้. แม้กิ่งไม้ที่มีผล ตนเองต้องการจะขบฉัน อย่าพึงเหนี่ยวลงมา. พึงอุ้มสามเณรขึ้นแล้วให้เก็บผลไม้. จะจับฉุดมาร่วมกับสามเณรทั้งหลายผู้กำลังถอนไม้กอ หรือเถาวัลย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ควร. แต่เพื่อให้เกิดความอุตสาหะแก่สามเณรเหล่านั้น จะจับที่ปลายแสดงท่าทีฉุดดุจกำลังลากมาควรอยู่.

ภิกษุกรีดกิ่งต้นไม้ที่มีกิ่งงอกขึ้น อันตนมิได้ให้อุปสัมบันทำให้เป็นกัปปิยถือเอา เพื่อประโยชน์แก่พัดไล่แมลงวันเป็นต้น ที่เปลือกหรือที่ใบ โดยที่สุดแม้ด้วยเล็บมือ เป็นทุกกฏ. แม้ในขิงสดเป็นต้นก็นัยนี้แล. ก็ถ้าหากว่า รากแห่งขิงสดที่ภิกษุให้กระทำให้เป็นกัปปิยะแล้ว เก็บไว้ในพื้นที่เย็น งอกขึ้น, จะตัดที่ส่วนเบื้องบนควรอยู่. ถ้าเกิดหน่อจะตัดที่ส่วนข้างล่าง ก็ควร. เมื่อรากกับหน่อเขียวเกิดแล้ว จะตัดไม่ควร.

[ว่าด้วยการตัดทำลายเผาเองและใช้ให้ทำเป็นต้น]

สองบทว่า **ฉินฺทติ วา ฉินฺทาเปติ วา** มีความว่า ภิกษุ เมื่อจะกวาดพื้นดิน ด้วยคิดว่า " เราจักตัดหญ้า " ตัดเองก็ดี ใช้คนอื่นให้ตัดก็ดี โดยที่สุดแม้ด้วยซี่ไม้กวาด.

สองบทว่า **ภินฺทติ วา ภินฺทาเปติ วา** มีความว่า โดยที่สุด แม้เมื่อจะเดินจงกรมแกล้งเอาเท้าทั้งสองเหยียบไป ด้วยคิดว่า " สิ่งที่จะขาด จงขาดไป, สิ่งที่จะแตก จงแตกไป, เราจักแสดงที่ที่เราจงกรม " ดังนี้ ย่อมทำลายเองก็ดี ใช้คนอื่นให้ทำลายก็ดี ซึ่งหญ้าและเถาวัลย์เป็นต้น. ถ้าแม้นว่า เมื่อภิกษุทำหญ้าและเถาวัลย์ให้เป็นขมวด หญ้าและเถาวัลย์จะขาด, แม้ทำให้เป็นขมวด ก็ไม่ควร.

ก็ชนทั้งหลาย ย่อมดอกไม้แมลงมุม (หุ่นยนต์แมลงมุม) ผูกหนามที่ต้นตาลเป็นต้น เพื่อต้องการไม่ให้พวกโจรขึ้นลัก. การกระทำอย่างนั้น ไม่ควรแก่ภิกษุ. ก็ถ้าว่า หุ่นยนต์แมลงมุมเป็นแต่เพียงติดอยู่ที่ต้นไม้เท่านั้น, ไม่บีบรัดต้นไม้ ควรอยู่. แม้จะกล่าวว่า " เธอจงตัดต้นไม้, จงตัดเถาวัลย์, จงถอนเง่า หรือราก " ดังนี้ ก็ควรอยู่ เพราะเป็นคำพูด ไม่กำหนดลงแน่นอน. แต่จะกำหนดลงไปพูดคำเป็นต้นว่า " จงตัดต้นไม้นี้ " ไม่ควร. ถึงแม้การระบุชื่อกล่าวคำเป็นต้นว่า " จงตัด จงทุบ จงถอน ต้นมะม่วง เถาสี่เหลี่ยม หัวเผือกมัน หญ้ามุงกระต่าย สะเก็ดต้นไม้โน้น " ดังนี้ ก็เป็นคำที่ไม่กำหนดแน่นอนเหมือนกัน. แท้จริง คำเป็นต้นว่า " ต้นมะม่วงนี้ " เท่านั้น ชื่อว่า เป็นคำกำหนดแน่นอน, คำนั้น ไม่ควร.

สองบทว่า **ปจติ วา ปจาเปติ วา** มีความว่า บัณฑิตพึงทราบคำทั้งปวง โดยนัยดังได้กล่าวแล้วในปฐวีขนนสิกขาบทนั้นแลว่า " ชั้นที่สุด แม้ประสงค์จะระบมบาตร แกล้งก่อไฟข้างบนกองหญ้าเป็นต้น เผาเองก็ดี ใช้คนอื่นให้เผาก็ดี " ดังนี้. แต่จะกล่าวไม่กำหนดแน่นอนว่า " จงต้มถั่วเขียว จงต้มถั่วเหลือง " เป็นต้น ควรอยู่. จะกล่าวอย่างนี้ว่า " จงต้มถั่วเขียวเหล่านี้ , จงต้มถั่วเหลืองเหล่านี้ " ไม่ควร.

ในคำว่า **อนาปตฺติ อิมํ ชาน** เป็นต้น บัณฑิตพึงเห็นเนื้อความอย่างนี้ว่า " เธอจงรู้มูลเภสัชนี้ จงให้รากไม้ หรือ ใบไม้นี้ก็ดี จงนำต้นไม้ หรือเถาวัลย์นี้มาก็ดี ต้องการดีอกไม้ หรือผลไม้ หรือใบไม้นี้ก็ดี " จงกระทำต้นไม้ หรือเถาวัลย์ หรือว่าผลไม้นี้ ให้เป็นกัปปิยะก็ดี. ด้วยคำเพียงเท่านี้ ย่อมเป็นอันภิกษุกระทำการปลดเปลื้องภูตคาม. แต่ภิกษุผู้จะบริโภคพึงให้อนุปสัมบันทำให้เป็นกัปปิยะซ้ำอีก เพื่อปลดเปลื้องพืชคาม.

[อธิบายการทำกัปปิยะและวัตถุที่ใช้ทำกับปิยะ]

ก็การกระทำกัปปิยะในสิกขาบทนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยกระแสแห่งสูตรนี้ว่า " ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่อบริโภคผลไม้ ด้วยสมณกัปปะ (สมณโวหาร) ๕ คือ ผลที่จี้ด้วยไฟ ที่แทงด้วยมีด ที่จิกด้วยเล็บ ผลที่ไม่มีเมล็ด ที่ปล้อนเม็ดออกแล้ว เป็นที่คำรบ ๕[๑]. "

๑. วิ. จุลฺล. ๗/๑๑.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อคฺคิปริจิตํ** มีอรรถว่า ฉาบ คือ ลวก เผา จี้แล้วด้วยไฟ.

บทว่า **สติถกปริจิตํ** มีอรรถว่า จด คือ ฝาน ตัด หรือแทงแล้วด้วยมีดเล็ก ๆ. ในข้อว่า จิกด้วยเล็บ ก็นัยนี้นั่นแล. ผลไม้ที่ไม่มีเมล็ดและผลไม้ที่ปล้อนเมล็ดออกแล้ว เป็นกัปปิยะด้วยตัวมันเองแท้.

ภิกษุเมื่อจะทำกัปปิยะด้วยไฟ พึงทำกัปปิยะด้วยบรรดาไฟฟืนและไฟโคมัยเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่สุดแม้ด้วยแท่งโลหะที่ร้อน. ก็แล วัตถุนั้นจับไว้ข้างหนึ่ง พึงกล่าวคำว่า " กัปปิยัง[๑] " แล้วทำเถิด.

เมื่อจะทำด้วยมีด แสดงรอยตัด รอยผ่า ด้วยปลาย หรือด้วยคมแห่งมีดที่ทำด้วยโลหะอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่สุดแม้แห่งเข็มและมีดตัดเล็บเป็นต้น. พึงกล่าวว่า " กัปปิยัง " แล้วทำเถิด.

เมื่อจะทำกัปปิยะด้วยเล็บ อย่าพึงทำด้วยเล็บเน่า. ก็เล็บของพวกมนุษย์ สัตว์ ๔ เท่า มีสีหะ เสือโคร่ง เสือเหลือง และลิงเป็นต้นและแห่งนกทั้งหลาย เป็นของแหลมคม, พึงทำด้วยเล็บเหล่านั้น. กีบแห่งสัตว์ มีม้า กระบือ สุกร เนื้อ และโคเป็นต้น ไม่คม, อย่าพึงทำด้วยกีบเหล่านั้น. แม้ทำแล้วก็ไม่เป็นอันทำ. ส่วนเล็บช้าง ไม่เป็นกีบ. จะทำกัปปิยะด้วยเล็บช้างเหล่านั้น ควรอยู่. แต่การทำกัปปิยะด้วยเล็บเหล่าใด สมควร, พึงแสดงการตัด การจิก ด้วยเล็บเหล่านั้น

๑. อุปสัมบันผู้ให้ทำกัปปิยะกล่าวว่า " กปฺปิยํ กโรหิ " อนุปสัมบันผู้ทำกัปปิยะเอามือหนึ่งจับสิ่งของที่จะทำกัปปิยะ มือหนึ่งจับวัตถุที่จะใช้ทำกัปปิยะ มีมีดเป็นต้นแล้ว ตัดหรือผ่าหรือจิ้ลงไปที่สิ่งของนั้นพร้อมกล่าวว่า " กปฺปิยํ ภนฺเต " เป็นเสร็จพิธี.- ผู้ชำระ.

ที่เกิดอยู่ที่นั้นก็ดี ที่ยกขึ้นถือไว้ก็ดี กล่าวว่า " กัปปิยัง " แล้วกระทำเถิด.

บรรดาพืชเป็นต้นเหล่านั้น ถ้าแม้นว่าพืชกองเท่าภูเขาก็ดี ต้นไม้จำนวนพันที่เขาตัดแล้ว ทำให้เนื่องเป็นอันเดียวกันกองไว้ก็ดี อ้อยมัดใหญ่ที่เขามัดรวมไว้ก็ดี, เมื่อทำพืชเมล็ดหนึ่ง กิ่งไม้กิ่งหนึ่งหรืออ้อยลำหนึ่งให้เป็นกัปปิยะแล้ว ย่อมเป็นอันทำให้เป็นกัปปิยะแล้วทั้งหมด. อ้อยลำและไม้ฟืน เป็นของอันเขามัดรวมกันไว้. อนุปสัมบัน จะแทงไม้ฟืนด้วยตั้งใจว่า " เราจักกระทำอ้อยให้เป็นกัปปิยะ " ดังนี้ ก็ควรเหมือนกัน. แต่ถ้าเป็นนของที่เขาผูกมัดด้วยเชือกหรือด้วยเถาวัลย์ใด จะแทงเชือกหรือเถาวัลย์นั้น ไม่ควร. ชนทั้งหลายบรรจุกรเข้าให้เต็มด้วยลำอ้อยท่อนแล้วนำมา. เมื่อทำอ้อยท่อนลำหนึ่งให้เป็นกัปปิยะแล้ว อ้อยท่อนทั้งหมด ย่อมเป็นอันทำให้กัปปิยะแล้วเหมือนกัน.

ก็ถ้าว่า พวกทายกนำภัตปนกับพริกสุกเป็นต้นมา, เมื่อภิกษุกล่าวว่า " จงกระทำกัปปิยะ " ถ้าแม้นว่า อนุปสัมบันแทงที่เมล็ดข้าวสวย ก็สมควรเหมือนกัน. แม้ในเมล็ดงาและข้าวสารเป็นต้น ก็นัยนี้นั่นแล. แต่พริกสุกเป็นต้นนั้น ที่เขาใส่ลงข้าวต้ม ไม่ตั้งอยู่ติดเนื่องเป็นอันเดียวกัน. บรรดาพริกสุกเป็นต้นนั้น พึงทำกัปปิยะแทงทีละเมล็ดนั่นเทียว. เยื่อในแห่งผลมะขวิดเป็นต้น ร่อนเปลือกแล้วคลอนอยู่ (หลุดจากกะลาคลอนอยู่ข้างใน) ภิกษุพึงให้ทุบแล้วให้ทำกัปปิยะ. (ถ้า) ยังติดเนื่องเป็นอันเดียวกัน (กับเปลือก). จะทำ (กัปปิยะ) แม้ทั้งเปลือก (ทั้งกะลา) ก็สมควร.

[อธิบายอนาปัตติวาร]

บทว่า **อสญฺจิจฺจ** มีความว่า เมื่อภิกษุกลิ้งหินและต้นไม้เป็นต้นก็ดี ฉุดลากกิ่งไม้ก็ดี เอาไม้เท่ายันพื้นดินเดินไปก็ดี หญ้าเป็นต้นขาดไป. หญ้าเหล่านั้น ย่อมชื่อว่า เป็นอันภิกษุไม่ได้จงใจทำให้ขาด เพราะไม่ได้จงใจตัดอย่างนี้ว่า " เราจักตัดหญ้า ด้วยการกลิ้งเป็นต้นนั้น. " ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่แกล้งตัดอย่างนี้.

บทว่า **อสติยา** มีความว่า ส่งใจไปทางอื่นยืนพูดอะไร ๆ กับใคร ๆ เอาหัวแม่เท้า หรือมือเด็ดหญ้า หรือเถาวัลย์อยู่. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ตัด เพราะไม่มีสติอย่างนี้.

บทว่า **อชานนฺตสฺส** มีความว่า ภิกษุไม่รู้ว่า พีชคาม หรือว่าภูตคาม มีอยู่ในภายในนี้ ทั้งไม่รู้ว่า " เรากำลังตัด " วางสิ่ว เสียมและจอบ ที่รั้ว หรือที่กองฟาง เพื่อต้องการเก็บรักษาอย่างเดียว หรือว่า มือถูกไฟไหม้ ทิ้งไฟลงก็ดี. ถ้าว่าในที่นั้น หญ้าเป็นต้นขาดก็ดี ถูกไฟไหม้ก็ดี ไม่เป็นอาบัติ.

แต่ในทุก ๆ อรรถกถาในมนุสสวิคคหาปาราชิกวรรณนา ท่านกล่าวไว้ว่า " ถ้าภิกษุถูกต้นไม้โค่นทับ หรือว่าตกลงในหลุม และอาจเพื่อจะตัดต้นไม้แล้ว กลิ้งต้นไม้นั้นไปเสีย หรือขุดแผ่นดินแล้วออกมาได้, ภิกษุไม่ควรจะกระทำด้วยตนเอง แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต, แต่ภิกษุอื่นจะขุดพื้นดิน หรือตัดต้นไม้ หรือว่าตัดท่อนไม้จากต้นไม้สดงัดต้นไม้นั้นไปแล้ว ให้ (ภิกษุนั้น) ออกมาควรอยู่ ไม่เป็นอาบัติ. " เหตุในคำนั้น ไม่ปรากฏ. แต่ปรากฏเพียงสูตรเดียวนี้เท่านั้นว่า

" ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราตถาคตอนุญาตให้จุดไฟรับ ให้ทำการป้องกัน ในเมื่อไฟป่ากำลังไหม้มา[๑] " ดังนี้. ถ้าว่า (การขุดดินเป็นต้น) จะอนุโลมเข้าสูตรนี้ได้ ก็ไม่อาจได้เหตุแตกต่างกันนี้ว่า " เพื่อตนไม่ควร เพื่อผู้อื่นควร. "

ถ้าในสูตรนี้ อาจารย์ผู้โจทก์พึงกล่าวว่า " ภิกษุผู้ทำเพื่อประโยชน์ตนเอง ย่อมกระทำด้วยอกุศลจิต เพราะรักตนเท่านั้น, แต่ภิกษุอื่นกระทำให้ด้วยความการุณ; เพราะเหตุนั้น จึงไม่เป็นอาบัติ. แม้คำที่ว่าเพื่อประโยชน์แก่ตน นั่นก็ไม่ใช่เหตุ . จริงอยู่ ภิกษุย่อมต้องอาบัตินี้ แม้ด้วยอกุศลจิต แต่เพราะคำนี้ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาทุกแห่ง จึงไม่อาจเพื่อจะค้านได้, บัณฑิตจึงควรแสวงหายุติในคำนี้, อีกอย่างหนึ่ง พึงรับไว้โดยเชื่อต่อพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายแล. บทที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ภูตคามสิกขาบทที่ ๑ จบ.

๑. วิ. จุลฺล. ๗/๖๙.

เสนาสนวรรค อัญญวาทสิกขาบทที่ ๒

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องพระฉันนะ]

สองบทว่า **อนาจารํ อาจริตฺวา** คือ กระทำสิ่งที่ไม่ควรทำ. มีคำอธิบายว่า " ต้องอาบัติในทางกายทวารและวจีทวาร. "

สองบทว่า **อญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ** ได้แก่ ย่อมกลบเกลื่อน คือ ปกปิด ทับถมคำอื่นด้วยคำอื่น.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงวิธีกลบเกลื่อนนั้น จึงตรัสคำว่า **โก อาปนฺโน** เป็นต้น. ในคำนั้น มีพจนสัมพันธ์ดังต่อไปนี้ :- ได้ยินว่า พระฉันนะนั้นถูกภิกษุทั้งหลาย เห็นการล่วงละเมิดบางอย่างแล้ว สอบถามด้วยอาบัติในท่ามกลางสงฆ์ว่า " ดูก่อนผู้มีอายุ ! ท่านเป็นผู้ต้องอาบัติใช่ไหม ? " กล่าวว่า " ใครต้อง " ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า " ท่าน " จึงกล่าวว่า " ข้าพเจ้าต้องอาบัติอะไร ? " ทีนั้น เมื่อภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า " ปาจิตตีย์ หรือทุกกฏ " เมื่อจะถามวัตถุ จึงกล่าวว่า " ข้าพเจ้าต้องในเพราะวัตถุอะไร ? " ลำดับนั้น เมื่อพวกภิกษุกล่าวว่า " ในเพราะวัตถุชื่อโน้น " จึงถามว่า " ข้าพเจ้าต้องอย่างไร ? และข้าพเจ้าทำอะไร จึงต้อง ? " ดังนี้. ครั้งนั้น เมื่อพวกภิกษุกล่าวว่า " ทำการละเมิดชื่อนี้ จึงต้อง " กล่าวว่า " พวกท่านพูดกะใครกัน ? " ดังนี้. ทีนั้น เมื่อพวกภิกษุกล่าวว่า " พวกราพูดกะท่าน " จึงกล่าวว่า " พวกท่านพูดเรื่องอะไร ? "

อีกอย่างหนึ่ง ในคำว่า **โก อาปนฺโน** นี้ มีวิธีกลบเกลื่อนคำอื่นด้วยคำอื่น แม้นอกพระบาลี ดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุถูกพวกภิกษุกล่าวว่า "พวกเราเห็นกหาปณะ (เหรียญกระสาปณ์) ในถุงของท่าน, ท่านทำกรรมไม่สมควรอย่างนี้ เพื่ออะไร ?" แล้วกล่าวว่า "ที่พวกท่านเห็นถูกแล้ว ขอรับ ! แต่นั่นไม่ใช่กหาปณะ มันเป็นก้อนดีบุก" ดังนี้ ก็ดี, ถูกพวกภิกษุกล่าวว่า "พวกเราเห็นท่านดื่มสุรา. ท่านทำกรรมไม่สมควรอย่างนี้ เพื่ออะไร ?" แล้วกล่าวว่า "ที่พวกท่านเห็นถูกแล้ว ขอรับ ! แต่นั่นไม่ใช่สุรา, เป็นยาดองชื่ออริฏฐะ เขาปรุงขึ้นเพื่อต้องการเป็นยา ดังนี้ ก็ดี, ถูกพวกภิกษุกล่าวว่า "พวกเราเห็นท่านนั่นในอาสนะกำบังกับมาตุคาม, ท่านทำกรรมไม่สมควรอย่างนี้ เพื่ออะไร ?" แล้วกล่าวว่า "ท่านที่เห็นนับว่าเห็นถูกแล้ว, แต่ในที่นั่นมีบุรุษผู้รู้เดียวสาอยู่เป็นเพื่อน, เพราะเหตุไรท่านจึงไม่เห็นเขา ?" ดังนี้ ก็ดี, ถูกพวกภิกษุถามว่า "ท่านเห็นการละเมิดเช่นนี้ บางอย่างไหม ?" ตะแคงหูเข้าไปพูดว่า "ไม่ได้ยิน" หรือจ้องตาเข้าไปหาพวกภิกษุ ผู้กระซิบถามในที่ใกล้หูก็ดี, บัณฑิตพึงทราบว่า "ย่อมกลบเกลื่อนถ้อยคำ.

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **อญฺญวาทเก วิเหสเก ปาจิตฺติยํ** นี้ ต่อไป :- คำใด[๑]ย่อมกล่าวความอื่นจากที่ถาม; เพราะฉะนั้น คำนั้นชื่อว่า **อัญญวทกะ.** คำว่า **อัญญวาทกะ** นี้ เป็นชื่อแห่งความกลบเกลื่อนถ้อยคำ (การกลบเกลื่อนเหตุอื่นด้วยเหตุอื่น).

ความ[๑]เป็นผู้นิ่งใด. ย่อมทำสงฆ์ให้ลำบาก; เพราะฉะนั้น ความ

๑. แปลตามโยชนา ๒/๒๔-๒๕.

เป็นผู้นิ่งนั่น ชื่อว่า **วิเหสกะ.** คำว่า **วิเหสกะ** นี้ เป็นชื่อแห่งความเป็นผู้นิ่ง. ในเพราะความเป็นผู้กล่าวคำอื่น ในเพราะความเป็นผู้ให้ลำบากนั้น.

ด้วยบทว่า **ปาจิตฺติยํ** นี้ พระผู้มีพระภาคปรับปาจิตตีย์ ๒ ตัว ใน ๒ วัตถุ.

สองบทว่า **อญฺญวาทกํ โรเปตุ** ความว่า สงฆ์จงยกอัญญวาทกรรมขึ้น คือ จงให้ตั้งขึ้น. แม้ในคำว่า **วิเหสกํ โรเปตุ** ก็นัยนี้เหมือนกัน.

สองบทว่า **อโรปิเต อญฺญวาทเก** ได้แก่ ในเพราะความเป็นผู้กล่าวคำอื่นที่สงฆ์ไม่ได้ยกขึ้นด้วยกรรมวาจา. แม้ในคำว่า **อโรปิเต วิเหสเก** นี้ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ในคำว่า **ธมฺมกมฺเม ธมฺมกมฺมสญฺญี** เป็นต้น พึงทราบใจความโดยนัยนี้ว่า " อัญญาวาทกวิเหสกโรปนกรรม นั้นใด อันสงฆ์กระทำแล้ว, ถ้ากรรมนั้นเป็นกรรมชอบธรรม, และภิกษุนั้น มีความสำคัญในกรรมนั้นว่า เป็นกรรมชอบธรรม ยังทำความเป็นผู้กล่าวคำอื่นและความเป็นผู้ให้ลำบาก, เมื่อนั้น ภิกษุนั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ในเพราะความเป็นผู้กล่าวคำอื่น และในเพราะความเป็นผู้ให้ลำบากนั้น. "

สองบทว่า **อชานนฺโต ปุจฺฉติ** มีความว่า ภิกษุเมื่อไม่รู้ว่าตนต้องอาบัติเลยจึงถามว่า " ท่านทั้งหลายพูดอะไร ? ข้าพเจ้าไม่รู้เลย.

สองบทว่า **คิลาโน น กเถติ** มีความว่า ภิกษุมีพยาธิที่ปากเช่นพยาธิที่เป็นเหตุให้ไม่สามารถจะพูดได้.

ในคำว่า **สงฺฆสฺส ภณฺฑนํ วา** เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบเนื้อความโดยนัยนี้ว่า " ภิกษุมีความสำคัญว่า ' เมื่อเรากล่าวในท่ามกลางสงฆ์ ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง หรือความวิวาทจักมีแก่สงฆ์ เพราะการพูดนั้นเป็นปัจจัย, ความวิวาทนั้นอย่าได้มีเลย ' จึงไม่พูด. " บทที่เหลือตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้น ทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยาก็มี เป็นอกิริยาก็มี จริงอยู่ เมื่อภิกษุกลบเกลื่อนถ้อยคำ เป็นกิริยา เมื่อทำให้ลำบากเพราะความเป็นผู้นิ่ง เป็นอกิริยา เป็นสัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

อัญญวาทสิกขาบทที่ ๒ จบ.

เสนาสนวรรค อุชฌาปนสิกขาบทที่ ๓

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ ดังต่อไปนี้:-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องพระทัพพมัลลบุตร]

หลายบทว่า **ทพฺพํ มลฺลปุตฺตํ ภิกฺขู อุชฺฌาเปนฺติ** มีความว่า พวกภิกษุเมตติยะ และภุมมชกะ เมื่อกล่าวคำเป็นต้นว่า **ฉนฺทาย ทพฺโพ มลฺลปุตฺโต** (พระทัพพมัลลบุตรจัดเสนาสนะโดยฉันทาคติ) ดังนี้ ชื่อว่า ยังภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นให้ดูหมิ่น คือให้มองดูท่านทัพพะนั้นด้วยความดูหมิ่น, อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ย่อมให้คิดไปทางลามก. ก็ในคำว่า **อุชฺฌายนฺติ** นี้ พึงทราบลักษณะ (แห่งศัพท์) ตามแนวแห่งคัมภีร์ศัพทศาสตร์. ปาฐะว่า **โอชฺฌาเปนฺติ** ดังนี้ ก็มี. ความก็อย่างนี้เหมือนกัน.

บทว่า **ฉนฺทาย** ได้แก่ โดยความชอบพอกัน คือ โดยตกเข้าเป็นฝักฝ่ายกัน. อธิบายว่า ย่อมจัดแจงเสนาสนะที่ประณีต เพื่อพวกภิกษุผู้เป็นเพื่อนเห็นเพื่อนคบกันของตน ด้วยความชอบพอกันนั้น.

บทว่า **ขิยฺยนฺติ** คือ พวกภิกษุเมตติยะและภุมมชกะ เมื่อกล่าวคำว่า **ฉนฺทาย ทพฺโพ มลฺลปุตฺโต** เป็นต้น ชื่อว่า ย่อมประกาศ.

ในคำว่า **อุชฺฌาปนเก ขิยฺยนเก ปาจิตฺติยํ** นี้ มีวินิจฉัยว่า พวกภิกษุเมตติยะและภุมมชกะ ย่อมให้โพนทนาด้วยคำใด, คำนั้นชื่อว่า **อุชฌาปนกะ.** และบ่นว่าด้วยคำใด, คำนั้น ชื่อว่า **ขิยยนกะ**. ในเพราะความเป็นผู้ให้โพนทนา ในเพราะความเป็นผู้บ่นว่านั้น.

ด้วยบท **ปาจิตฺติยํ** พระผู้มีพระภาคเจ้า ปรับปาจิตตีย์ ๒ ตัว

ใน ๒ วัตถุ.

บทเหล่านี้ว่า **อุชฺฌาปนกํ นาม อุปสมฺปนฺนํ สงฺเฆน สมฺมตํ เสนาสนปญฺญาปกํ วา ฯ เป ฯ อปฺปมตฺตกวิสฺสชฺชกํ วา** ดังนี้ เชื่อมความกับบทว่า **มงฺกุกตฺตุกาโม** (มีความประสงค์จะทำให้อัปยศ) นี้.

ด้วยอำนาจแห่งบทเหล่านี้ว่า **อวณฺณํ กตฺตุกาโม อยสํ กตฺตุกาโม** บัณฑิตพึงกระทำการเปลี่ยนวิภัติในบทว่า **อุปสมฺปนฺนํ** เป็นต้น อย่างนี้ว่า **อุปสมฺปนฺนสฺส** ดังนี้.

ก็เพราะในคำว่า **อุชฺฌาเปติ วา ขิยฺยติ วา อาปตฺติ ปาจิตฺติ. ยสฺส** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ทรงยกบทมาติกาขึ้นอย่างนี้ว่า **ขียนกํ นาม** ดังนี้แล้ว จะพึงตรัสวิภังค์ที่ตรัสแล้วนั้นแหละ แห่งบทว่า **อุชฺฌาปนกํ นาม** นี้ (แต่) ความแปลกกันอย่างอื่น (ในสิกขาบทนี้) ไม่มี เหมือนในอัญญวาทสิกขาบท; เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า " พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงยกขึ้น ทั้งไม่ทรงแจกบทมาติกานั้น แยกไว้ต่างหาก ทรงทำคำนิคมเท่านั้นไว้รวมกัน. "

ในคำเป็นต้นว่า **ธมฺมกมฺเม ธมฺมกมฺมสญฺญี** นี้ บัณฑิตพึงทราบใจความโดยนัยนี้ว่า "สมมติกรรมใด สงฆ์ทำแล้วเพื่ออุปสัมบันนั้น, ถ้ากรรมนั้นเป็นกรรมชอบธรรม และภิกษุนั้นมีความสำคัญในกรรมนั้นว่า กรรมชอบธรรม ย่อมทำการโพนทนา และบ่นว่า, ลำดับนั้น ภิกษุนั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ในเพราะความเป็นผู้โพนทนาและบ่นว่านั้น. "

ในคำว่า **อนุปสมฺปนฺนํ อุชฺฌาเปติ วา ขิยฺยติ วา** มีเนื้อความว่า " ภิกษุย่อมยังอนุปสัมบันอื่นให้โพนทนา อุปสัมบันผู้อันสงฆ์สมมติแล้ว หรือให้ดูหมิ่นก็ดี บ่นว่าเธอในสำนักแห่งอนุปสัมบันนั้นก็ดี. "

คำว่า **อุปสมฺปนฺนํ สงฺเฆน อสมฺมตํ** มีความว่า ผู้อันสงฆ์มิได้สมมติด้วยกรรมวาจา คือ ผู้อันสงฆ์ยกภาระให้ว่า " นี้ เป็นภาระของท่าน " อย่างเดียว หรือว่าผู้นำภาระนั้นไปด้วยตนเอง เพื่อต้องการความอยู่สบายของภิกษุทั้งหลาย. อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า (ย่อมให้โพนทนาอุปสัมบัน) ผู้กระทำกรรมเช่นนั้น ในอาวาสที่มีภิกษุอยู่ ๒-๓ รูป.

ก็การให้สมมติ ๑๓ อย่าง แก่อนุปสัมบันย่อมไม่ควร แม้โดยแท้, ถึงอย่างนั้น อนุปสัมบันผู้ได้รบสมมติในคราวเป็นอุปสัมบัน ภายหลังตั้งอยู่ในความเป็นอนุปสัมบัน พระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาอนุปสัมบันนั้นว่า " หรือผู้อันสงฆ์สมมติ " ในคำว่า **อนุปสมฺปนฺนํ สงฺเฆน สมฺมตํ วา อสมฺมตํ วา** นี้. แต่สงฆ์หรือภิกษุที่สงฆ์สมมติ มอบภาระแก่สามเณรรูปใด ผู้ฉลาดอย่างเดียวว่า " เธอจะกระทำกรรมนี้ " ดังนี้, พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายถึงสามเณรเช่นนั้นว่า " หรือผู้อันสงฆ์ไม่ได้สมมติ. " บทที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้น ทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับ

จิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

อุชฌาปนสิกขาบทที่ ๓ จบ.

เสนาสนวรรค ปฐมเสนาสนสิกขาบทที่ ๔

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องภิกษุหลายรูป]

สองบทว่า **เหมนฺติเก กาเล** ได้แก่ ในฤดูเหมันต์ คือ ในคราวหิมะตก.

สองบทว่า **กายํ โอตาเปนฺตา** ได้แก่ นั่งบนเตียงและตั่งเป็นต้นแล้ว ผิงกายด้วยแดดอ่อนอยู่.

สองบทว่า **กาเล อาโรจิเต** ได้แก่ เมื่อเขาบอกเวลาแห่งอาหารอย่างใดอย่างหนึ่ง มียาคูและภัตเป็นต้น.

สองบทว่า **โอวฏฺฐํ โหติ** ได้แก่ ถูกฝนหิมะตกชะเปียก.

บทว่า **อวสฺสิกสงฺเกเต** มีความว่า ตลอด ๘ เดือน คือ ๔ เดือนในฤดูเหมันต์ ๔ เดือนในฤดูคิมหันต์ ที่มิได้บัญญัติอย่างนี้ว่า " เดือนทั้งหลายแห่งฤดูฝน. "

บทว่า **มณฺฑเป** ได้แก่ ในปะรำทำด้วยกิ่งไม้ หรือในปะรำทำด้วยไม้เลียบ.

บทว่า **รุกฺขมูเล วา** ได้แก่ ภายใต้แห่งต้นไม้ต้นใดต้นหนึ่ง.

[ว่าด้วยสถานที่ควรเก็บเตียงตั่ง]

หลายบทว่า **ยตฺถ กากา วา กุลลา วา น อูหทนฺติ** มีความว่า นกกาและนกตะกรุมเหล่านี้ หรือนกเหล่าอื่น ทำรังอยู่ ด้วย

การอยู่ประจำในต้นไม้ใด จะไม่ถ่ายมูลรดเสนาสนะนั้น, เราอนุญาต ให้เก็บไว้ที่โคนไม้เช่นนั้น; เพราะเหตุอย่างนี้นั้น นกทั้งหลายเสาะแสวงหาเหยื่อ พักผ่อนที่ต้นไม้ใดแล้วบินไป จะเก็บไว้ที่โคนแห่งต้นนั้นก็ควร. แต่ว่า นกทั้งหลายทำรังอยู่ด้วยการอยู่เป็นประจำที่ต้นไม้ใด อย่าพึงเก็บไว้ที่โคนต้นไม้นั้น

เพราะพระบาลีว่า **อฏฺฐ มาเส** ดังนี้ ในชนบทเหล่าใด ฝนไม่ตกในฤดูฝน, แม้ในชนบทเหล่านั้น จะเก็บไว้ตลอด ๔ เดือน ก็ไม่ควรเหมือนกัน.

เพราะพระบาลีว่า **อวสฺสิกสงฺเกเต** ดังนี้ ในชนบทเหล่าใด ฝนตกในฤดูเหมันต์ ในชนบทเหล่านั้น จะเก็บไว้ในที่แจ้ง แม้ในฤดูเหมันต์ ก็ไม่ควร. ส่วนในฤดูคิมหันต์ ท้องฟ้าบริสุทธิ์ปราศจากเมฆในที่ทั่วไป, ในเวลาเช่นนี้ จะเก็บเตียงและตั่งไว้ในที่แจ้ง ด้วยกรณีจำเป็นบางอย่าง ย่อมควร.

แม้ภิกษุผู้ถืออัพโภกาสิกธุดงค์ ก็ควรรู้วัตร. จริงอยู่ ถ้าเธอมีเตียงส่วนบุคคล ก็พึงนอนบนเตียงส่วนบุคคลนั่นแล เมื่อจะถือเอาเตียงของสงฆ์ พึงถือเอาเตียงที่ถักด้วยหวาย หรือด้วยปอ. เมื่อเตียงถักด้วยหวายหรือด้วยปอนั้น ไม่มี พึงถือเอาเตียงเก่า. เมื่อเตียงเก่านั้นไม่มี พึงถือเอาเตียงที่ถักใหม่ ๆ หรือที่บุด้วยหนัง, ก็แล ครั้นถือเอาแล้ว คิดว่า " เราจะถือรุกขมูลอย่างเคร่ง ถืออัพโภกาสอย่างเคร่ง " ดังนี้ แล้วไม่ทำแม้ซึ่งกุฎีจีวร (เพดานทำด้วยจีวร) จัดตั้งเตียงตั่งนั้นในที่แจ้ง หรือที่โคนไม้ แล้วนอนในคราวที่มิใช่สมัย ย่อมไม่

ควร. ก็ถ้าว่า ภิกษุไม่อาจเพื่อจะรักษากุฎีที่ทำด้วยจีวรแม้ตั้ง ๔ ชั้น ไม่ให้เปียกได้, มีฝนตกพรำตลอด ๗ วัน, (จะจัดตั้งเตียงน้อยนอน) ก็ควร เพราะเตียงนอนเป็นไปตามร่างกายของภิกษุ.

พวกมนุษย์มีจิตเลื่อมในในสีลสัมปทาของภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในกระท่อมใบไม้ในป่า จึงถวายเตียงและตั่งใหม่กล่าวว่า " ขอท่านทั้งหลายจงใช้สอย โดยใช้สอยเป็นสงฆ์. " ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่แล้วจะไป พึงส่งข่าว (ไปบอก) แก่ภิกษุผู้ขอบพอกันในวิหารที่ใกล้เคียงแล้วจึงไป. เมื่อไม่มีพวกภิกษุผู้ขอบกัน พึงเก็บไว้ในที่ที่ฝนจะไม่รั่วรดแล้วจึงไป. เมื่อไม่มีที่ที่ฝนไม่รั่วรด พึงแขวนไว้ที่ต้นไม้ แล้วจึงไป.

[ว่าด้วยสถานที่ควรเก็บไม้กวาดและวิธีกวาด]

ภิกษุถือเอาไม้กวาดที่ลานพระเจดีย์ไปกวาดลานหอฉันก็ดี ลานโรงอุโบสถก็ดี ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง มีบริเวณที่พักกลางวัน และโรงไฟเป็นต้น ล้าง เคาะ (ไม้กวาดนั้น) แล้ว พึงเก็บไม้กวาดไว้ในโรงนั่นแหละอีก. แม้ภิกษุผู้ถือเอาไม้กวาด ในที่แห่งใดแห่งหนึ่งมีโรงอุโบสถเป็นต้น ไปกวาดบริเวณที่เหลืออ ก็นัยนี้นั่นแล. ส่วนภิกษุใดกวาดทางเที่ยวภิกขาจารประสงค์จะไป (บิณฑบาต) เลย, ภิกษุนั้นกวาดแล้วพึงเก็บไว้ที่ศาลาซึ่งถ้ามีอยู่ในระหว่างทางนั้น. ถ้าศาลาไม่มี, กำหนดว่าเมฆฝนยังไม่ตั้งเค้าขึ้น รู้ว่า " ฝนจักยังไม่ตก จนกว่าเราจะออกมาจากบ้าน " เก็บไว้ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง แล้วกลับมา พึง (นำมา) เก็บไว้ในที่เดิมอีก.

ในมหาปัจจรีท่านกล่าวว่า "ถ้าภิกษุรู้อยู่ว่า 'ฝนจักตก' วางไว้ในกลางแจ้ง เป็นทุกกฏ" ดังนี้. แต่ถ้าว่า ไม้กวาดเป็นของอันเขาเก็บไว้เพื่อประโยชน์สำหรับกวาดในที่นั้น ๆ นั่นเอง, ภิกษุจะกวาดที่นั้น ๆ แล้ว เก็บไว้ในที่นั้น ๆ และ สมควรอยู่. ภิกษุผู้จะกวาดโรงฉัน ควรรู้จักวัตร. วัตรในการกวาดโรงฉันนั้น ดังนี้ :- พึงกวาด 'ทรายตั้งแต่ท่ามกลางตะล่อมมาไว้ตรงหน้าที่เท้ายืน. พึงเอามือทั้งสองกอบหยากเยื่อออกไปทิ้งข้างนอก.

[ว่าด้วยลักษณะเตียงตั่งเป็นต้น]

เตียงที่เขาทำเจาะที่เท้าเตียง สอดแม่แคร่ทั้งหลายเข้าไปในเท้าเตียงนั้น ชื่อว่า **มสารกะ** (เตียงมีแม่แคร่สอดเข้มในขา).

เตียงที่เขาทำให้แม่แคร่คาบเท้าเตียง โดยลักษณะคล้ายบัลลังก์ ชื่อว่า **พุนธิกาพัทธ์** (เตียงมีแม่แคร่เนื่องเป็นอันเดียวกันกับขา).

เตียงที่เขาทำด้วยเท้าเช่นกับเท้าแห่งสัตว์ มีม้าและแพะเป็นต้น ชื่อว่า **กุลีรปาท** (เตียงมีขาดังก้ามปู) ก็หรือว่า เตียงที่มีเท้างออย่างใดอย่างหนึ่ง นี้ท่านเรียกว่า เตียงมีขาดังก้ามปู. ก็เตียงชื่อว่า **อาหัจจ-ปาทกะ** นี้ ท่านกล่าวไว้ในบาลีข้างหน้านั่นแลอย่างนี้ว่า "เตียงที่เจาะตัวเตียงทำ ชื่อว่า **อาหัจจปาทกะ** (เตียงมีขาจรดแม่แคร่). เพราะเหตุนั้น เตียงที่ทำเจาะแม่แคร่ทั้งหลาย แล้วสอดปลายขาเข้าไปในแม่แคร่นั้น สลักลิ่มในเบื้องบน บัณฑิตพึงทราบว่า เตียงมีขาจรดแม่แคร่. แม้ในตั่ง ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

หลายบทว่า **อนฺโต สํเวเฐตฺวา พุทฺธํ โหติ** มีความว่า เก้าอี้ที่เขาถักให้กว้างทั้งข้างล่างและข้างบน ตรงกลางสอบ (แคบ) มีสัณฐานคล้ายบัณเฑาะว์. ได้ยินว่า ชนทั้งหลายกระทำเก้าอี้นั้น ให้หุ้มด้วยหนังสีหะ และเสื้อโคร่งที่ตรงกลางก็มี. ในเสนาสนะนี้ ชื่อว่าหนังที่เป็นอกัปปิยะไม่มี. จริงอยู่ แม้เสนาสนะที่เป็นวิการแห่งทอง ก็ควร. เพราะเหตุนั้น เสนาสนะนั้น จึงเป็นของมีค่ามาก.

ข้อว่า **อนุปฺปสมฺปนฺนํ สนฺถราเปติ ตสฺส ปริโพโธ** มีความว่า เป็นธุระของอนุปสัมบันผู้ซึ่งถูกใช้ให้วาง.

ข้อว่า **เลฑฺฑุปาตํ อติกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** มีความว่า ภิกษุผู้เดินเลยเลฑฑุบาต ของบุรุษผู้มีกำลังกลางคนไป ต้องปาจิตตีย์.

[ว่าด้วยผู้รับผิดชอบเสนาสนบริขารมีเตียงเป็นต้น]

ก็ในคำว่า **เลฑฺฑุปาตํ อติกฺกมนฺตสฺส** เป็นต้นนี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- พระเถระกระทำภัตกิจในโรงฉัน แล้วสั่งภิกษุหนุ่มว่า "เธอจงไป แต่งตั้ง เตียง ตั่ง ในที่พักกลางวัน." ภิกษุหนุ่มนั้นกระทำตามสั่งแล้วนั่ง. พระเถรเที่ยวไปตามความพอใจแล้วจึงไปในที่พักกลางวันนั้น วางถุงย่ามและอุตราสงค์ไว้. จำเดิมแต่นั้นไปเป็นธุระของพระเถระ. พระเถระนั่งแล้ว เมื่อจะไป ไม่เก็บเอง ไม่สั่งให้เก็บ เป็นปาจิตตีย์ ในเมื่อเดินเลยเลฑฑุบาตไป.

ก็ถ้าพระเถระไม่วางถุงย่ามและอุตราสงค์ไว้บนเตียงและตั่งนั้น

จงกรมพลางสั่งภิกษุหนุ่มว่า "เธอไปได้," เธอพึงบอกว่า "นี้เตียงตั่ง ขอรับ !." ถ้าพระเถระรู้จักธรรมเนียม, พึงกล่าวว่า "เธอไปเถิด, เราจักกระทำให้เป็นปรกติเดิม." ถ้าภิกษุผู้เถระ เป็นคนเขลาไม่ได้ศึกษาธรรมเนียม กลับขู่ตะคอกภิกษุหนุ่มว่า "ไปเถิดอย่ามายืนในที่นี้, เราจะไม่ให้ (ใคร) นั่ง ไม่ให้ (ใคร) นอน," ภิกษุหนุ่มเรียนว่า "ท่านนอนตามสบายเถิด ขอรับ !" ได้ข้ออ้างไหว้แล้ว พึงไปเถิด. เมื่อภิกษุหนุ่มนั้นไปแล้ว เป็นธุระของพระเถระเท่านั้น. และบัณฑิตพึงทราบว่า เป็นอาบัติแก่พระเถระนั้นโดยนัยก่อนนั่นเทียว.

ก็ถ้าว่า ในขณะที่สั่งนั่นเอง ภิกษุหนุ่มเรียนว่า "ท่านขอรับ ! ผมมีกิจจำต้องทำบางอย่าง มีการซักล้างสิ่งของเป็นต้น" และพระเถระกล่าวกะเธอว่า "เธอแต่งตั้งแล้วจงไปเถิด" ดังนี้ แล้วออกจากโรงฉันไปเสียในที่อื่น, พระวินัยธรพึงปรับ (พระเถระ) ด้วยย่างเท้า. ถ้าพระเถระไปนั่งในที่นั้นนั่นเอง, และเป็นอาบัติแก่พระเถระนั้น ในเมื่อเดินเลยเลฑฑุบาตไป โดยนัยก่อนนั่นแหละ.

ก็ถ้าว่า พระเถระสั่งสามเณร, เมื่อสามเณรแม้จัดตั้งเตียงและตั่งในโรงฉันนั้นแล้วนั่ง พระเถระไปเสียที่อื่นจากโรงฉัน พระวินัยธรพึงปรับด้วอย่างเท้าเดิน. พระเถระไปนั่งแล้ว ในเวลาไปต่อไป พึงปรับด้วยอาบัติในเมื่อเดินเลยเลฑฑุบาตไป.

ก็ถ้าว่า พระเถระเมื่อจะสั่ง สั่งว่า "เธอจัดตั้งเตียงและตั่งแล้วจงนั่งรอที่เตียงและตั่งนั้นนั่นแหละ" ดังนี้, ย่อมได้เพื่อจะไปในที่

ที่ตนปรารถนา. ส่วนผู้รับสั่งเมื่อไม่ทำให้เป็นปกติเสียเอง เดินไป เป็นปาจิตตีย์ ในเมื่อเดินเลยเลฑฑุบาตไป.

ในระหว่างการประชุม ภิกษุทั้งหลายแต่งตั้งเตียงและตั่งแล้วนั่ง ในเวลาจะไปพึงบอกแก่อารามิกบุรุษ (คนทำการวัด) ว่า "ท่านทั้งหลายจงเก็บเตียงและตั่งนี้" ดังนี้. เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่สั่ง ไปเสีย ในเมื่อเดินเลยเลฑฑุบาตไป.

ธรรมดาการฟังธรรมครั้งใหญ่ ย่อมจะมี. ภิกษุทั้งหลายนำเอาเตียงและตั่งมาจากโรงอุโบสถบ้าง จากโรงฉันบ้าง จัดตั้งไว้ในสถานที่ฟังธรรมนั้น. เป็นภารธุระของพวกภิกษุเจ้าถิ่นเท่านั้น. ถ้าพวกภิกษุอาคันตุกะถือเอาไปด้วยอ้างว่า "นี้สำหรับอุปัชฌาย์ของเรา, นี้สำหรับอาจารย์ของเรา" ดังนี้, จำเดิมแต่นั้นไป เป็นภารธุระของพวกภิกษุอาคันตุกะนั้นเท่านั้น. ในเวลาไป เมื่อไม่กระทำไว้ตามเดิม เดินเลยเลฑฑุบาตไป เป็นอาบัติ.

แต่ในมหาปัจจรี ท่านกล่าวไว้ว่า "ชั่วเวลาที่ภิกษุพวกอื่นยังไม่มานั่ง เป็นภาระของพวกภิกษุผู้จัดตั้ง, เมื่อพวกภิกษุเหล่าอื่นมานั่ง เป็นภาระของพวกภิกษุผู้นั่ง, ถ้าพวกภิกษุผู้นั่งเหล่านั้นไม่เก็บเองก็ดี ไม่ใช่ให้เก็บก็ดี ไปเสีย เป็นทุกกฏ, เพราะเหตุไร ? เพราะจัดตั้งโดยไม่ได้สั่ง."

เมื่อแต่งตั้งธรรมาสน์แล้ว ภิกษุผู้สวดหรือผู้แสดงธรรมยังไม่มีเพียงใด, เป็นภารธุระของพวกภิกษุผู้แต่งตั้งเพียงนั้น. เมื่อภิกษุผู้สวดหรือผู้แสดงธรรมมานั่งแล้ว เป็นภารธุระของภิกษุนั้น. มีการฟังธรรม

ตลอดวันและคืนทั้งสิ้น. ภิกษุผู้สวดหรือผู้แสดงธรรมอื่นลุกไป, ภิกษุอื่นมานั่ง, ภิกษุใด ๆ มานั่ง, เป็นภาระของภิกษุนั้น ๆ. แต่เมื่อลุกขึ้นพึงกล่าวว่า " อาสนะนี้ เป็นภาระของท่าน " แล้วจึงไป. ถ้าแม้นว่า เมื่อภิกษุผู้สวดผู้แสดงธรรมนอกนี้ยังไม่มานั่นแหละ ภิกษุผู้นั่งอยู่ก่อนลุกไป, และภิกษุผู้นั่งก่อนนอกนี้ มานั่งอยู่ภายในอุปจารสถานที่นั้นนั่นเอง, พระวินัยธรไม่พึงปรับเธอผู้ลุกไปด้วยอาบัติ. ก็ถ้าว่า เมื่อภิกษุผู้สวดและผู้แสดงธรรมนอกนี้ ยังไม่มานั่นแหละ ภิกษุผู้นั่งอยู่ก่อนลุกจากอาสนะ เดินเลยเลฑฑุบาตไป, พระวินัยธรพึงปรับเธอด้วยอาบัติ. แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวนัยนี้ว่า " ทุก ๆ แห่งในเมื่อเดินเลยเลฑฑุบาตไป เป็นทุกกฏในย่างเท้าที่ ๑, เป็นปาจิตตีย์ในย่างเท้าที่ ๒. "

[ว่าด้วยเครื่องปูลาดและหน้าที่ในการรักษา]

พึงทราบวินิจฉัย ในคำว่า **จิมิลิกํ วา** เป็นต้น ดังนี้ :-

เครื่องลาดที่เขาทำไว้ เพื่อรักษาผิวของพื้นที่ทำบริกรรมด้วยปูนขาวเป็นต้น ชื่อว่า **จิมิลิกา.** ชนทั้งหลายปูเครื่องลาดนั้นไว้ข้างล่างแล้วปูเสื่อลำแพนทับไว้ข้างบน.

เครื่องลาดที่ควรปูลาดไว้บนเตียงและตั่ง ชื่อว่าเครื่องลาดเตียง. ชนิดแห่งเครื่องปูลาด มีเสื่อลำแพนเป็นต้นที่ควรลาดไว้บนพื้น ชื่อว่า เครื่องลาดพื้น. เสื่ออ่อนที่เขาทำด้วยตาลก็ดี ด้วยเปลือกปอก็ดี ชื่อว่า เสื่ออ่อน. แม้บรรดาหนังสัตว์ มีสีหะ เสือโคร่ง เสือเหลือง

เสือดาว และหมีเป็นต้น หนังชนิดใดชนิดหนึ่ง ชื่อว่า แผ่นหนัง. จริงอยู่ ชื่อว่าหนังที่ท่านห้าม ในการบริโภคเสนาสนะไม่ปรากฏในอรรถกถาทั้งหลาย. เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า ห้ามเฉพาะในการบริหารหนังสีหะเป็นต้น.

เครื่องเช็ดที่เขาทำด้วยเชือกเล็ก ๆ ก็ดี ด้วยผ้าเก่าก็ดี เพื่อเช็ดเท้า ชื่อว่า เครื่องเช็ดเท้า.

ตั่งที่เขาทำด้วยแผ่นกระดาน ชื่อว่า ตั่งแผ่นกระดาน. อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ แผ่นกระดานและตั่งที่ทำด้วยไม้. แม้เครื่องไม้เป็นต้นทั้งหมด ท่านสงเคราะห์ด้วยตั่งแผ่นกระดานนั่น แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวไว้โดยพิสดารทีเดียวว่า " ภิกษุวางเชิงรองบาตร ฝาบาตร กระเบื้องเช็ดเท้า พัดใบตาล พัดใบไม้ เครื่องไม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ชั้นที่สุด กระบวยตักน้ำ สังข์ตักน้ำดื่ม ไว้ในที่แจ้งแล้วไปเสีย เป็นทุกกฏ. " แต่ในมหาอรรถกถานัยนี้ท่านแสดงไว้ในสิกขาบทที่ ๒. ภิกษุต้มน้ำย้อมในที่แจ้ง แล้วพึงเก็บเครื่องใช้ทั้งปวง คือ ภาชนะน้ำย้อม กระบวยตักน้ำย้อม รางน้ำย้อมเป็นต้น ไว้ในโรงไฟ. ถ้าโรงไฟไม่มี พึงเก็บไว้ในเงื้อมที่น้ำฝนจะไม่รั่วรด. แม้เมื่อเงื้อมนั้นไม่มี ถึงจะวางไว้ในที่ซึ่งมีพวกภิกษุคอยดูแลอยู่แล้วจึงไป ก็ควร.

สองบทว่า **อญฺญสฺส ปุคฺคลิเก** มีความว่า ในมหาปัจจรีเป็นต้นกล่าวว่า " การถือเอาโดยวิสาสะในบุคคลใด ไม่ขึ้น, เป็นทุกกฏในเพราะสิ่งของของบุคคลนั้น, แต่วิสาสะในบุคคลใดขึ้น, สิ่งของของบุคคลนั้น ย่อมเป็นดุจของส่วนตัวบุคคลของตน.

สองบทว่า **อาปุจฺฉํ คจฺฉติ** มีความว่า บุคคลใด จะเป็นภิกษุก็ดี สามเณรก็ดี อารามิกบุรุษก็ดี เป็นลัชชี ย่อมสำคัญดุจเป็นภารธุระของตน, ภิกษุใดบอกลาบุคคลเช่นนั้นแล้วไป, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น.

สองบทว่า **โอตาเปนฺโต คจฺฉติ** มีความว่า ภิกษุเอาออกผึ่งไว้ที่แดด ไหด้วยคิดว่า "เราจักมาเก็บ." ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุแก่ภิกษุผู้ไปอย่างนี้.

คำว่า **เกนจิ ปลิพุทฺธํ โหติ** มีความว่า เสนาสนะถูกรบกวนด้วยอันตรายบางอย่าง. ก็ถ้าภิกษุผู้แก่กว่าให้ย้ายออกแล้ว ถือเอา (เสนาสนะ) ก็ดี, ถ้าว่า ยักษ์หรือเปรต มานั่งอยู่ ก็ดี หรือว่าอิสรชนบางคนมายึดเอาก็ดี, เสนาสนะจัดว่าถูกหวงแหน (กางกั้น). ก็หรือว่าเมื่อสัตว์ร้ายมีสีหะและเสือโคร่งเป็นต้น มาสู่ประเทศนั้นแล้วพักอยู่ เสนาสนะจัดว่าถูกรบกวนเหมือนกัน. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้แม้ไม่เก็บไปเสีย เพราะเสนาสนะถูกอันตรายบางอย่างรบกวนอย่างนี้.

บทว่า **อาปทาสุ** คือ ในเพราะอันตรายแห่งชีวิต และอันตรายแห่งพรหมจรรย์. บทที่เหลือตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับวาจา ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

ปฐมเสนาสนสิกขาบทที่ ๔ จบ.

เสนาสนวรรค ทุติยเสนาสนสิกขาบทที่ ๕

พึงทราบวินิจฉัย ในทุติยเสนาสนสิกขาบท ดังต่อไปนี้ :-

[ว่าด้วยที่นอนมีฟูกเป็นต้น]

ฟูกเตียงก็ดี ฟูกตั่งก็ดี ชื่อว่า ฟูก. เครื่องลาดมีเครื่องลาดรักษาผิวพื้นเป็นต้นมีประการดังกล่าวแล้วในสิกขาบทก่อนนั่นแล. ผ้าปูนั่งมีชาย พึงทราบว่า **นิสีทนะ.** ม่านกล่าวคำเพียงเท่านี้ว่า " ผ้าปาวาร ผ้าโกเชาว์ (พรม) ชื่อว่า **ผ้าปูนอน.** "

เครื่องลาดหญ้าชนิดใดชนิดหนึ่ง ชื่อว่า **เครื่องลาดทำด้วยหญ้า.** ในเครื่องลาดทำด้วยใบไม้ก็นัยนี้.

ในคำว่า **ปริกฺเขปํ อติกฺกาเมนฺตสฺส** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ก้าวเท้าแรกไป. เป็นปาจิตตีย์ ในย่างเท้าที่ ๒. ๒ เลฑฑุบาตจากเสนาสนะ ชื่อว่า อุปจารแห่งอารามที่ไม่ได้ล้อม.

[ว่าด้วยการบอกลาและเก็บเครื่องเสนาสนะ]

ในคำว่า **อนาปุจฺฉํ วา คจฺเฉยฺย** นี้ พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้ :- เมื่อมีภิกษุ พึงบอกลาภิกษุ. เมื่อภิกษุนั้นไม่มี พึงบอกลาสามเณร, เมื่อสามเณรนั้นไม่มี พึงบอกลาคนทำการวัด, แม้เมื่อคนทำการวัดนั้นก็ไม่มี พึงบอกลาเจ้าของวิหาร ผู้สร้างวัด หรือผู้ใดผู้หนึ่ง ในวงศ์ตระกูลของเขา. แม้เมื่อเจ้าของวิหาร หรือผู้เกิดในวงศ์ตระกูลของเขานั้น ก็ไม่มี, ภิกษุพึงวางเตียงลงบนหิน ๔ ก้อน แล้วยกเตียงตั่งที่เหลืออ

ขึ้นวางบนเตียงนั้นรวมที่นอนทั้ง ๑๐ อย่าง มีฟูกเป็นต้นกองไว้ข้างบน แล้วเก็บงำภัณฑะไม้ ภัณฑะดิน ปิดประตูและหน้าต่าง บำเพ็ญคมิยวัตรแล้วจึงไป.

ก็ถ้าเสนาสนะฝนรั่วได้, และหญ้า หรืออิฐที่เขานำมาเพื่อมุงหลังคา ก็มีอยู่, ถ้าอาจ ก็พึงมุง. ถ้าไม่อาจ พึงเก็บเตียงและตั่งไว้ในโอกาสที่ฝนจะไม่รั่วรด แล้วจึงไป. ถ้าเสนาสนะฝนรั่วทั้งหมด, เมื่อสามารถพึงเก็บไว้ในเรือนของพวกอุบาสก ภายในบ้าน. ถ้าแม้พวกอุบาสกเหล่านั้น ไม่ยอมรับ กล่าวว่า " ท่านขอรับ ! ธรรมดาของสงฆ์เป็นของหนัก, พวกกระผมกลัวภัย มีไฟไหม้เป็นต้น " ดังนี้, ภิกษุจะวางเตียงลงข้างบนหิน แม้ในโอกาสกลางแจ้ง แล้วเก็บเตียงตั่งเป็นต้นที่เหลืออ โดยนัยดังกล่าวแล้วในก่อนนั่นแล เอาจำพวกหญ้า และใบไม้ปกปิดแล้วจึงไป ก็ควร. จริงอยู่ ของที่เหลืออยู่ในที่นั้น แม้จะเป็นเพียงชิ้นส่วน (ตัวเตียงตั่ง) ก็จักเป็นอุปการะแก่พวกภิกษุเหล่าอื่นผู้มาในที่นั้น ฉะนี้แล.

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **วิหารสฺส อุปจาเร** เป็นต้น ดังนี้ :- บริเวณ ชื่อว่า **อุปจารแห่งวิหาร.** โรงฉันที่เขาสร้างไว้ในบริเวณชื่อว่า **อุปัฏฐานศาลา.** ปะรำที่เขาสร้างไว้ในบริเวณ ชื่อว่า **มณฑป.** โคนไม้ในบริเวณ ชื่อว่า **รุกขมูล.** นี้เป็นนัยที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถากุรุนทีก่อน. ท่านกล่าวนัยไว้แล้ว แม้ก็จริง, ถึงกระนั้น ห้องภายในก็ดีเสนาสนะที่คุ้มกันได้ บังทั้งหมดอย่างอื่นก็ดี พึงทราบว่า **วิหาร.**

สองบทว่า **วิหารสฺส อุปจาเร** ได้แก่ ในโอกาสภายนอกใกล้

วิหารนั้น.

บทว่า **อุปฏฺฐานสาลายํ วา** ได้แก่ ในโรงฉันก็ดี.

บทว่า **มณฺฑเป วา** ได้แก่ ในมณฑปเป็นที่ประชุมแห่งคนมาก ซึ่งไม่ได้บังหรือแม้บังก็ดี. ในโคนไม้ไม่มีคำที่จะพึงกล่าว.

สองบทว่า **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า ก็เพราะเมื่อภิกษุปูลาดที่นอน ๑๐ อย่าง มีประการดังที่กล่าวแล้วในภายในห้อง เป็นต้น และในที่คุ้มกันได้ แล้วไปเสีย, ที่นอนก็ดี เสนาสนะก็ดี ย่อมเสียหายเพราะปลวกเป็นต้น จะกลายเป็นจอมปลวกไปทีเดียว; ฉะนั้น ท่านจึงปรับเป็นปาจิตตีย์. แต่สำหรับภิกษุผู้ปูไว้ในที่มีอุปัฏฐานศาลาเป็นต้นในภายนอกแล้วไป เพียงแต่ที่นอนเท่านั้นเสียหายไป เพราะสถานที่คุ้มกันไม่ได้, เสนาสนะไม่เสียหาย. เพราะฉะนั้น ท่านจึงปรับเป็นทุกกฏในอุปัฏฐานศาลาเป็นต้นนี้.

วินิจฉัยในคำว่า **มญฺจํ วา ปีฐํ วา** เป็นต้นนี้ พึงทราบดังนี้ :- ก็เพราะตัวปลวกทั้งหลายไม่อาจเพื่อจะกัดเตียงและตั่งทันที: ฉะนั้น ภิกษุวางเตียงตั่งนั้นไว้แม้ในวิหารแล้วไป ท่านก็ปรับเป็นทุกกฏ. ส่วนในอุปจารแห่งวิหาร พวกภิกษุแม้เมื่อเที่ยวตรวจดูวิหาร เห็นเตียงและตั่งนั้นแล้วจักเก็บ.

วินิจฉัยในคำว่า **อุทฺธริตฺวา คจฺฉติ** นี้ พึงทราบดังนี้ :- ภิกษุเมื่อจะเก็บเองแล้วไป พึงรื้อเอาเครื่องถักร้อยเตียงและตั่งออกหมดแล้ว ม้วนแขวนไว้ที่ราวจีวรแล้วจึงไป. ถึงภิกษุผู้มาอยู่ภายหลัง ถักเตียงและตั่งใหม่ เมื่อจะไป ก็พึงกระทำอย่างนั้นเหมือนกัน. ภิกษุผู้ปู

ที่นอนจากภายในฝาไปถึงภายนอกฝาแล้วอยู่ ในเวลาจะไป พึงเก็บไว้ในที่ที่ตนถือเอามาแล้ว ๆ นั่นเทียว. แม้ภิกษุผู้ยกลงมาจากชั้นบนแห่งปราสาทแล้วอยู่ภายใต้ปราสาท ก็นัยนี้นั่นแล. แม้ภิกษุจะตั้งเตียงและตั่งไว้ในที่พักกลางวัน และที่พักกลางคืนแล้ว ในเวลาจะไปพึงเก็บไว้ตามเดิม ในที่ซึ่งตนถือเอามานั่นแล.

[ว่าด้วยสถานที่ต้องบอกลาและไม่ต้องบอกลา]

ในคำว่า **อาปุจฺฉํ คจฺฉติ** นี้ มีวินิจฉัยสถานที่ควรบอกลาและไม่ควรบอกลา ดังต่อไปนี้ :-

ศาลาใด เป็นศาลายาวก็ดี เป็นศาลาใบไม้ก็ดี อยู่บนพื้นดิน, หรือว่าเรือนที่เขาสร้างบนเสาไม้ทั้งหลายหลังใด เป็นที่ปลวกขึ้นได้ก่อน, ภิกษุเมื่อจะหลีกไปจากศาลายาวเป็นต้นนั้น พึงบอกลาก่อนแล้วจึงหลีกไป. เพราะว่าเมื่อสถานที่นั้นไม่มีใครปฏิบัติเพียง ๒-๓ วัน ตัวปลวกทั้งหลายย่อมตั้งขึ้น.

ส่วนเสนาสนะใด เป็นเสนาสนะที่เขาสร้างไว้บนหินดาด หรือบนเสาหินก็ดี ถ้ำที่ภูเขาหินก็ดี เสนาสนะที่ฉาบโบกปูนขาวก็ดี ในเสนาสนะใดไม่มีความสงสัยในเรื่องปลวก (จะขึ้น), เมื่อภิกษุจะหลีกไปจากที่นั้น จะบอกลาก็ตาม ไม่บอกลาก็ตาม ไปเสีย ก็ควร. แต่การบอกลาย่อมเป็นธรรมเนียม (ของผู้เตรียมจะไป). ถ้าตัวปลวกทั้งหลายจะขึ้นทางข้างหนึ่งในเสนาสนะแม้เช่นนั้นได้ ควรบอกลาก่อนแล้วจึงไป.

ฝ่ายภิกษุอาคันตุกะใดประพฤติตามภิกษุผู้ถือเสนาสนะของสงฆ์อยู่ ไม่ถือเสนาสนะสำหรับตนอยู่. เสนาสนะนั้น เป็นธุระของภิกษุรูปก่อนนั่นแล ตราบเท่าที่ภิกษุนั้นยังไม่ถือ (เสนาสนะสำหรับตน). ก็จำเดิมแต่ภิกษุนั้นถือเอาเสนาสนะแล้วอยู่โดยอิสระของตน เป็นธุระของภิกษุอาคันตุกะนั่นเอง. ถ้าแม้ทั้ง ๒ รูปแจกกันแล้วถือเอา, เป็นธุระแม้ของท่านทั้ง ๒ รูป.

แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวไว้ว่า " ถ้าภิกษุ ๒-๓ รูป ร่วมกันจัดตั้ง, ในเวลาจะไปควรบอกลาทุกรูป. ถ้าบรรดาภิกษุเหล่านั้น รูปหนึ่งไปก่อน ทำความผูกใจว่า ' รูปหลัง จักปฏิบัติ ' แล้วไป ย่อมสมควร. ความพ้น (จากอาบัติ) ย่อมไม่มีแก่รูปหลัง เพราะความผูกใจ. ภิกษุมากรูป ส่งภิกษุรูปหนึ่งให้ไปปู. ในเวลาจะไป ภิกษุทั้งหมดจึงบอกลา, หรือพึงส่งภิกษุรูปหนึ่งไปบอกลา. ภิกษุนำเอาเตียงและตั่งเป็นต้นมาจากที่อื่น แม้อยู่ในที่อื่น ในเวลาจะไป พึงนำไปไว้ในที่เดิมนั้นนั่นแหละ. ถ้าเมื่อภิกษุนำมาจากที่อื่นแล้วใช้อยู่, ภิกษุอื่นผู้แก่กว่ามา อย่าพึงห้ามท่าน พึงเรียนว่า ' ท่านขอรับ ! เตียงตั่งกระผมนำมาจากอาวาสอื่น ท่านพึงทำให้เป็นปกติเดิม. เมื่อภิกษุผู้แก่กว่านั้นรับรองว่า ' เราจักทำอย่างนั้น ' ดังนี้ ภิกษุนอกนี้จะไป ก็ควร. จริงอยู่เมื่อภิกษุแม้นำไปในที่อื่นอย่างนี้ ใช้สอยอย่างใช้สอยเป็นของสงฆ์ เตียงและตั่งนั้น จะเสียหายไปก็ตาม เก่าชำรุดไปก็ตาม ถูกพวกโจรลักไปก็ตาม ไม่เป็นสินใช้, แต่เมื่อภิกษุใช้สอยอย่างใช้สอยเป็นของบุคคลย่อมเป็นสินใช้. อนึ่ง ภิกษุใช้สอยเตียงตั่งของผู้อื่น อย่างใช้สอยเป็น

ของสงฆ์ก็ตาม อย่างใช้สอยเป็นของส่วนบุคคลก็ตาม เตียงตั่งเสียหายไป เป็นสินใช้เหมือนกัน."

ข้อว่า **เกนจิ ปลิพุทฺธํ โหติ** มีความว่า เสนาสนะมีเหตุบางอย่าง บรรดาเหตุมีภิกษุผู้แก่กว่า อิสรชน ยักษ์ สีหะ เนื้อร้าย และงูเห่าเป็นต้นขัดขวาง.

ในคำว่า **สาเปกฺโข คนฺตฺวา ตตฺถ ฐิโต อาปุจฺฉติ เกนจิ ปลิพุทฺโธ โหติ** พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุยังมีห่วงใยอย่างนี้ว่า "เราจักมาปฏิบัติในวันนี้นั่นแหละ" ไปยังฝั่งแม่น้ำ หรือละแวกบ้านแล้ว ยืนอยู่ในที่ที่เธอเกิดความคิดที่จะไปนั้นนั่นเอง ส่งใคร ๆ ไปบอกลา, หรือมีเหตุบางอย่าง บรรดาเหตุมีแม่น้ำเต็มฝั่ง พระราชาและโจรเป็นต้น ขัดขาง. ภิกษุถูกอันตรายขัดขวาง ไม่อาจจะกลับมาได้, ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุนั้น. บทที่เหลือพร้อมทั้งสมุฏฐานเป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วในปฐมสิกขาบทนั่นแล.

ทุติยเสนาสนสิกขาบทที่ ๕ จบ.

เสนาสนวรรค อนูปขัชชสิกขาบทที่ ๖

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องเข้าไปนอนแทรกแซง]

บทว่า **ปลิพุทฺธนฺติ** มีความว่า พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ไปถึงก่อน ขนบาตรและจีวรไปยืนกั้นอยู่.

ข้อว่า **เถเร ภิกฺขู วุฏฺฐาเปนฺติ** มีความว่า ถือเอาตามลำดับ พรรษากล่าวว่า " ท่านผู้มีอายุ ! (ที่นี้) ถึงแก่พวกเรา " ดังนี้ แล้ว ให้ย้ายออกไปเสีย.

คำว่า **อนุปขชฺช เสยฺยํ กปฺเปนฺติ** มีความว่า พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เข้าไปแทรกแซงกล่าวว่า " ท่านขอรับ ! เฉพาะที่เตียงเท่านั้น ถึงแก่ พวกท่าน ไม่ใช่วิหารทั้งหมด, บัดนี้ ที่นี้ ถึงแก่พวกกระผม " ดังนี้ จัดวางเตียงและตั่ง แล้วนั่งบ้าง นอนบ้าง กระทำการสาธยายบ้าง.

บทว่า **ชานํ** ได้แก่ รู้อยู่ว่า " ภิกษุนี้ไม่ควรถูกย้าย. " ด้วย เหตุนั้นนั่นเอง ในวิภังค์แห่งบทว่า **ชานํ** นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัส คำเป็นต้นว่า **" วุฑฺโฒติ ชานาติ** แปลว่า รู้อยู่ว่าเป็นพระผู้เฒ่า. " จริงอยู่ ภิกษุผู้เฒ่าเป็นผู้ไม่ควรให้ย้าย เพราะตนเป็นผู้เฒ่า, ภิกษุผู้ อาพาธเป็นผู้ไม่ควรให้ย้าย เพราะเธอเป็นผู้อาพาธ. ก็สงฆ์กำหนดความ เป็นผู้มีอุปการะและความเป็นผู้มีคุณพิเศษ แห่งภิกษุภัณฑาคาริกก็ดี แห่งภิกษุผู้เป็นพระธรรมกถึก และพระวินัยธรเป็นต้นก็ดี แห่งภิกษุผู้

เป็นอาจารย์สอนคณะก็ดี จึงสมมติวิหารให้ เพื่อต้องการให้อยู่ประจำ. เพราะเหตุนั้น สงฆ์ให้วิหารแก่ภิกษุใด, ภิกษุแม้นั้นชื่อว่า เป็นผู้ไม่ควรให้ย้าย. ก็ในคำว่า **วุฑฺโฒติ ชานาติ** เป็นต้นนี้ สงฆ์เท่านั้นจะให้เสนาสนะที่สมควรแม้แก่ภิกษุผู้อาพาธก็จริง, ถึงกระนั้น ภิกษุอาพาธก็แยกตรัสไว้แผนกหนึ่ง เพื่อแสดงว่า "แม้เป็นผู้มีเสนาสนะอันสงฆ์ยังไม่อปโลกน์ให้ ก็ไม่ควรบีบคั้น ควรอนุเคราะห์" ดังนี้.

ในคำว่า **อุปจาเร** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- หนึ่งศอกคืบโดยรอบในวิหารใหญ่ ชื่ออุปจารแห่งเตียงและตั่งก่อน. ในวิหารเล็กหนึ่งศอกคืบจากที่พอจะตั้งเตียงตั่งได้ (ชื่อว่า อุปจารแห่งเตียงตั่ง). ทางกว้างศอกคืบชั่วระยะถึงเตียงและตั่ง จากที่วางก้อนหินสำหรับล้างเท้าซึ่งวางไว้ที่ประตูและที่ถ่ายปัสสาวะ สำหรับภิกษุผู้ล้างเท้าแล้วเข้าไปและภิกษุผู้ออกไปเพื่อต้องการถ่ายปัสสาวะ ชื่ออุปจาร. ภิกษุใดใคร่จะสำเร็จการนอนแทรกแซง ปูลาดเอาก็ดี ให้ปูลาดก็ดี ซึ่งที่นอนในอุปจารแห่งภิกษุผู้ยืนอยู่ที่อุปจารแห่งเตียงหรือตั่งนั้นก็ดี ผู้เข้าหรือออกอยู่ก็ดี ภิกษุนั้นต้องทุกกฏ.

ในคำว่า **อภินิสีทติ วา อภินิปชฺชติ วา** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- เป็นปาจิตตีย์ เพราะเหตุสักว่านั่งทับบ้าง เพราะเหตุสักว่านอนทับบ้าง, แต่ถ้าภิกษุทำการนั่งและทำการนอนทั้ง ๒ อย่าง เป็นปาจิตตีย์ ๒ ตัว. เมื่อผุดลุกผุดนั่งหรือผุดลุกผุดนอน เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ ประโยค.

บัณฑิตพึงทราบประเภทแห่งทุกกฏ แม้ในทุกกฏวาร มีอาทิว่า **วิหารสฺส อุปจาเร** ดังนี้ ในคำว่า **อุปจารํ ฐเปตฺวา เสยฺยํ สนฺถรติ วา**

สนฺถราเปติ วา นี้ และอื่นจากคำนี้ เหมือนประเภทแห่งปาจิตตีย์ที่ตรัสไว้ในการทำกิจทั้ง ๒ คือ เพียงแต่นั่งทับและนอนทับ ในคำว่า **อภินิสีทติ วา อภินิปชฺชติ วา** นี้ และในประเภทแห่งประโยคฉะนั้น. เพราะไม่ต้องการด้วยวิสภาคบุคคลเช่นนี้อยู่ในวิหารเดียวกัน หรือในบริเวณเดียวกัน; ฉะนั้น ท่านจึงห้ามการอยู่แห่งวิสภาคบุคคลนั้นในที่ทุกแห่งทีเดียว.

แม้ในคำว่า **อญฺญสฺส ปุคฺคลิเก** นี้ ก็พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- เสนาสนะส่วนตัวของบุคคลผู้คุ้นเคยกัน เช่นเดียวกับของส่วนตัวของตนเหมือนกัน. ไม่เป็นอาบัติในเสนาสนะส่วนตัวบุคคลของผู้คุ้นเคยกันบ้าง.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า ถ้ามีอันตรายแห่งชีวิตและพรหมจรรย์แก่ภิกษุผู้อยู่ภายนอก, ในเพราะอันตรายเห็นปานนั้น ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุผู้เข้าไป (ภายใน). บทที่เหลืออตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิก เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนาดังนี้แล.

อนูปขัชชสิกขาบทที่ ๖ จบ.

เสนาสนวรรค นิกัฑฒนสิกขาบทที่ ๗

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

[ว่าด้วยสถานที่และกิริยาที่ฉุดคร่า]

ข้อว่า **อเกน ปโยเคน พหุเกปิ ทฺวาเร อติกฺกาเมติ** มีความว่า ไม่เสนาสนะทั้งหลาย เช่นปราสาท ๔ ชั้น ๕ ชั้นก็ดี ศาลา ๔ เหลี่ยมจตุรัส มีซุ้มประตู่ ๖-๗-๘ ซุ้มก็ดี ภิกษุจับที่แขนทั้งสอง ๒ หรือที่คอให้ก้าวออกไปด้วยประโยคเดียว ไม่พักในระหว่าง, เป็น ปาจิตตีย์เพียงตัวเดียวเท่านั้น. เมื่อหยุดเป็นพัก ๆ ให้ก้าวออกไปด้วย ประโยคต่าง ๆ เป็นปาจิตตีย์หลายตัวตามจำนวนประตู. แม้เมื่อไม่ เอามือจับต้องฉุดออกไปด้วยวาจา กล่าวว่า " จงออกไป " ก็นัยนี้นั่นแล.

วินิจฉัยในคำว่า **อญฺญํ อาณาเปติ** นี้ พึงทราบดังนี้ :- เพียง แต่สั่งว่า " จงฉุดภิกษุนี้ออกไป " เป็นทุกกฏ. ถ้าภิกษุผู้ได้รับสั่งคราว เดียวนั้นให้ก้าวพ้นประตูแม้หลายแห่ง ก็ต้องปาจิตตีย์ตัวเดียว. แต่ถ้า ว่า เธอได้รับคำสั่งกำหนดอย่างนี้ว่า " จงฉุดผ่านประตูเท่านี้ออกไป " ก็ดี ว่า " จงฉุดไปจนถึงประตูใหญ่ " ดังนี้ ก็ดี เป็นปาจิตตีย์ตามจำนวน ประตู.

สองบทว่า **ตสฺส ปริกฺขารํ** มีความว่า ภิกษุใด ขนออกเองก็ดี ใช้ ให้ขนออกก็ดี ซึ่งของอย่างใดอย่างหนึ่ง อันเป็นของส่วนตัวแห่งภิกษุนั้น

เช่น บาตร จีวร ธมกรกกรองน้ำ เตียงตั่ง ฟูกและหมอนเป็น โดยที่สุดแม้สะเก็ดน้ำย้อม, เป็นทุกกฏแก่ภิกษุนั้นหลายตัว ตามจำนวนแห่งวัตถุ. ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "ก็ในสิ่งของเหล่านั้น อันเจ้าของผูกมัดไว้แน่นเป็นอาบัติตัวเดียวเท่านั้น."

วินิจฉัยแม้ในคำว่า **อญฺญสฺส ปุคฺคลิเก** นี้ พึงทราบดังนี้ :- ของส่วนตัวแห่งบุคคลผู้คุ้นเคย เช่นเดียวกับของส่วนตัวของตนนั่นแล. ก็ในที่ทุก ๆ แห่ง ผู้ศึกษาพึงทราบนัยเหมือนในคำนี้. แต่ในที่ใดจักมีความแปลกกัน พวกเราจักกล่าวไว้ในที่นั้น.

วินิจฉัยในคำว่า **อลชฺชึ นิกฺกฑฺฒติ วา นิกฺกฑฺฒาเปติ วา** เป็นต้น พึงทราบดังนี้ :- ภิกษุย่อมได้เพื่อจะขับไล่ภิกษุผู้ทำความบาดหมาง และผู้ทำความทะเลาะกันเท่านั้น ออกจากสังฆารามทั้งสิ้น. เพราะว่าเธอได้พรรคพวกแล้ว พึงทำลายสงฆ์ก็ได้. ส่วนพวกภิกษุอลัชชีเป็นต้น ภิกษุพึงฉุดออกจากที่อยู่ของตนเท่านั้น. จะขับเธอเหล่านั้นออกจากสังฆารามทั่วไป ไม่ควร.

บทว่า **อุมฺมตฺตกสฺส** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้เป็นบ้าเอง. บทที่เหลืออตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้น ทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ฉะนี้แล.

นิกัฑฒนสิกขาบทที่ ๗ จบ.

เสนาสนวรรค เวหาสกุฎีสิกขาบทที่ ๘

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถเวหาสกุฎีและกิริยานั่งทับ]

บทว่า **อุปริ เวหาสกุฏิยา** ได้แก่ บนกุฎี ๒ ชั้นก็ดี บนกุฎี ๓ ชั้นก็ดี ที่ข้างบนไม่ได้ปูพื้นไว้.

คำว่า **มญฺจํ สหสา อภินิสีทติ** ได้แก่ นั่งทับ คือ นั่งคร่อมเตียงโดยแรง. อีกอย่างหนึ่ง คำว่า **มญฺจํ** นี้ เป็นทุติยาวิภัติ ลงในอรรถแห่งสัตตมีวิภัติ. ความว่า " นั่งลงบนเตียง. " ก็คำว่า **อภิ** นี้ เป็นเพียงอุปสัค เพื่อทำให้บทสวยงามเท่านั้น.

บทว่า **ปติตฺวา** คือ ตกลง หรือหลุดออกแล้ว. เพราะว่า ในเบื้องบนของเท้าเตียงนั้น แม้สลักก็ไม่ใส่; เพราะฉะนั้น, เท้าเตียงจึงหลุดออก.

บทว่า **วิสฺสรมกาสิ** คือ ได้ทำเสียงร้องครวญครางผิดรูป.

คำว่า **เวหาสกุฏี นาม มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส อสีสฆฏฺฏา** มีความว่า กุฎีใดไม่กระทบศีรษะแห่งบุรุษผู้มีขนาดปานกลาง ด้วยขื่อที่ต่ำกว่าเขาทั้งหมด, (กุฎีนั้น ชื่อว่า เวหาสกุฎี). ด้วยคำนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเวหาสกุฎีที่ทรงประสงค์แล้วในสิกขาบทนี้. (แต่) หาได้ทรงแสดงลักษณะของเวหาสกุฎีไว้ไม่. จริงอยู่ กุฎีมี ๒ ชั้นก็ดี กุฎีมี ๓ ชั้นเป็นต้นก็ดี ชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งเบื้องบนไม่ได้ปูพื้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า " เวหาสกุฎี. " แต่ในสิกขาบทนี้ประสงค์เอาเวหาสกุฎีที่ไม่กระทบศีรษะ. บัณฑิตพึงทราบความแตก

ต่างกันแห่งอาบัติ ในการนั่งทับเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งประโยค โดยนัยดังกล่าวแล้วในก่อนนั้นแล.

บทว่า **อเวหาสกุฏิยา** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติในศาลาใบไม้ที่เขาสร้างไว้บนพื้นดินเป็นต้น. เพราะว่า ไม่อาจเพื่อจะทำความเบียดเบียนแก่คนอื่นในกุฎีมีบรรณศาลาเป็นต้นนั้น.

บทว่า **สีสฆฏฺฏาย** มีความว่า กุฎีใดกระทบศีรษะได้, ไม่เป็นอาบัติในกุฎีแม้นั้น. เพราะว่า ใคร ๆ ไม่ก้มตัวลงไม่อาจเพื่อจะเที่ยวไปในปราสาทชั้นล่าง (พื้นชั้นล่าง) ในกุฎีนั่นได้; ฉะนั้น จักไม่มีความเบียดเบียนแก่ผู้อื่น เพราะไม่ใช่สถานที่สัญจร.

สามบทว่า **เหฏฺฐา อปริโภคํ โหติ** มีความว่า ภายใต้เป็นที่ใช้สอยไม่ได้ เพราะเก็บทัพพสัมภาระเป็นต้น, แม้ในกุฎีนั้นก็ไม่เป็นอาบัติ.

สองบทว่า **ปทรสญฺจิตํ โหติ** มีความว่า พื้นข้างบนกุฎีใดเขาปูแน่นทึบด้วยแผ่นกระดานไม้ก็ดี ทำการบริกรรมด้วยปูนขาวเป็นต้นก็ดี, แม้ในกุฎีนั้นก็ไม่เป็นอาบัติ.

ข้อว่า **ปฏฺฏาณิ ทินฺนา โหติ** มีความว่า ได้ตึงสลักไว้ที่ปลายเท้าเตียงและตั่งเป็นต้น. แม้เมื่อภิกษุนั่งบนเตียงและตั่งใด, (เท้าเตียง) ไม่ตกลงมา, แม้ภิกษุผู้นั่งบนเตียงและตั่งเช่นนั้น ก็ไม่เป็นอาบัติ.

ข้อว่า **ตสฺมึ ฐิโต** มีความว่า ภิกษุยืนบนเตียงและตั่งที่มีเท้าเสียบ (เข้าไว้ในตัวเตียงตั่ง) หยิบจีวรหรือวัตถุอะไร ๆ ที่แขวนไว้บนไม้ฟันมังกรเป็นต้นข้างบน, หรือว่าจะแขวนวัตถุอื่น, ไม่เป็นอาบัติ

แม้แก่ภิกษุนั้น. บทที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เกิดขึ้นทางกาย ๑ ทางกายกับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

เวหาสกุฏีสิกขาบทที่ ๘ จบ.

เสนาสนวรรค มหัลลกวิหารสิกขาบทที่ ๙

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๙ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปาฐะ เรื่องกรอบประตูหน้าต่าง]

โอกาสขนาดเท่าความกว้างของบานประตูโดยรอบแห่งบานประตู ชื่อว่าทวารโกส (กรอบแห่งประตู) ในคำว่า **ยาว ทฺวารโกสา** นี้. แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวไว้ว่า " หนึ่งศอกคืบ วัดจากบานประตู. " ในกุรุนทีกล่าวว่า " ขนาดเท่าบานประตูในข้างทั้งสอง ด้านแห่งประตู. " ในมหาอรรถกถาท่านกล่าวว่า " ชื่อว่าบานประตู มีขนาดศอกคืบ ก็มี ๒ ศอกก็มี ๒ ศอกคืบก็มี. " คำในมหาอรรถกถานั้นท่านกล่าว ดีแล้ว. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาอรรถนั้นนั่นแล จึงทรง ทำการกำหนดอย่างสูงไว้ ดังนี้ว่า " ชั่วหัตถบาส โดยรอบแห่งบาน ประตู "

บทว่า **อคฺคลฏฺฐปนาย** มีความว่า เพื่อจะวางทวารพันธ์ (กรอบประตู) พร้อมทั้งบาน, อธิบายว่า " เพื่อต้องการความไม่ เคลื่อนที่แห่งกรอบประตูพร้อมทั้งบานประตู. " จริงอยู่ แม้บทภาชนะ ว่า **ทฺวารฏฺฐปนาย** นี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสหมายเอาอรรถนี้นั่นแล.

ก็ในคำนี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้ :- ก็บานประตูหมุนคล่องย่อม กระทบฝาในเวลาเปิด, ย่อมกระทบกรอบประตูในเวลาปิด, ฝาย่อม กระเทือนด้วยการกระทบนั้น, เพราะฝากระเทือนนั้น ดินย่อมคลอน ครั้นคลอดแล้วย่อมหย่อน หรือหลุดลง. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระ ภาคจึงตรัสว่า **ยาว ทิวารโกสา อคฺคลฏฺฐปนาย** ดังนี้.

บัณฑิตพึงเห็นใจความในคำนั้นอย่างนี้ว่า " พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสไว้ในมาติกา ไม่ได้ตรัสไว้ในบทภาชนะเลยว่า 'กิจชื่อนี้ ควรกระทำ' แม้ก็จริง, ถึงกระนั้นเพื่อจะวางเช็ดหน้าเพียงไรแต่กรอบแห่งประตู ก็พึงฉาบเอง หรือพึงให้ฉาบบ่อย ๆ โดยอำนวยการตามในอัตถุปปัตติเหตุว่า 'ภิกษุให้ฉาบบ่อย ๆ ให้โบกบ่อย ๆ " ดังนี้.

ส่วนในคำที่ตรัสไว้ในบทภาชนะว่า **ปิฏฺฐิสงฺฆาฏสฺส สมนฺตา หตฺถปาสา** พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- วิหารใดมีประตูอยู่ตรงกลาง และมีฝาสูงอยู่ส่วนบน, หัตถบาสโดยรอบใน ๓ ทิศ เป็นอุปจารแห่งวิหารนั้น. สำหรับวิหารเล็ก มีอุปจารใน ๒ ทิศ. แม้ในวิหารเล็กนั้น บานประตูที่เปิดออก ย่อมกระทบฝาใด, แม้ฝานั้น ก็ยังจัดเป็นอุปจารไม่ได้ครบถ้วน. แต่โดยกำหนดอย่างสูง ทรงอนุญาตหัตถบาสโดยรอบใน ๓ ทิศ (และ) ทรงอนุญาตการโบกฉาบ เพื่อต้องการทำประตูให้แน่น. แต่ถ้าว่า มีโอกาสที่ควรฉาบแม้ในส่วนเบื้องบนแห่งประตู, จะฉาบโอกาสแม้นั้นก็ควร.

ในคำว่า **อาโลกสนฺธิปริกมฺมาย** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกบานหน้าต่างว่า **อาโลกสันธิ**. ในคำนี้ มีอธิบายดังนี้ว่า " บานหน้าต่างเหล่านั้น ในเวลาเปิด จะกระทบส่วนของฝาประมาณคืบหนึ่งบ้าง เกินกว่าบ้าง. ก็ในคำว่าอโลกสันธิ นี้ ย่อมได้อุปจารในทิศทั้งปวง เพราะเหตุนั้น โอกาสประมาณเท่าความกว้างแห่งบานหน้าต่างในทิศทั้งปวง. ภิกษุพึงฉาบเองหรือพึงให้ฉาบเพื่อประโยชน์แก่การบริกรรมบานหน้าต่าง. "

คำว่า **เสตวณฺณํ** เป็นต้น ไม่ใช่เป็นการแจกบทมาติกา. จริงอยู่ ชื่อว่าวิหารจะเป็นของหนักด้วยสีขาวเป็นต้นนี้ หามิได้; เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงอนุญาต (สีขาวเป็นต้น) ไว้ในบทภาชนะนั่นแล. เพราะเหตุนั้น ภิกษุพึงทำกิจทุกอย่างมีการฉาบปูนขาวเป็นต้นนี้ตามสบาย.

[ว่าด้วยการอำนวยให้การพอกบนหลังคา]

เพื่อทรงแสดงกรรม คือการฉาบอันภิกษุพึงทำอย่างนี้แล้ว แสดงกรรมที่ภิกษุพึงทำบนหลังคาอีก พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำว่า **ทฺวิตฺติจฺฉทนสฺส** เป็นต้น. พึงทราบวินิจฉัยในคำนั้น ดังนี้ :-

คำว่า **ทฺวิตฺติจฺฉทนสฺส ปริยายํ** คือ (อำนวยให้) การพอกหลังคาได้ ๒-๓ ชั้น. การพอกเรียกว่า **ปริยาย.** อธิบายว่า " พึงอำนวยให้พอกได้ ๒ ครั้ง หรือพอกได้ ๓ ครั้ง. "

สองบทว่า **อปฺปหริเต ฐิเตน** คือ ยืนอยู่ในที่ปราศจากของสดเขียว. ก็ในคำว่า **หริตํ** นี้ ทรงประสงค์เอาปุพพัณณชาตต่างโดยเป็นข้าวเปลือก ๗ ชนิด และ อปรัณณชาตต่างโดยเป็นถั่วเขียวถั่วเหลือง งา ถั่วพู น้ำเต้า และฟักเขียวเป็นต้น. ด้วยเหตุนั้นแล พระองค์จึงตรัสว่า ที่ชื่อว่า ของสดเขียว ได้แก่ ปุพพัณณชาต อปรัณณชาต.

ก็ในคำว่า **สเจ หริเต ฐิโต อธิฏฺฐาติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** นี้ พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้ :- พืชที่เขาหว่านในนาแม้ใด ชั้นแรกยังไม่สำเร็จ (ยังไม่งอก) ก็หรือว่า เมื่อฝนตกแล้ว จักสำเร็จ (จักงอก), พืชแม้นี้ ก็ถึงการนับว่าของสดเขียวเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นภิกษุยืนอยู่

แม้ในนาเห็นปานนั้น ก็ไม่อำนวยการ. พึงยืนอำนวยการในที่ปราศจากของสดเขียวเท่านั้น.

ในเรื่องอำนวยการปราศจากของสดเขียวในนาที่หว่านพืชแล้วแม้นั้น มีกำหนดดังต่อไปนี้คือ " ภิกษุนั่งอยู่ที่ข้างอกไก่ก็ดี ช่อฟ้าเรือนยอดก็ดี ยอดโดมข้างบนก็ดี มองดูทางริมขอบเชิงชายแห่งหลังคาเห็นคนผู้ยืนอยู่บนภูมิภาคใด, และคนยืนอยู่ที่ภูมิภาคใด ย่อมเห็นภิกษุนั้นผู้นั่งอยู่ข้างบน, พึงยืนอยู่ที่ภูมิภาคนั้น. ย่อมไม่ได้เพื่อจะยืนอำนวยการที่ในแม้เป็นที่ปราศจากของสดเขียว ภายในแห่งภูมิภาคนั้นเข้ามาเพราะเหตุไร ? เพราะว่าภูมิภาคนี้ เป็นโอกาสที่จะพังลงมาแห่งวิหารเมื่อจะพัง. "

การมุงตรง ๆ ไปไม่อ้อม ชื่อว่า การมุงตามทางแถว ในคำว่า **มคฺเคน ฉาเทนฺตสฺส** นี้. การมุงตามทางแถวนั้น ย่อมมีได้ด้วยอิฐ ศิลา และปูนขาว.

คำว่า **เทฺว มคฺเค อธิฏฺฐหิตฺวา** มีความว่า ทางแถว ๒ แถว ถ้ามุงไม่ดี, ย่อมได้แม้เพื่อจะรื้อออกเสียแล้วให้มุงบ่อย ๆ. เพราะฉะนั้น พึงมุงเอง ๒ แถว อย่างที่ตนต้องการ แล้วแถวที่ ๓ พึงสั่งว่า " ต่อไปนี้ จงมุงอย่างนี้ " แล้วหลีกไป.

บทว่า **ปริยาเยน** แปลว่า ด้วยการพอกเป็นชั้น ๆ (การมุงเป็นชั้น ๆ). ก็การมุงอย่างนี้ ย่อมได้ด้วยหญ้าและใบไม้. เพราะเหตุนั้น ในการมุงแม้นี้ ภิกษุพึงมุงเอง ๒ ชั้น อย่างที่ตนต้องการแล้วชั้นที่ ๓ พึงสั่งว่า " ทีนี้ จงมุงอย่างนี้ " แล้วหลีกไป ก็ถ้าว่า ไม่

หลีกไป, พึงยืนนิ่งเสีย. ก็การมุงทั้งหมดนี้ พึงทราบว่า ในเบื้องบนหลังคา. ภิกษุทั้งหลายเข้าใจว่า " ก็วิหารที่มุงเป็นชั้น ๆ ฝนจะไม่รั่วได้นาน " จึงมุงอย่างนี้.

คำว่า **ตโต เจ อุตฺตรึ** มีความว่า เลย ๓ แถวหรือ ๓ ชั้นขึ้นไป คือในแถวที่ ๔ หรือในชั้นที่ ๔.

คำว่า **กรเฬ กรเฬ** คือ ในกำหญ้าทุก ๆ กำ. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

มหัลลกวิหารสิกขาบทที่ ๙ จบ.

เสนาสนวรรค สัปปาณกสิกขาบทที่ ๑๐

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

[ว่าด้วยเทน้ำมีตัวสัตว์รดหญ้าหรือดิน]

สองบทว่า **ชานํ สปฺปาณกํ** ได้แก่ รู้อยู่โดยประการใด ประการหนึ่งว่า " น้ำนี้ มีตัวสัตว์เล็ก ๆ. "

สองบทว่า **สิญฺเจยฺย วา สิญฺจาเปยฺย วา** มีความว่า ภิกษุ พึงเอาน้ำนั้นรดเองก็ดี สั่งคนอื่นให้รดก็ดี.

ก็คำเช่นนี้ว่า **สิญฺเจยฺญาติ สยํ สิญฺจติ** ดังนี้ ในพระบาลี ผู้ศึกษา พึงทราบเนื้อความโดยนัยดังกล่าวแล้วในสิกขาบทก่อนนั้นแล. เมื่อ ภิกษุรดไม่ทำให้สาย (น้ำ) ในน้ำนั้นขาด เป็นอาบัติเพียงตัวเดียวในหม้อ น้ำหม้อเดียวกัน, ในภาชนะทุกอย่างก็นัยนี้. แต่เป็นอาบัติทุก ๆ ประโยค แก่ภิกษุผู้รดทำให้สายน้ำขาด, ภิกษุทำเหมืองให้เป็นทางตรง, (น้ำ) จะ ไหลทั้งวันก็ตาม เป็นอาบัติตัวเดียว. ถ้าภิกษุกั้นในที่นั้น ๆ แล้วไขน้ำ ไปทางอื่น ๆ เป็นอาบัติทุก ๆ ประโยค. ถ้าแม้นหญ้าขนาดบรรทุกเต็ม เล่มเกวียน ภิกษุใส่ลงในน้ำด้วยประโยคเดียว ก็เป็นอาบัติตัวเดียว. ภิกษุทิ้งหญ้าหรือใบไม้ลงทีละเส้น ทีละใบ เป็นอาบัติทุก ๆ ประโยค. ในดินเหนียวก็ดี ในวัตถุอื่นมีไม้ โคลน และโคมัยเป็นต้นก็ดี ก็นัย นี้นั้นแล. ก็วิธีทิ้งหญ้าและดินลงในน้ำนี้ มิได้ตรัสหมายถึงน้ำมาก. น้ำใด เมื่อทิ้งหญ้าและดินลงในน้ำนี้ มิได้ตรัสหมายถึงน้ำมาก. น้ำขุ่น, ในน้ำใด จำพวกสัตว์เล็ก ๆ จะตายเสีย, บัณฑิตพึงทราบว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายถึงน้ำเช่นนั้น. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้น ทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

สัปปาณกสิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

เสนาสนวรรคที่ ๒ จบบริบูรณ์

ตามวรรณนานุกรม.

ภิกขุนีวรรค[๑]ที่ ๓ โอวาทสิกขาบทที่ ๑

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งภิกขุนีวรรค[๑] ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถ เรื่องภิกษุไม่ได้รับสมมติสั่งสอนนางภิกษุณี]

ในคำว่า **ลาภิโน โหนฺติ** นี้ พึงทราบวินิจฉัยน ดังนี้ :- นางภิกษุณีทั้งหลาย ย่อมไม่ถวายเอง ไม่ใช่ผู้อื่นให้ถวายแก่พระเถระเหล่านั้น. แต่พวกกุลธิดาผู้ออกบวชจากตระกูลใหญ่ ย่อมเจาะจงพระอสีติมหาสาวกว่า " พระเถระโน้นและโน้น ย่อมกล่าวสอน " แล้วกล่าวสรรเสริญคุณที่มีอยู่ เช่นศีล สุตะ อาจาระ ชาติ และโคตรเป็นต้น ของพระอสีติมหาสาวกเหล่านั้น ตามกระแสแห่งถ้อยคำของเหล่าญาติชนผู้มาสู่สำนักของตน ถามอยู่ว่า " ข้าแต่แม่เจ้า ! พวกท่านได้รับโอวาท อุเทศ ปริปุจฉา จากที่ไหน ? ดังนี้. จริงอยู่ คุณที่มีอยู่เห็นปานนี้ ควรเพื่อจะกล่าว. เพราะเหตุนั้น พวกมนุษย์ผู้มีจิตเลื่อมใส จึงได้นำเอาลาภและสักการะเป็นอันมาก เช่นจีวรเป็นต้นไปถวายแก่พระเถระทั้งหลาย. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกะทั้งหลายจึงกล่าวว่า **ลาภิโน โหนฺติ จีวร ฯเป ฯ ปริกฺขารํ** ดังนี้.

สองบทว่า **ภิกฺขุนิโย อุปสงฺกมิตฺวา** มีความว่า ได้ยินว่า บรรดานางภิกษุณีเหล่านั้น แม้ภิกษุณีรูปหนึ่งก็ไม่มาในสำนักของภิกษุฉัพพัคคีย์เหล่านั้น, แต่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ผู้มีใจอันตัณหาในลาภฉุดลากไปเนือง ๆ ได้ไปสู่สำนักแห่งนางภิกษุณีเหล่านั้น. พระธรรมสังคาหกะ-ทั้งหลาย หมายถึงการไปสู่สำนักภิกษุณีแห่งภิกษุฉัพพัคคีย์นั้น จึงได้

๑. บาลี เป็นโอวาทวรรค.

กล่าวคำว่า **ภิกฺขุนิโย อุปสงฺกมิตฺวา** ดังนี้. แม้ภิกษุณีเหล่านั้นได้กระทำตามถ้อยคำแห่งพวกภิกษุฉัพพัคคีย์นั้นนั่นเทียว เพราะเป็นผู้มีจิตคลอนแคลน. ด้วยเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกทั้งหลาย จึงกล่าวคำว่า **อถโข ตา ภิกฺขุนิโย ฯ เป ฯ นิสีทึสุ** ดังนี้.

บทว่า **ติรจฺฉานกถํ** ได้แก่ ถ้อยคำที่ไร้ประโยชน์มีมากอย่างมีราชกถาเป็นต้นอันเป็นการขัดขวางแม้ในการไปสู่ทางสวรรค์.

บทว่า **อิทฺโธ** แปลว่า สำเร็จแล้ว. อธิบายว่า "มีประโยชน์ลึกซึ้ง มีรสมาก ประกอบด้วยลักษณปฏิเวธ."

ในคำว่า **อนุชานามิ ภิกฺขเว** นี้ บัณฑิตพึงทราบว่า "เพราะภิกษุฉัพพัคคีย์เหล่านั้น เมื่อถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามว่า 'ดูก่อน-ภิกษุทั้งหลาย ! พวกเธออย่ากล่าวสอนภิกษุณีทั้งหลาย' ดังนี้ จะพึงผูกอาฆาตในพระตถาคตเจ้าแล้ว เป็นผู้เข้าถึงอบาย เพราะเป็นผู้ยังไม่เห็นสัจจะ; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงหลีกเลี่ยงความเป็นผู้เข้าถึงอบายนั้นแห่งภิกษุฉัพพัคคีย์เหล่านั้น ทรงประสงค์จะกันภิกษุฉัพพัคคีย์เหล่านั้นไว้ภายนอกจากการกล่าวสอนภิกษุณี โดยอุบายอย่างอื่นนั่นเอง จึงทรงอนุญาตภิกขุโนวาทสมมตินี้."

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต (ภิกขุโนวาทสมมติ) เพราะมีพระประสงค์จะกันภิกษุเหล่านั้นไว้ภายนอกในสิกขาบทนี้อย่างนี้ เมื่อจะทรงทำต่อไปข้างหน้า จึงตรัสคำว่า **อนุชานามิ ภิกฺขเว อฏฺฐหงฺเคหิ สมนฺนาคตํ** เป็นต้น. จริงอยู่ องค์ ๘ เหล่านี้ ยังไม่เคยมีแก่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์แม้แต่ความฝันแล.

[อธิบายองค์ ๘ ของภิกษุผู้กล่าวสอนภิกษุณี]

บัณฑิตพึงทราบวิเคราะห์ในบทว่า **สีลวา** นั้นว่า ศีลของภิกษุนั้นมีอยู่; เหตุนั้น ภิกษุนั้น ชื่อว่าผู้มีศีล. บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงศีลที่มีอยู่ และการการที่สีลนั้นมีแก่ภิกษุนั่นอย่างไรจึงชื่อว่ามีอยู่ จึงได้ตรัสคำว่า **ปาฏิโมกฺขสํวรสํวุโต** เป็นต้น.

ในคำนั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- สังวร คือ ปาฏิโมกข์ ชื่อว่าปาฏิโมกขสังวร. ภิกษุผู้สำรวม คือประกอบด้วยปาฏิโมกขสังวรนั้น; เหตุนั้น ภิกษุนั้น จึงชื่อว่า ผู้สำรวมด้วยปาฏิโมกขสังวร.

บทว่า **วิหรติ** แปลว่า เป็นไป. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในวิภังค์ว่า " บทว่า ปาฏิโมกข์ ได้แก่ ศีลอันเป็นที่อาศัย เป็นเบื้องต้น เป็นจรณะ เป็นเครื่องสำรวม เป็นเครื่องระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธาน เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย. บทว่า สังวร ได้แก่ การไม่ล่วงละเมิดทางกาย การไม่ล่วงละเมิดทางวาจา การไม่ล่วงละเมิดทางกายและวาจา บทว่า เป็นผู้สำรวมแล้ว มีอธิบายว่า เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้วด้วยปาฏิโมกขสังวรนี้ ด้วยเหตุนั้น จึงเรียกว่า เป็นผู้สำรวมแล้วด้วยปาฏิโมกขสังวร. บทว่า อยู่ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ประพฤติเป็นไปอยู่ รักษาอยู่ เป็นไปอยู่ ให้เป็นไปอยู่ เที่ยวไปอยู่ พักอยู่ ด้วยเหตุนั้น จึงเรียกว่า อยู่.[๑] "

๑. อภิ. วิ. ๓๕/๓๓๑.

บทว่า **อาจารโคจรสมฺปนฺโน** มีความว่า ละอโคจรมีหญิงแพศยาเป็นต้น ด้วยอาจาระที่ป้องกันมิจฉาชีพ มีการไม่ให้ไม้ไผ่เป็นต้น แล้วถึงพร้อมด้วยโคจร มีสกุลที่สมบูรณ์ด้วยศรัทธาเป็นต้น ชื่อว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร.

คำว่า **อนุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี** ได้แก่ ผู้มีปรกติเห็นภัยในโทษทั้งหลายมีประมาณเล็กน้อย. มีคำอธิบายว่า " มีปรกติเห็นโทษเหล่านั้นโดยความเป็นภัย. "

คำว่า **สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ** มีความว่า บรรดาสิกขาบทที่จัดเป็น ๓ อย่าง โดยความเป็นอธิศีลสิกขาเป็นต้น สมาทานถือเอาโดยชอบ ได้แก่ รับเอาโดยดี ศึกษาไม่ละทิ้งสิกขาบทนั้น ๆ. นี้ความสังเขปในคำว่า **อาจารโคจรสมฺปนฺโน** นี้. ส่วนผู้ต้องการความพิสดารพึงถือเอาในอรรถกถามัชฌิมนิกาย ชื่อปปัญจสูทนี ในอรรถกถาแห่งวิภังคปกรณ์ ชื่อสัมโมหวิโนทนี หรือว่า จากวิสุทธิมัคคปรณ์.

สุตะของภิกษุนั้นมาก; เหตุนั้น ภิกษุนั้นจึงชื่อว่า พหุสสุตะ. ภิกษุใดจำทรงสุตะไว้; เหตุนั้น ภิกษุนั้นจึงชือว่า สุตธระ. อธิบายว่า " คำที่ภิกษุนั้นได้ฟัง ชื่อว่า พหุสสุตะ, สุตะนั้นไม่ใช่แต่สักว่าฟังอย่างเดียว, โดยที่แท้ ย่อมทรงสุตะนั้นด้วย. " สุตะสั่งสมในภิกษุนั้น ดุจรัตนะที่เก็บไว้ในหีบ; เหตุนั้น ภิกษุนั้น จึงชื่อว่า มีการสั่งสมสุตะ. ด้วยบทนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงความไม่เสื่อมสูญไปแม้โดยกาลนาน แห่งสุตะที่ภิกษุนั้นทรงไว้ ดุจรัตนะที่เก็บรักษาไว้ในหีบ ฉะนั้น.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงสุตะนั้นโดยสรูป จึงตรัสคำว่า **เย เต ธมฺมา** เป็นต้น. คำนั้น มีนัยดังกล่าวแล้ว ในเวรัญชกัณฑ์นั่นแล. แต่นี้เป็นคำตรัสย้ำในสิกขาบทนี้. ธรรมเห็นปานนั้น เป็นอันภิกษุนั้นสดับแล้วมาก; เพราะเหตุนั้น ภิกษุนั้น จึงชื่อว่า พหุสสุตะ, ธรรมเหล่านั้น อันภิกษุนั้น ทรงจำไว้ได้; เหตุนั้น ภิกษุนั้น จึงชื่อว่า สุตธระ, ธรรมเหล่านั้น อันภิกษุนั้นสั่งสมไว้ด้วยวาจา ตามเพ่งด้วยใจ แทงตลอดดีแล้วด้วยทิฏฐิ; เหตุนั้น ภิกษุนั้นจึงชื่อว่า สุตสันนิจยะ.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **วจสา ปริจิตา** ได้แก่ อันภิกษุนั้นกระทำให้คล่องปาก.

บทว่า **มนสานุเปกฺขิตา** มีความว่า อันภิกษุเพ่งด้วยใจแล้ว ย่อมเป็นดุจสว่างไสวด้วยแสงดประทีปพันดวงแก่เธอผู้ใคร่ครวญ.

สองบทว่า **ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา** มีความว่า ธรรมทั้งหลาย ย่อมเป็นอันภิกษุนั้นแทงตลอดแล้วด้วยดี คือ กระทำให้ประจักษ์ชัดแล้วด้วยปัญญาโดยอรรถและโดยการณ์.

[ว่าด้วยภิกษุพหูสูต ๓ จำพวก]

ก็ภิกษุผู้ชื่อว่า พหุสสุตะนี้ มี ๓ จำพวก คือ นิสัยมุจจนกะ ผู้พอพ้นนิสัย ๑ ปริสูปัฏฐาปกะ ผู้ให้บริษัทอุปัฏฐาก ๑ ภิกขุโนวาทกะ ผู้สั่งสอนภิกษุณี ๑. บรรดาพหุสสุตะทั้ง ๓ นั้น ภิกษุผู้นิสัยมุจจนกะ มีพรรษา ๕ โดยอุปสมบท พึงท่องมาติกา[๑] ๒ ให้ช่ำชอง คล่องปาก

๑. สารัตถทีปนี้ ๓/๒๙๒ แก้ว่า มาติกา ๒. ได้แก่ภิกขุมาติกา และ ภิกขุนีมาติกา.-ผู้ชำระ.

โดยกำหนดอย่างต่ำกว่าเขาทั้งหมด, พึงเรียนภาณวาร ๔ จากสุตตันต-ปิฎก เพื่อประโยชน์แก่ธรรมสวนะในวันปักษ์ทั้งหลาย, พึงเรียนกถา-มรรคอันหนึ่ง เช่นกับอันธกวินทสูตร มหาราหุโลวาทสูตร อัสพัฏฐ-สูตร เพื่อประโยชน์แก่การกล่าวธรรมเบ็ดเตล็ดแก่เหล่าชนผู้มาหา, พึงเรียนคาถาอนุโมทนา ๓ อย่าง เพื่อประโยชน์อนุโมทนาในสังฆภัต งานมงคลและอวมงคล, พึงเรียนวินิจฉัยกรรมและมิใช่กรรม เพื่ออุโบสถและปวารณาเป็นต้น, พึงเรียนกรรมฐานอย่างหนึ่ง มีพระอรหันต์เป็นที่สุด ด้วยสามารถแห่งสมาธิก็ดี ด้วยสามารถแห่งวิปัสสนาก็ดี เพื่อกระทำสมณธรรม, พึงเรียน (พุทธพจน์มีพระสูตร ๔ ภาณวารเป็นต้น) เพียงเท่านี้. แม้จริง ด้วยการเรียนเพียงเท่านี้ ภิกษุนี้ย่อมชื่อว่า เป็นพหุสสุตะ เป็นผู้ปรากฏในทิศ ๔ ย่อมได้เพื่ออยู่โดยความเป็นอิสระของตนในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง.

ภิกษุผู้ปริสูปัฏฐาปกะ มีพรรษา ๑๐ โดยอุปสมบท พึงกระทำวิภังค์ทั้ง ๒ ให้ชำชอง คล่องปาก เพื่อแนะนำบริษัทในอภิวินัย โดยกำหนดอย่างต่ำที่สุด. เมื่อไม่อาจ พึงกระทำ (วิภังค์ทั้ง ๒ คัมภีร์) ให้ควรแก่การผลัดเปลี่ยนกันกับภิกษุ ๓ รูป. พึงเรียนกรรมและมิใช่กรรมและขันธกวัตร. แต่เพื่อจะแนะนำบริษัทในอภิธรรม ถ้าเป็นผู้กล่าวมัชฌิมนิกาย พึงเรียนมูลปัณณาสก์. ผู้กล่าวทีฆนิกาย พึงเรียนแม้มหาวรรค. ผู้กล่าวสังยุตตนิกาย พึงเรียน ๓ วรรค ข้างต้น หรือมหาวรรค. ผู้กล่าวอังคุตตรนิกาย พึงเรียนครึ่งนิกายข้างต้น หรือข้างปลาย. ผู้ไม่สามารถ แม้จะเรียนข้างต้นตั้งแต่ติกนิบาตไปก็ได้ แต่ใน

มหาปัจจรีกล่าวว่า "ผู้จะเรียนเอานิบาตเดียวแม้จะเรียนเอาจตุกกนิบาต หรือปัญจกนิบาต ก็ได้." ผู้กล่าวชาดก พึงเรียกเอาชาดกพร้อมทั้งอรรถกถา. จะเรียนต่ำกว่าชาดกพร้อมทั้งอรรถกถา ไม่ควร. ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "จะเรียนเอาแม้ธรรมบท พร้อมทั้งวัตถุ-นิทาน ก็ควร."

ถามว่า "จะเลือกเรียนเอาจากนิกายนั้น ๆ มีทีฆนิกายเป็นต้น แม้เพียงมูลปัณณาสก์ ควรหรือไม่ควร."

ตอบว่า "ท่านปฏิเสธไว้ในอรรถกถากุรุนทีว่า ไม่ควร." ในอรรถกถานอกนี้ ไม่มีการวิจารณ์ไว้เลย. ในอภิธรรมท่านไม่ได้กล่าวว่า "ควรเรียนเอาอะไร." ก็ภิกษุใดช่ำชองวินัยปิฎกและอภิธรรม-ปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา, แต่ไม่มีคัณฐะมีประการดังกล่าวในสุตตันต-ปิฎก, ภิกษุนั้น ย่อมไม่ได้เพื่อจะให้บริษัทอุปัฏฐาก. แต่ภิกษุใดเรียนคัณฐะมีประมาณดังกล่าวแล้ว จากสุตตันตปิฎกบ้าง จากวินัยปิฎกบ้าง, ภิกษุนี้เป็นปริสูปัฏฐาปกะ เป็นพหุสสุตะ เป็นทิสาปาโมกข์ ไปได้ตามความปรารถนา ย่อมได้เพื่อจะให้บริษัทอุปัฏฐาก.

ส่วนภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี พึงเรียนปิฎก ๓ พร้อมทั้งอรรถกถา. เมื่อไม่อาจ พึงทำอรรถกถาแห่งนิกายหนึ่ง บรรดา ๔ นิกายให้ชำนาญ. เพราะว่า ด้วยนิกายเดียว ก็จักสามารถเพื่อกล่าวแก่ปัญหาแม้ในนิกายที่เหลือได้. บรรดาปกรณ์ ๗ พึงทำอรรถกถาแห่ง ๔ ปกรณ์ให้ชำนาญ. เพราะว่า ด้วยนัยที่ได้ในอรรถกถาแห่ง ๔ ปกรณ์นั้น ก็จักสามารถเพื่อกล่าวแก้ปัญหาในปกรณ์ที่เหลืออได้. ส่วนวินัยปิฎกมีอรรถต่าง ๆ กัน

มีเหตุต่าง ๆ กัน เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้สั่งสอนนางภิกษุณีพึงกระทำวินัยปิฎกนั้นพร้อมทั้งอรรถกถาให้ชำนาญทีเดียว. ก็ด้วยการเรียนสุตะมีประมาณเท่านี้ ภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี ชื่อว่า เป็นผู้มีสุตะมากแล.

[ปาฏิโมกข์ทั้งสองของเธอมาดีแล้วโดยพิสดาร]

ส่วนคำว่า **อุภยานิ โข ปนสฺส** เป็นต้น พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ต่างหาก ก็เพราะเมื่อพาหุสัจจะ แม้มีองค์ ๘ อย่างอื่นมีอยู่ครบทั้งหมด จะเว้นวินัยปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาเสีย ย่อมไม่ควรทีเดียว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิตฺถาเรน** ได้แก่ พร้อมด้วยอุภโตวิภังค์.

บทว่า **สฺวาคตานิ** คือ มาแล้วด้วยดี. ก็ปาฏิโมกข์ทั้ง ๒ มาแล้วโดยประการใด จึงจัดว่ามาแล้วด้วยดี เพื่อแสดงประการนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำว่า **สุวิภตฺตานิ** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุวิภตฺตานิ** ได้แก่จำแนกได้ดี คือเว้นจากโทษ คือบทที่ตกหล่นภายหลังและสับสนกัน.

บทว่า **สุปฺปวตฺตินี** ได้แก่ ช่ำชอง คล่องปาก.

สองบทว่า **สุวินิจฺฉิตา สุตฺตโส** ได้แก่ มีวินิจฉัยดีแล้ว ด้วยอำนาจแห่งสูตรที่จะพึงนำมาจากขันธกะและบริวาร.

บทว่า **อนุพฺยญฺชนโส** ได้แก่ วินิจฉัยได้เรียบร้อย โดยความบริบูรณ์แห่งอักขรบท และ โดยอำนาจแห่งสูตร) คือไม่ขาดตก ไม่มีอักษรที่ผิดพลาด. อรรถกถา ท่านแสดงไว้ด้วยบทว่า โดยอนุพยัญชนะนี้จริงอยู่ วินิจฉัยนี้ ย่อมมีมาจากอรรถกถา.

บทว่า **กลฺยาณวาโจ** มีความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยวาจาของชาวเมือง ซึ่งมีบทและพยัญชนะกลมกล่อม ตามคำที่สมควรแก่การจัดเป็นสถิลและธนิตเป็นต้น คือ ประกอบด้วยวาจาให้รู้แจ้งซึ่งอรรถอันสละสลวย ไม่มีโทษ.

บทว่า **กลฺยาณวากฺกรโณ** แปลว่า มีเสียงอ่อนหวาน จริงอยู่ มาตุคาม ย่อมเป็นผู้ยินดีในความสมบูรณ์แห่งเสียง; เพราะเหตุนั้น หล่อนจึงดูแคลนคำพูดที่เว้นจากความสมบูรณ์แห่งเสียง แม้ที่มีบทและพยัญชนะกลมกล่อม.

คำว่า **เยภุยฺเยน ภิกฺขุนีนํ ปิโย โหติ มนาโป** มีความว่า ชื่อว่า ภิกษุผู้เป็นที่รักแห่งภิกษุณีทั้งหมด หาได้ยาก. แต่ต้องเป็นที่รักเป็นที่จำเริญใจของพวกภิกษุณีผู้เป็นพหูสูต เป็นบัณฑิต เพราะความถึงพร้อมแห่งศีลและอาจาระ.

คำว่า **ปฏิพโล โหติ ภิกฺขุนิโย โอวทิตุํ** มีความว่า เมื่อแสดงสูตรและเหตุ ชื่อว่าเป็นผู้สามารถ เพื่อจะขู่ด้วยภัยในวัฏฏะแล้วกล่าวสอนภิกษุณีทั้งหลาย คือ เมื่อแสดงธรรมแก่ภิกษุณีเหล่านั้น.

บทว่า **กาสายวตฺถวสนาย** แปลว่า ผู้นุ่งผ้าย้อมฝาด.

บทว่า **ครุธมฺมํ** มีความว่า ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ ไม่เคยต้องกายสังสัคคะกับภิกษุณี หรือว่าไม่เคยต้องเมถุนธรรมในนางสิกขมานาและสามเณรี. จริงอยู่ มาตุคาม ระลึกถึงกรรมที่ภิกษุกระทำไว้ในก่อน ย่อมไม่ทำความเคารพในธรรมเทศนา ของภิกษุแม้ผู้ตั้งอยู่ในสังวร. อีกอย่างหนึ่ง หล่อนจะยังความคิดให้เกิดขึ้นในอสัทธรรม

นั่นเอง.

บทว่า **วีสติวสฺโส วา** มีความว่า ผู้มีพรรษา ๒๐ โดยอุปสมบท หรือว่า มีพรรษาเกินกว่า ๒๐ แต่อุปสมบทนั้น. ภิกษุนั้น แม้จะคลุกคลีอยู่กับวัตถุที่เป็นข้าศึกกัน มีรูปเห็นปานนั้นบ่อย ๆ ก็จะไม่พลันถึงความเสียศีลเหมือนภิกษุหนุ่ม. ภิกษุนั้นพิจารณาดูวัยของตนแล้ว ย่อมเป็นผู้มีกำลังพอที่จะขจัดฉันทราคะ ในฐานะอันไม่สมควรเสีย. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **วีสติวสฺโส วา โหติ อติเรกวีสติวสฺโส วา.**

ก็บรรดาองค์ ๘ เหล่านี้ บัณฑิตพึงทราบว่า " คำว่า เป็นผู้มีศีล เป็นต้น เป็นองค์ที่ ๑, คำว่า เป็นพหูสูตเป็นต้น เป็นองค์ที่ ๒, คำว่า ก็ (ปาฏิโมกข์) ทั้ง ๒ แลของเธอ เป็นต้น เป็นองค์ที่ ๓, คำว่าเป็นผู้มีวาจาไพเราะ มีเสียงอ่อนหวาน เป็นองค์ที่ ๔, คำว่า เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของพวกนางภิกษุณีโดยมาก เป็นองค์ที่ ๕, คำว่า เป็นผู้สามารถสั่งสอนพวกนางภิกษุณี เป็นองค์ที่ ๖, คำว่า ก็ข้อนั้นหามิได้แลเป็นต้น เป็นองค์ที่ ๗, คำว่า มีพรรษา ๒๐ เป็นต้น เป็นองค์ที่ ๘. "

บทว่า **ญตฺติจตุตฺเถน** ได้แก่ (ด้วยญัตติจตุตถกรรม) มีนัยดังกล่าวแล้วในเรื่องก่อน ๆ นั่นแหละ.

[ว่าด้วยครุธรรม ๘ ของนางภิกษุณี]

บทว่า **ครุธมฺเมหิ** คือด้วยธรรมอันหนัก. จริงอยู่ ธรรมเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า **" ครุธรรม "** เพราะเป็นธรรมอันภิกษุณีทั้งหลาย พึงกระทำความเคารพรับรอง.

ในคำว่า **เอกโต อุปสมฺปนฺนา** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุใด ย่อมกล่าวสอนด้วยครุธรรมแก่ภิกษุณีผู้อุปสมบท ในสำนักแห่งภิกษุทั้งหลายฝ่ายเดียว เป็นทุกกฏแก่ภิกษุนั้น. แต่เป็นอาบัติตามวัตถุทีเดียว (แก่ภิกษุผู้สั่งสอนนางภิกษุณี) ผู้อุปสมบทในสำนักของพวกภิกษุ.

สองบทว่า **ปริเวณํ สมฺมชฺชิตฺวา** มีความว่า ถ้าบริเวณไม่เตียน หรือแม้เตียนแล้วในเวลาเช้า กลับรกเพราะหญ้า และใบไม้เป็นต้น และเกิดมีทรายกระจุยกระจาย เพราะถูกเท้าเหยียบย่ำ, ภิกษุผู้ได้รับสมมติพึงกวาด. จริงอยู่ ภิกษุณีทั้งหลายเหล่านั้น เห็นบริเวณนั้นไม่เตียน พึงเป็นเหมือนผู้ไม่อยากฟัง ด้วยสำคัญว่า " พระผู้เป็นเจ้าไม่ชักนำแม้พวกภิกษุหนุ่ม ผู้เป็นนิสิตก์ของตน ในวัตรปฏิบัติ, ดีแต่แสดงธรรมอย่างเดียว. " เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำว่า **ปริเวณํ สมฺมชฺชิตฺวา.**

ก็ภิกษุณีทั้งหลาย เดินมาจากภายในบ้าน ย่อมกระหายน้ำและเหน็ดเหนื่อย. ภิกษุณีเหล่านั้น จึงหวังเฉพาะอยู่ซึ่งน้ำดื่ม และการกระทำให้มือ เท้า และหน้าเย็น. และเมื่อน้ำนั้นไม่มี ภิกษุณีเหล่านั้น เกิดความไม่เคารพโดยนัยก่อนนั่นแล แล้วเป็นผู้ไม่ประสงค์จะฟังธรรม ก็ได้. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสดำว่า **ปานียํ ปริโภชนียํ อุปฏฺฐเปตฺวา.**

บทว่า **อาสนํ** มีความว่า ก็ภิกษุผู้ได้รับสมมตินั้น พึงจัดตั้งที่นั่ง มีชนิดตั่งเล็ก ตั้งแผ่นกระดาน เสื่ออ่อน และเสื่อลำแพนเป็นต้น

โดยที่สุดแม้กิ่งไม้พอจะหักได้ ด้วยคิดอย่างนี้ว่า "นี้ จักเป็นที่นั่งของภิกษุณีเหล่านั้น" แล้วพึงปรารถนาบุรุษผู้รู้เดียวสาเป็นเพื่อน เพื่อเปลื้องอาบัติในเพราะการแสดงธรรม เพราะเหตุนั่น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **ทุติยํ คเหตฺวา** ดังนี้.

บทว่า **นิสีทิตพฺพํ** มีความว่า ไม่พึงนั่งในที่สุดแดนวิหาร โดยที่แท้ พึงนั่งในสถานชุมนุมแห่งคนทั่วไป ใกล้ประตูแห่งโรงอุโบสถ หรือโรงฉันในท่ามกลางวิหาร.

บทว่า **สมคฺคตฺถ** มีความว่า ท่านทั้งหลายมาพร้อมเพรียงกันหมดแล้วหรือ ?

บทว่า **วตฺตนฺติ** แปลว่า (ครุธรรม ๘) ยังจำกันได้อยู่หรือ ? อธิบายว่า "ชำนาญ คล่องปากหรือ ?"

บทว่า **นิยฺยาเทตพฺโพ** แปลว่า พึงมอบให้.

บทว่า **โอสาเรตพฺพา** ได้แก่ พึงบอกบาลี.

คำว่า **วสฺสสตูปสมฺปนฺนาย** เป็นต้น เป็นคำแสดงบาลีที่ภิกษุผู้ได้รับสมมติจะพึงบอก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สามีจิกมฺมํ** ได้แก่ วัตรอันสมควรมีการหลีกทางให้ พัดวี แการละกามโดยเอื้อเฟื้อด้วยน้ำดื่มเป็นต้น. ก็บรรดาวัตรมีการอภิวาทเป็นต้นนี้ ชื่อว่าการกราบไหว้ภิกษุ อันภิกษุณีพึงกระทำแท้ ภายในบ้านก็ดี นอกบ้านก็ดี ภายในวิหารก็ดี ภายนอกวิหารก็ดี ในละแวดบ้านก็ดี ในตรอกก็ดี โดยที่สุดแม้เมื่อการขับไล่เพราะเหตุพระราชาเสด็จมาเป็นไปอยู่ก็ดี เมื่อฝนกำลังตกก็ดี ใน

พื้นดินมีโคลนตมเป็นต้นก็ดี มีร่มและบาตรอยู่ในมือก็ดี[๑] ถูกช้างและม้าเป็นต้นไล่ติดตามก็ดี. ภิกษุณีเห็นพวกภิกษุเข้าสู่ที่ภิกขาจารเดินเป็นแถวเนื่องกันเป็นแถวเดียว จะไหว้ในที่แห่งเดียว ด้วยกล่าวว่า "ดิฉันไหว้ พระคุณเจ้า!" ดังนี้ ก็ควร. ถ้าภิกษุทั้งหลายเดินเว้นระยะในระหว่าง ห่างกัน ๑๒ ศอก พึงแยกไหว้. จะไว้ภิกษุทั้งหลายผู้นั่งอยู่ในที่ประชุมใหญ่ ในที่แห่งเดียวเท่านั้นก็ได้. แม้ในอัญชลีกรรมก็นัยนี้. ก็ภิกษุณีนั่งแล้วในที่ใดที่หนึ่งพึงกระทำการลุกรับ พึงกระทำกรรมนั้น ๆ ในที่และเวลาอันสมควรแก่สามีจะกรรมนั้น ๆ

บทว่า **สกฺกตฺวา** คือ กระทำโดยประการที่ธรรมซึ่งคนทำแล้วจะเป็นอันทำแล้วด้วยดี.

บทว่า **ครุกตฺวา** คือ ให้เกิดความเคารพในกรรมนั้น.

บทว่า **มาเนตฺวา** คือ กระทำความรักด้วยใจ (จริง).

บทว่า **ปูเชตฺวา** คือ บูชาด้วยการทำกิจ ๓ อย่างเหล่านี้แหละ.

บทว่า **นาติกฺกมนีโย** คือ อันภิกษุณีไม่พึงล่วงละเมิด.

[ภิกษุณีไม่พึงจำพรรษาในอาวาสไม่มีภิกษุ]

ในคำว่า **อภิกฺขุเก อาวาเส** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าภิกษุทั้งหลายผู้ให้โอวาทไม่ได้อยู่ในโอกาสภายในระยะกึ่งโยชน์จากสำนักแห่งภิกษุณี, อาวาสนี้ ชื่อว่า อาวาสไม่มีภิกษุ. ภิกษุณีทั้งหลาย ไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสไม่มีภิกษุนี้. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "อาวาสที่ภิกษุณีทั้งหลาย ไม่อาจจะไป

๑. โยชนาปาฐะ ๒/๔๑ เป็น ฉตฺตปตฺตหตฺถายปิ-ผู้ชำระ.

เพื่อโอวาท หรือเพื่ออยู่ร่วมกัน ชื่อว่า ไม่มีภิกษุ " และไม่อาจเพื่อจะไปที่อื่นจากสำนักภิกษุณีนั้นในภายหลังภัต ฟังธรรมแล้วกลับมา. ถ้าหมู่ญาติหรือพวกอุปัฏฐาก กล่าวกะภิกษุณีทั้งหลายผู้ไม่ประสงค์จะอยู่จำพรรษาในอาวาสนั้นอย่างนี้ว่า " ขอจงอยู่เถิด แม่เจ้า ! พวกผมจักนำภิกษุทั้งหลายมา " ดังนี้ ควรอยู่.

แต่ถ้า ภิกษุทั้งหลายมีความประสงค์จะอยู่จำพรรษาในประเทศมีประมาณดังเรากล่าวแล้ว มาพักค้างแม้ที่ปะรำกิ่งไม้คืนหนึ่ง ถูกพวกชาวบ้านนิมนต์ไว้ จึงไม่ประสงค์จะไป,[๑] แม้ด้วยความปรารถนาที่ภิกษุจะมาอยู่จำพรรษาเพียงเท่านี้ ก็ชื่อว่าอาวาสมีภิกษุ. พวกภิกษุณีจะเข้าจำพรรษาในอาวาสนี้ ก็ควร. และเมื่อเข้าพรรษา พึงขอร้องภิกษุทั้งหลายในวัน ๑๓ ค่ำแห่งปักษ์นั่นแลว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! พวกดิฉันจักอยู่ด้วยโอวาทของท่านทั้งหลาย. "

สถานที่อยู่ของภิกษุทั้งหลายอยู่ในที่กึ่งโยชน์ โดยทางตรงจากสำนักภิกษุณีใด มีอันตรายแห่งชีวิต และอันตรายแห่งพรหมจรรย์ แก่พวกภิกษุณีผู้ไปโดยทางนั้น, เมื่อไปโดยทางอื่น มีระยะเกินกว่ากึ่งโยชน์, อาวาสนี้ ย่อมตั้งอยู่ในฐานะแห่งอาวาสไม่มีภิกษุเหมือนกัน. แต่ถ้าว่ามีสำนักภิกษุณีอื่น อยู่ในที่ปลอดภัยไกลจากสำนักภิกษุณีนั้นประมาณคาวุตหนึ่ง, ภิกษุณีเหล่านั้น พึงขอร้องภิกษุณีพวกนั้นแล้วกลับไปขอร้องภิกษุทั้งหลายว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ! มีอันตรายในทางตรงแก่พวกดิฉัน, เมื่อไปทางอื่นมีระยะเกินกว่ากึ่ง

๑. แปลตามฎีกาและโยชนา ๒/๔๑.

โยชน์, แต่ในระหว่างทาง มีสำนักภิกษุณีอื่นไกลจากสำนักของพวกดิฉันประมาณคาวุตหนึ่ง, พวกดิฉันจักอยู่ด้วยโอวาทที่มาแล้ว ในสำนักภิกษุณีนั้นจากสำนักพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย." ภิกษุเหล่านั้นพึงรับรอง. ตั้งแต่นั้นไป ภิกษุณีเหล่านั้น พึงมาสู่สำนักภิกษุณีนั้นกระทำอุโบสถ. หรือว่าเยี่ยมภิกษุณีเหล่านั้นแล้ว กลับไปยังสำนักของตนนั่นแหละ กระทำอุโบสถก็ได้.

ก็ถ้าว่า ภิกษุทั้งหลายใคร่จะอยู่จำพรรษา มายังวิหารในวัน ๑๔ ค่ำ และพวกภิกษุณีถามว่า "พระผู้เป็นเจ้าจักอยู่จำพรรษาในที่นี้หรือ ?" แล้วกล่าวว่า "เออ" ภิกษุณีเหล่านั้นกราบเรียนต่อไปว่า "พระผู้เป็นเจ้า ! ถ้าอย่างนั้น แม้พวกดิฉันก็จักอยู่อาศัยโอวาทของท่านทั้งหลาย" ดังนี้, ในวันรุ่งขึ้น ไม่เห็นความสมบูรณ์แห่งอาหารในบ้าน คิดว่า "เราไม่อาจอยู่ในที่นี้ได้" จึงหลีกไป, ถ้าว่า ภิกษุณีเหล่านั้นไปสู่วิหารในวันอุโบสถ ไม่เห็นภิกษุเหล่านั้น, ถามว่า "ในอาวาสเช่นนี้ จะพึงทำอย่างไร ?" แก้ว่า "ภิกษุทั้งหลายอยู่ในอาวาสใด พึงไปเข้าพรรษาในวันเข้าพรรษาหลัง ณ อาวาสนั้น, หรือว่า ทำความผูกใจว่า 'ภิกษุทั้งหลายจัดมาเข้าพรรษาในวันเจ้าพรรษาหลัง' แล้วพึงอยู่ด้วยโอวาทในสำนักของพวกภิกษุผู้มาแล้ว."

ก็ถ้าว่า แม้ในวันเข้าปัจฉิมพรรษาก็ไม่มีภิกษุบางรูปม้า, และในระหว่างทาง มีราชภัย โจรภัย หรือทุพภิกขภัย, เป็นอาบัติแก่ภิกษุณีผู้อยู่ในอาวาสไม่มีภิกษุ, แม้ผู้ขาดพรรษาไป ก็เป็นอาบัติ.

พึงรักษาอาบัติ มีการขาดพรรษาเป็นเหตุนั้นไว้. จริงอยู่ ในอันตราย ทั้งหลาย ท่านปรับเป็นอนาบัติ แก่ภิกษุณีผู้อยู่ในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ.

ถ้าภิกษุทั้งหลายมาเข้าพรรษาแล้ว หลีกไปเสียอีก ด้วยเหตุ บางอย่างก็ตาม, พวกภิกษุณีพึงอยู่ต่อไป. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระ-ภาคเจ้าตรัสไว้ว่า " ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุณีผู้มีพวกภิกษุเข้าพรรษา แล้ว หลีกไปก็ดี สึกเสียก็ดี กระทำกาละเสียก็ดี ไปเข้าฝักฝ่ายอื่น ก็ดี มีอันตรายก็ดี ผู้เป็นบ้าก็ดี ผู้เป็นต้นบัญญัติก็ดี. " แต่เมื่อจะ ปวารณาพึงไปปวารณาในอาวาสที่มีพวกภิกษุ.

บทว่า **อนฺวฑฺฒมาสํ** แปลว่า ทุก ๆ กึ่งเดือน.

สามบทว่า **เทฺว ธมฺมา ปจฺจาสึสิตพฺพา** คือ พึงปรารถนา ธรรม ๒ อย่าง.

บทว่า **อุโปสถปุจฺฉกํ** แปลว่า ถามถึงอุโบสถ. ในการถาม ถึงอุโบสถนั้น ในอุโบสถ ๑๕ ค่ำ พึงไปถามอุโบสถในวัน ๑๔ ค่ำแห่ง ปักษ์, ในอุโบสถ ๑๔ ค่ำ พึงไปถามอุโบสถในวัน ๑๓ ค่ำ แห่งปักษ์. แต่ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " พึงไปถามในดิถีที่ ๑๓ ค่ำแห่งปักษ์นั่นแล ว่า ' อุโบสถนี้ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ. " ในวันอุโบสถ พึงเข้าไปเพื่อ ประโยชน์แก่โอวาท. ก็ตั้งแต่วันแรมค่ำ ๑ ไป พึงไปเพื่อประโยชน์แก่ การฟังธรรม. พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงประทานโอกาสแก่กรรมอื่น ทรงบัญญัติการไปติดต่อกันในสำนักของภิกษุทั้งหลายเท่านั้นแก่พวก ภิกษุณีด้วยประการอย่างนี้. เพราะเหตุไร ? เพราะมาตุคามมีปัญญา น้อย. จริงอยู่ มาตุคามมีปัญญาน้อย การฟังธรรมเป็นนิตย์มีอุปการะ

มากแก่เธอ (แก่มาตุคามนั้น). และเมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุณีทั้งหลายจักไม่กระทำมานะว่า " พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ย่อมรู้ธรรมที่พวกเรารู้อยู่เท่านั้น " แล้วจักเข้าไปนั่งใกล้ภิกษุสงฆ์ กระทำการบรรพชาให้มีประโยชน์. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงทำ (การบัญญัติ) อย่างนั้น. ฝ่ายภิกษุณีทั้งหลาย สำคัญว่า " เราทั้งหลายจักปฏิบัติตามที่ทรงพร่ำสอน " จึงเข้าไปยังวิหาร ไม่ขาดทั้งหมดทีเดียว.

[ว่าด้วยภิกษุณีสงฆ์เข้าไปหาภิกษุสงฆ์เพื่อรับโอวาท]

สมจริงดังคำที่พระธรรมสังคาหกาจารย์กล่าวไว้ว่า " ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุณีสงฆ์ทั้งหมด ย่อมไปรับโอวาท. พวกมนุษย์ย่อมโพนทนา ติเตียน ยกโทษว่า " ภิกษุณีเหล่านี้ เป็นเมียของภิกษุพวกนี้, เหล่านี้เป็นชู้สาวของภิกษุเหล่านี้, บัดนี้ ภิกษุเหล่านี้จักอภิรมย์กับภิกษุณีเหล่านี้ " ดังนี้. ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนี้แก่พระผู้มี-พระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุณีสงฆ์ ไม่พึงไปรับโอวาททั้งหมด, ถ้าไปรับ (ทั้งหมด) ต้องทุกกฏ, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ภิกษุณี ๔-๕ รูปไปรับโอวาท " ดังนี้. ถึงอย่างนั้น พวกชาวบ้านก็โพนทนาอีกเหมือนกัน. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอีกว่า " ภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ภิกษุณี ๒-๓ รูปไปรับโอวาท " ดังนี้.

เพราะเหตุนั้นแล ภิกษุณีสงฆ์พึงขอร้องภิกษุณี ๒-๓ รูปแล้วส่งไปว่า " ไปเถิดแม่เจ้า ! จงขอการเข้าไปรับโอวาทกะภิกษุสงฆ์ว่า ' ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีสงฆ์ขอการเข้าไปเพื่อรับโอวาท

กะภิกษุสงฆ์ " ดังนี้. ภิกษุณีเหล่านั้น พึงไปยังอาราม แต่นั้น พึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ผู้รับโอวาทไหว้แล้ว, ภิกษุณีรูปหนึ่งพึงกราบเรียนภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีสงฆ์ ย่อมไหว้เท้าแห่งภิกษุสงฆ์ และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท จ้าแต่พระผู้เป็นเจ้านัยว่า ภิกษุณีสงฆ์จงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท " ดังนี้.

ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกุษผู้แสดงปาฏิโมกข์ แล้วพึงกล่าวอย่างนี้ว่า " ท่านขอรับ ! ภิกษุณีสงฆ์ย่อมไหว้เท้าของภิกษุสงฆ์ และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ท่านขอรับ ! นัยว่า ภิกษุณีสงฆ์ จงได้ซึ่งการเข้ามาเพื่อรับโอวาท " ดังนี้. ภิกษุผู้แสดงปาฏิโมกข์พึงกล่าวว่า " มีภิกษุบางรูปที่สงฆ์สมมติให้เป็นผู้สั่งสอนภิกษุณีหรือ ? " ถ้ามีภิกษุบางรูปที่สงฆ์สมมติให้เป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี, ภิกษุผู้แสดงปาฏิโมกข์พึงกล่าวว่า " ภิกษุชื่อโน้น สงฆ์สมมติให้เป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี, ภิกษุณีสงฆ์จงเข้าไปหาภิกษุนั้น " ดังนี้.

ถ้าไม่มีภิกษุบางรูปที่สงฆ์สมมติให้เป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี, ภิกษุผู้แสดงปาฏิโมกข์ พึงกล่าวว่า " ท่านผู้มีอายุรูปไหน จะสามารถสั่งสอนพวกภิกษุณี ? " ถ้ามีภิกษุบางรูปอาจจะสั่งสอนพวกภิกษุณี และภิกษุนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๘, พึงสมมติภิกษุนั้นแล้วกล่าวว่า " ภิกษุชื่อโน้น สงฆ์สมมติให้เป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี, ภิกษุณีสงฆ์จงเข้าไปหาภิกษุนั้นเถิด. "

แต่ใคร ๆ ก็ไม่สามารถจะสั่งสอนพวกภิกษุณี, ภิกษุผู้แสดงปาฏิโมกข์ พึงกล่าวว่า " ไม่มีภิกษุบางรูปที่สงฆ์สมมติให้เป็นผู้สั่ง-

สอนภิกษุณี, ภิกษุณีสงฆ์จงให้ถึงพร้อมด้วยกรรมอันน่าเลื่อมในเถิด." จริงอยู่ ด้วยคำเพียงเท่านี้ ศาสนาสงเคราะห์ด้วยไตรสิกขาทั้งสิ้น เป็นอันเธอบอกแล้ว. ภิกษุนั้นรับว่า "ดีละ" แล้วพึงบอกแก่ภิกษุณีทั้งหลายในวันแรมค่ำ ๑.

แม้ภิกษุณีสงฆ์ พึงส่งภิกษุณีเหล่านั้นไปว่า "ไปเถิดแม่เจ้า! จงถามว่า 'จ้าแต่พระผู้เป็นเจ้า! ภิกษุณีสงฆ์ย่อมได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาทหรือ?" ภิกษุณีเหล่านั้นรับว่า "ดีละ พระแม่เจ้า!" แล้วไปยังอาราม เข้าไปหาภิกษุนั้น พึงกล่าวอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า! ภิกษุณีสงฆ์ย่อมได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาทหรือ?" ภิกษุนั้น พึงกล่าวว่า "ไม่มีภิกษุบางรูปที่สงฆ์สมมติให้เป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี, ภิกษุณีสงฆ์ จงให้ถึงพร้อมด้วยกรมอันน่าเลื่อมในเถิด." ภิกษุณีเหล่านั้น พึงรับว่า "ดีละ พระผู้เป็นเจ้า!"

ก็ท่านกล่าวคำพหูพจน์ว่า **ตาหิ** ด้วยอำนาจแห่งภิกษุณีทั้งหลายผู้มาพร้อมกัน. ก็บรรดาภิกษุณีเหล่านั้น ภิกษุณีรูปหนึ่ง พึงกล่าวและพึงรับ. ภิกษุณีนอกนี้ พึงเป็นเพื่อนของภิกษุณีนั้น. ก็ถ้าว่าภิกษุณีสงฆ์ก็ดี ภิกษุสงฆ์ก็ดี ไม่ครบ (องค์เป็นสงฆ์). หรือทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นเพียงคณะหรือบุคคลเท่านั้นก็ดี ภิกษุณีรูปเดียวถูกส่งไปจากสำนักภิกษุณีมากแห่ง เพื่อประโยชน์แก่โอวาทก็ดี. ในคำว่า **ภิกฺขุนีสงฺโฆ วา น ปูรติ** เป็นต้นนั้น มีพจนานุกรมดังต่อไปนี้ :-

[ลำดับคำขอทั้งสองฝ่ายที่ครบสงฆ์และไม่ครบสงฆ์]

๑. ว่า "ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า! ภิกษุณีทั้งหลาย ย่อมไหว้เท้าของ

ภิกษุสงฆ์ และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ได้ยินว่า พวกภิกษุณีจงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท. "

๒. ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ดิฉันไหว้เท้าภิกษุสงฆ์ และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ได้ยินว่า ดิฉันจงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท. "

๓. ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีสงฆ์ ไหว้เท้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ได้ยินว่า ภิกษุณีสงฆ์จงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท. "

๔. ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีทั้งหลายไหว้เท้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ได้ยินว่า ภิกษุณีทั้งหลาย จงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท. "

๕. ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ดิฉันย่อมไหว้เท้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ดิฉันจงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท. "

๖. ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีสงฆ์ ย่อมไหว้เท้าพระผู้เป็นเจ้า และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ได้ยินว่า ภิกษุณีสงฆ์จงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท. "

๗. ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีทั้งหลาย ย่อมไหว้เท้าพระผู้เป็นเจ้า และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีทั้งหลาย จงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท. "

๘. ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ดิฉันไหว้เท้าพระผู้เป็นเจ้า

และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ดิฉันจงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท."

๙. ว่า "ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีสงฆ์ไหว้ ภิกษุณีทั้งหลายไหว้ และภิกษุณีไหว้เท้าของภิกษุสงฆ์ ของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ของพระผู้เป็นเจ้า และขอ ฯ ฯ การเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! นัยว่า ภิกษุสงฆ์จงได้ ... นัยว่า ภิกษุณีทั้งหลายจงได้ ... และนัยว่า ภิกษุณีจงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท[๑]."

ภิกษุนั้น พึงกล่าวในเวลาทำอุโบสถอย่างนี้ว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ! ภิกษุณีทั้งหลาย่อมไหว้เท้าภิกษุสงฆ์ และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ข้าแต่ผู้เจริญ ! ได้ยินว่า ภิกษุณีทั้งหลายจงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท."

ว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ! ภิกษุณีไหว้เท้าภิกษุสงฆ์ และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ข้าแต่พระผู้เจริญ ! ได้ยินว่า ภิกษุณีจงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท."

ว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ! ภิกษุณีสงฆ์ ฯ ล ฯ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ! ภิกษุณีไหว้เท้าของท่านผู้มีอายุทั้งหลาย และขอการเข้ามาเพื่อรับโอวาท, ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ! ได้ยินว่า ภิกษุณี จงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท."

ว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ! ภิกษุณีสงฆ์ไหว้ ภิกษุณีทั้งหลายไหว้ และภิกษุณีไหว้เท้าของภิกษุสงฆ์ ของท่านผู้มีอายุทั้งหลาย

๑. ข้อนี้ท่านละเป็นเปยยาลไว้ ทางที่ถูกต้องแยกเปลเหมือนข้างต้น.-ผู้ชำระ.

และขอ ๆ ๆ การเข้ามาเพื่อรับโอวาท, นัยว่า ภิกษุณีสงฆ์จงได้ ... นัยว่า ภิกษุณีทั้งหลายจงได้ ... และนัยว่า ภิกษุณีจงได้การเข้ามาเพื่อรับโอวาท.[๑] "

ฝ่ายภิกษุผู้สวดปาฏิโมกข์ ถ้ามีภิกษุผู้ที่สงฆ์สมมติ พึงกล่าวโดยนัยก่อนนั่นแหละว่า " ภิกษุณีสงฆ์ จงเข้าไปหาภิกษุรูปนั้น, ภิกษุณีทั้งหลาย จงเข้าไปหาภิกษุรูปนั้น, ภิกษุณีจงเข้าไปหาภิกษุรูปนั้น, ดังนี้. ถ้าภิกษุผู้ได้รับสมมติไม่มี, พึงกล่าวว่า " ภิกษุณีสงฆ์จงให้ถึงพร้อมด้วยกรรมที่น่าเลื่อมในเถิด ภิกษุณีทั้งหลายจงให้ถึงพร้อม ... ภิกษุณีจงให้ถึงพร้อมด้วยกรรมที่น่าเลื่อมใสเถิด. " ภิกษุผู้รับโอวาทพึงนำกลับไปบอกเหมือนอย่างนั้น ในวันปาฏิบท.

ก็ภิกษุอื่น เว้นภิกษุผู้เป็นพาล ผู้อาพาธ และผู้เตรียมจะไปเสีย ถ้าแม้นเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร จะไม่รับโอวาทไม่ได้. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งกลาย ! เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายที่เหลืออรับโอวาท เว้นภิกษุผู้เป็นพาล ผู้อาพาธ ผู้เตรียมจะไปเสีย.[๒] "

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้มีความประสงค์จะไปในวันอุโบสถที่ ๑๔-๑๕ ค่ำ หรือในวันปาฏิบท ชื่อว่า ผู้เตรียมจะไป. ถึงจะไปในวันแห่งปักษ์ที่ ๒ จะไม่รับก็ไม่ได้ คือ ต้องอาบัติที่ตรัสไว้ว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุจะไม่รับโอวาทไม่ได้, ภิกษุใดไม่รับ, ภิกษุนั้น

๑. ข้อนี้เวลาแปลจริงต้องแยกแปลเป็นข้อ ๆ เหมือนข้างต้น.-ผู้ชำระ.
๒. วิ. จุลฺล. ๗/๓๔๒.

ต้องทุกกฏ[๑]" ดังนี้นั่นแล.

ภิกษุรับโอวาทแล้ว ไม่บอกในโรงอุโบสถ หรือไม่นำกลับไปบอกแก่ภิกษุณีทั้งหลายในวันปาฏิบท ย่อมไม่ควร. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุจะไม่บอกโอวาทไม่ได้, ภิกษุใดไม่บอก, ภิกษุนั้นต้องทุกกฏ.[๒]" แม้คำอื่นก็ตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุจะไม่พึงนำโอวาทไปบอกไม่ได้. ภิกษุใดไม่นำไปบอก, ภิกษุนั้นต้องทุกกฏ[๓]" ดังนี้.

บรรดาภิกษุผู้นำโอวาทไปบอกเหล่านั้น ภิกษุผู้ถืออรัญญิกธุดงค์พึงทำการนัดหมายเพื่อนำไปบอก. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้นี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร รับโอวาทและทำการนัดหมายว่า 'เราจักนำไปบอก[๔]ในที่นี้'" ดังนี้. เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ถ้าหากได้ภิกษาในบ้านเป็นที่อยู่ของภิกษุณีทั้งหลาย, พึงเที่ยวไปในบ้านนั้นนั่นแหละ พบพวกภิกษุณีบอกแล้วจึงไป. ถ้าที่บ้านนั้น ภิกษาเป็นของหาไม่ได้ง่ายสำหรับเธอ, พึงเที่ยวไปในบ้านใกล้เคียง แล้วมาบ้านของพวกภิกษุณีทำเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ. ถ้าหาก จะต้องไปไกล พึงทำการนัดหมายว่า "เราจักเจ้าไปยังสภา มณฑป หรือว่า โคนไม้ ชื่อโน้นใกล้ประตูบ้านของพวกท่าน, พวกท่านพึงมาที่สภาเป็นต้นนั้น." พวกภิกษุณีพึงไปที่สภาเป็นต้นนั้น. จะไม่ไปไม่ได้. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุณีจะไม่ไปสู่

๑-๒-๓-๔. วิ. จุลฺล. ๗/๓๔๑-๓๔๓.

ที่นัดหมายไม่ได้, ภิกษุณีใดไม่ไป, ภิกษุณีนั้น ต้องทุกกฏ[๑] ดังนี้.

[ข้อว่าพึงปวารณาใสสงฆ์ ๒ ฝ่ายโดย ๓ สถาน]

ในคำว่า **อุภโตสงฺเฆ ตีหิ ฐาเนหิ ปวาเรตพฺพํ** นี้ มีวินิจฉัยว่า ภิกษุณีทั้งหลาย ปวารณาด้วยตนเองในวัน ๑๔ ค่ำ แล้วพึงปวารณาในภิกษุสงฆ์ในวันอุโบสถ. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ (ภิกษุณีทั้งหลาย) ปวารณาในวันนี้แล้ว พึงปวารณากะภิกษุสฆ์ในวันรุ่งขึ้นอีก[๒] " ดังนี้.

ก็บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยในคำนี้ โดยนัยดังที่ตรัสไว้ในภิกขุนีขันธกะนั่นแล. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า " ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุณีสงฆ์ทั้งปวง ขณะปวารณาได้ทำการโกลาหล. ภิกษุณีทั้งหลายบอกเรื่องนั้น แก่ภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนี้แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้สมมติภิกษุณีรูปหนึ่ง ผู้ฉลาด สามารถ ให้ปวารณากะภิกษุสงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุณีสงฆ์. " ภิกษุทั้งหลาย ! ก็แลภิกษุณีสงฆ์พึงสมมติอย่างนี้ :- คือ ภิกษุณีสงฆ์ พึงขอร้องภิกษุณีรูปหนึ่งก่อน. ครั้นขอร้องแล้ว ภิกษุณีผู้ฉลาด สามารถ พึงเผดียงสงฆ์ว่า " ข้าแต่แม่เจ้า ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว, สงฆ์พึงสมมติภิกษุณีชื่อนี้ให้ปวารณาภิกษุสงฆ์เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุณีสงฆ์, นี้เป็นคำญัตติ. ข้าแต่แม่เจ้า ! ขอสงฆ์

๑-๒. วิ. จุลฺล. ๗/๓๔๓.

จงฟังข้าเจ้า, สงฆ์สมมติภิกษุณีชื่อนี้ ให้ปวารณาภิกษุสงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุณีสงฆ์, การสมมติภิกษุณีชื่อนี้ ให้ปวารณาภิกษุ-สงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุณีสงฆ์ ย่อมควรแกแม่เจ้ารูปใด, แม่เจ้ารูปนั้นพึงนิ่งอยู่, ย่อมไม่ควรแก่แม่เจ้ารูปใด แม่เจ้ารูปนั้นพึงพูดขึ้น. ภิกษุณีชื่อนี้ สงฆ์สมมติให้ปวารณาภิกษุสงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุณีสงฆ์ ย่อมควรแก่สงฆ์; เพราะเหตุนั้น สงฆ์จงนิ่งอยู่, ข้าพเจ้าจะทรงไว้ซึ่งความเป็นผู้นิ่งอยู่แห่งสงฆ์อย่างนี้.[๑] "

ภิกษุณีที่สงฆ์สมมตินั้น พาภิกษุณีสงฆ์เข้าไปหาภิกษุสงฆ์แล้วทำผ้าอุตราสงฆ์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประคองอัญชลี พึงกล่าวอย่างนี้ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีสงฆ์ ย่อมปวารณากะภิกษุสงฆ์ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ฟังก็ดี ด้วยรังเกียจก็ดี, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ขอภิกษุสงฆ์จงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าวภิกษุณีสงฆ์, ภิกษุณีสงฆ์เห็นอยู่จักกระทำคืน, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! แม้ครั้งที่ ๒ ... ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! แม้ครั้งที่ ๓ ภิกษุณีสงฆ์ ฯ ล ฯ จักทำคืน " ดังนี้.

ถ้าภิกษุณีสงฆ์ ไม่คราบ (องค์เป็นสงฆ์), นางภิกษุณีที่สงฆ์สมมติ พึงกล่าว ๓ ครั้งอย่างนี้ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีทั้งหลายปวารณาภิกษุสงฆ์ ด้วยได้เห็นก็ตาม ด้วยได้ฟังก็ตาม ด้วยรังเกียจก็ตาม, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ขอภิกษุสงฆ์ จงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าวพวกภิกษุณี, ภิกษุณีทั้งหลายเห็นอยู่ จักทำคืน " และว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ดิฉันปวารณาภิกษุสงฆ์ ด้วยได้เห็น

๑. วิ. จุลฺล. ๗/๓๖๒.

ก็ตาม ด้วยได้ฟังก็ตาม ด้วยรังเกียจก็ตาม, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ขอภิกษุสงฆ์จงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าวดิฉัน, ดิฉันเห็นอยู่จักทำคืน " ดังนี้.

ถ้าภิกษุสงฆ์ไม่ครบ (องค์เป็นสงฆ์) พึงกล่าว ๓ ครั้งอย่างนี้ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีสงฆ์ปวารณากะพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ด้วยได้เห็นก็ตาม ด้วยได้ฟังก็ตาม ด้วยรังเกียจก็ตาม, ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าวภิกษุณีสงฆ์, ภิกษุณีสงฆ์เห็นอยู่ จักทำคืน, " และว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีสงฆ์ ปวารณากะพระผู้เป็นเจ้า ด้วยได้เห็นก็ตาม ด้วยได้ฟังก็ตาม ด้วยรังเกียจก็ตาม, ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าวภิกษุณีสงฆ์, ภิกษุณีสงฆ์เห็นอยู่ จักทำคืน " ดังนี้.

เมื่อไม่ครบสงฆ์แม้ทั้ง ๒ ฝ่าย พึงกล่าว ๓ ครั้ง อย่างนี้ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ! ภิกษุณีทั้งหลายปวารณากะพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ฟังก็ดี ด้วยรังเกียจก็ดี, พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าวภิกษุณีทั้งหลาย ๆ เห็นอยู่ จักกระทำคืน, " และว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีทั้งหลาย ปวารณากะพระผู้เป็นเจ้า ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ฟังก็ดี ด้วยรังเกียจก็ดี, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าวภิกษุณีทั้งหลาย ๆ เห็นอยู่ จักกระทำคืน " ดังนี้, ว่า " ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ! ดิฉันปวารณากะพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ฟังก็ดี ด้วยรังเกียจก็ดี, ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย

จงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าวดิฉัน ๆ เห็นอยู่ จักกระทำคืน " และว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ดิฉันปวารณากะพระผู้เป็นเจ้า ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ฟังก็ดี ด้วยรังเกียจก็ดี ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าวดิฉัน ๆ เห็นอยู่ จักกระทำคืน " ดังนี้.

การประพฤติมานัต และการแสวงหาการอุปสมบท จักมีแจ้งในที่ตามควรแก่ฐานะนั่นแล

ข้อว่า **น ภิกฺขุนิยา เกนจิ ปริยาเยน** มีความว่า ภิกษุณีอย่าพึงด่า อย่าพึงบริภาษภิกษุด้วยอักโกสวัตถุ ๑๐ หรือด้วยคำเปรียบเปรยอะไรอย่างอื่น และไม่พึงขู่ภิกษุด้วยภัย.

บทว่า **โอวโฏ** ได้แก่ ปิด คือ กั้น ห้าม. ถ้อยคำนั่นแหละชื่อว่า พจนบถ.

บทว่า **อโนโฏ** ได้แก่ ไม่ปิด คือ ไม่กั้น ไม่ห้าม. เพราะ-เหตุนั้น ภิกษุณีตั้งอยู่ในฐานแห่งความเป็นผู้ใหญ่ คือ ในฐานแห่งผู้เป็นหัวหน้า อย่าพึงว่ากล่าว อยู่พึงสั่งสอนภิกษุโดยปริยายใด ๆ ว่า " ท่านจงเดินหน้าอย่างนี้, จงถอยกลับอย่างนี้, จงนุ่งอย่างนี้, จงห่มอย่างนี้. " แต่เห็นโทษแล้ว จะแสดงโทษที่มีอยู่โดยนัยเป็นต้นว่า " พระมหาเถระทั้งหลายในปางก่อน ย่อมไม่เดินไปข้างหน้า ไม่ถอยหลัง ไม่นุ่ง ไม่ห่มอย่างนี้, ย่อมไม่ทรงแม้ผ้ากาสาวะเช่นนี้ ไม่หยอดนัยน์ตาอย่างนี้ " ดังนี้ ควรอยู่.

ส่วนภิกษุทั้งหลาย ว่ากล่าว สั่งสอนภิกษุณี ตามสะดวกว่า " แม่สมณีแก่นี้ ย่อมนุ่งอย่างนี้ ย่อมห่มอย่างนี้, อย่างนุ่งอย่างนี้

อย่าห่มอย่างนี้, อย่ากระทำกรรมเกี่ยวด้วยเมล็ดงา และเกี่ยวด้วยใบไม้เป็นต้น " ควรอยู่.

สองบทว่า **สมคฺคมฺหยฺญาติ ภณนฺตํ** ได้แก่ กะภิกษุณีสงฆ์ ผู้กล่าวอยู่ว่า " พวกดิฉันพร้อมเพรียงกัน พระผู้เป็นเจ้า ! "

คำว่า **อญฺญํ ธมฺมํ ภณติ** ได้แก่ (สั่งสอน) สูตร หรืออภิธรรมอย่างอื่น, ก็พวกภิกษุณีย่อมหวังเฉพาะโอวาทด้วยคำว่า **สมคฺคมฺหยฺย.** เพราะเหตุนั้น จึงเป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้กล่าวธรรมอื่นเว้นโอวาทเสีย.

สองบทว่า **โอวาทํ อนิยฺยาเทตฺวา** ได้แก่ ไม่กล่าวว่า " ดูก่อนน้องหญิง ! นี้โอวาท. " กรรม คือ ภิกขุโนวาทกสมมติ (การสมมติภิกษุผู้สั่งสอนภิกษุณี) ผู้ศึกษาพึงทราบว่า " กรรม " ในคำว่า **อธมฺมกมฺเม** เป็นต้น. บรรดากรรม มีกรรมไม่เป็นธรรมเป็นต้นนั้น ในกรรมไม่ฟ้อนรำเป็น ปาจิตตีย์ ๑๘ ตัว ด้วยอำนาจแห่งหมวด ๙ ๒ หมวด. ในกรรมเป็นธรรม ไม่เป็นอาบัติ ในบทสุดท้ายแห่งหมวด ๙ หมวดที่ ๒. ในบทที่เหลืออเป็นทุกกฏ ๑๗ ตัว.

สองบทว่า **อุทฺเทสํ เทนฺโต** ได้แก่ ผู้แสดงบาลี แห่งครุธรรม ๘.

สองบทว่า **ปริปุจฺฉํ เทนฺโต** มีความว่า ผู้กล่าวอรรถกถาแห่งบาลีครุธรรมที่คล่องแคล่วนั้นนั่นแล.

หลายบทว่า **โอสาเรหิ อยฺญาติ วุจฺจมาโน โอสาเรติ** มีความว่า ภิกษุผู้อันภิกษุณีทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ ย่อมสวดบาลีครุธรรม ๘. ภิกษุผู้ให้อุเทส ผู้ให้ปริปุจฉาอย่างนี้ และภิกษุผู้อันภิกษุณีกล่าวว่า " นิมนต์สวดเถิด " สวดครุธรรม ๘, ไม่เป็นอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุนั้น.

ไม่เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้กล่าวธรรมอื่น.

หลายบทว่า **หญฺหํ ปจฺฉติ ปญฺหํ ปุฏฺโธ กเถติ** มีความว่า ภิกษุณีย่อมถามปัญหาอิงครุธรรม หรืออิงธรรมมีขันธ์เป็นต้น. ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุผู้กล่าวแก้ปัญหานั้น.

สองบทว่า **อญฺญสฺสตฺถาย ภณนฺตํ** มีความว่า ภิกษุณีทั้งหลายเข้าไปหาภิกษุผู้กำลังแสดงธรรมในบริษัท ๔ แล้วฟังอยู่. แม้ในการกล่าวเพื่อประโยชน์แก่คนอื่นนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ.

สองบทว่า **สิกฺขมานาย สามเณริยา** คือ ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุผู้แสดงแก่สิกขมานาและสามเณรีเหล่านั่น. บทที่เหลือ มีอรรถตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนปทโสธรรมสิกขาบท เกิดขึ้นทางวาจา ๑ ทางวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะปัณณัตติวัชชะ วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

โอวาทสิกขาบทที่ ๑ จบ.

ภิกขุนีวรรค อัตถังคตสิกขาบทที่ ๒

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถคาถาของพระจูฬปันถกเถระ]

บทว่า **ปริยาเยน** คือ ตามวาระ ความว่า ตามลำดับ.

บทว่า **อธิเจตโส** คือ ผู้มีอธิจิต อธิบายว่า ผู้ประกอบด้วยจิตที่ยิ่งกว่าจิตทั้งหมด คือ อรหัตผลจิต.

บทว่า **อปฺปมชฺชโต** คือ ผู้ไม่ประมาท. มีคำอธิบายว่า " ผู้ประกอบด้วยการบำเพ็ญกุศลธรรมติดต่อกันด้วยความไม่ประมาท. "

บทว่า **มุนิโน** มีความว่า ญาณ ตรัสเรียกว่า โมนะ เพราะรู้โลกทั้ง ๒ อย่างนี้ว่า " ผู้ใด ย่อมรู้โลกทั้ง ๒ ผู้นั้น เราเรียกว่า มุนี เพราะเหตุนั้น " หรือ พระขีณาสพ ตรัสเรียกชื่อว่า มุนี เพราะประกอบด้วยญาณนั้น แก่มุนีนั้น.

สองบทว่า **โมนปเถสุ สิกฺขโต** มีความว่า ผู้ศึกษาอยู่ในทางแห่งญาณชื่อโมนะ กล่าวคือ อรหัตมรรคญาณ คือ ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ หรือ ในไตรสิกขา. ก็คำนี้พระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาปฏิปทาเป็นส่วนเบื้องต้น. เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาพึงเห็นใจความในคำว่า **มุนิโน โมนปเถสุ สิกฺขโต** นี้ อย่างนี้ว่า " แก่มุนีผู้ศึกษาอยู่ในธรรมเป็นส่วนเบื้องต้นอย่างนี้ บรรลุความเป็นมุนีด้วยการศึกษานี้. "

บาทพระคาถาว่า **โสกา น ภวนฺติ ตาทิโน** มีความว่า ความ

โศกทั้งหลาย เพราะเรื่องมีการพลัดพรากจากอิฏฐารมณ์เป็นต้นในภายใน (ในจิต) ย่อมไม่มีแก่พระขีณาสวมุนีผู้คงที่. อีกอย่างหนึ่ง ในบทว่า **ตาทิโน** นี้ มีใจความแม้อย่างนี้ว่า " ความโศกทั้งหลายย่อมไม่มีแก่มุนีผู้ประกอบด้วยลักษณะคงที่เห็นปานนี้. "

บทว่า **อุปสนฺตสฺส** ได้แก่ ผู้สงบระงับเพราะสงบกิเลสมีราคะเป็นต้นได้.

บทว่า **สทา สตีมโต** ได้แก่ ผู้ไม่เว้นจากสติ ตลอดกาลเป็นนิตย์ เพราะเป็นผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติ.

สองบทว่า **อากาเส อนฺตลิกฺเข** ได้แก่ ในอากาศ กล่าวคือกลางหาว, ไม่ใช่อากาศเพิกกสิณ ไม่ใช่อากาศเป็นเครื่องกำหนดรูป.

สองบทว่า **จงฺกมติปิ ติฏฺฐติปิ** มีความว่า พระจูฬบันถกเถระได้ฟังถ้อยคำของภิกษุณีเหล่านั้น คิดว่า " ภิกษุณีเหล่านี้ ดูหมิ่นเราว่า ' พระเถระรูปนี้ รู้ธรรมเพียงเท่านี้แหละ. ' เอาละ ! บัดนี้ เราจะแสดงอานุภาพของตน แก่ภิกษุณีเหล่านี้ " จึงยังความเคารพมาก ในธรรมให้เกิดขึ้นแล้ว เข้าจตุตถฌาน มีอภิญญาเป็นบาท ออกแล้วได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์เห็นปานนี้ คือ เดินจงกรมในอากาศกลางหาวบ้าง ฯ ล ฯ หายตัวไปในระหว่างบ้าง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนฺตรา ปิธายติ** มีความว่า หายตัวไปบ้าง คือไปไม่ปรากฏให้เห็นบ้าง.

ข้อว่า **ตญฺเญว อุทานํ ภณติ อญฺญญฺจ พหุํ พุทฺธวจนํ** มีความว่า ได้ยินว่า พระเถระถูกให้เรียนคาถานี้ในสำนักของพระเถระผู้เป็น

หลวงพี่ของตนว่า

" ดอกบัวชื่อโกกนุท มีกลิ่นหอม พึงบานแต่เช้า ยังไม่วายกลิ่น ฉันใด, ท่านจงดูพระอังคีรส ผู้รุ่งโรจน์เหมือนดวงอาทิตย์ แผดรัศมีรุ่งโรจน์อยู่ในกลางหาว ฉันนั้น "

ได้สาธยายถึง ๔ เดือน แต่ไม่อาจทำให้คล่องแคล่วได้.

ครั้งนั้น พระเถระ (หลวงพี่) จึงขับไล่พระจูฬบันถกนั้นไปเสียจากวิหาร ด้วยกล่าวว่า " เธอเป็นคนอาภัพในพระศาสนานี้. " ท่านได้ยืนร้องไห้อยู่ที่ซุ้มประตู. คราวนั้น พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูพุทธเวไนยสัตว์ ทอดพระเนตรเห็นท่านแล้ว จึงเสด็จไปใกล้ ๆ ท่าน ดุจเสด็จเที่ยวไปยังวิหารจาริกตรัสว่า " จูฬบันถก ! เธอร้องไห้ทำไม ? " ท่านจึงกราบทูลเรื่องราวนั้น. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงประทานทอนผ้าอันสะอาดแก่ท่าน ตรัสว่า " เธอจงลูบคลำผ้านี้ว่า " ผ้าเช็ดธุลี. " ท่านรับว่า " สาธุ " แล้ว นั่งในที่อยู่ของตนลูบคลำที่สุดด้านหนึ่งแห่งผ้านั้น. ที่ที่ถูกลูบคลำนั้น ได้กลายเป็นสีดำ. ม่านกลับได้ความสลดใจว่า " ผ้าชื่อว่าแม้บริสุทธิ์อย่างนี้ อาศัยอัตภาพนี้กลับกลายเป็นสีดำ " ดังนี้ แล้วจึงปรารภวิปัสสนา. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า ท่านปรารภความเพียร ได้ทรงภาษิตโอภาสคาถานี้ว่า **อธิเจตโส** เป็นต้น. พระเถระบรรลุพระอรหัตผลในเวลาจบคาถา. เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงเคารพรักคาถานี้ ตามปรกติเทียว. ท่านกล่าวคาถานั้นนั่นแล เพื่อให้ทราบความเคารพรัก

คาถานี้นั้น และนำพุทธพจน์อื่นเป็นอันมากมากล่าวอยู่ในระหว่าง. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า "กล่าวอุทานนั้นนั่นแล และพระพุทธพจน์อย่างอื่นเป็นอันมาก."

สองบทว่า **เอกโต อุปสมฺปนฺนาย** ได้แก่ ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์. แต่เป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้กล่าวสอนภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ตื้นทั้งนั้น. และแม้สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนปทโสธรรมสิกขาบทนั่นแล.

อัตถังคตสิกขาบทที่ ๒ จบ.

ภิกขุนีวรรคที่ ๓

ภิกขุนีอุปัสสยสิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

ในคำเป็นต้นว่า **อญฺญตฺรสมยา โอวทติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบว่า เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กล่าวสอนด้วยครุธรรม ๘ เท่านั้น, กล่าวสอนด้วยธรรมอื่นเป็นทุกกฏ.

สองบทว่า **เอกโต อุปสมฺปนฺนาย** ได้แก่ ภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์. แต่เป็นปาจิตตีย์แท้ แก่ภิกษุผู้กล่าวสอนภิกษุณีผู้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์. อนึ่ง เบื้องหน้าแต่นี้ไป ในที่ทุก ๆ แห่งที่ท่านกล่าวคำว่า **เอกโต อุปสมฺปนฺนาย** ไว้ บัณฑิตพึงเห็นเนื้อความอย่างนี้เหมือนกัน. บทที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้มีสมุฏฐานเหมือนกฐินสิกขาบท เกิดขึ้น ทางกายกับวาจา ๑ ทางวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะปัณณัติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ภิกขุนีอุปัสสยสิกขาบทที่ ๓ จบ.

ข้อเบ็ดเตล็ดในสิกขาบทที่ ๓

ก็แล ในสิกขาบทที่ ๓ นี้ ท่านกล่าวปกิณณกะไว้ในมหาปัจจรีดังต่อไปนี้ :- ถ้าว่า ภิกษุผู้มิได้รับสมมติ เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคต

แล้ว เข้าไปสู่สำนักภิกษุณี กล่าวสอนด้วยครุธรรม ๘ เป็นปาจิตตีย์ ๓ ตัว. เมื่อสอนด้วยธรรมอื่น เป็นทุกกฏ ๒ ตัว, เป็นปาจิตตีย์ ๑ ตัว.

คือ อย่างไร ? คือว่า ทุกกฏ มีการไม่ได้รับสมมติเป็นมูล ๑, ทุกกฏ มีการไปสู่สำนักภิกษุณีแล้ว กล่าวสอนด้วยธรรมอื่นเป็นมูล ๑, ปาจิตตีย์ มีการกล่าวสอนเมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้วเป็นมูล ๑. ภิกษุผู้ได้รับสมมติแล้ว เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว ไปในสำนักภิกษุณีนั้น กล่าวสอนอยู่ด้วยครุธรรม ๘ เป็นอนาบัติ ๑ เป็นปาจิตตีย์ ๒ ตัว.

คือ อย่างไร ? คือว่า เป็นอนาบัติ เพราะเป็นผู้ได้รับสมมติ, เป็นปาจิตตีย์ ๒ ตัว ปาจิตตีย์ มีการกล่าวสอนเมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้วเป็นมูลตัว ๑ ปาจิตตีย์ มีการไปกล่าวสอนด้วยครุธรรม ๘ เป็นมูลตัว ๑. ภิกษุผู้กล่าวสอนด้วยธรรมอื่นนั่นแล เป็นอนาบัติ ๑ เป็นทุกกฏ ๑ ตัว เป็นปาจิตตีย์ ๑ ตัว.

คือ อย่างไร ? คือว่า เป็นอนาบัติ เพราะได้รับสมมติ, เป็นทุกกฏ มีการไปกล่าวสอนด้วยธรรมอื่นเป็นมูลตัว ๑ เป็นปาจิตตีย์ มีการกล่าวสอนเมือพระอาทิตย์อัสดงคตแล้วเป็นมูล ๑. แต่สำหรับภิกษุผู้ได้รับสมมติ และไม่ได้รับสมมติ ไปกล่าวสอนในกลางวัน บัณฑิตพึงชักปาจิตตีย์ ที่มีการกล่าวสอนในเวลากลางคืนเป็นมูลออกตัว ๑ แล้วทราบอาบัติและอนาบัติที่เหลืออ ฉะนี้แล.

ภิกขุนีวรรค อามิสสิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **น พหุกตา** คือ ไม่ทำความตั้งใจ (สอนจริง). อธิบายว่า " ไม่ทำความเคารพมากในธรรมกล่าวสอน. " ผู้ศึกษาพึงทราบอรรถแห่งบททั้งหลายว่า **ภิกฺขุโนวาทกํ อวณฺณํ กตฺตุกาโม** เป็นต้น โดยนัยดังที่กล่าวแล้วในอุชฌาปนกสิกขาบทนั่นแล. ภิกษุที่ภิกษุผู้ได้รับสมมติ หรือสงฆ์มอบภาระให้ไว้ พึงทราบว่า ชื่อว่า ภิกษุไม่ได้รับสมมติ ในคำว่า **อุปสมฺปนฺนํ สงเฆน อสมฺมตํ** นี้.

ส่วนในคำว่า **อุปสมฺปนฺนํ สงฺเฆน สมฺมตํ วา อสมฺมตํ วา** นี้ ภิกษุผู้ได้รับสมมติในคราวเป็นภิกษุแล้ว ตั้งอยู่ในภูมิแห่งสามเณร พึงทราบว่าได้รับสมมติ. สามเณรพหูสูตที่ภิกษุผู้ได้รับสมมติหรือสงฆ์มอบหน้าที่ไว้ พึงทราบว่า ผู้มิได้รับสมมติ. คำที่เหลือตื้นทั้งนั้น เพราะมีนัยดังกล่าวแล้ว.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

อามิสสิกขาบทที่ ๔ จบ.

ภิกขุนีวรรค จีวรทานสิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **วิสิขาย** แปลว่า ในตรอก.

สองบทว่า **ปิณฺฑาย จรติ** มีความว่า ย่อมเที่ยวไปเนือง ๆ ด้วยสามารถแห่งการเที่ยวไปเป็นประจำ.

บทว่า **สนฺทิฏฺฐา** คือ ได้เป็นเพื่อนเห็นกัน. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ โดยบท มีอรรถตื้น โดยวินิจฉัย พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในจีวรปฏิคคหณสิกขาบทนั่นแล พร้อมทั้งสมุฏฐานเป็นต้น. จริงอยู่ ในจีวรปฏิคคหณสิกขาบทนั้น ภิกษุเป็นผู้รับ, ในสิกขาบทนี้ ภิกษุณีเป็นผู้รับ นี้เป็นความแปลกกัน. คำที่เหลืออเป็นเช่นนั้นเหมือนกันแล.

จีวรทานสิกขาบทที่ ๕ จบ.

ภิกขุนีวรรค จีวรสิพพนสิกขาบทที่ ๖

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๖ พึงทราบดังนี้ :-

[แก้อรรถ เรื่องเย็บจีวรให้ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ]

คำว่า **อุทายี** ได้แก่ พระโลลุทายี.

บทว่า **ปฏฺโฐ** แปลว่า ผู้มีความสามารถ. มีคำอธิบายว่า " เป็นผู้เข้าใจและสามารถ. "

สองบทว่า **อญฺญตรา ภิกฺขุนี** ได้แก่ ภิกษุณีผู้เป็นภรรยาเก่าพระอุทายีนั้นนั่นเอง.

บทว่า **ปฏิภาณจิตฺตํ** ได้แก่ มีความงดงามอันทำด้วยปฏิภาณของตน. ได้ยินว่า พระโลลุทายีนั้น ย้อมจีวรแล้ว ได้กระทำรูปหญิงกับชายกำลังทำเมถุนกัน ด้วยสีต่าง ๆ ในท่ามกลางแห่งจีวรนั้น. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลาย จึงได้กล่าวว่า **มชฺเฌ ปฏิภาณจิตฺตํ วุฏฺฐาเปตฺวา** เป็นต้น.

บทว่า **ยถาสํหริตฺวา** คือ ตามที่พับไว้นั่นแหละ.

บทว่า **จีวรํ** ได้แก่ จีวรที่ภิกษุอาจเพื่อจะนุ่งหรือห่มได้. จริงอยู่ในมหาปัจจรี เป็นต้น ท่านก็ได้กล่าวไว้อย่างนี้.

ในคำว่า **สยํ สิพฺเพติ** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุกะก็ดีตัดก็ดี ด้วยตั้งใจว่า " เราจักเย็บ " เป็นทุกกฏ. แต่เป็นปาจิตตีย์ในเพราะการสอยเข็มทุก ๆ ครั้งที่สอย แก่ภิกษุผู้เย็บอยู่ เพราะพระบาลีว่า " (ต้องปาจิตตีย์) ทุก ๆ รอยเข็ม " ดังนี้. แต่ถ้าว่าภิกษุไม่ชักเข็ม

ออกหมดทั้งเล่ม แทงด้นไปแม้ตั้งร้อยครั้ง เพื่อด้นด้ายเนาแล้วจึงนำออก เป็นปาจิตตีย์ตัวเดียว.

คำว่า **สกึ อาณตฺโต** ได้แก่ ภิกษุผู้สั่งครั้งเดียวว่า " จงเย็บจีวร. "

คำว่า **พหุมฺปิ สิพฺพติ** มีความว่า ถ้าแม้นว่า ผู้รับสั่งให้สุจิ-กรรมทั้งหมดเสร็จสิ้นแล้ว ให้จีวรสำเร็จลง ก็เป็นปาจิตตีย์เพียงตัวเดียว. แต่ถ้าเธอได้รับคำสั่งว่า " กรรมที่จะพึงทำในจีวรนี้ เป็นภาระของเธอ " ดังนี้ แล้วจึงทำ, เป็นปาจิตตีย์แก่ผู้รับสั่งทุก ๆ รอยเข็ม รอยเข็มละ ๑ ตัว. เป็นปาจิตตีย์แม้มากตัว เพราะคำพูดคำเดียวแก่ภิกษุผู้สั่ง. ส่วนในการสั่งบ่อย ๆ ไม่มีคำที่จะพึงกล่าวเลย.

ถ้าเมื่ออาจารย์อุปัชฌาย์ กำลังเย็บจีวร เพื่อพวกภิกษุณีผู้เป็นญาติของตน, ฝ่ายนิสิตก์เหล่าใดของท่านเหล่านั้น เย็บด้วยตั้งใจว่า " พวกเราจักทำอาจริยวัตรอุปัชฌายวัตร หรือกฐินวัตร, " เป็นอาบัติมากตัวแม้แก่นิสิตก์เหล่านั้น ตามจำนวนรอยเข็ม. อาจารย์และอุปัชฌาย์ใช้ให้พวกอันเตวาสิกเย็บ (จีวร) เพื่อพวกภิกษุณีผู้เป็นญาติของตน. เป็นทุกกฏแก่อาจารย์และอุปัชฌาย์. เป็นปาจิตตีย์แก่พวกอันเตวาสิก. พวกกันเตวาสิกนิมนต์ให้อาจารย์และอุปัชฌาย์ช่วยเย็บ (จีวร) เพื่อพวกภิกษุณีผู้เป็นญาติของตน, แม้ในการที่อันเตวาสิกนิมนต์อาจารย์และอุปัชฌาย์ให้ช่วยเย็บนั้น ก็นัยนี้นั่นแล. จีวรเป็นของภิกษุณีผู้เป็นญาติ ทั้งฝ่าย้อนเตวาสิก ทั้งฝ่ายอาจารย์และอุปัชฌาย์. แต่อาจารย์และอุปัชฌาย์ลวงพวกอันเตวาสิกให้เย็บ (จีวร), เป็นทุกกฏ

แม้แก่ทั้ง ๒ ฝ่าย. เพราะเหตุไร ? เพราะจีวรพวกอันเตวาสิกเย็บด้วยความสำคัญว่าไม่ใช่ญาติ (และ) เพราะอาจารย์กับอุปัชฌาย์นอกนี้ชักนำในสิ่งที่ไม่ควร. เพราะฉะนั้น จึงความบอกว่า " นี้เป็นจีวรของมารดาเธอ และนี้เป็นจีวรของน้องสาว " แล้วให้พวกเธอช่วยเย็บ.

สองบทว่า **อญฺญํ ปริกฺขารํ** ได้แก่ บริขารอย่างใดอย่างหนึ่งมีถุงรองเท้าเป็นต้น บทที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

จีวรสิพพนสิกขาบทที่ ๖ จบ.

ภิกขุนีวรรค สังวิธานสิกขาบทที่ ๗

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

คำว่า **ปจฺฉา คจฺฉนฺตีนํ โจรา อจฺฉินฺทึสุ** มีความว่า เมื่อพวกภิกษุณีไปทีหลัง พวกโจรได้ชิงเอาบาตรและจีวรไป.

บทว่า **ทูเสสุํ** ได้แก่ พวกโจรประทุษร้ายพวกภิกษุณีเหล่านั้น. อธิบายว่า " ให้ถึงความเสียศีล. "

บทว่า **สํวิธาย** คือ ชักชวนกัน, อธิบายว่า " ทำการนัดหมายกัน ในเวลาจะไป.

[อธิบายบ้านชั่วระยะไก่บินถึงเป็นต้น]

ไก่ออกจากบ้านใด แล้วเดินไปยังบ้านอื่น, บ้านนี้ท่านเรียกว่า " ชั่วไก่ไปถึง " ในบทว่า **กุกฺกุฏสมฺปาเท** นี้. ในบทนั้น มีอรรถเฉพาะคำดังต่อไปนี้ :-

ไก่ทั้งหลายย่อมเที่ยวไปถึงที่บ้านนี้; เหตุนั้น บ้านนี้ จึงชื่อว่าเป็นที่ไปถึง. พวกไหนไปถึง ? พวกไก่. การเที่ยวไปถึงของพวกไก่ชื่อว่า **กุกกุฏสัมปาทะ.** อีกอย่างหนึ่ง การไปถึง ชื่อว่า **สัมปาทะ**. การไปถึงของพวกไก่ มีอยู่ที่บ้านนี้; เพราะเหตุนั้น บ้านนี้จึงชื่อว่า **กุกกุฏสัมปาทะ.** ปาฐะว่า **กุกฺกุฏสมฺปาเต** ก็มี. ไก่บินโผขึ้นจากหลังคาเรือนแห่งบ้านใด แล้วไปตกลงที่หลังคาเรือนแห่งบ้านอื่น, บ้านนี้ ท่านเรียกว่า " ชั่วไก่บินถึง " ในปาฐะว่า **กุกฺกกุฏสมฺปาเต** นั้น.

ส่วนอรรถเฉพาะคำในบทนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแหละ.

ก็บ้านแม้มีประการดังกล่าวแล้ว ๒ อย่างนี้ ใกล้ชิดกันนัก ย่อมไม่ได้อุปจาร. ในอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า "ก็เสียงไก่ที่ขันอยู่ในเวลาใกล้รุ่งในบ้านใด ได้ยินไปถึงในบ้านเช่นนั้น." ท่านได้กล่าวคำนั้นละแวกบ้าน ในรัฐที่คับคั่งด้วยหมู่บ้านเช่นนั้น." ท่านได้กล่าวคำนั้นไว้แล้ว แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น ก็เป็นอาบัติเหมือนกัน แก่ภิกษุผู้ก้าวลงสู่อุปจารแห่งบ้าน ซึ่งถ้าแม้นมีระยะห่างกันประมาณศอกกำที่พวกชาวบ้านเว้นไว้ เพราะพระบาลีว่า "ต้องอาบัติปาจิตตีย์ทุก ๆ ละแวกบ้าน" ดังนี้. คำนั้นไม่สมด้วยพระบาลี. ถ้าว่า บ้านแม้เห็นปานนี้โดยโวหารที่ได้แล้วอย่างนั้น เพราะไม่ใกล้ชิดกัน ย่อมได้โวหารว่า "ชั่วไก่บินถึง" ดังนี้ ก็ดี ว่า "ชั่วไก่บินไม่ถึง" ดังนี้ ก็ดี เพราะเป็นบ้านใกล้ชิดกัน; เพราะฉะนั้น จึงไม่สมกันกับบาลี ฉะนี้แล. ส่วนในบ้านนอกนี้ การเดินเลยอุปจารบ้านนี้ไป และก้าวลงสู่อุปจารบ้านอื่นเท่านั้นไม่ปรากฏ. เพราะฉะนั้น ที่ยกอาบัติขึ้นปรับ จึงไม่ปรากฏเหมือนกัน.

[ว่าด้วยการชักชวนกันเดินทางร่วมกัน]

วินิจฉัยอาบัติในคำว่า **คามนฺตเร คามนฺตเร อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** นั้น ดังต่อไปนี้ :- จริงอยู่ ในเวลาชักชวนกัน ถ้าว่าภิกษุและภิกษุณีแม้ทั้ง ๒ ยืนชักชวนกัน ในสำนักภิกษุณีก็ดี ในระหว่างวัดก็ดี ในโรงฉันก็ดี ในที่อยู่แห่งเดียรถีย์ก็ดี ไม่เป็นอาบัติ.

ได้ยินว่า ภูมินี้ เป็นกัปปิยภูมิ. เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์ทั้งหลายจึงไม่ปรับอาบัติทุกกฏ เพราะการชักชวนเป็นปัจจัย ในสำนักแห่งภิกษุณีเป็นต้นนี้. เป็นปาจิตตีย์ตามวัตถุทีเดียว แก่ภิกษุผู้เดินไป.

แต่ถ้าว่า ภิกษุกับภิกษุณีชักชวนกัน ภายในบ้าน ที่ถนนใกล้ประตูสำนักของภิกษุณีก็ดี ในที่เหล่าอื่น มีทาง ๔ แยก ๒ แยก และโรงช้างเป็นต้นก็ดี, ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏ. ครั้นชักชวนกันอย่างนี้แล้วจึงออกจากบ้านไป. ไม่เป็นอาบัติเพราะการออกจากบ้าน. แต่ในเพราะย่างลงสู่อุปจารแห่งบ้านที่ถัดไป เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุ. ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "แม้ในการย่างลงสู่อุปจารนั้น เป็นทุกกฏในย่างเท้าที่ ๑ เป็นปาจิตตีย์ในย่างเท้าที่ ๒." ก็ภิกษุออกจากบ้านแล้ว แต่ยังไม่ย่างลงสู่อุปจารแห่งบ้านถัดไปเพียงใด, แม้เมื่อชักชวนกันในระหว่างนี้ ก็เป็นทุกกฏแก่ภิกษุเพียงนั้น. ในการย่างลงสู่อุปจารแห่งบ้านถัดไป ไม่เป็นอาบัติโดยนัยก่อนเหมือนกัน. ถ้าภิกษุกับภิกษุณีมีความประสงค์จะไปสู่บ้านไกลมาก. เป็นอาบัติทุก ๆ ครั้งที่ย่างลง (สู่อุปจารแห่งบ้าน) โดยนับอุปจารแห่งบ้าน.

ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "แต่ไม่เป็นอาบัติในเพราะการเดินเลยบ้านนั้น ๆ ไป. แต่ถ้าภิกษุณีคิดว่า 'เราจักไปยังบ้านชื่อโน้นแล้วเดินออกจากสำนักไป, ฝ่ายภิกษุก็คิดว่า 'เราจักไปยังบ้านโน้น' แล้วเดินออกจากวิหารมุ่งหน้าไปยังบ้านนั้นนั่นแล, ถ้าภิกษุกับภิกษุณีแม้ทั้ง ๒ ไปพบกันที่ประตูบ้านแล้ว ถามกันว่า 'ท่านจะไปไหน ?' จะไปบ้านโน้น, 'ท่านจะไปไหน ?' กล่าวว่า 'แม้เราก็จะไปที่บ้าน

นั้นเหมือนกัน ' จึงชักชวนกันว่า ' มาเถิดท่าน พวกเราจะไปกันเดี๋ยวนี้ ' แล้วเดินไป, ไม่เป็นอาบัติ. เพราะเหตุไร ? เพราะเหตุว่า ภิกษุกับภิกษุณีต่างออกไปด้วยใส่ใจว่า ' เราจักไปตั้งแต่แรกนั่นเอง. " คำที่กล่าวในมหาปัจจรีนั้น ไม่สมด้วยบาลี และไม่สมด้วยอรรถกถาที่เหลือ.

สองบทว่า **อฑฺฒโยชเน อฑฺฒโยชเน** มีความว่า ภิกษุเดินเลยกึ่งโยชน์หนึ่ง ๆ ไปในขณะที่คิดว่า " บัดนี้ เราจักเดินเลยไป " เป็นทุกกฏ ในย่างเท้าที่ ๑ เป็นปาจิตตีย์ในย่างเท้าที่ ๒. แท้จริง นัยนี้เป็นอาบัติในขณะที่เดินเลยไป ไม่เป็นอาบัติในขณะย่างลง.

สองบทว่า **ภิกฺขุ สํวิทหติ** มีความว่า ภิกษุเห็นภิกษุณีที่ประตูเมืองหรือที่ถนน กล่าวว่า " ท่านเคยไปสู่บ้านชื่อโน้นไหม ? " ภิกษุณีตอบว่า " ดิฉันยังไม่เคยไป พระผู้เป็นเจ้า ! ". ภิกษุกล่าวว่า " มาเถิด เราจักไปด้วยกัน " หรือว่า " ฉันจักไปพรุ่งนี้ แม้เธอก็พึงมาด้วย " ดังนี้ก็ดี.

สองบทว่า **ภิกฺขุนี สํวิทหติ** มีความว่า ภิกษุณีเห็นภิกษุออกจากบ้าน เพื่อจะไหว้พระเจดีย์ในบ้านอื่น จึงกล่าวว่า " พระผู้เป็นเจ้า ! ท่านจะไปไหน ? " ภิกษุตอบว่า " ฉันจะไปยังบ้านโน้น เพื่อไหว้พระเจดีย์ " ดังนี้. ภิกษุณีนั่นแล ชักชวนแม้อย่างนี้ว่า " พระผู้เป็นเจ้า ! แม้ดิฉันก็จักไปด้วย, " ภิกษุไม่ได้ชักชวน.

วินิจฉัยในคำว่า **วิสงฺเกเตน** นี้ พึงทราบดังนี้ :- ภิกษุกับภิกษุณีกล่าวว่า " เราจักไปกันก่อนฉัน " แล้ว ไปภายหลังฉัน, กล่าวว่า " เราจะมากันในวันนี้ " แล้วไปเสียวันพรุ่งนี้, อย่างนี้ไม่เป็นอาบัติ

เพราะผิดนัดเวลาแล. แต่แม้เมื่อมีการผิดนัดหมายประตู หรือผิดนัดหมายหนทาง เป็นอาบัติแท้.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า ในเพราะรัฐถูกปล้น ชาวชนบททั้งหลายพากันขึ้นสู่ล้อทางเดินหรือล้อเกวียนอพยพไป. ไม่เป็นอาบัติในอันตรายมีรูปเห็นปานนี้. คำที่เหลือตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๔ เกิดขึ้น ทางกาย ๑ ทางกายกับวาจา ๑ ทางกายกับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

สังวิธานสิกขาบทที่ ๗ จบ.

ภิกขุนีวรรค นาวาภิรุหนสิกขาบทที่ ๘

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

[ว่าด้วยการชักชวนกันโดยสารเรือลำเดียวกัน]

บทว่า **สํวิธาย** ได้แก่ ชักชวนกันมุ่งการเล่นเป็นเบื้องหน้าด้วยอำนาจมิตสันถวะซึ่งเป็นความยินดีของชาวโลก.

บทว่า **อุทฺธคามินึ** คือ แล่นทวนกระแสของแม่น้ำขึ้นไป. ก็เพราะผู้ซึ่งเล่นกีฬาทางเรือที่แล่นขึ้นทวนน้ำ โดยวิ่งทวนขึ้นไป ท่านเรียกว่า " โดยสารเรือขึ้นน้ำไป. " ด้วยเหตุนั้น ในบทภาชนะแห่งบทว่า **อุทฺธคามินึ** นั้น เพื่อแสดงเฉพาะอรรถเท่านั้น จึงตรัสว่า **อุชฺชวนิกาย** (แล่นขึ้นทวนน้ำ) ดังนี้.

บทว่า **อุโธคามินึ** คือ แล่นตามกระแสน้ำลงไป. ก็เพราะผู้ซึ่งเล่นกีฬาทางเรือที่แล่นลงตามน้ำ โดยแล่นลงไปทางใต้ ท่านเรียกว่า " โดยสารเรือล่องน้ำไป. " ด้วยเหตุนั้น ในบทภาชนะแม้แห่งบทว่า **อโธคามินึ** นั้น เพื่อแสดงแต่อรรถเหมือนกัน จึงตรัสว่า โอชวนิกาย (แล่นลงตามน้ำ) ดังนี้. ในเรือนั้น ชนทั้งหลาย ย่อมแล่นเรือใดไปเหนือ หรือใต้เพื่อให้ถึงท่าจอดเรือ, ไม่เป็นอาบัติในการแล่นเรือนั้นไปที่นั่น.

คำว่า **ติริยนฺตณาย** นี้ เป็นปัญจมีวิภัติ ลงในอรรถแห่งทุติยาวิภัติ.

ในคำว่า **คามนฺตเร คามนฺตเร** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- แม่น้ำใด

มีฝั่งข้างหนึ่งต่อเนื่องกันด้วยหมู่บ้าน กำหนดชั่วไก่บินตก, ฝั่งข้างหนึ่งเป็นป่าไม่มีบ้าน, ในเวลาไปทางข้างริมฝั่งที่มีหมู่บ้านแห่งแม่น้ำนั้นเป็นปาจิตตีย์หลายตัว ด้วยจำนวนละแวกบ้าน. ในเวลาไปทางข้างริมฝั่งที่ไม่มีบ้าน เป็นปาจิตตีย์มากตัว ด้วยการนับกึ่งโยชน์. แต่แม่น้ำใดมีความกว้าง ๑ โยชน์. แม้ในการไปโดยทามกลางแห่งแม่น้ำนั้น ก็พึงทราบปาจิตตีย์หลายตัว ด้วยการนับกึ่งโยชน์.

ในคำว่า **อนาปตฺติ ติรยนฺตรณาย** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ไม่ใช่ในแม่น้ำอย่างเดียว, แม้ภิกษุใดออกจากท่าชื่อมหาดิษฐ์ ไปสู่ท่าชื่อตามพลิตติ ก็ดี ชื่อสุวรรณภูมิ ก็ดี ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุนั้น. จริงอยู่ในทุก ๆ อรรถกถา ท่านวิจารณ์อาบัติไว้ในแม่น้ำเท่านั้น ไม่ใช่ในทะเล.

ในคำว่า **วิสงฺเกเตน** แม้นี้ ก็ไม่เป็นอาบัติ เพราะผิดนัดเวลาเท่านั้น. แต่เมื่อไปโดยผิดนัดท่าเรือโดยผิดนัดเรือ เป็นอาบัติทีเดียว. คำที่เหลือ พร้อมด้วยสมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นกับปฐมสิกขาบททั้งนั้นแล.

นาวาภิรุหนสิกขาบทที่ ๘ จบ.

ภิกขุนีวรรค ปริปาจนสิกขาบทที่ ๙

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๙ พึงทราบดังนี้ :-

[ว่าด้วยบิณฑบาตที่ภิกษุณีแนะนำให้ถวาย]

คำว่า **มหานาเค ติฏฺฐมาเน** เป็นทุติยาวิภัติ ลงในอรรถแห่งสัตตมีวิภัติ. อธิบายว่า " เมื่อพระเถระผู้ใหญ่ทั้งหลายมีปรากฏอยู่. " อีกอย่างหนึ่ง ผู้ศึกษาพึงเห็นปาฐะเหลือในคำนี้ ดังนี้ว่า " เห็นพระเถระผู้ใหญ่ทั้งหลายมีปรากฏอยู่. " ความจริง เมื่อว่าโดยประการหลังนี้ ความยังไม่เหมาะ.

ถ้อยคำที่ยังไม่ถึงที่สุด ถึงตรงท่ามกลางแห่งการเริ่มต้นกับที่สุด ชื่อว่า **อันตรากถา.**

บทว่า **วิปปกตา** คือ กำลังทำค้างอยู่.

คำว่า **สจฺจํ มหา นาคา โข ตยา คหปติ** มีความว่า ภิกษุณีถูลนันทา หลิ่วตามอง เห็นพระเถระทั้งหลายกำลังเข้ามา ทราบว่าพระเถระเหล่านั้นได้ยินแล้ว จึงกล่าวอย่างนี้.

บทว่า **ภิกฺขุนีปริปาจิตํ** ได้แก่ อันภิกษุณีแนะนำให้ถวาย. อธิบายว่า " อันภิกษุณีให้สำเร็จ คือ ทำให้เป็นของควรให้ด้วยการประกาศคุณ. " แต่ในบทภาชนะแห่งบทนั้น เพื่อทรงแสดงภิกษุณีและอาการที่ภิกษุณีนั้นแนะนำให้ถวาย พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำว่า " ผู้ชื่อว่าภิกษุณี ได้แก่ สตรีผู้อุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่าย, ที่ชื่อว่าแนะนำให้ถวาย คือ (ภิกษุณีบอก) แก่คนผู้ไม่ประสงค์จะถวายแต่แรก " ดังนี้

เป็นต้น.

ในคำว่า **ปุพฺเพ คิหิสมารมฺภา** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

บทว่า **ปุพฺเพ** แปลว่า แต่แรกเริ่ม, ภัตที่เขาริเริ่มไว้แล้ว เรียกว่า **สมารัมภะ.** คำว่า **สมารัมภะ** นี้ เป็นชื่อแห่งภัตที่เขาตระเตรียมไว้แล้ว. การริเริ่มแห่งพวกคฤหัสถ์ ชื่อว่า **คิหิสมารัมภะ** ภัตใดที่พวกคฤหัสถ์เตรียมไว้ก่อนแต่นางภิกษุณีแนะนำให้ถวาย, ภิกษุฉันบิณฑบาตอื่นนอกจากภัตนั้น คือ เว้นบิณฑบาตนั้นเสีย เป็นอาบัติ. มีคำอธิบายว่า "แต่ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ฉันบิณฑบาตที่พวกคฤหัสถ์จัดแจงไว้นั้น." ส่วนในบทภาชนะ พระอุบาลีเถระกล่าวไว้ว่า **คิหิสมารมฺโภ นาม ญาตกา วา โกนฺติ ปวาริตา วา** ดังนี้ เพื่อแสดงแต่อรรถเท่านั้น ไม่เอื้อเฟื้อถึงพยัญชนะ เพราะบิณฑบาตแม้ที่พวกญาติและคนปวารณามิได้ปรารภไว้ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุก็เป็นอันเขาปรารภไว้แล้ว โดยอรรถ เพราะจะพึงให้นำมาได้ตามสบาย.

บทว่า **ปกติปฏิยตฺตํ** มีความว่า เป็นภัตที่เขาจัดแจงไว้เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุนั้นนั่นเอง ตามปรกติว่า "พวกเราจักถวายแก่พระเถระ" ดังนี้.

แต่ในมหาปัจจรีกล่าวไว้โดยไม่แปลกกันว่า "เป็นภัตที่เขาจัดแจงไว้ว่า 'จักถวายแก่พวกภิกษุ' ไม่ได้ระบุว่า 'ภิกษุรูปนั้น หรือรูปอื่น."

ข้อว่า **ปญฺจ โภชนานิ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถ อนาปตฺติ**

ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติในยาคูของควรเคี้ยวและผลไม้น้อยใหญ่ทั้งหมด แม้ที่นางภิกษุณีแนะนำให้ถวาย. บทที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิก เกิดขึ้น ทางกายกับจิต เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ปริปาจนสิกขาบทที่ ๙ จบ.

ภิกขุนีวรรค รโหนิสัชชสิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

อรรถแห่งบาลีและวินิจฉัยทั้งหมด ผู้ศึกษาพึงทราบโดยนัยดังได้กล่าวแล้วในอนิยตสิกขาบทที่ ๒ นั่นแล. จริงอยู่ สิกขาบทนี้ มีข้อกำหนดอย่างเดียวกันกับอนิยตสิกขาบทที่ ๒ และกับสิกขาบทที่ ๔ แห่งพระอุปนนทะข้างหน้า. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้แผนกหนึ่งด้วยอำนาจแห่งเหตุที่เกิดขึ้น ดังนี้แล.

รโหนิสัชชสิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

ภิกขุนีวรรคที่ ๓ จบบริบูรณ์

ตามวรรณนานุกรม.

ปาจิตตีย์โภชนวรรคที่

อาวสกปิณฑสิกขาบทที่ ๑

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งโภชนวรรคดังต่อไปนี้ :-

[ว่าด้วยการฉันอาหารในโรงทาน]

ก้อนข้าว (อาหาร) ในโรงทาน ชื่อว่า อาวสถปิณฑะ. อธิบายว่า " อาหารที่เขาสร้างโรงทาน กั้นรั้วโดยรอบ มีกำหนดห้อง และหน้ามุขไว้มากมาย จัดตั้งเตียงและตั่งไว้ตามสมควร แก่พวกคนเดินทาง คนไข้ หญิงมีครรภ์ และบรรพชิต แล้วจัดแจงไว้ในโรงทานนั้น เพราะเป็นผู้มีความต้องการบุญ. คือ วัตถุทุกอย่าง มีข้าวต้ม ข้าวสวย และเภสัชเป็นต้น เป็นของที่เขาจัดตั้งไว้ เพื่อต้องการให้ทานแก่พวกคนเดินทางเป็นต้นนั้น ๆ. "

บทว่า **ภิยฺโยปิ** คือ แม้พรุ่งนี้.

บทว่า **อปสกฺกนฺติ** คือ ย่อมหลีกไป.

สองบทว่า **มนุสฺสา อุชฺฌายนฺติ** มีความว่า พวกขาวบ้านไม่เห็นพวกเดียรถีย์ จึงถามว่า " พวกเดียรถีย์ไปไหน ? " ได้ฟังว่า " พวกเดียรถีย์เห็นภิกษุฉัพพัคคีย์เหล่านี้หลีกไปแล้ว " จึงพากันยกโทษ.

บทว่า **กุกฺกุจายนฺโต** มีความว่า กระทำความรังเกียจ คือ ให้เกิดความสำคัญว่าไม่ควร.

หลายบทว่า **สกฺโกติ ตมฺหา อาวสถา ปกฺกมิตุํ** มีความว่า

ย่อมอาจเพื่อจะไปได้กึ่งโยชน์ หรือโยชน์หนึ่ง.

บทว่า **น สกฺโกติ** คือ ย่อมไม่อาจเพื่อจะไปตลอดที่ประมาณเท่านี้นั่นแหละ.

บทว่า **อนุทฺทิสฺส** มีความว่า เป็นของอันเขาจัดตั้งไว้เพื่อคนทุกจำพวก ไม่เจาะจงลัทธิอย่างนี้ว่า "แก่เจ้าลัทธิพวกนี้เท่านั้น หรือว่าแก่พวกนักบวชมีประมาณเท่านี้เท่านั้น."

บทว่า **ยาวทตฺโถ** มีความว่า เป็นของที่เขาจัดตั้งไว้มีพอแก่ความต้องการ ไม่จำกัดแม้โภชนะว่า "เพียงเท่านี้."

บทว่า **สกึ ภุญฺชิตพฺพํ** คือ พึงฉันได้วันเดียว. ตั้งแต่วันที่ ๒ ไป เป็นทุกกฏในการับประเคน เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ คำกลืน.

ส่วนวินิจฉัยในสิกขาบทนี้ ดังคือไปนี้ :- โภชนะที่ตระกูลเดียวหรือตระกูลต่าง ๆ รวมกันจัดไว้ ในสถานที่แห่งเดียว หรือในสถานที่ต่าง ๆ กันก็ดี ในสถานที่ไม่แน่นอนอย่างนี้ คือ วันนี้ ที่ ๑ พรุ่งนี้ที่ ๑ ก็ดี. ภิกษุฉันวันหนึ่งในที่แห่งหนึ่งแล้ว ในวันที่ ๒ จะฉันในที่นั้น หรือในที่อื่น ไม่ควร. แต่โภชนะที่ตระกูลต่าง ๆ จัดไว้ในที่ต่าง ๆ กัน, ภิกษุฉันวันหนึ่งในที่แห่งหนึ่งแล้ว ในวันที่ ๒ จะฉันในที่อื่น ควรอยู่. ในมหาปัจจรีกล่าวว่า "ก็ภิกษุฉันหมดลำดับแล้วจะเริ่มตั้งต้นฉันไปใหม่ไม่ควร" ดังนี้. แม้ในคณะเดียวกัน ต่างคณะกัน บ้านเดียวกัน และต่างบ้านกัน ก็นัยนี้นั่นแล. ส่วนภัตตาหารใดที่ตระกูลเดียวจัด หรือตระกูลต่าง ๆ รวมกันจัดไว้ ขาดระยะไปในระหว่างเพราะไม่มีข้าวสารเป็นต้น, แม้ภัตตาหารนั้น ก็ไม่ควรฉัน.

ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "ก็ถ้าว่าตระกูลทั้งหลายตัดขาดว่า 'พวกเราจักไม่อาจให้' เมื่อเกิดน้ำใจงามขึ้น จึงเริ่มให้ใหม่, จะกลับฉันอีกวันหนึ่ง ๑ ครั้งก็ได้."

สองบทว่า **อนาปตฺติ คิลานสฺส** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุอาพาธผู้พักฉันอยู่.

บทว่า **คจฺฉนฺโต วา** มีความว่า ภิกษุใด เมื่อไปฉันวันหนึ่งในระหว่างทาง, และในที่ไปถึงแล้วฉันอีกวันหนึ่ง ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุนั้น. แม้ในภิกษุผู้มา ก็นัยนี้แล. จริงอยู่ภิกษุผู้ไปแล้วกลับมาย่อมได้เพื่อจะฉันในระหว่างทางวันหนึ่ง และในขากลับอีกวันหนึ่ง. เมื่อภิกษุคิดว่า "จักไป" ฉันแล้วออกไป แม่น้ำขึ้นเต็ม หรือว่ามีภัยคือโจรเป็นต้น, เธอกลับมาแล้วทราบว่าปลอดภัยแล้วไป ย่อมได้เพื่อจะฉันอีกวันหนึ่ง, คำทั้งหมดดังว่ามานี้ ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีเป็นต้น.

ข้อว่า **อุทฺทิสฺส ปญฺญตฺโต โหติ** มีความว่า เป็นของที่เขาจัดไว้จำเพาะ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายเท่านั้น.

บทว่า **น ยาวทตฺโถ** มีความว่า มิใช่เป็นของที่เขาจัดไว้เพียงพอแก่ความต้องการ คือ มีเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ. จะฉันโภชนะแม้เช่นนั้นเป็นนิตย์ก็ควร

หลายบทว่า **ปญฺจ โภชนานิ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถ** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติในของทุกชนิด เช่น ยาคู ของควรเคี้ยว และผลไม้น้อยใหญ่เป็นต้น, จริงอยู่ ภิกษุจะฉันโภชนะมียาคูเป็นต้นแม้เป็นนิตย์

ก็ควร. บทที่เหลืออตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เกิดขึ้นทางกาย ๑ ทางกายกับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

อาวาสถปิณฑสิกขาบทที่ ๑ จบ.

โภชนวรรค คณโภชนสิกขาบทที่ ๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๒ พึงทราบดังนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องพระเทวทัต]

บทว่า **ปริหีนลาภสกฺกาโร** มีความว่า ได้ยินว่า พระเทวทัตนั้น แนะนำให้พระเจาอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระราชาก็ดี สั่งนายขมังธนูไป (เพื่อปลงพระชนม์พระตถาคต) ก็ดี ทำโลหิตุปบาทก็ดี ได้เป็นผู้ลี้ลับปกปิด, แต่ในเวลาปล่อยช้างธนบาลบก์ไปในกลางวันแสก ๆ นั่นแล ได้เกิดเปิดเผยขึ้น.

คืออย่างไร ? คือ เพราะว่า เมื่อเกิดพูดกันขึ้นว่า " พระเทวทัตปล่อยช้างไป (เพื่อปลงพระชนม์พระตถาคต) " ก็ได้เป็นผู้ปรากฏชัดว่า " มิใช่แต่ปล่อยช้างอย่างเดียว แม้พระราชา พระเทวทัตก็ให้ปลงพระชนม์ ถึงพวกนายขมังธนูก็ส่งไป แม้ศิลาก็กลิ้ง, พระเทวทัตเป็นคนลามก. " และเมื่อมีผู้ถามว่า " พระเทวทัตได้ทำกรรมนี้ร่วมกับใคร ? " ชาวเมืองกล่าวว่า " กับพระเจ้าอชาตศัตรู. " ในลำดับนั้น ชาวเมืองก็ลุกฮือ ขึ้น พูดว่า " ไฉนหนอ ! พระราชาจึงเที่ยวสมคบโจรผู้เป็นเสี้ยนหนามต่อพระศาสนาเห็นปานนี้เล่า ? พระราชาทรงทราบความกำเริบของชาวเมือง จึงทรงขับไสไล่ส่งพระเทวทัตไปเสีย. และตั้งแต่นั้นมาก็ทรงตัดสำรับ ๕๐๐ สำรับแห่งพระเทวทัตนั้นเสีย. แม้ที่บำรุงพระเทวทัตนั้น ก็มิได้เสด็จไป, ถึงชาวบ้านพวกอื่นก็ไม่สำคัญของอะไร ๆ ที่จะพึงถวาย หรือพึงทำแก่พระเทวทัตนั้น. ด้วยเหตุนั้น พระธรรม

สังคาหกาจารย์ จึงกล่าวว่า " มีลาภและสักการะเสื่อมสิ้นแล้ว. "

ข้อว่า **กุเลสุ วิญฺญาเปตฺวา วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชติ** มีความว่า พระเทวทัตนั้น ดำริว่า " คณะของเราอย่าได้แตกกันเลย " เมื่อจะเลี้ยงบริษัท จึงได้พร้อมด้วยบริษัทเที่ยวขออาหารฉันอยู่ในตระกูลทั้งหลายอย่างนี้ว่า " ท่านจงถวายภัตแก่ภิกษุ ๑ รูป ท่านจงถวายแก่ภิกษุ ๒ รูป " ดังนี้.

คำว่า **จีวรํ ปริตฺตํ อุปฺปชฺชติ** มีความว่า ชาวบ้านทั้งหลายไม่ถวายจีวรแก่ภิกษุผู้ไม่รับภัตตาหาร; เพราะเหตุนั้น จีวรจึงเกิดขึ้นเล็กน้อย.

ข้อว่า **จีวรการเก ภิกฺขู ภตฺเตน นิมนฺเตนฺติ** มีความว่า พวกชาวบ้านเห็นภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวไปบิณฑบาต ในบ้าน แล้วทำจีวรให้เสร็จช้า จึงนิมนต์ด้วยความประสงค์บุญว่า " ภิกษุทั้งหลายจักยังจีวรให้สำเร็จเร็วแล้วใช้สอย ด้วยอาการอย่างนี้. "

บทว่า **นานาเวรชฺชเก** ได้แก่ ผู้มาจากรัฐต่าง ๆ คือ จากราช-อาณาจักรอื่น. ปาฐะว่า **นานาเวรญฺชเก** ก็มี. เนื้อความก็อย่างนี้เหมือนกัน.

[อรรถาธิบายว่าด้วยการฉันเป็นคณะ]

บทว่า **คณโภชเน** คือ ในเพราะการฉันของหมู่ (ในเพราะการฉันเป็นหมู่). ก็ในสิกขาบทนี้ ทรงประสงค์เอาภิกษุตั้งต้นแต่ ๔ รูปขึ้นไป ชื่อว่า คณะ (หมู่). พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงกำหนดจำนวนอย่างต่ำที่สุดทั้งหมดด้วยคำนั้นนั่นแล จึงตรัส **ยตฺถ**

จตฺตาโร ภิกฺขู ฯเปฯ เอตํ คณโภชนํ นาม ดังนี้.

ก็คณโภชนะนี้นั้น ย่อมเป็นไปโดยอาการ ๒ อย่าง คือ โดยการนิมนต์อย่าง ๑ โดยวิญญัติอย่าง ๑. ย่อมเป็นไปโดยการนิมนต์อย่างไร ? คือ ทายกเข้าไปหาภิกษุ ๔ รูป แล้วนิมนต์ระบุชื่อโภชนะทั้ง ๕ โดยไวพจน์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือโดยภาษาอื่น อย่างนี้ว่า " ท่านผู้เจริญ ! ผมนิมนต์ท่านด้วยข้าวสุก, ขอท่านจงถือเอาข้าวสุกของผม, จงหวัง จงตรวจดู จงรับเอา จงต้อนรับ ซึ่งข้าวสุกของผม ดังนี้. ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป รับนิมนต์รวมกันอย่างนี้ ไปพร้อมกันเพื่อฉันในวันนี้ หรือเพื่อฉันในวันพรุ่งนี้ ด้วยอำนาจแห่งเวลาที่เขากำหนดไว้ รับรวมกัน ฉันรวมกัน จัดเป็นคณโภชนะ, เป็นอาบัติแก่ภิกษุทั้งหมด.

ภิกษุทั้งหลายรับนิมนต์รวมกัน จะไปพร้อมกัน หรือต่างคนต่างไปก็ตาม, รับประเคนรวมกัน ต่างคนต่างฉัน ก็เป็นอาบัติเหมือนกัน. จริงอยู่ การรับประเคนนั่นแหละ เป็นประมาณในสิกขาบทนี้. ภิกษุทั้งหลายรับนิมนต์รวมกัน จะไปพร้อมกัน หรือไปต่างกันก็ตาม, รับประเคนต่าง กัน, จะฉันรวมกัน หรือฉันต่างกันก็ตาม ไม่เป็นอาบัติ.

ภิกษุทั้งหลายไปยังบริเวณ หรือวิหาร ๔ แห่ง รับนิมนต์ต่างกัน หรือบรรดาภิกษุผู้ยืนอยู่ในที่แห่งเดียวกันนั่นแหละ รับนิมนต์ต่างกันแม้อย่างนี้ คือ ลูกชายนิมนต์ ๑ รูป บิดานิมนต์ ๑ รูป จะไปพร้อมกัน หรือไปต่างกันก็ตาม, จะฉันพร้อมกัน หรือฉันต่างกันก็ตาม ถ้ารับประเคนรวมกัน จัดเป็นคณโภชนะ, เป็นอาบัติแก่ภิกษุทั้งหมด ย่อมเป็นไปโดยการนิมนต์อย่างนี้ก่อน.

ย่อมเป็นไปโดยวิญญัติอย่างไร ? คือ ภิกษุ ๔ รูป ยืน หรือนั่งอยู่ด้วยกัน เห็นอุบาสกแล้วออกปากขอว่า " ท่านจงถวายภัตตาหารแก่พวกเรา ทั้ง ๔ รูป " ดังนี้ ก็ดี ต่างคนต่างเห็นแล้วออกปากขอรวมกันหรือขอต่างกันอย่างนี้ว่า " ท่านจะถวายแก่เรา, ท่าจงถวายแก่เรา " ดังนี้ก็ดี จะไปพร้อมกัน หรือไปต่างกันก็ตาม, แม้รับประเคนภัตแล้วจะฉันร่วมกันหรือฉันต่างกันก็ตาม, ถ้ารับประเคนรวมกัน, จัดเป็นคณโภชนะ, เป็นอาบัติแก่ภิกษุทั้งหมด. ย่อมเป็นไปโดยวิญญัติอย่างนี้.

[ว่าด้วยสมัยที่ทรงอนุญาตให้ฉันคณโภชนะได้]

สองบทว่า **ปาทาปิ ผาลิตา** มีความว่า (เท้าทั้ง ๒) แตกโดยอาการที่เนื้อปรากฏในเห็นข้างหน้าหนังใหญ่ เพียงถูกทรายหรือกรวดกระทบ ก็ก่อให้เกิดทุกข์ขึ้น ไม่สามารถจะไปเที่ยวบิณฑบาตภายในบ้านได้. ในอาพาธเช่นนั้น ควรฉันได้ด้วยคิดว่า " เป็นคราวอาพาธ " (แต่) ไม่ควรทำให้เป็นกัปปิยะด้วยเลส.

สองบทว่า **จีวเร กริยมาเน** มีความว่า ในคราวที่พวกภิกษุได้ผ้าและด้ายแล้วกระทำจีวร. แท้จริง ชื่อว่า จีวรการสมัย แผนกหนึ่งไม่มี. เพราะเหตุนั้น ภิกษุใดกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งที่ควรทำในจีวรนั้น สมดังที่ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า " ชั้นที่สุดภิกษุผู้ร้อยเข็ม (ผู้สนเข็ม) " ดังนี้ก็มี, ภิกษุนั้นควรฉันได้ด้วยคิดว่า " เป็นจีวรการสมัย. "

ส่วนในกุรุนทีท่านกล่าวไว้โดยพิสดารทีเดียวว่า " ภิกษุใด กะจีวร ตัดจีวร ด้นด้ายเนา ทาบผ้าเพาะ เย็บล้มตะเข็บ ติดผ้าดาม

ตัดอนุวาต ฟั่นด้าย ปั่นด้าย เย็บสอยตะเข็บในจีวรนั้น กรอด้าย ม้วนด้าย (ควบด้าย) ลับมีดเล็ก ทำเครื่องปั่นด้าย, ภิกษุแม้ทั้งหมดนี้ ท่านเรียกว่า ' ทำจีวรทั้งนั้น, แต่ภิกษุใดนั่งใกล้ ๆ กล่าวชาดกก็ดี ธรรมบทก็ดี, ภิกษุนี้ไม่ใช่ผู้ทำจีวร, ยกเว้นภิกษุนี้เสีย ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุที่เหลือ เพราะคณโภชนะ. "

บทว่า **อทฺธานโยชนํ** ได้แก่ ผู้ประสงค์จะเดินทางไกลแม้ประมาณเท่านี้. ก็ภิกษุใดประสงค์จะเดินทางไกล, ในภิกษุนั้น ไม่มีถ้อยคำที่จะต้องกล่าวเลย.

บทว่า **คจฺฉนฺเตน** มีความว่า ภิกษุผู้เดินทางไกล จะฉันแม้ในที่คาวุตหนึ่งภายในกึ่งโยชน์ ก็ควร.

สองบทว่า คเตน ภุญฺชิตพฺพํ คือ ผู้ไปแล้ว พึงฉันได้วันหนึ่ง. แม้ในเวลาโดยสารเรือไป ก็นัยนี้นั่นแล. ส่วนความแปลกกันดังต่อไปนี้ :- ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " ภิกษุผู้โดยสารเรือไป แม้ถึงที่อันตนปรารถนาแล้ว พึงฉันได้ตลอดเวลาที่ตนยังไม่ขึ้น (จากเรือ). "

กำหนดว่า **จตุตฺเถ อาคเต** นี้ เป็นกำหนดอย่างต่ำที่สุด. แม้เมื่อภิกษุรูปที่ ๔ มา ภิกษุทั้งหลายไม่พอเลี้ยงกันในสมัยใด, สมัยนั้นจัดเป็นคราวประชุมใหญ่ได้. ก็ในคราวที่ภิกษุประชุมกันตั้ง ๑๐๐ รูป หรือ ๑,๐๐๐ รูป ไม่มีคำที่จะต้องกล่าวเลย, เพราะฉะนั้น ในกาลเช่นนั้นภิกษุพึงอธิษฐานว่า " เป็นคราวประชุมใหญ่ " แล้วฉันเถิด.

คำว่า **โย โกจิ ปริพฺพาชกสมาปนฺโน** ได้แก่ บรรดาพวกสหธรรมิกก็ดี พวกเดียรถีย์ก็ดี นักบวชพวกใดพวกหนึ่ง, ก็เมื่ออันกบวช

มีสหธรรมิกเป็นต้นเหล่านี้ รูปใดรูปหนึ่งทำภัตตาหารแล้ว ภิกษุพึงอธิษฐานว่า "เป็นคราวภัตของสมณะ" แล้วฉันเถิด.

สองบทว่า **อนาปตฺติ สมเย** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติในสมัยทั้ง ๗ สมัยใดสมัยหนึ่ง.

คำว่า **เทฺว ตโย เอกโต** มีความว่า แม้ภิกษุเหล่าใดยินดีการนิมนต์ที่ไม่สมควร รับรวมกัน ๒ รูป หรือ ๒ รูป แล้วฉัน, ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุพวกนั้น.

[ว่าด้วยจตุตถะ ๕ หมวดมีอนิมันติตจตุตถะเป็นต้น]

ในคำว่า **เทฺว ตโย เอกโต** นั้น บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยด้วยอำนาจจตุกกะ ๕ หมวด คือ **อนิมันติตจตุตถะ** (มีภิกษุไม่ได้นิมนต์เป็นที่ ๔) ๑ **ปิณฑปาติกจตุตถะ** (มีภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตรเป็นที่ ๔) ๑ **อนุปสัมปันนจตุกถะ** (มีอนุปสัมบันเป็นที่ ๔) ๑ **ปัตตจตุตถะ** (มีบาตรเป็นที่ ๔) ๑ **คิลานจตุตถะ** (มีภิกษุอาพาธเป็นที่ ๔) ๑.

คืออย่างไร ? คือ คนบางคนในโลกนี้ นิมนต์ภิกษุ ๔ รูปว่า "นิมนต์ท่านรับภัต (ข้าวสวย)." ในภิกษุ ๔ รูปนั้น ไป ๓ รูป, ไม่ไป ๑ รูป อุบาสกถามว่า " ท่านขอรับ ! พระเถระรูปหนึ่งไปไหน ?" ภิกษุตอบว่า "ไม่มา อุบาสก !" อุบาสกนั้นนิมนต์ภิกษุอื่นบารูปซึ่งมาถึงเข้าในขณะนั้น ให้เข้านั่งร่วมว่า "นิมนต์ท่านมาเถิด ขอรับ !" แล้วถวายภัตแก่ภิกษุทั้ง ๔ รูป. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุแม้ทั้งหมด. เพราะเหตุไร ? เพราะภิกษุคณปรกะ (รูปที่ครบคณะ) เขาไม่ได้นิมนต์. จริงอยู่ ในภิกษุ ๔ รูปนั้น ภิกษุ ๓ รูปเท่านั้นเขานิมนต์ ได้รับ

ประเคนแล้ว, คณะยังไม่ครบด้วยภิกษุ ๓ รูปนั้น, และรูปที่ครบคณะ เขาไม่ได้นิมนต์, คณะจึงแยกเพราะภิกษุนั้น, ภิกขุจตุตถะดังว่ามานี้ ชื่อว่า อนิมันติตจตุตถะ.

พึงทราบวินิจฉัยในปิณฑปาติกจตุตถะ :- ในเวลานิมนต์ มีภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง, เธอจึงไม่รับ. แต่ในเวลาจะไป เมื่อพวกภิกษุรับนิมนต์กล่าวว่า " นิมนต์ท่านมาเถิด ขอรับ ! " แล้วพาเอาภิกษุนั้นแม้ผู้ไม่ไป เพราะไม่ได้รับนิมนต์ ไปด้วยกล่าวว่า " มาเถิดท่านจักได้ภิกษา. " ภิกษุนั้นทำคณะนั้นให้แยกกัน. เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุทั้งหมด.

พึงทราบวินิจฉัยในอนุปสัมปันนจตุตถะ :- พวกภิกษุรับนิมนต์พร้อมกับสามเณร. แม้สามเณรนั้น ก็ทำคณะให้แยกกันได้.

พึงทราบวินิจฉัยในปัตตจตุตถะ :- ภิกษุรูปหนึ่งไม่ไปเอง ส่งบาตรไป. แม้ด้วยอาการอย่างนี้ คณะก็แยก. เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุทุกรูป.

พึงทราบวินิจฉัยในคิลานจตุตถะ :- พวกภิกษุรับนิมนต์รวมกับภิกษุอาพาธ. ในภิกษุ ๔ รูปนั้น ภิกษุอาพาธเท่านั้นไม่เป็นอาบัติ แต่เธอเป็นคณปูรกะของภิกษุนอกนี้ได้, คณะจึงไม่แยกเพราะภิกษุอาพาธเลย. เพราะฉะนั้น จึงเป็นอาบัติแก่ภิกษุเหล่านั้นแท้. แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวไว้ โดยไม่แปลกกันว่า " ภิกษุอาพาธได้สมัย (คราวอาพาธ) จึงพ้นไปได้ด้วยตนเองเท่านั้น, ทำให้เป็นอาบัติแก่

ภิกษุที่เหลือ เพราะเป็นคณปูรกะ." เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาพึงทราบจตุกกะด้วยอำนาจแม้แห่งภิกษุผู้ได้จีวรทานสมัยเป็นต้น.

ก็ถ้าว่า ภิกษุผู้ฉลาดรูปหนึ่งในภิกษุ ๔ รูป แม้ผู้รับนิมนต์แล้วไป กล่าวว่า "ผมจักแยกคณะของพวกท่าน, ขอพวกท่านจงรับการนิมนต์" เมื่อพวกชาวบ้านจะรับบาตรเพื่อประโยชน์แก่ภัต ในที่สุดแห่งยาคูและของควรเคี้ยว ไม่ให้ (บาตร) กล่าวว่า "พวกท่านให้ภิกษุเหล่านี้ฉัน แล้วส่งกลับไปก่อน, อาตมาทำอนุโมทนาแล้วจักไปตามหลัง" แล้วนั่งอยู่, ครั้นภิกษุเหล่านั้นฉันเสร็จแล้วไป, เมื่ออุบาสกกล่าวว่า โปรดให้บาตรเถิด ขอรับ !" แล้วรับบาตรไปถวายภัตฉันเสร็จทำอนุโมทนาแล้วจึงไป, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุทุกรูป.

จริงอยู่ ความผิดสังเกตในคณโภชนะ ย่อมไม่มีด้วยอำนาจแห่งโภชนะ ๕ อย่างเลย. พวกภิกษุรับนิมนต์ด้วยข้าวสุก แม้รับขนมกุมมาส ก็ต้องอาบัติ. และโภชนะเหล่านั้นภิกษุเหล่านั้นไม่ได้รับรวมกัน. แต่มีความผิดสังเกตด้วยอาหารวัตถุมียาคูเป็นต้น, ยาคูเป็นต้นเหล่านั้นภิกษุเหล่านั้นรับรวมกันได้แล. ภิกษุผู้ฉลาดรูปหนึ่ง ย่อมทำไม่ให้เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุเหล่าอื่น ด้วยประการอย่างนี้.

[ว่าด้วยวิธีนิมนต์พระรับภิกษา]

เพราะฉะนั้น ถ้าตนบางคนถูกผู้ประสงค์จะทำสังฆภัต วานไปเพื่อต้องการให้นิมนต์ (พระ) มายังวิหาร ไม่กล่าวว่า "ท่านขอรับ ! พรุ่งนี้นิมนต์รับภิกษาในเรือนของพวกกระผม" กล่าวว่า "นิมนต์ท่านรับภัต" ก็ดี ว่า "นิมนต์ท่านรับสังฆภัต" ก็ดี ว่า "ขอสงฆ์

จงรับภัต " ก็ดี, พระภัตตุทเทสก์พึงเป็นผู้ฉลาด. พึงเปลื้องพวกภิกษุผู้รับนิมนต์จากคณโภชน์, พึงเปลื้องภิกษุพวกถือปิณฑิปาติกธุดงค์จากความแตกต่างแห่งธุดงค์.

คืออย่างไร ? คือ พระภัตตุทเทสก์พึงกล่าวอย่างนี้ก่อนว่า " พรุ่งนี้ไม่อาจ (รับ) อุบาสก ! " เมื่ออุบาสกกล่าวว่า " ปะรืนนี้ ขอรับ ! " พึงกล่าวว่า " ปะรืนนี้ก็ไม่อาจ (รับได้) " อุบาสกเลื่อนไปอย่างนี้แม้จนถึงกึ่งเดือน พระภัตตุทเทสก์พึงพูดอีกว่า " ท่านพูดอะไร ? " ถ้าแม้นอุบาสกพูดย้ำอีกว่า " นิมนต์ท่านรับสังฆภัต, " ลำดับนั้น พระภัต-ตุทเทสก์พึงทำไขว้เขวไปอย่างนี้ว่า " อุบาสก ! จงทำดอกไม้นี้ จงทำหญ้านี้ ให้เป็นกัปปิยะก่อน " แล้วย้อนถามอีกว่า " ท่านพูดอะไร ? " ถ้าแม้นเขายังพูดซ้ำแม้อย่างนั่นแหละ, พึงกล่าวว่า " ผู้มีอายุ ! ท่านจักไม่ได้พระมหาเถระ ผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร, ท่านจักได้พวกสามเณร. " และเมื่อเขาถามว่า " ท่านขอรับ ! พวกคนในบ้านโน้นและบ้านโน้น นิมนต์ให้พระคุณเจ้าผู้เจริญฉัน มิใช่หรือ ? ผมจะไม่ได้เพราะเหตุไร ? " พึงกล่าวว่า " พวกเขารู้จักนิมนต์, (ส่วน) ท่านไม่รู้จักนิมนต์. " เขาถามว่า " ท่านขอรับ ! พวกเขานิมนต์อย่างไร ? พึงกล่าวว่า " พวกเขากล่าวอย่างนี้ว่า นิมนต์รับ ภิกษาของพวกกระผมขอรับ ! " ถ้าแม้นเขากล่าวเหมือนอย่างที่พูดนั้นแล, การนิมนต์นั้นสมควร.

ถ้าเขายังกล่าวซ้ำอีกว่า " นิมนต์รับภัต " พึงกล่าวว่า " ผู้มีอายุ ! คราวนี้ท่านจักไม่ได้ภิกษุมาก, จักได้เพียง ๓ รูปเท่านั้น. " ถ้าเขาถามว่า " ท่านขอรับ ! พวกชาวบ้านในบ้านโน้นและบ้านโน้น นิมนต์ภิกษุสงฆ์

ทั้งหมดให้ฉันมิใช่หรือ ? ผมจะไม่ได้เพราะเหตุไรเล่า ? " พึงกล่าวว่า " ท่านไม่รู้จักนิมนต์. " ถ้าเขาถามว่า " ท่านขอรับ ! พวกเขานิมนต์อย่างไร พึงกล่าวว่า " พวกเขากล่าวอย่างนี้ว่า " ท่านขอรับ ! นิมนต์รับภิกษาของพวกกระผม. " ถ้าแม้นเขากล่าวเหมือนอย่างที่พูดนั้นนั่นแหละ, การนิมนต์นั่นสมควร.

ถ้าเขาพูดว่า " ภัตรเท่านั้น แม้อีก. ทีนั้น พระภัตตุทเทสก์พึงกล่าวว่า " ไปเสียเถิดท่าน, พวกเราไม่มีความต้องการด้วยภัตของท่าน, บ้านนี้เป็นที่เที่ยวไปบิณฑบาตประจำของพวกเรา, พวกเราจักเที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านนี้. เขากล่าวว่า " นิมนต์ท่านเที่ยวไปยังบ้านนั้นเถิด ขอรับ ! " แล้วกลับมา ชาวบ้านถามว่า " ผู้เจริญ ! ท่านได้พระแล้วหรือ ? " เขาพูดว่า " ในเรื่องนิมนต์นี้ มีคำจะต้องพูดมาก, จะมีประโยชน์อะไร ด้วยคำพูดที่จะพึงกล่าวให้มากนี้. พระเถระทั้งหลายพูดว่า ' พวกเราจักเที่ยวไปบิณฑบาตพรุ่งนี้, คราวนี้พวกท่านอย่าประมาท. "

ในวันรุ่งขึ้น พระสังฆเถระพึงบอกภิกษุทั้งหลาย ผู้ทำเจติยวัตรแล้วยืนอยู่ว่า " คุณ ! ที่บ้านใกล้มีสังฆภัต, แต่คนไม่ฉลาดได้ไปแล้ว, ไปเถิด พวกเราจักเที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านใกล้. " พวกภิกษุพึงทำตามคำของพระเถระ ไม่พึงเป็นผู้ว่ายาก, พึงเที่ยวไปบิณฑบาตอยู่ยืนที่ประตูบ้านเลย. เมื่อชาวบ้านเหล่านั้นรับบาตรนิมนต์ให้นั่งฉัน พึงฉันเถิด. ถ้าเขาจัดวางภัตไว้ที่หอฉันแล้ว เที่ยวไปบอกในถนน

ว่า " นิมนต์รับภัตที่หอฉัน ขอรับ ! " ไม่สมควร. แต่ถ้าเขาถือเอาภัตไปในที่นั้น ๆ เรียนว่า " นิมนต์รับภัตเถิด " หรือรีบนำไปยังวิหารทีเดียว วางไว้ในที่อันสมควร แล้วถวายแก่พวกภิกษุผู้มาถึงแล้ว ๆ, ภิกษานี้ ชื่อว่าภิกษาที่เขานำมาจำเพาะ ย่อมสมควร.

แต่ถ้าเขาเตรียมทานไว้ที่โรงครัว แล้วเที่ยวไปยังบริเวณนั้น ๆ เรียนว่า " นิมนต์รับภัตที่โรงครัว " ไม่สมควร. แต่พวกชาวบ้านใด พอเห็นพวกภิกษุผู้เข้าไปบิณฑบาต ก็ช่วยกันกวาดหอฉัน นิมนต์ให้นั่งฉัน ที่หอฉันนั้น, ไม่พึงปฏิเสธชนเหล่านั้น. แต่ชนเหล่าใด เห็นพวกภิกษุผู้ไม่ได้ภิกษาในบ้าน กำลังออกจากบ้านไป เรียนว่า " นิมนต์รับภัตเถิด ขอรับ ! " ไม่พึงปฏิเสธคนเหล่านั้น. หรือว่า ไม่พึงกลับถ้าพวกเขาพูดว่า " นิมนต์กลับเถิด ขอรับ ! ขอนิมนต์รับภัต " จะกลับไปในบทที่เขากล่าวว่า " นิมนต์กลับเถิด " ก็ได้.

ชาวบ้านกล่าวว่า " นิมนต์กลับเถิดขอรับ ! " ภัตในเรือนทำเสร็จแล้ว, ภัตในบ้านทำเสร็จแล้ว. " จะกลับไปด้วยคิดว่า " ภัตในเรือนและในบ้าน ย่อมมีเพื่อใครคนใดคนหนึ่งก็ได้ " สมควรอยู่. เขากล่าวให้สัมพันธ์กันด้วยคำว่า " นิมนต์กลับไปรับภัตเถิด " ดังนี้ จะกลับไปไม่ควร. แม้ในคำที่ชาวบ้านเห็นพวกภิกษุผู้กำลังออกจากโรงฉันไปเพื่อเที่ยวบิณฑบาต แล้วกล่าวว่า " นิมนต์นั่งเถิด ขอรับ ! ขอนิมนต์รับภัต " ดังนี้ ก็นัยนี้นั่นแล.

ภัตประจำ เรียกว่า นิตยภัต. ชาวบ้านพูดว่า " นิมนต์รับนิตยภัต " จะรับร่วมกันมากรูป ก็ควร. แม้ในสลากภัตเป็นต้น ก็นัยนี้

นั่นแล. บทที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

คณโภชนสิกขาบทที่ ๒ จบ.

โภชนวรรค ปรัมปรโภชนสิกขาบทที่ ๓

ในสิกขาบทที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องปรัมปรโภชนะ]

คำว่า **น โข อิทํ โอรกํ ภวิสฺสติ ยถา อเม มนุสฺสา สกฺกจฺจํ ภตฺตํ กโรนฺติ** มีความว่า มนุษย์พวกนี้ทำภัตตาหารโดยเคารพโดยทำนองที่เป็นเหตุให้พระศาสนานี้ หรือทานในพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขนี้ ปรากฏชัด จักไม่เป็นทานต่ำต้อยเลย คือจักไม่เป็นกุศลเล็กน้อยเลวทรามเลย.

คำว่า **กิร** ในบทที่ว่า **กิรปติโก** นี้ เป็นชื่อของกุลบุตรนั้น. ก็กุลบุตรนั้นเขาเรียกว่า กิรปติกะ เพราะอรรถว่าเป็นอธิบดี (เป็นใหญ่). ได้ยินว่า เขาเป็นใหญ่ เป็นอธิบดี ให้ค่าจ้างใช้กรรมกรทำงานโดยกำหนดเป็นรายเดือน ฤดู และปี. กรรมกรผู้ยากจนนั้น กล่าวคำว่า **พทรา ปฏิยตฺตา** นี้ ด้วยอำนาจโวหารของชาวโลก.

บทว่า **พทรมิสฺสเกน** คือ ปรุงด้วยผลพุทรา.

สองบทว่า **อุสฺสุเร อาหรียิตฺถ** คือ ทายกนำบิณฑบาตมาถวายสายไป. การวิกัปนี้ว่า " ข้าพเจ้าให้ภัตตาหารที่หวังจะได้ ของข้าพเจ้าแก่ท่านผู้มีชื่อนี้ " ชื่อว่า การวิกัปภัตตาหาร. การวิกัปภัตตาหารควรทั้งต่อหน้าทั้งลับหลัง. เห็น (ภิกษุ) ต่อหน้าพึงกล่าวว่า " ผมวิกัปแก่ท่าน " แล้วฉันเถิด. ไม่เห็น พึงกล่าวว่า " ข้าพเจ้าวิกัปแก่สหธรรมิก ๕ ผู้มีชื่อนี้ " แล้วฉันเถิด. แต่ในอรรถกถาทั้งหลายมีมหาปัจจรีเป็นต้น ท่านกล่าวไว้แต่วิกัปลับหลังเท่านั้น. ก็เพราะการวิกัป

ภัตตาหารนี้นั้น ทรงสงเคราะห์ด้วยวินัยกรรม; ฉะนั้น จึงไม่ควรวิกัปแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า. จริงอยู่ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งในพระคันธกุฎีก็ดี ประทับนั่งในท่ามกลางสงฆ์ก็ดี กรรมนั้น ๆ ที่สงฆ์รวมภิกษุครบคณะแล้วทำ เป็นอันกระทำดีแล้วแล. พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงนำให้เสียกรรม ไม่ทรงทำให้กรรมสมบูรณ์. ไม่ทรงทำให้เสียกรรม เพราะพระองค์มีความเป็นใหญ่โดยธรรม, ไม่ทรงทำให้กรรมสมบูรณ์ ก็เพราะพระองค์มิได้เป็นคณะปูรกะ (ผู้ทำคณะให้ครบจำนวน).

คำว่า **เทฺว ตโย นิมนฺเต เอกโต ภุญฺชติ** มีความว่า บรรจุ คือ รวมนิมันตนภัต ๒-๓ ที่ลงในบาตรใบเดียว คือ ทำให้เป็นอันเดียวกันแล้วฉัน. ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "ตระกูล ๒-๓ ตระกูล นิมนต์ภิกษุให้นั่งในที่แห่งเดียว แล้วนำ (ภัตตาหาร) มาจากที่นี้และที่นั่น แล้วเทข้าวสวย แกงและกับข้าวลงไป, ภัตเป็นของสำรวมเป็นอันเดียวกัน, ไม่เป็นอาบัติในภัตสำรวมนี้.

ก็ถ้าว่า นิมันตนภัตครั้งแรกอยู่ข้างล่าง นิมันตนภัตทีหลังอยู่ข้างบน, เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ฉันนิมันตนภัตทีหลังนั้นตั้งแต่ข้างบนลงไป. แต่ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ฉันโดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง จำเดิมตั้งแต่เวลาที่เธอเอามือล้วงลงไปภายใน แล้วควักคำข้าวแม้คำหนึ่งจากนิมันตนภัตครั้งแรก ขึ้นมาฉันแล้ว. ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "แม้ถ้าว่า ตระกูลทั้งหลายราดนมสด หรือรสลงไปในภัตนั้น, ภัตที่ถูกนมสดและรสใดราดทับ มีรสเป็นอันเดียวกันกับนมสด และรส

นั้น. ไม่เป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้ฉันตั้งแต่ยอดลงไป.

แก็ในมหาอรรถกถากล่าวว่า " ภิกษุได้ขีรภัต (ภัตเจือนมสด) หรือรสภัต (ภัตมีรสแกง) นั่งแล้ว แม้ชาวบ้านพวกอื่นเทขีรภัต หรือรสภัต (อื่น) ลงไปบนขีรภัตและรสภัตนั้นนั่นแหละ (อีก), ไม่เป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้ดื่มนมสดหรือรส, แต่ภิกษุผู้กำลังฉันอยู่ จะเปิบชิ้นเนื้อหรือก้อนข้าวที่ได้ก่อนเข้าปาก แล้วฉันตั้งแต่ยอดลงไป ควรอยู่, แม้ในข้างปายาสเจือเนยใส ก็นัยนี้เหมือนกัน. "

ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถาว่า " อุบาสกผู้ใหญ่นิมนต์ภิกษุไว้, เมื่อภิกษุไปสู่ตระกูลแล้ว อุบาสกก็ดี อันโตนมีบุตรภรรยาและ พี่น้องชายพี่น้องหญิงของอุบาสกนั้นก็ดี นำเอาภัตส่วนของตน ๆ มาใส่ในบาตร, เป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้ไม่ฉันภัตส่วนที่อุบาสกถวายก่อน ฉันส่วนที่ได้ทีหลัง. " ในอรรถกถากุรุนทีกล่าวว่า " ควร. " ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " ถ้าพวกเขาแยกกันหุงต้ม, นำมาถวายจากภัตที่หุงต้มเพื่อตน ๆ, บรรดาภัตเหล่านั้น เป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้ฉันภัตที่เขานำมาทีหลังก่อน, แต่ถ้าพวกเขาทั้งหมดหุงต้มรวมกัน, ไม่เป็นปรัมปรโภชนะ. "

อุบาสกผู้ใหญ่นิมนต์ภิกษุให้นั่งคอย. ชาวบ้านอื่นจะรับเอาบาตร, ภิกษุอย่าพึงให้. เขาถามว่า " ทำไม ขอรับ ! ท่านจึงไม่ให้ ? " พึงกล่าวว่า " อุบาสก ! ท่านนิมนต์พวกเราไว้มิใช่หรือ ? " เขากล่าวว่า " ช่างเถอะ ขอรับ ! นิมนต์ท่านฉันของที่ท่านได้แล้ว ๆ เถิด. " จะฉันก็ควร. ในกุรุนทีกล่าวว่า " เมื่อคนอื่นนำภัตมาถวาย

ภิกษุแม้บอกกล่าวแล้วฉัน ก็ควร. พวกชาวบ้านทั้งหมดอยากฟังธรรม จึงนิมนต์ภิกษุผู้ทำอนุโมทนาแล้วจะไปว่า " ท่านขอรับ ! แม้พรุ่งนี้ ก็นิมนต์ท่านมาอีก. " ในวันรุ่งขึ้น ภิกษุจะมาฉันภัตที่ได้แล้ว ๆ ควรอยู่. เพราะเหตุไร ? เพราะชาวบ้านทั้งหมดนิมนต์ไว้.

ภิกษุรูปหนึ่งไปเที่ยวบิณฑบาตได้ภัตตาหารมา. อุบาสกอื่นนิมนต์ ภิกษุรูปนั้นให้นั่งคอยอยู่ในเรือน และภัตยังไม่เสร็จก่อน. ถ้าภิกษุนั้น ฉันภัตที่ตนเที่ยวบิณฑบาตได้มา เป็นอาบัติ. เมื่อเธอไม่ฉัน นั่งคอย อุบาสกถามว่า " ทำไร ขอรับ ! ท่านจึงไม่ฉัน ? " เธอกล่าวว่า " เพราะท่านนิมนต์ไว้ " แล้วเขาเรียนว่า " นิมนต์ท่านฉันภัตที่ท่าน ได้แล้ว ๆ เถิด ขอรับ ! " ดังนี้ จะฉันก็ได้.

สองบทว่า **สกเลน คาเมน** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ ผู้อันชาวบ้านทั้งมวล รวมกันนิมนต์ไว้เท่านั้น ซึ่งฉันอยู่ในที่แห่งหนึ่ง แห่งใด. แม้ในหมู่คณะ ก็นัยนี้นั่นแล.

คำว่า **นิมนฺติยมาโน ภิกฺขํ คณฺหิสฺสามีติ ภณติ** มีความว่า ภิกษุผู้ถูกเขานิมนต์ว่า " นิมนต์ท่านรับภัตตาหาร กล่าวว่า ' รูปไม่มีความต้องการภัตของท่าน, รูปจักรับภิกษาฯ. " ในคำว่า **ภตฺตํ ฯ เป ฯ วทติ** นี้ พระมหาปทุมเถระกล่าวว่า " ภิกษุผู้กล่าว อย่างนี้ อาจเพื่อจะทำไม่ให้เป็นนิมันตนภัตในสิกขาบทนี้ได้, แต่ได้ ทำโอกาสเพื่อประโยชน์แก่การฉัน; เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงไม่พ้น จากคณโภชนะ และไม่พ้นจากจาริตตสิกขาบท. " พระมหาสุมนเถระ กล่าวว่า " ภิกษุอาจจะทำให้ไม่เป็นนิมันตนภัตโดยส่วนใด, ไม่เป็น

คณโภชนะ ไม่เป็นจาริตตะ โดยส่วนนั้น." คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เกิดขึ้น ทางกายและวาจา ๑ ทางกายวาจาและจิต ๑ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา, จริงอยู่ ในกิริยาและอกิริยานี้ การฉันเป็นกิริยา การไม่วิกัปเป็นอกิริยา เป็นโนวัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ปรัมปรโภชนสิกขาบทที่ ๓ จบ.

กาณมาตาสิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องมาดาของนางกาณา]

บทว่า **กาณมาตา** คือ มารดาของนางกาณา. ได้ยินว่า นางกาณานั้น เป็นธิดารูปงามน่าชมของนางผู้เป็นมารดานั้น. อธิบายว่า " ชนพวกใด ๆ เห็นนาง, ชนพวกนั้น ๆ กลายเป็นคนบอด เพราะความกำหนัด คือ เป็นผู้มืดเพราะราคะ. " เพราะเหตุนั้น นางจึงได้เป็นผู้ปรากฏชื่อว่า **กาณา** เพราะกระทำชนเหล่านั้นให้เป็นผู้บอด. แม้มารดาของนาง ก็พลอยปรากฏชื่อว่า **กาณมาตา** ด้วยสามารถแห่งนาง.

บทว่า **อาคตํ** คือ **อาคมนํ** แปลว่า การมา.

บทว่า **กิสฺมึ วิย** แปลว่า ดูกระไรอยู่. อธิบายว่า " ดูเป็นที่น่ากระดากอาย "

สองบทว่า **ริตฺตหตฺถํ คนฺตุํ** ได้แก่ ในการไปคราวนี้ มีมือทั้ง ๒ เปล่า (เพราะเหตุนั้น) การไปคราวนี้นั้น จึงชื่อว่า มีมือเปล่า. มีอธิบายว่า " การไปมือเปล่านั้น ดูทีเป็นการไปที่น่ากระดากอาย. "

สองบทว่า **ปริกฺขยํ อคมาสิ** มีความว่า อุบาสิกาผู้อริยสาวิกาเห็นภิกษุทั้งหลายแล้ว ไม่อาจที่จะไม่ถวายของที่อยู่; เพราะเหตุนั้น อุบาสิกาจึงได้สั่งให้ถวายจนขนมทั้งหมดได้ถึงความหมดสิ้นไป.

ในคำว่า **ธมฺมิยา กถาย** นี้ มีวินิจฉัยว่า แม้นางกาณา

ฟังธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง เพื่อประโยชน์แก่มารดา ก็ได้เป็นโสดาบันในเวลาจบเทศนา.

สองบทว่า **อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ** มีความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอุฏฐาการจากอาสนะแล้วเสด็จไป. บุรุษแม้นั้นได้สดับว่า " ได้ยินว่า พระศาสดาได้เสด็จไปบ้านของมารดานางกาณา " จึงนำนางกาณามาตั้งไว้ในตำแหน่งตามปรกติเดิม. แต่พอเมื่อเรื่องนี้เกิดขึ้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้ายังมิได้บัญญัติสิกขาบทเลย เรื่องเสบียงทางก็ได้เกิดขึ้น. ก็เพราะเหตุนั้น เพื่อแสดงเรื่องนี้ติดต่อกันไปเลย พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลาย จึงได้กล่าวคำว่า **เตน โข ปน สมเยน** เป็นต้น. และอุบาสกแม้นั้น ก็ได้สั่งให้ถวายของทั้งหมดเหมือนกัน เพราะตนเป็นอริยสาวก. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ จึงได้กล่าวคำว่า **ปริกฺขยํ อคมาสิ.**

สองบทว่า **ยงฺกิญฺจิ ปหิณกตฺถาย** มีความว่า อาหารวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งมีขนมต้ม[๑] และขนมคลุกน้ำอ้อยเป็นต้น ที่มีรสดีเลิศอันเขาจัดเตรียมไว้ เพื่อต้องการเป็นของกำนัล ถึงการนับว่า " ขนม " ทั้งนั้น ในสิกขาบทนี้.

สองบทว่า **ยงฺกิญฺจิ ปาเถยฺยตฺถาย** มีความว่า อาหารวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง มีสัตตุก้อน สัตตุผง งา และข้าวสารเป็นต้นทั้งหมด ที่พวกคนจะเดินทางจัดเตรียมไว้ เพื่อต้องการเป็นเสบียงในระหว่าง

๑. ชาวอินเดียเรียกว่าขนมชนิดโมทกะนี้ว่า " ลัฑฑู " นัยว่า ทำจากแป้ง แล้วทอดด้วยน้ำมันพืช คือ ทำเป็นก้อนกลม ๆ ข้างในใส่น้ำอ้อยหรือน้ำตาลเหมือนขนมต้มของไทยเรา. ผู้ชำระ.

ทาง ถึงการนับว่า " สัตตุผง " ทั้งนั้น ในสิกขาบทนี้.

สองบทว่า **ตโต เจ อุตฺตรึ** มีความว่า ถ้าภิกษุรับเอาบาตรที่ ๓ ให้พูนขึ้นมา (ให้เป็นยอดขึ้นมาดุจสถูป) เป็นปาจิตตีย์ ด้วยการนับขนม.

สองบทว่า **ทฺวตฺติปตฺตปูเร ปฏิคฺคเหตฺวา** ได้แก่ รับบาตรเต็มเสมอรอยข้างล่างขอบปากบาตร.

ในคำว่า **อมุตฺร มยา ทฺวิตฺติปตฺตปูรา** นี้ มีวินิจฉัยว่า ถ้าว่าภิกษุรับเต็ม ๓ บาตรแล้ว พึงบอกว่า " ณ สถานที่โน้น ผมรับเต็ม ๒ บาตรแล้ว, ท่านพึงรับบาตรเดียว. " แม้ภิกษุผู้มาทีหลังนั้น เห็นภิกษุอื่นแล้วก็พึงบอกว่า " ภิกษุผู้มาถึงก่อนรับเต็ม ๒ บาตรแล้ว, ผมรับเต็มบาตรหนึ่ง, ท่านอย่ารับ. " แม้ในการที่ภิกษุผู้รับก่อนบาตรหนึ่งแล้ว บอกกันต่อ ๆ ไป ก็นัยนี้นั่นแล. ส่วนภิกษุผู้รับเอง ครบ ๓ บาตรแล้ว เห็นภิกษุอื่นพึงบอกว่า " ท่านอย่ารับเลยที่บ้านนี้ " ดังนี้.

สองบทว่า **ปฏิกฺกมนํ นีหริตฺวา** คือ นำไปสู่โรงฉัน, ก็ภิกษุผู้จะไปยังโรงฉัน อย่าไถลไปศาลาร้าง. พึงไปในสถานที่ที่ภิกษุสงฆ์จำนวนมากนั่งอยู่. แต่ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " โรงฉันใดที่อยู่ใกล้กับสถานที่ตนได้บิณฑบาตมา พึงไปที่โรงฉันนั้น, จะไปในโรงฉันอื่นด้วยประสงค์ว่า ' เราจักถวายแก่ภิกษุผู้เคยเห็นกัน เคยพบกัน หรือผู้ร่วมนิกายเดียวกันของตน ' ย่อมไม่ได้, แต่ถ้าว่า โรงฉันนั้นเป็นสถานที่เธอนั่งเป็นประจำ แม้ไกลก็ควรไป. "

บทว่า **สํวิภชิตพฺพํ** มีความว่า ถ้าภิกษุรับเต็ม ๓ บาตรแล้ว พึงเหลือไว้เพื่อตนเองบาตรหนึ่ง แล้วถวายเต็ม ๒ บาตรแก่ภิกษุสงฆ์. ถ้ารับ ๒ บาตรพึงเหลือไว้เพื่อตนบาตรหนึ่ง แล้วถวายบาตรหนึ่งแก่สงฆ์. แต่ย่อมไม่ได้เพื่อจะให้ตามมิตรสหาย. ภิกษุผู้รับบาตรเดียว ไม่ประสงค์จะให้อะไร ก็ไม่พึงให้ คือ พึงทำตามชอบใจ.

สองบทว่า **คมเน ปฏิปฺปสฺสทฺเธ** มีความว่า เมื่อเขาระงับ คือ ตัดการไปเสียอย่างนี้ว่า "บัดนี้ เราจัดไม่ส่งไปละ หรือว่าเราจักไม่ไปละ" ดังนี้ เพราะเห็นอันตรายในระหว่างทาง หรือเพราะไม่มีความต้องการ.

สองบทว่า **ญาตกานํ ปวาริตานํ** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้รับของพวกญาติ และคนปวารณาเหล่านั้นผู้ถวายแม้มาก. แต่ในอรรถกถาทั้งกลายกล่าวว่า "ควรจะรับแค่พอประมาณ จากของที่พวกญาติและคนปวารณาแม้เหล่านั้นจักเตรียมไว้ เพื่อต้องการเป็นเสบียงทาง และเป็นของกำนัน." บทที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

กาณมาตาสิกขาบทที่ ๔ จบ.

ปฐมปวารณาสิกขาบทที่ ๕

[1]วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องการให้ห้ามภัต]

หลายบทว่า **ภิกฺขู ภุตฺตาวี ปวาริตา** มีความว่า ภิกษุทั้งหลาย อันพราหมณ์ปวารณา ด้วยปวารณาจนพอแก่ความต้องการอย่างนี้ว่า " ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ! ท่านทั้งหลายจงรับเท่าที่ท่านปรารถนาเถิด " และ ห้ามด้วยตนเอง ด้วยกาให้ห้ามคือการปฏิเสธอย่างนี้ว่า " พอละ อาวุโส ! จงถวายแต่น้อย ๆ เถิด. "

บทว่า **ปฏิวิสฺสเก** คือ พวกเพื่อนบ้านผู้อยู่ในเรือนใกล้เคียง.

บทว่า **กาโกรวสทฺทํ** ได้แก่ เสียงพวกนกการ้องเกรียวกราว คือ เสียงฝูงนกกาจับกลุ่มกันร้องระเบ็งเซ็งแซ่ ในคำว่า **อลเมตํ สพฺพนฺติ** นี้ จะไม่ตรัส ติ อักษรเลย ตรัสเพียง **อลเมตํ สพฺพํ** (ทั้งหมดนั้น พอแล้ว) เท่านี้ ก็สมควร.

บทว่า **ภุตฺตาวี** แปลว่า ผู้ฉันเสร็จ. ก็เพราะภิกษุใด เคี้ยว ก็ตาม ไม่เคี้ยวก็ตาม กลืนกินเมล็ดข้าวแม้เมล็ดเดียวเข้าไป, ภิกษุนั้น ถึงการนับว่า ผู้ฉันเสร็จ ในบทว่า **ภุตฺตาวี** นั้น. เพราะเหตุนั้น ใน บทภาชนะแห่งบทนั้น จึงตรัสคำว่า **" ภุตฺตาวี นาม ปญฺจนฺนํ โภชนานํ "** ดังนี้เป็นต้น.

๑. ในสิกขาบทนี้ ศัพท์ทั่วไป และศัพท์ที่เป็นชื่อธัญญชาติต่าง ๆ ที่แปลไว้เท่าที่หาได้ ไม่แน่ใจ ว่าถูกทั้งหมด จึงขอฝากท่านผู้รู้ไว้พิจารณาแก้ไขต่อไป.-ผู้ชำระ.

บทว่า **ปวาริโต** คือ ผู้มีกาให้าม (ภัต) อันทำแล้ว คือ มีการปฏิเสธอันทำแล้ว. ก็เพราะกาให้ามแม้นั้น ไม่ใช่ว่าจะทำสำเร็จได้ด้วยเหตุเพียงการปฏิเสธ, โดยที่แท้ ย่อมสำเร็จได้ด้วยอำนาจองค์ ๕. ด้วยเหตุนั้น ในบทภาชนะแห่งบทนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำว่า **ปวาริโต นาม อสนํ ปญฺญายติ** เป็นต้น.

เพราะบรรดาองค์ ๕ นั้น ด้วยองค์ว่า **อสนํ ปญฺญายติ** นี้ ภิกษุผู้ฉันค้างอยู่ จึงเป็นอันเรียกว่า ผู้ห้ามภัต, ส่วนภิกษุใด ชื่อว่าผู้ฉันค้างอยู่, โภชนะบางอย่างภิกษุนั้นฉันแล้ว บางอย่างยังไม่ได้ฉัน, และเพราะหมายเอาโภชนะที่เธอฉันแล้ว จึงถึงการนับว่า ผู้ฉันเสร็จ; เพราะฉะนั้น ด้วยคำว่า **ภุตฺตาวี** เราจึงไม่เห็นความสำเร็จประโยชน์อะไรแผนกหนึ่ง ก็คำว่า **ภุตฺตาวี** นี้ บัณฑิตพึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว โดยความเป็นบทบริวารแห่งบทว่า **ปวาริตะ** และโดยความเป็นพยัญชนะสละสลวย ดุจคำว่า ๒ คืนเป็นต้น ในคำว่า " ๒-๓ คือ...๖-๕ คำ... เป็นต้น.

ในองค์ว่า **อสนํ ปญฺญายติ** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- การฉันค้างปรากฏ. อธิบายว่า " ถ้าบุคคลผู้กำลังฉันนี้มีอยู่. "

องค์ว่า **โภชนํ ปญฺญายติ** ได้แก่ โภชนะเพียงพอแก่กาให้ามปรากฏอยู่. อธิบายว่า " ถ้าโภชนะมีข้าวสุกเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะพึงห้ามมีอยู่. "

องค์ว่า **หตฺถปาเส ฐิโต** มีความว่า หากทายกถือเอาโภชนะเพียงพอแก่กาให้ามอยู่ในโอกาสประมาณ ๒ ศอกคืบ.

องค์ว่า **อภิหรติ** มีความว่า ถ้าทายกนั้น น้อมภัตนั้นถวายแก่ภิกษุนั้น ด้วยกาย.

องค์ว่า **ปฏิกฺเขโป ปญฺญายติ** คือ กาให้ามปรากฏ. อธิบายว่า "ถ้าภิกษุนั้นปฏิเสธโภชนะที่เขาน้อมถวายนั้น ด้วยกายก็ดี ด้วยวาจาก็ดี." ภิกษุย่อมเป็นผู้ชื่อว่าห้ามภัตแล้ว ด้วยอำนาจแห่งองค์ ๕ ด้วยประการอย่างนี้แล. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้นี้ว่า "ดูก่อนอุบาลี ! กาให้าม (ภัต) ย่อมมี ด้วยอาการ ๕ อย่าง คือ การฉันปรากฏ ๑ โภชนะปรากฏ ๑ ทายกอยู่ในหัตถบาส ๑ ทายกน้อมถวาย ๑ กาให้ามปรากฏ[๑] ๑."

[ว่าด้วยโภชนะและธัญญชาติ ๗ ชนิด]

ในปวารณาธิการนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **อสนํ** เป็นต้นก่อน :- ภิกษุฉันโภชนะใด และห้ามโภชนะใดที่ทายกอยู่ในหัตถบาสน้อมถวาย, โภชนะนั้นบัณฑิตพึงทราบว่าเป็นโภชนะเหล่านี้ คือ ข้าวสุก ขนมสด ขนมแห้ง ปลา เนื้อ อย่างใดอย่างหนึ่งนั่นแล.

บรรดาโภชนะมีข้าวสุกเป็นต้นนั้น ที่ชื่อว่า ข้าวสุก ได้แก่ข้าวสุกที่เกิดจากธัญญชาติ ๗ ชนิด คือ ข้าวสาลี ข้าวจ้าว ข้าวเหนียว ข้าวละมาน ข้าวฟ่าง ลูกเดือย หญ้ากับแก้.

บรรดาธัญญชาติ ๗ ชนิด มีข้าวสาลีเป็นต้นนั้น กำเนิดข้าวสาลีแม้ทุกจำพวก ชั้นที่สุดจนกระทั่งลูกเดือย ชื่อว่า ข้าวสาลี. กำเนิด

๑. วิ. ปริวาร. ๘/๔๖๑.

ข้าวจ้าวแม้ทุกชนิด ชื่อว่า วีหิ. ในข้าวเหนียวและข้าวละมาน ไม่มีความแตกต่างกัน. เมล็ดข้าวฟ่าง เช่นข้าวฟ่างสีขาว สีแดง และสีดำแม้ทุกชนิด ชื่อว่า กังคุ. เมล็ดลูกเดือย มีสีขาว แม้ทุกชนิด ชั้นที่สุดจนกระทั่งข้าวฟ่างชาวเมือง (ข้าวโพดกระมัง[๑]?) ชื่อว่า วรกะ. หญ้ากับแก้ดำ และติณธัญญชาติแม้ทุกชนิด เช่น หญ้าข้าวนก (ข้าวละมานหรือข้าวฟ่างก็ว่า) เป็นต้น ชื่อว่า กุทรุสกะ.

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "ก็ในจำพวกข้าวสาลี และลูกเดือยนี้ ลูกเดือยและข้าวฟ่างชาวเมือง[๒] (ข้าวโพดกระมัง?) อนุโลมเข้ากับธัญญชาติ." จะเป็นธัญญชาติหรือธัญญชาติอนุโลมก็ตามที, พวกชาวบ้านเอาข้าวสารแห่งธัญญชาติทั้ง ๗ มีชนิดดังกล่าวแล้วนี้ หุงต้มหมายให้เป็นโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งว่า "เราจักหุงข้าวสวย" หรือว่า "เราจักต้มข้าวต้ม" หรือว่า "เราจักกวนข้าวปายาสเปรี้ยวเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง" ก็ตาม. ถ้าเมื่อพวกภิกษุฉันภัตนั้น จะร้อนหรือเย็นก็ตาม รอยย่อมปรากฏในที่ควักเอา หรือตักเอาในเวลาฉัน, ภัตนั้น ถึงการสงเคราะห์เป็นข้าวสุกทีเดียว ก่อให้เกิดการให้ห้าม (ภัต), ถ้ารอยไม่ปรากฏ, ถึงการสงเคราะห์เข้าเป็นยาคู, ไม่ให้เกิดการห้าม (ภัต).

ข้าวปายาส หรือข้าวยาคูเปรี้ยวซึ่งผสมด้วยใบไม้ ผลไม้และหน่อไม้ (เง่า) แม้อันใด พอยกลงจากเตายังร้อนอยู่, อาจจะ

๑. บางแห่งว่าแฝกหอม น่าจะเป็นข้าวโพด เพราะแปลตามศัพท์ว่า ข้าวฟ่างชาวเมือง. - ผู้ชำระ.
๒. บางแห่งว่าแฝกหอม.

กลอกดื่ม (ตะแคงหม้อดื่ม) ได้ แม้ในโอกาสที่มีมือควักเอา ก็ไม่แสดงรอย (ให้ปรากฏ). ยาคูเป็นต้นนั้น ไม่ให้เกิดการให้ห้าม (ภัต). แต่ถ้าเมื่อไอร้อนหมดไปเย็นลงแล้ว ถึงความแข้นเข้า แสดงรอยให้ปรากฏ, กลับก่อให้เกิดการให้ห้าม (ภัต) ได้. ความเป็นของเหลว ๆ ในเบื้องต้นคุ้ม (อาบัติ) ไม่ได้.

ถ้าแม้นเขาเติมนมส้ม และเปรียงเป็นต้นลงไปแล้ว ใส่ใบไม้ผลไม้และหน่อไม้เป็นอันมากลงไป เพิ่มข้าวสารลงไปแม้เพียงกำมือเดียว. ถ้าในเวลาฉันมีรอยปรากฏ, ก่อให้เกิดการให้ห้าม (ภัต)

[ว่าด้วยโภชนะต่าง ๆ เป็นเหตุห้ามและไม่ห้ามภัต]

ในนิมันตนภัต ไม่มีข้าวยาคู ชาวบ้านเทน้ำข้าว และนมสดลงไปในภัต ด้วยตั้งใจว่า "จักถวายยาคู" แล้วถวายว่า "นิมนต์ท่านรับยาคู." ถึงข้าวยาคูจะเป็นของเหลวก็จริง, แต่ก็ก่อให้เกิดการห้าม (ภัต) เหมือนกัน. ก็ถ้าว่าพวกเขาใส่ (ข้าวสุก) ลงในน้ำที่เดือดพล่านเป็นต้น ต้มถวาย, โภชนะนั้นก็ถึงการสงเคราะห์เข้าเป็นข้าวยาคูเหมือนกัน. เขาใส่ปลา เนื้อ ลงในภัตแม้ที่ถึงการสงเคราะห์เข้าเป็นยาคูนั้น หรือในยาคูอื่นใด, ถ้าชิ้นปลา และเนื้อ หรือเอ็นปรากฏ แม้ประมาณเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด, ยาคูนั้น ก่อให้เกิดการห้าม (ภัต) ด้วย. อาหารมีรสล้วน ๆ หรือยาคูมีรส ไม่ให้เกิด (กาให้ห้ามภัต). แม่ภัตที่ชนพวกใดพวกหนึ่ง ทำด้วยวัตถุมีผลขุยไผ่เป็นต้นอย่างอื่น ยกเว้นข้าวสารแห่งธัญญชาติที่กล่าวแล้วเสีย หรือด้วยเง่ามันและผลไม้ ย่อมไม่ก่อให้เกิดการให้ห้าม (ภัต). จะป่วยกล่าวไปไย

ถึงยาคูแข้น (แห่งผลขุยไผ่เป็นต้น). แต่ถ้าเขาใส่ปลา เนื้อ ลงในยาคูแข้นนี้ ทำให้เกิดการให้ห้าม (ภัต) ได้.

ในมหาปัจจรีกล่าวว่า "แม้ภัตเพื่อประโยชน์แก่ขุพพี[๑] ก็ทำให้เกิดการให้ห้าม (ภัต)." ท่านเรียกข้าวสารที่ใส่ลงในน้ำร้อยเดือดนึ่ง (ตุ๋น) ให้สุก เพื่อประโยชน์แก่ผู้กินด้วยขุพพี ชื่อว่า ภัตเพื่อประโยชน์แก่ขุพพี.[๒] ก็ถ้าตากข้าวสารเหล่านั้น ให้แห้งแล้วฉันควรอยู่. ข้าวสารเหล่านั้นไม่ถึงการนับว่าขนมแห้ง (และ) ไม่ถึงการนับว่าภัตเลย. แต่ภัตที่เขาทำด้วยข้าวสารนึ่งแล้วเหล่านั้นอีก ห้าม (ภัต) ทีเดียว. ชนทั้งหลายทอดข้าวสารเหล่านั้นในเนยใสและน้ำมันเป็นต้น หรือทำเป็นขนม ไม่ห้าม (ภัต). ข้าวเม่าก็ดี ขนมแห้งและข้าวสวยที่ทำจากข้าวเม่าเหล่านั้นก็ดี ไม่ห้าม (ภัต).

ขนมกุมมาส ที่เขาทำจากจำพวกข้าวเหนียว ชื่อว่า ขนมสด. ขนมกุมมาสที่เขาทำจากวัตถุอื่น มีถั่วเขียวเป็นต้น ไม่ให้เกิดการให้ห้าม (ภัต).

ขนมแห้งที่เขาทำจากจำพวกข้าวสาลี ข้าวจ้าว และข้าวเหนียว ชื่อว่า สัตตุ. ชนทั้งหลายคั่วเมล็ดข้าวฟ่าง ลูกเดือย และหญ้ากับแก้แล้วตำเบาะ ๆ โปรย (ฝัด) แกลบออกแล้วตำใหม่ให้ละเอียดเข้า ทำให้เป็นแป้ง. ถ้าแม้นวัตถุนั้นยังติดกันอยู่ เพราะยังสด ก็ถึงการสงเคราะห์เข้าเป็นขนมแห้งทีเดียว. เขาบดข้าวสารจ้าวที่คั่วให้สุก

๑. ขุพพีศัพท์นี้ ไม่ทราบว่าอะไร ? จึงแปลทับศัพท์ไว้ ๒. ไม่รู้ว่าภัตชนิดไหน ? ลักษณะคล้ายข้าวตุ๋นตากแห้ง เป็นเสบียงกรังเพื่อกินแก้หิว. - ผู้ชำระ.

กรองถวาย. แป้ง แม้นั้นก็ถึงการสงเคราะห์เข้าเป็นสัตตุ (ขนมแห้ง) เหมือนกัน.

ส่วนข้าวสารแห่งข้าวจ้าวที่เขาคั่วให้สุกเสมอกัน หรือแห่งข้าวกล้อง (ที่ไม่ได้คั่ว) หรือข้าวสารที่คั่วแล้วทั่วไป ไม่ห้าม (ภัต). แต่แป้งข้าวสารเหล่านั้น ห้าม (ภัต) ได้. แม้รำของข้าวจ้าวที่เขาคั่วให้เกรียมแล้ว ก็ห้าม (ภัต) ได้. ส่วนรำแห่งข้าวสารที่เขาคั่วให้สุกเสมอกัน หรือสุกเพราะแดด ไม่ห้าม (ภัต).

ข้าวตอกหรือข้าวสวย และขนมแห้งเป็นต้น ที่เขาทำจากข้าวตอกเหล่านั้น ย่อมไม่ห้าม (ภัต). แป้งที่คั่วแล้ว หรือของเคี้ยวล้วน ๆ ชนิดใดชนิดหนึ่ง ไม่ห้าม (ภัต). แต่ของเคี้ยวที่บรรจุปลาเนื้อ (มีปลาเนื้ออยู่ข้างใน) ก็ดี สตูงบหรือสตูก้อนไม่เข้าไฟ[๑] (ก้อนขนมแห้งยังไม่อบ) ก็ดี ย่อมห้าม (ภัต). ส่วนปลา เนื้อ ปรากฏชัดแล้วแล. แต่มีความแลกกันดังต่อไปนี้ :-

ถ้าแม้นเมื่อภิกษุกำลังดื่มยาคู ชาวบ้านถวายชิ้นปลา หรือชิ้นเนื้ออย่างละ ๒ ชิ้น มีขนาดเท่าเมล็ดยาคูนั่นแหละ ในภาชนะเดียวกันหรือในต่างภาชนะกัน, ถ้าภิกษุไม่ฉันชิ้นปลาเนื้อเหล่านั้น ห้ามโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งอื่น ซึ่งเพียงพอแก่กาให้ห้ามภัต ไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต). จาก ๒ อย่างนั้น อย่างหนึ่ง เธอฉันแล้ว อย่างหนึ่งยังอยู่ในมือ หรือในบาตร. ถ้าเธอห้ามมังสะอื่น ชื่อว่าห้าม (ภัต). ทั้ง ๒

๑. สารัตถทีปนี ๓/๓๒๓ แก้ว่า สตฺตุโมทโกติ สตฺตุโย ปิณฺเฑตฺวา กโต อปกฺโ สตฺตุคุโฬ งบสตูดิบหรือสตูก้อนที่เขาปั้นข้าวสัตตุผงเป็นก้อนยังไม่เข้าไฟ ชื่อว่าสัตตุโมทกะ.

อย่างเธอฉันหมดแล้ว, ในปากแม้เท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด ก็ไม่มีเหลือ. ถ้าแม้นเธอห้ามมังสะอื่น ไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต).

ภิกษุกำลังฉันกัปปิยมังสะ ห้ามกับปิยมังสะ ชื่อว่าห้าม (ภัต). กำลังฉันกัปปิยมังสะ ห้ามอกัปปิยสังสะ ไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต). เพราะเหตุไร ? เพราะไม่ใช่วัตถุ. จริงอยู่ มังสะที่ภิกษุควรฉันได้เท่านั้น จึงเป็นเหตุห้ามภัตแก่ภิกษุผู้ห้ามอยู่. แต่เมื่อภิกษุรู้อกัปปิยมังสะนี้ จึงห้ามเสียเพราะเป็นของไม่ควร. ถึงไม่รู้ ก็ชื่อว่าห้ามสิ่งที่ตั้งอยู่ใน ฐานะที่ควให้ห้ามทีเดียว; เพราะเหตุนั้น จึงไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต).

แต่ถ้าภิกษุฉันอกัปปิยมังสะ ห้ามกัปปิยมังสะ ชื่อว่าห้าม (ภัต). เพราะเหตุไร ? เพราะเป็นวัตถุ (แห่งกาให้ห้าม). จริงอยู่ มังสะที่ภิกษุ นั้นห้ามนั้นนั่นแหละ เป็นวัตถุ (ที่ตั้ง) แห่งกาให้ห้ามภัต. ส่วนอกัปปย-มังสะที่ภิกษุฉัน ตั้งอยู่ในฐานที่ควให้ห้าม แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น มังสะที่ กำลังฉัน ก็ยังไม่ละภาวะแห่งมังสะ; เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ห้าม (ภัต). ฉันอกัปปิยมังสะ ห้ามอกัปปิยมังสะ ไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต) โดยนัยก่อนนั่นแล.

ฉันกัปปิยมังสะก็ดี อกัปปิยมังสะก็ดี ห้ามโภชนะทั้ง ๕ อย่างใด อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นกัปปิยโภชนะ ชื่อว่าห้าม (ภัต). ห้ามอกัปปิย-

วิมติ. แก้ทำนองเดียวกันว่า สตฺตุโมทโกติ สตฺตุํ เตเมตฺวา กโต อปกฺโก, สตฺตุํ ปน ปิสิตฺวา ปิฏฺฐํ กตฺวา เตเมตฺวา ปูวํ กตฺวา ปจนฺติ, ตํ น ปวาเรติ. ขนมยังไม่สุกที่เขาชุบ ขนมแห้งให้เปียกทำ ชื่อว่าสัตตุโมทกะ. ก็ชนทั้งหลายบดขนมแห้งให้เป็นแป้งแล้วชุบให้เปียก ทอดเป็นขนม ไม่ห้ามภัต - ผู้ชำระ.

โภชนะ ซึ่งเกิดจากมิจฉาชีพมีกุลทูสกกรรม เวชชกรรม การอวดอุตริมนุสธรรม และการยินดีรูปิยะเป็นต้น (และ) ที่เกิดจากการแสวงหาอันไม่สมควรที่พระพุทธเจ้าทรงรังเกียจ ไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต).

แม้กำลังฉันกัปปิยโภชนะก็ดี อกัปปิยโภชนะก็ดี ห้ามกัปปิยโภชนะเสีย ชื่อว่าห้าม (ภัต). ห้ามอกัปปิยโภชนะ ไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต). บัณฑิตพึงทราบเหตุในทุก ๆ บทอย่างนี้ โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล.

[ว่าด้วยการฉันและกาให้ห้ามโภชนะ]

บัณฑิตคั้นทราบโภชนะที่ภิกษุฉัน ในคำว่า **อสนํ** เป็นต้น และโภชนะที่ทายกอยู่ในหัตถบาสน้อมถวาย เมื่อภิกษุห้าม จึงถึงการห้าม (ภัต) โดยนัยดังกล่าวมาอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อทราบอาการที่เป็นเหตุให้ถึง (กาให้ห้ามภัต) พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **อสนํ โภชนํ** นี้ก่อน :- ภิกษุใดกลืนกินภัตเข้าไปแม้เมล็ดเดียว, ภิกษุนั้น เมื่อบรรดาโภชนะทั้ง ๕ โภชนะแม้อย่างหนึ่งมีอยู่ในบาตร ปาก และมือ ที่ใดที่หนึ่ง ห้ามโภชนะทั้ง ๕ แม้อย่างหนึ่งอื่น ก็ชื่อว่าห้าม (ภัต). ไม่มีโภชนะในที่ไหน ๆ มีบาตรเป็นต้น, ปรากฏแต่เพียงกลิ่นอามิส, ไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต). ไม่มีโภชนะในปาก และในมือ, แต่มีอยู่ในบาตร, ฝ่ายภิกษุไม่ประสงค์จะฉันที่อาสนะนั้น ประสงค์จะเข้าไปยังวิหารแล้วฉัน หรือประสงค์ถวายแก่ภิกษุอื่น, ถ้าปฏิเสธโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งในระหว่างนั้น ยังไม่จัดว่าห้าม (ภัต). เพราะเหตุไร ? เพราะความเป็นโภชนะ

ที่ฉันค้าง อยู่ ขาดไป.

ในมหาปัจจรีกล่าวไว้ว่า " แม้ภิกษุใดประสงค์จะไปฉันในที่อื่น กลืนภัตในปากแล้ว ถือเอาภัตส่วนที่เหลืออเดินไปอยู่ ห้ามโภชนะอื่น ในระหว่างทาง, กาให้ห้ามภัตแม้ของภิกษุนั้น ก็ไม่มี."

ก็ถ้าว่า ภิกษุไม่ประสงค์จะกลืนกินโภชนะที่มีอยู่ แม้ในมือ หรือแม้ในปากเหมือนในบาตร, และห้ามโภชนะอื่นในขณะนั้น ไม่ ชื่อว่าห้าม (ภัต). จริงอยู่ ลักษณะที่กล่าวไว้แล้วในบทเดียว เป็น ลักษณะที่บัณฑิตควรทราบในทุก ๆ บท.

อีกอย่างหนึ่ง ในกุรุนทีก็ได้แสดงนัยนี้ไว้เหมือนกัน. สมจริง ดังที่ท่านกล่าวไว้ในกุรุนทีนั้นว่า " ภิกษุกลืนภัตในปากแล้ว ประสงค์ จะให้ภัตในมือแก่คนกินเดน ประสงค์จะให้ภัตในบาตรแก่ภิกษุ, ถ้าห้าม (โภชนะอื่น) ในขณะนั้น ไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต)."

[องค์ว่าทายกอยู่ในหัตถบาสน้อมถวาย]

ก็ในคำว่า **หตฺถปาเส ฐิโต** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ๒ ศอกคืบ พึงทราบว่า " หัตถบาส " ถ้าภิกษุนั่งกำหนดตั้งแต่ริมสุดด้านหลัง ของอาสนะไป ถ้ายืนกำหนดตั้งแต่ที่สุดส้นเท้าไป ถ้านอนกำหนด ตั้งแต่ที่สุดด้านนอกแห่งสีข้างที่นอนไป ด้วยที่สุดด้านในแห่งอวัยวะ ที่ใกล้กว่า เว้นมือที่เหยียดออกของทายกผู้นั่งอยู่ก็ตาม ยืนอยู่ก็ตาม นอนอยู่ก็ตาม. กาให้ห้ามภัตย่อมมีแก่ภิกษุผู้ห้ามโภชนะที่ทายกอยู่ใน หัตถบาสนั้น น้อมถวายเท่านั้น, นอกจากนั้นไปหามีไม่.

บทว่า **อภิหรติ** มีความว่า ทายกอยู่ภายในหัตถบาส น้อม

(โภชนะ) เข้าไปเพื่อรับ (ประเคน). ก็ถ้าว่าภิกษุผู้นั่งถัดไป ไม่นำบาตรที่อยู่ในมือ หรือที่วางอยู่บนตัก หรือบนเชิงรองออกไปเลย กล่าวว่า " นิมนต์ท่านรับภัตตาหาร " เมื่อภิกษุปฏิเสธภัตนั้น ไม่เป็นการให้าม (ภัต). แม้ในทายกผู้นำการะเช้าภัตมาวางไว้บนพื้นข้างหน้า แล้วกล่าวว่า " นิมนต์ท่านรับเถิด " ก็นัยนี้เหมือนกัน.

แต่เมื่อเขาขยับยกขึ้นหรือันอมเข้าไป กล่าวว่า " นิมนต์ท่านรับเถิด " เมื่อภิกษุปฏิเสธ จัดเป็นกาให้าม (ภัต). พระเถระนั่งอยู่บนเถระอาสน์ ส่งบาตรไปใให้แก่ภิกษุผู้หนุ่มผู้นั่งอยู่ในที่ไกลกล่าวว่า " เธอจงรับเอาข้าวสุกจากบาตรนี้. " ฝ่ายภิกษุผู้รับ (บาตร) ไปยืนนิ่งเฉยเสีย, ภิกษุหนุ่มห้ามว่า " ผมพอแล้ว " ไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต). เพราะเหตุไร ? เพราะพระเถระอยู่ไกล และเพราะทูตไม่นำไปให้แล. ถ้าภิกษุผู้รับ (บาตร) มากล่าวว่า " ท่านจงรับภัตนี้ " เมื่อภิกษุหนุ่มปฏิเสธภัตนั้น จัดเป็นกาให้าม (ภัต).

ในสถานที่อังคาส ทายกคนเดียวอังคาสภิกษุหลายรูป มือข้างหนึ่งถือกระเช้าข้าวสุก อีกข้างหนึ่งถือทัพพี. ถ้าในสถานที่อังคาสนั้นมีตนอื่นมาพูดว่า " ข้าพเจ้าจักช่วยถือกระเช้า, ท่านจงถวายข้าวสุก " แล้วทำกิจเพียงจับเท่านั้น, ก็ทายกผู้อังคาสนั่นเองยกกระเช้าข้าวสุกนั้น; เพราะฉะนั้น กระเช้านั้น จัดว่าอันเขานำมาจำเพาะแท้. จัดเป็นกาให้าม (ภัต) แก่ภิกษุผู้ห้ามตนอังคาส ผู้ถือ (ภัต ป จากกระเช้านั้น ด้วยเป็นผู้มีความต้องการจะถวาย. แต่ถ้าผู้อังคาสเพียงแตะต้อง (กระเช้า) เท่านั้น, คนนอกนี้แหละช่วยยกกระเช้านั้น,

ไม่จัดว่าเป็นการห้าม (ภัต) แก่ภิกษุผู้ห้ามคนอังคาส ซึ่งถือ (ภัต) จากกระเช้านั้น ด้วยเป็นผู้มีความต้องการจะถวาย. แต่พอเขาเอาทัพพีตักภัต (การห้ามภัต) ย่อมมีแก่ภิกษุผู้ห้าม. แท้จริง การน้อมเข้ามาโดยตรงด้วยทัพพีนั่นแหละ จัดเป็นการน้อมถวายภัตนั้น. ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " แม้ในภัตที่คน ๒ คน ช่วยกันยก เมื่อภิกษุปฏิเสธ ย่อมชื่อวาห้ามภัตเหมือนกัน. "

เมื่อทกยกถวายภัตแก่ภิกษุผู้นั่งถัดไป ภิกษุอีกรูปหนึ่ง เอามือปิดบาตร, ไม่เป็นกาให้ห้าม (ภัต). เพราะเหตุไร ? เพราะห้ามภัตที่เขาน้อมถวายภิกษุรูปอื่น.

[ว่าด้วยการห้ามภัตมีการห้ามด้วยกายเป็นต้น]

ในคำว่า **ปฏิกฺเขโป ปญฺญายติ** นี้ พึงทราบวินิจฉัยว่า " ภิกษุปฏิเสธภัตที่เขาบอกถวายด้วยวาจา ไม่จัดเป็นการห้าม (ภัต), แต่เมื่อภิกษุปฏิเสธด้วยกายหรือด้วยวาจา ซึ่งภัตที่เขาน้อมถวายด้วยกาย จึงเป็นกาให้ห้ามภัต. "

ในการห้ามด้วยกายและวาจานั้น ที่ชื่อว่าการห้ามด้วยกาย คือ ภิกษุสั่นนิ้วมือ หรือมือพัดไล่แมลงหวี่ หรือชายจีวร กระทำอาการด้วยคิ้ว หรือโกรธแลดู. ที่ชื่อว่าห้ามด้วยวาจา คือ ภิกษุกล่าวว่า " พอแล้ว " หรือว่า " ฉันไม่รับ " ว่า " อย่าเทลง " หรือว่า " จงถอยไป. " เมื่อภิกษุห้ามภัตด้วยกายหรือด้วยวาจา โดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นกาให้ห้าม (ภัต).

ภิกษุรูปหนึ่ง เมื่อทายกน้อมถวายภัต กลัวแต่การห้ามภัต ชัก

มือออก พูดกะชนผู้เทข้าวสุกลงในบาตรแล้ว ๆ เล่า ๆ ว่า " ท่านจงเทลงไป ๆ เถิด จงกดลง ๆ บรรจุให้เต็มเถิด, " ถามว่า " ในคำนี้จะว่าอย่างไร ? "

พระมหาสุมนเถระกล่าวไว้ก่อน " จัดเป็นการห้าม (ภัต) เพราะภิกษุพูดเพื่อต้องการไม่ให้เทลง. "

แต่พระมหาปทุมเถระกล่าวว่า " ธรรมดาภิกษุผู้กล่าวว่า ' จงเทลง จงบรรจุให้เต็ม ' ดังนี้ บางรูปก็เป็นการห้าม (ภัต) " แล้วจึงกล่าวว่า " ยังไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต). "

ภิกษุอีกรูปหนึ่ง สังเกตเห็นภิกษุผู้กำลังนำภัตไป กล่าวว่า " ผู้มีอายุ ! ท่านจักรับอะไร บางอย่างจากบาตรของผมนี้บ้างไหม ? ผมจะถวายอะไร ๆ แก่ท่านไหม ? " ในคำแม้นั้น พระมหาสุมนเถระก็กล่าวว่า " จัดเป็นการห้าม (ภัต) " เพราะภิกษุนั้นกล่าวด้วยใส่ใจว่า " ภิกษุนี้จัดไม่มา (ยังสำนักของเรา) ด้วยการกล่าวอย่างนี้. "

ฝ่ายพระมหาปทุมเถระกล่าวว่า " ธรรมดาภิกษุผู้กล่าวว่า ' ท่านจักรับไหม ? ' บางรูปก็เป็นกาให้าม (ภัต) " จึงกล่าวว่า " ยังไม่ชื่อว่าห้ามภัต. "

ทายกคนหนึ่งน้อมถวายรสมีเนื้อ กล่าวว่า " นิมนต์ท่านรับรสเถิด. " เมื่อภิกษุได้ฟังคำนั้นแล้วปฏิเสธไป ไม่จัดเป็นการห้าม (ภัต) เมื่อเขากล่าวว่า " รสปลา รสเนื้อ " เป็นกาให้ามภัตแก่ภิกษุผู้ปฏิเสธ. แม้เมื่อเขากล่าวว่า " ขอนิมนต์ท่านรับรสปลาเนื้อนี้ " ก็เป็นการห้ามภัตแก่ภิกษุผู้ปฏิเสธเหมือนกัน. เขาแยกเนื้อไว้ต่างหากกล่าวว่า " นิมนต์

ท่านรับรสมีเนื้อ. " ถ้าว่า ในรสนั้นมีชิ้นเนื้อแม้เท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด, เป็นกาให้ห้ามภัตแก่ภิกษุผู้ปฏิเสธรสนั้น. แต่ถ้าเป็นรสที่เขากรองแล้ว ควรอยู่ ฉะนี้แล.

พระอภัยเถระกล่าวว่า " พระมหาเถระกล่าวว่า ' จงรอสักครู่หนึ่ง ' กะผู้ถามโดยเอื้อเฟื้อด้วยรสเนื้อ แล้วกล่าวว่า ' นำถาดมาเถิด คุณ ! " ในคำนี้จะว่าอย่างไรกัน ? "

พระมหาสุมนเถระกล่าวไว้ก่อนว่า " การไปของผู้น้อมถวาย (ภัต) ขาดไปแล้วก่อน; เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าห้าม (ภัต). " แต่พระมหาปทุมเถระกล่าวว่า " พระมหาเถระนี้จะไปที่ไหน ? การไปของผู้น้อมถวาย (ภัต) นั่น เป็นเช่นไร ? กาให้ห้ามภัตย่อมมีแม้แก่ผู้รับ " แล้วกล่าวต่อไปว่า " ยังไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต). "

พวกทายกแกงปลาและเนื้อผสมด้วยหน่อไม้และขนุนเป็นต้น. เขาถือเอาแกงนั้นมากล่าวว่า " นิมนต์ท่านรับแกงหน่อไม้, นิมนต์ท่านรับแกงขนุน. " แม้แกงนั่น ก็ไม่ห้าม (ภัต). เพราะเหตุไร ? เพราะเขากล่าวโดยชื่อแห่งสูปพยัญชนะที่ควรแก่การไม่ห้าม (ภัต). แต่ถ้าพวกเขากล่าวว่า " แกงปลา แกงเนื้อ " ก็ดี, ว่า " นิมนต์ท่านรับแกงปลาและเนื้อนี้ " ก็ดี. คำนั่นย่อมห้าม (ภัต).

มีอาหาร ชื่อว่า มังสกรัมพก[๑] (ยำเนื้อ), แม้ผู้ประสงค์จะถวาย

๑. สารตฺทีปนี ๓/๓๒๖ กรมฺพโกติ มีสฺสกาธิวจนเมตํ. ยํ หิ อญฺเญนญฺเญน มิสฺเสตฺวา กโรนฺติ โส กรมฺพโกติ วุจฺจติ. แปลว่า คำว่า " กรัมพก " นั่น เป็นชื่อของอาหารผสมกัน. จริงอยู่ อาการที่พวกขาวบ้านทำผสมกัน ด้วยของอย่างหนึ่งกับของอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า " กรัมพก " น่าตรงกับคำว่า " ยำ " ของไทยเรา จึงแปลไว้อย่างนั้น. - ผู้ชำระ.

มังสกรัมพก (ยำเนื้อ) นั้น กล่าวว่า " ขอนิมนต์ท่านรับกรัมพก (ยำ) " สมควรรับ ไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต). แต่เมื่อเขากล่าวว่า " ยำเนื้อ " หรือว่า " ยำเนื้อนี้ " คำนั่นย่อมห้ามภัต. แม้ในโภชนะที่ผสมด้วยปลาและเนื้อทุก ๆ อย่าง ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " ก็ภิกษุใด ฉันอยู่ในสถานที่นิมนต์ เข้าใจเนื้อที่เขาน้อมถวายว่า " เป็นเนื้อที่เขาทำเจาะจง " จึงห้ามเสีย ภิกษุนั้น จัดว่าเป็นผู้ห้ามภัตเหมือนกัน. "

[ว่าด้วยกาให้ห้ามภัตที่ระคนกัน]

ส่วนมิสสกกถา (กถาว่าด้วยโภชนะระคนกัน) ท่านกล่าวไว้โดยละเอียดในกุรุนที. สมดังที่ท่านกล่าวไว้ในกุรุนทีนั้นอย่างนี้ว่า " ภิกษุผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร นำยาคูเจือด้วยข้าวสวยมาแล้ว กล่าวว่า " นิมนต์ท่านรับยาคู " ยังไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต). เพื่อเธอกล่าวว่า "ขอนิมนต์ท่านรับภัต" จึงชื่อว่าห้าม (ภัต). เพราะเหตุไร ? เพราะภัตที่ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตถามโดยเอื้อเฟื้อ (บอกถวาย) มีอยู่.

ในคำว่า " ขอนิมนต์ท่านรับภัต " นี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้ :- ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรกล่าวว่า " ขอนิมนต์ท่านรับภัตเจือด้วยข้าวยาคู. " ในภัตเจือข้าวยาคูนั้น ถ้ายาคูมีมากกว่า หรือมีเท่า ๆ กัน ยังไม่ชื่อว่าห้าม (ภัต). ถ้ายาคูมีน้อย ภัตมีมากกว่า ชื่อว่าห้าม (ภัต) และคำนี้ใคร ๆ ไม่อาจคัดค้านได้ เพราะท่านกล่าวไว้ทุก ๆ อรรถกถา, แต่เหตุในคำนี้เห็นได้ยาก.

ผู้ถวายกล่าวว่า " นิมนต์ท่านรับยาคูเจือด้วยภัต. " ภัตมีมาก

กว่าก็ดี มีเท่า ๆ กันก็ดี มีน้อยกว่าก็ดี ย่อมชื่อว่าห้าม (ภัต) เหมือนกัน. ขาไม่ระบุถึงภัตหรือยาคู กล่าวว่า " นิมนต์ท่านรับโภชนะระคนกัน. " ในโภชนะระคนกันนั้น ถ้าภัตมีมากกว่า หรือมีเท่ากัน จัดว่าห้าม (ภัต), มีน้อยกว่า ยังไม่จัดว่าห้าม (ภัต). ก็โภชนะระคนกันนี้ ไม่เหมือนกับยำ. เพราะว่ายำจะเป็นยำเนื้อก็ดี ยำไม่มีเนื้อก็ดี; ฉะนั้น เมื่อเขากล่าวคำว่า " ยำ " ยังไม่เป็นกาให้ห้าม (ภัต). แต่โภชนะระคนกันนี้กลายเป็นยาคูผสมภัตไป. ย่อมเป็นการห้าม (ภัต) โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแหละในโภชนะระคนกันนี้.

ทายกกล่าวแยกถวาย ในภัตที่มีรสมากว่า " นิมนต์ท่านรับรส " ในภัตที่มีนมสดมากกว่า " นิมนต์ท่านรับนมสด " และในข้าวปายาสที่มีเนยใสมากกว่า " นิมนต์ท่านรับเนยใส. " เมื่อภิกษุห้ามภัตนั้น ไม่จัดว่าเป็นกาให้ห้าม (ภัต).

ฝ่ายภิกษุใด เดินห้ามภัต, ภิกษุนั้นย่อมได้เพื่อจะฉันทั้งเดินนั่นแหละ. เดินไปถึงที่มีโคลนตมหรือแม่น้ำหยุดยืนอยู่แล้ว พึงให้ทำเป็นเดน. ถ้าแม้น้ำในระหว่างขึ้นเต็มฝั่ง พึงเดินเวียนรอบพุ่มไม้ที่ฝั่งแม้น้ำฉันเถิด. ถ้ามีเรือหรือสะพาน, แม้ขึ้นไปยังเรือหรือสะพานนั้นแล้ว พึงเดินไปมาฉันเถิด. ไม่พึงตัดการเดินให้ขาดตอน. ภิกษุนั่งห้ามภัตบนยานก็ดี บนหลังช้างและม้าก็ดี บนดวงจันทร์ก็ดี บนดวงอาทิตย์ก็ดี พึงฉันทั้งที่นั่งอยู่บนยานเป็นต้นเหล่านั้น แม้ซึ่งกำลังเคลื่อนไปจนถึงเวลาเที่ยงวัน.

ภิกษุใดยืนห้ามภัต ภิกษุนั้นพึงฉันทั้งยืนเหมือนกัน, ภิกษุใด

นั่งห้ามภัต ภิกษุนั้น พึงฉันทั้งที่นั่งอย่างนั่นแหละ. เมื่อทำอิริยาบถนั้นให้เสีย พึงให้ทำให้เป็นแดน.

ภิกษุใดนั่งกระโหย่งห้ามภัต ภิกษุนั้นพึงฉันทั้งที่นั่งกระโหย่งนั่นแหละ. แต่พึงให้ตั่งฟางหรือที่รองนั่งบางอย่างในภายใต้แก่ภิกษุผู้นั่งกระโหย่งนั้น. ภิกษุผู้นั่งบนตั่งเล็กห้ามภัต ย่อมได้เพื่อจะฉันหมุนไปรอบทั้ง ๔ ทิศ ไม่ทำให้อาสนะเคลื่อนที่. ภิกษุนั่งบนเตียงห้ามภัต ย่อมไม่ได้เพื่อจะเลื่อนไปทางโน้นหรือทางนี้. แต่ถ้าชนทั้งหลายยกเธอขึ้นพร้อมทั้งเตียง หามไปในที่อื่น ควรอยู่. ภิกษุผู้นอนห้ามภัตพึงฉันทั้ง ๆ ที่นอนนั่นแหละ. เมื่อจะพลิกตัว อย่าพึงให้เลยฐานแห่งสีข้างที่ตนนอนไป.

[ว่าด้วยลักษณะของเป็นเดนเป็นต้น]

บทว่า **อนติริตฺตํ** คือ ไม่เป็นเดน, ความว่า ไม่เหลือเฟือ. แต่ของไม่เป็นเดนนั้น เป็นเพราะไม่ทำให้เป็นเดน โดยอาการแห่งวินัยกรรม ๗ อย่าง มีของไม่ได้ทำให้เป็นกัปปิยะเป็นต้น หรือไม่เป็นเดนของภิกษุอาพาธ; เพราะฉะนั้น ในบทภาชนะจึงตรัสคำว่า **อกปฺปิยกตํ** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อกปฺปิยกตํ** มีความว่า ในผลไม้เป็นต้น ผลไม้ หรือเง่ามันเป็นต้นใด ยังไม่ได้ทำให้เป็นกัปปิยะด้วยสมณโวหารทั้ง ๕ และอกัปปิยมังสะ หรืออกัปปิยโภชนะอันใดบรรดามี, ผลไม้เป็นต้นที่ยังไม่ได้ทำกัปปิยะและอกัปปิยมังสะ อกัปปิยโภชนะนี้ ชื่อว่า ของเป็นอกัปปิยะ, ของเป็นอกัปปิยะนั้น ภิกษุทำให้เป็น

เดนอย่างนี้ว่า " ทั้งหมดนั่นพอแล้ว " พึงทราบว่า **อกปฺปิยกตํ** (ของที่ยังมิได้กระทำให้เป็นกัปปิยะ).

บทว่า **อปฏิคฺคหิตกตํ** ได้แก่ ของที่ภิกษุยังไม่ได้รับประเคนทำให้เป็นเดนโดยนัยก่อนนั่นแล.

บทว่า **อนุจฺจาริตกตํ** ได้แก่ ของที่ภิกษุผู้มาเพื่อจะให้ทำกัปปิยะยังมิได้ขยับยกให้หรืออันอมถวายแม้แต่น้อย.

สองบทว่า **อนุจฺจาริต กตํ** ได้แก่ ยืนทำนอกหัตถบาสของภิกษุผู้มาเพื่อให้ทำกัปปิยะ.

สองบทว่า **อหตฺถปาเส กตํ** ได้แก่ ภิกษุผู้ซึ่งทำให้เป็นเดนว่า " ทั้งหมดนั่นพอแล้ว " ยังไม่ได้ฉันโภชนะที่เพียงพอแก่การห้ามทำแล้ว.

คำว่า **ภุตฺตาวินา ปวาริเตน อาสนา วุฏฺฐิเตน กตํ** นี้ ตื้นทั้งนั้น.

คำว่า **อลเมตํ สพฺพนฺติ อวุตฺตํ** ได้แก่ ไม่เปล่งวาจาพูดอย่างนั้น (พูดอย่างนี้ว่า ทั้งหมดนั่นพอแล้ว). ของเป็นเดนอันใดยังไม่ได้ทำให้เป็นกัปปิยะ โดยอาการแห่งวินัยกรรมทั้ง ๗ อย่างนี้ และของใดไม่เป็นเดนแห่งภิกษุอาพาธ, ของแม้ทั้ง ๒ อย่างนั้น พึงทราบว่า " ของไม่เป็นเดน " ด้วยประการฉะนี้, ส่วนของเป็นเดน ก็พึงทราบโดยนัยตรงก้นข้ามของไม่เป็นเดนนั้นนั่นแหละ.

อีกอย่างหนึ่ง ยังมีคำอื่นที่จะพึงกล่าวอยู่ในของเป็นเดนนี้. คำว่า **ภุตฺตาวินา กตํ โหติ** มีความว่า ถึงโภชนะที่ภิกษุฉันข้าวสุกแม้เมล็ดเดียวหรือเคี้ยวเนื้อแม้ชิ้นเดียวจากบาตรของภิกษุผู้เป็นสภาคกันซึ่ง

นั่งถัดไปทำแล้ว บัณฑิตก็พึงทราบว่า " เป็นอันภิกษุผู้ฉันเสร็จแลทำ. "

ส่วนในคำว่า **อาสนา อวุฏฺฐิเต** นี้ เพื่อความไม่งมงาย มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- ภิกษุ ๒ รูปฉันแต่เช้ามืด เป็นผู้ห้ามภัตเสียแล้ว. ภิกษุรูปหนึ่งพึงนั่งในที่ห้ามภัตนั่นแหละ. อีกรูปหนึ่ง นำนิตยภัต หรือสลากภัตมาแล้ว เทลงในบาตรของภิกษุนั้นครึ่งหนึ่ง ล้างมือแล้ว ให้ภิกษุนั้นทำส่วนที่เหลือให้เป็นกัปปิยะแล้วฉันเถิด. เพราะเหตุไร ? เพราะว่าภัตที่ติดอยู่ในมือของภิกษุผู้นำภัตมานั้น เป็นอกัปปิยะ แต่ถ้าภิกษุผู้นั่งอยู่แต่แรก เอามือรับเอาจากบาตรของภิกษุผู้นำภัตมานั้นด้วยตนเองนั่นและ, ไม่มีกิจจำต้องล้างมือ. แต่ถ้าเมื่อภิกษุให้ทำเป็นกัปปิยะอย่างนั้นแล้วฉัน พวกทายกใส่แกง หรือของเคี้ยวบางอย่างลงในบาตรอีก, ภิกษุผู้ทำให้เป็นกัปปิยะคราวก่อน ย่อมไม่ได้เพื่อจะทำอีก. ภิกษุผู้ยังไม่ได้ทำ (ให้เป็นกัปปิยะ) พึงทำ. และพึงทำสิ่งที่ยังไม่ได้ทำเท่านั้น (ให้เป็นกัปปิยะ).

สองบทว่า **เยน อกตํ** คือ ภิกษุอื่นผู้ซึ่งยังไม่ได้ทำครั้งแรก พึงทำ (ให้เป็นกัปปิยะ).

สองบทว่า **ยํ จ อกตํ** มีความว่า ของที่ยังไม่ได้ทำ (ให้เป็นกัปปิยะ) แม้ภิกษุผู้ซึ่งได้ทำกัปปิยะคราวแรก ก็ควรทำ (ให้เป็นกัปปิยะ). แต่ย่อมไม่ได้เพื่อจะทำในภาชนะแรก. อธิบายว่า " เพราะว่า ของที่ภิกษุทำอยู่ในภาชนะแรกนั้น ย่อมเป็นอันทำรวมกันกับของที่ทำไว้คราวแรก; เพราะฉะนั้น จึงควรทำในภาชนะอื่น. " แต่ของที่ทำแล้วอย่างนี้ ภิกษุนั้นจะฉันรวมกับของทำไว้คราวแรก ควรอยู่. และ

เมื่อจะทำกัปปิยะ พึงทำในบาตรอย่างเดียวเท่านั้นหามิได้, พึงวางไว้ในหม้อบ้าง ในกระเช้าบ้าง ในที่ใดที่หนึ่งข้างหน้าแล้ว พึงทำในภาชนะที่เขาน้อมเข้ามาเถิด. ถ้าแม้นภิกษุตั้ง ๑๐๐ รูปห้ามภัต, ทุกรูปจะฉันภัตที่ทำกัปปิยะแล้วนั้นก็ควร. แม้พวกภิกษุผู้ไม่ห้ามภัต ก็ควรฉัน. แต่ไม่ควรแก่ภิกษุผู้ทำให้กัปปิยะ.

ถ้าแม้นชาวบ้านเห็นภิกษุผู้ห้ามภัตเข้าไปบิณฑบาต รับบาตรแล้วให้นั่งในสถานที่นิมนต์เพื่อต้องการมงคล ซึ่งจะต้องมีการฉันแน่นอน, พึงให้ทำให้เป็นเดนก่อนแล้วฉันเถิด. ถ้าในสถานที่นิมนต์นั้นไม่มีภิกษุอื่น, พึงส่งบาตรไปยังหอฉัน หรือวิหารแล้ว ให้ทำ (ให้เป็นเดน). แต่เมื่อจะทำกัปปิยะไม่ควรทำของที่อยู่ในมืออนุปสัมบัน. ถ้าในหอฉันมีภิกษุไม่ฉลาด พึงไปให้ทำกัปปิยะเองแล้วนำมาฉันเถิด.

ในคำว่า **คิลานาติริตฺตํ** นี้ ภัตที่ภิกษุอาพาธฉันเหลืออย่างเดียวจึงชื่อว่า ภัตเป็นเดนของภิกษุอาพาธหามิได้, โดยที่แท้ วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เขานำมาเฉพาะภิกษุอาพาธ ด้วยใส่ใจว่า " ท่านจักฉันในวันนี้หรือในพรุ่งนี้ หรือในเวลาที่ท่านต้องการ, " วัตถุทั้งหมดนั้นบัณฑิตพึงทราบว่า " เดนของภิกษุอาพาธ. "

ทุกกฏที่ต้องทุก ๆ คำกลืน ในกาลิกทั้งหลายมียามกาลิกเป็นต้นท่านปรับด้วยอำนาจกาลิกไม่ระคนกัน. แต่ถ้าว่าเป็นกาลิการะคนกันกับอามิส เป็นปาจิตตีย์ทั้งนั้น แก่ภิกษุรับประเคนเพื่อประโยชน์แก่อาหารก็ดี เพื่อประโยชน์มิใช่อาหารก็ดี กลืนกิน.

ข้อว่า **สติ ปจฺจเย** มีความว่า ภิกษุฉันยามกาลิก เพื่อขจัด

ความกระหายในเมื่อมีความกระหาย ฉันสัตตาหกาลิกและยาวชีวิก เพื่อระงับอาพาธนั้น ในเมื่อมีอาพาธที่จะพึงให้ระงับได้ ด้วยกาลิกนั้น ๆ ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือในสิกขาบทบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายและวาจา ๑ ทางกายวาจาและจิต ๑ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา เป็นโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ปฐมปวารณาสิกขาบทที่ ๕ จบ.

ทุติยปวารณาสิกขาบทที่ ๖

ในสิกขาบทที่ ๖ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องภิกษุ ๒ รูป]

สองบทว่า **อนาจารํ อาจรติ** ได้แก่ ทำการล่วงละเมิดพระบัญญัติ.

บทว่า **อุปนทฺธิ** มีความว่า เมื่อให้ความผูกโกรธเกิดขึ้น ชื่อว่า ได้ผูกความโกรธของตนไว้ในบุคคลผู้นั้น, อธิบายว่า " ให้ความอาฆาตเกิดขึ้นบ่อย ๆ. "

สองบทว่า **อุปนทฺโธ ภิกฺขุ** ได้แก่ ภิกษุผู้เกิดมีความผูกโกรธนั้น.

สองบทว่า **อภิหฏฺฐุํ ปวาเรยฺย** มีความว่า พึงนำไปปวารณาอย่างนี้ " นิมนต์เถิดภิกษุ ! เคี้ยวก็ตาม ฉันก็ตาม. " แต่ในบทภาชนะพระอุบาลีเถระไม่ทรงยกคำว่า **หนฺท ภิกฺขุ** เป็นต้นขึ้น เพื่อแสดงอรรถแห่งการนำไปปวารณาที่ทั่วไปอย่างเดียว จึงได้กล่าวว่า " นิมนต์รับของเท่าที่ท่านต้องการ. "

บทว่า **ชานํ** คือ รู้อยู่ว่า ภิกษุนั้นเป็นผู้ห้ามภัตแล้ว. ก็เพราะการรู้นั้นของภิกษุนั้น ย่อมมีโดยอาการ ๓ อย่าง; ฉะนั้น พระอุบาลีเถระจึงกล่าวบทภาชนะโดยนัยเป็นต้นว่า **ชานาติ นาม สามํ วา ชานาติ** ดังนี้.

บทว่า **อาสาทนาเปกฺโข** ได้แก่ เพ่งการรุกราน คือ การโจทท้วง ได้แก่ ภาวะที่ทำให้เป็นผู้อัปยศ.

คำว่า **ปฏิคฺคณฺหาติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า เมื่อ

ภิกษุผู้ที่ตนน้อมถวายภัตรับเอา เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้น้อมถวาย. ส่วนความต่างแห่งอาบัติทุกอย่างของภิกษุผู้รับนอกนี้ กล่าวไว้แล้วในปฐมสิกขาบท. แต่ในสิกขาบทนี้ พระวินัยธรพึงปรับอาบัติทั้งหมดแก่ภิกษุผู้น้อมถวายภัตเท่านั้น. บทที่เหลือปรากฏชัดแล้วแล เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในสิกขาบทก่อน.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

ทุติยปวารณาสิกขาบทที่ ๖ จบ.

วิกาลโภชนสิกขาบทที่ ๗

ในสิกขาบทที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[เรื่องภิกษุสัตตรสวัคคีย์ไปดูมหรสพบนยอดเขา]

บทว่า **คิรคฺคสมชฺโช** คือ มหรสพชั้นเยี่ยมบนภูเขา. อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ มหรสพ (ที่แสดง) บนยอดแห่งภูเขา. ทวยนครทำการโฆษณาในเมืองว่า " นัยว่า มหรสพนั้นจักมีกันในวันที่ ๗. " ฝูงชนเป็นอันมากได้ชุมนุมกันที่ร่มเงาแห่งบรรพต บนภูมิภาคที่ราบเรียบภายนอกเมือง การฟ้อนรำของพวกนักฟ้อน มีประการมากมายหลายอย่างเป็นไปอยู่. ชนทั้งหลายได้ผูกเตียงซ้อนเตียง เพื่อดูการฟ้อนรำของพวกนักฟ้อนเหล่านั้น. พวกภิกษุสัตตรสวัคคีย์อุปสมบทแต่ยังเด็ก ๆ ในเมื่อสิกขาบทยังมิได้ทรงบัญญัติ. ภิกษุเหล่านั้นชักชวนกันว่า " ผู้มีอายุ ! พวกเราจักไปดูฟ้อนรำกัน " แล้วได้ไปในที่นั้น. ครั้งนั้นเหล่าญาติของพวกเธอ มีจิตยินดีว่า " พระผู้เป็นเจ้าของพวกเราก็มาด้วย " จึงได้อาบน้ำ ลูบไล้ ให้ฉันแล้ว ได้ถวายแม้ของอื่นมีขนมและของควรเคี้ยวเป็นต้นติดมือไปด้วย. พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลายหมายถึงญาติเหล่านั้น จึงได้กล่าวว่า " พวกมนุษย์ได้เห็นภิกษุสัตตรสวัคคีย์เหล่านั้น " เป็นต้น.

บทว่า **วิกาเล** คือ ในเมื่อกาลผ่านไปแล้ว. กาลแห่งโภชนะของ

๑. ศัพท์ที่เป็นชื่อขาทนียะโภขียะและเภสัชเป็นต้น เท่าที่ค้นหาได้แปลไว้ในสิกขาบทนี้ ยังไม่แน่ใจ ขอฝากให้ท่านผู้รู้พิจารณาแก้ไขต่อไป. - ผู้ชำระ.

ภิกษุทั้งหลายท่านประสงค์เอาว่า **" กาล. "** ก็กาลแห่งโภชนะนั้นโดยกำหนดอย่างต่ำกว่าเขาทั้งหมด เที่ยงวัน, อธิบายว่า " เมื่อกาล (เวลา) เที่ยงวันนั้นล่วงเลยไปแล้ว. " ด้วยเหตุนั้นนั่นแหละ ในบทภาชนะแห่งบทว่า **วิกาเล** นั้น พระอุบาลีเถระจึงกล่าวว่า " เมื่อกาลเที่ยงวันล่วงไปแล้ว จนถึงอรุณขึ้น ชื่อว่า **วิกาล "** แม้เวลาเที่ยงตรงก็ถึงการสงเคราะห์เข้าเป็นกาล. จำเดิมแต่เวลาเที่ยงตรงไป ภิกษุไม่อาจเพื่อจะเคี้ยวหรือฉันได้ (แต่) ยังอาจเพื่อจะรีบดื่มได้, ส่วนภิกษุผู้มีความรังเกียจไม่พึงทำ. และเพื่อรู้กำหนดกาลเวลา ควรปักเสาเครื่องหมายกาลเวลาไว้. อนึ่ง พึงทำภัตกิจภายในกาล.

ในคำว่า **อวเสสํ ขาทนียํ นาม** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- ในอาหารวัตถุมีขนมต้มเป็นต้น[๑] ที่สำเร็จมาแต่ปุพพัณณชาต และอปรัณณชาต มีคำที่ควรจะกล่าวก่อนอย่างนี้ :-

วัตถุแม้ใด มีชนิดเช่นใบและรากเง่าเป็นต้น เป็นของมีคติอย่างอามิส, นี้ คืออย่างไร ? คือ วัตถุแม้นี้ เป็นต้นว่า รากควรเคี้ยว หัวควรเคี้ยว เง่าควรเคี้ยว ยอดควรเคี้ยว ลำต้นควรเคี้ยว เปลือกควรเคี้ยว ใบควรเคี้ยว ดอกดวรเคี้ยว ผลควรเคี้ยว เมล็ดควรเคี้ยว แป้งควรเคี้ยว ยางเหนียวควรเคี้ยว ย่อมถึงการสงเคราะห์เข้าในขาทนียะ (ของควรเคี้ยว) ทั้งนั้น. ก็ในมูลขาทนียะเป็นต้นนั้น เพื่อ

๑. อัตถโยชนา ๒/๗๐ สกฺขลิโมทโกติ วฏฺฏโมทโก. ชาวอินเดียเรียกขนมชนิดนี้ว่า " ลัฑฑู " นัยว่า ทำจากแป้งเป็นก้อนกลม ๆ ข้างในใส่ไส้แล้วทอดด้วยน้ำมันพืชลักษณะใกล้กับขนมต้มของไทยจึงได้แปลไว้อย่างนั้น. - ผู้ชำระ.

กำหนดรู้ของควรเคี้ยวมีคติอย่างอามิส มีของควรเคี้ยว ซึ่งจะชี้ให้เห็นพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้ :-

[อธิบายของควรเคี้ยวที่จัดเป็นกาลิกต่าง ๆ]

พึงทราบวินิจฉัยในมูลขาทนียะก่อน :- ใบและรากที่ควรเป็นสูปะ (กับข้าว) ได้ มีอาทิอย่างนี้ คือ " มูลกมูล วารกมูล ปุจจุมูล ตัมพกมูล ตัณฑุเลยยกมูล วัตถุเลยยกมูล วัชชกลิมูล ชัชฌริมูล[๑] " มีคติอย่างอามิส. ก็บรรดาขาทนียะ มีมูลกมูลเป็นต้นนี้ ชนทั้งหลายตัวหัวอ่อน ในวัชชกลิมูล (หัวมันใหญ่ " ทิ้ง, หัวอ่อนนั้นเป็นยาวชีวิก. รากเง่าแม้อย่างอื่นเห็นปานนี้ ก็พึงทราบโดยนัยนี้แหละ. ท่านกล่าวได้ว่า " ส่วนหัวของมูลกะวารกะและชัชชฌริ (เผือกมัน มันอ้อน และมันเสา) แม้ยังอ่อน ก็มีคติอย่างอามิสเหมือนกัน.

ส่วนเภสัชเหล่าใดที่ตรัสไว้ในพระบาลีว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตมูลเภสัช คือ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปลาะ อุตพิต ข่า แฝก แห้วหมู, ก็หรือมูลเภสัชแม้ชนิดอื่นใดบรรดามี ที่ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรเคี้ยวในของควรเคี้ยว ที่ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรบริโภคในของควรบริโภค "[๒] ดังนี้, เภสัชเหล่านั้น เป็นยาวชีวิก. เภสัชเป็นยาวชีวิกเหล่านั้น เมื่อคำนวณนับโดยนัยเป็นต้นว่า " จูฬเบญ-

๑. หัวเผือกมัน หัวลูกเดือย หัวมันอ้อน หัวมันแดง หัวเถาข้าวสาร หัวผักโหมหัด หัวมันใหญ่ หัวผักไห่ หรือผักปลัง วชิรพุทธิฏีกาฉบับพม่า ของทกมูลนฺติ ผูปสมูลํ. จจฺจุมูลํ = เนพิยมูลํ. ตมฺพกํ = วจํ. ตณฺฑุเลยฺยกํ = จูฬกุหุ. วตฺถุเลยฺยกํ = มหากุหุ. วชกลิ = นิโกฏฺจํ. ชชฺฌรี = หิรโน. - ผู้ชำระ.

๒. วิ. มหา. ๕/๔๑.

จมูล มหาเบญจมูล (รากทั้งห้าเล็ก รากทั้งห้าใหญ่) " ไม่มีที่สุดด้วยการนับ. ก็ภาวะ คือ ความไม่สำเร็จประโยชน์แก่ขาทนียะ และประโยชน์แก่โภชนียะนั่นแล เป็นลักษณะแห่งมูลเภสัชที่เป็นยาวชีวิกเหล่านั้น.

เพราะฉะนั้น[๑] รากเง่าชนิดใดชนิดหนึ่ง สำเร็จประโยชน์แก่ขาทนียะ และประโยชน์แก่โภชนียะของพวกมนุษย์ ด้วยอำนาจแห่งอาหารตามปรกติในชนบทนั้น ๆ, รากเง่านั้น พึงทราบว่า เป็นยาวกาลิก, รากเง่านอกนี้ พึงทราบว่าเป็นยาวชีวิก, ถึงแม้พวกเราจะกล่าวให้ละเอียดมากไป ก็จำต้องยืนยันอยู่ในลักษณะนี้แล. แต่เมื่อจะกล่าวนามสัญญา (เครื่องหมายชื่อ) ทั้งหลายไว้ ก็จะเป็นความฟั่นเฝือหนักขึ้น แก่เหล่าชนผู้ไม่รู้ชื่ออันนั้น ๆ. เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่ทำความเอื้อเฟื้อในนามสัญญา แสดงไว้แต่ลักษณะเท่านั้น. อนึ่ง พึงทราบวินิจฉัย ด้วยอำนาจแห่งลักษณะที่ได้แสดงไว้แม้ในหัวมันเป็นต้นนั่นแลเหมือนในรากเง่า ฉะนั้น. อนึ่ง แม้ลำต้น เปลือก ดอก และผลแห่งเง่า ๘ ชนิด มีขมิ้นเป็นต้น ที่พระผู้มีพระภารตรัสไว้ในพระบาลีทั้งหมด ท่านก็กล่าวว่า " เป็นยาวชีวิก. "

ในหัวควรเคี้ยว มีวินิจฉัยดังนี้ :- หัวมัน (หัวใต้ดิน) มี ๒ ชนิด คือ ชนิดยาว ๑ ชนิดกลม ๑. หัวบัว และหัวทองกวาวเป็นต้นมีทั้งชนิดยาวและชนิดสั้น, หัวบัวและหัวกระจับเป็นต้น ที่อาจารย์บางพวกเรียกว่า คัณฐี ก็มี เป็นหัวชนิดกลม. บรรดาหัวเหล่านั้น

๑. โยชนาปาฐะ ๒/๗๒ เป็น ตสฺมา แปลตามนั้นเห็นว่าถกกว่า - ผู้ชำระ.

ที่แก็และอ่อนของหัว สะเก็ดี และจำพวกรากฝอยแห่งหัวทุกอย่าง จัดเป็นยาวชีวิก.

ส่วนจำพวกหัวที่สำเร็จประโยชน์แก่ขาทนียะและประโยชน์แก่โภชนียะของพวกมนุษย์ด้วยอำนาจอาหารตามปรกติในชนบทนั้น ๆ ม่อาทิอย่างนี้ คือ หน่อต้นขานางที่ยังอ่อน เคี้ยวง่าย หัวอ่อนต้นทองกวาว หัวต้นมะกอก หัวการะเกด หัวเถาย่านทราย หัวบัวหลวง และบัวขาวที่เรียกกันว่าเง่าบัว หัวเถาวัลย์มีเถาพวงและเถาหูกวางเป็นต้น หัวเครือเขา๋ หัวต้นมะรุม หัวตาล หัวบัวเขียวบัวแดง โกมุทและจงกลณี หยวกกล้วย หน่อไม้ไผ่ หัวกระจับที่ยังอ่อน เคี้ยวง่าย จัดเป็นยาวกาลิก. หัวเถากลอย (เถาน้ำนม เถาข้าวสารก็ว่า) ที่ยังไม่ฟอก เป็นยาวชีวิก, ที่ฟอกแล้วแล้วเป็นยาวกาลิก.

ส่วนหัวของกระทือกระเม็ง (ไพร) กระชาย (ขิง) และกระเทียมเป็นต้น เป็นยาวชีวิก. หัวเหล่านั้นท่านสงเคราะห์เข้ากับมูลเภสัชนั่นแลในพระบาลี อย่างนี้ว่า "ก็หรือว่า มูลเภสัชเหล่าใดแม้อย่างอื่นบรรดามี."

ในมูลพาลขาทนียะ มีวินิจฉัยดังนี้ :- เง่าบัวหลวงเป็นเช่นเดียวกันกับเง่าบัวขาวนั่นแหละ. เง่าที่สำเร็จประโยชน์แก่ขาทนียะ และประโยชน์แก่โภชนียะของพวกมนุษย์ ด้วยอำนาจอาหารตามปรกติในชนบทนั้น ๆ มีอาทิอย่างนี้ คือ เง่าตะไคร้น้ำ เง่าเถาคล้าเป็นยาวกาลิก.

๑. ชาวอินเดียเรียกว่า "อาลู" เป็นมันชนิดหนึ่ง สมัยนี้แปลกันว่า มันฝรั่ง - ผู้ชำระ.

ส่วนเง่าของขมิ้น ขิง ปอ เถา ๔ เหลี่ยม การะเกด ตาล เต่าร้าง ต้นตาว[๑] มะพร้าว ต้นหมากเป็นต้น จัดเป็นยาวชีวิก. เง่าขมิ้นเป็นต้น แม้ทั้งหมดนั้น ท่านสงเคราะห์เข้ากับมูลเภสัชเหมือนกันในพระบาลีอย่างนี้ว่า "ก็หรือว่า มูลเภสัชแม้ชนิดอื่นในบรรดามี."

ในมัตถกขาทนียะ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ยอดหรือหน่อแห่งต้นไม้และเถาวัลย์เป็นต้น ที่สำเร็จประโยชน์แก่ขาทนียะ และประโยชน์แก่โภชนียะของพวกมนุษย์ด้วยอำนาจอาหารตามปรกติในชนบทนั้น ๆ มีอาทิอย่างนี้ คือ ยอดที่เรียกกันว่าหน่อของตาลเต่าร้างต้นตาวการะเกด มะพร้าว ต้นหมาก อินทผลัม (เป้งก็ว่า) หวาย ตะไคร้น้ำ และกล้วย หน่อไม้ไผ่ หน่ออ้อ หน่ออ้อย หน่อเผือกมัน หน่อเมล็ดพันธุ์ผักกาด หน่อสามสิบ และหน่อแห่งธัญญชาต ๗ ชนิด จัดเป็นยาวกาลิก. โคนรากอ่อน (ยอดอ่อน) แห่งหน่อขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ปอ กระเทียม และแห่งหน่อตาล เต่าร้าง ตันตาว มะพร้าว ที่เขาตัดให้ขาดตกไป เป็นยาวชีวิก.

[ว่าด้วยลำต้นเปลือกและใบที่ควรเคี้ยว]

ในขันธขาทนียะ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ลำต้นมีอาทิอย่างนี้ คือลำต้นไม้ขานาง ลำอ้อย สายบัวเขียว บัวแดง โกมุท และจงกลณีที่อยู่ภายในปฐพี ที่สำเร็จประโยชน์แก่ขาทนียะและประโยชน์แก่โภชนียะของพวกมนุษย์ด้วยอำนาจแห่งอาหารตามปรกติในชนบทนั้น ๆ จัดเป็นยาวกาลิก. ก้านใบแห่งบัวชนิดอุบลชาติก็ดี ก้านทั้งหมดแห่งบัวชนิด

๑. บางท่านก็ว่า ต้นลาน.

ปทุมชาติก็ดี และก้านบัวที่เหลืออทุก ๆ อย่าง มีก้านบัวหลวงเป็นต้น จัดเป็นยาวชีวิก.

ในตจขาทนียะ มีวินิจฉัยยดังนี้ :- เปลือกอ้อยอย่างเดียวเท่านั้น ท่านจัดเป็นยาวกาลิก. เปลือกอ้อยแม้นั้น ยังเป็นของมีรส (หวานอยู่). เปลือกที่เหลืออทุกอย่างเป็นยาวชีวิก. ก็ยอด ลำต้น และเปลือกทั้ง ๓ นั้น พึงทราบว่า สงเคราะห์เข้ากับกสาวเภสัช ในพระบาลี. สมดังคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้นี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตกสาวเภสัช (น้ำฝาดที่เป็นยา) คือ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดมูกมัน (น้ำฝาดกระดอมหรือมูลกา[๑]) น้ำฝาดบอระเพ็ดหรือพญามือเหล็ก น้ำฝาดกถินพิมาน, ก็หรือกสาวเภสัชแม้ชนิดอื่นใดบรรดามี ที่ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรเคี้ยวในของควรเคี้ยว ที่ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรบริโภคในของควรบริโภค.[๒] "

การสงเคราะห์ยอดลำต้นและเปลือกแม้เหล่านี้เข้าในพระพุทธานุญาตนี้ ย่อมสำเร็จ (ย่อมใช้ได้). และจำพวกน้ำฝาดที่กล่าวแล้ว บัณฑิตพึงทราบว่า "เป็นของสมควรโดยประการทุกอย่าง."

ในปัตตขาทนียะ มีวินิจฉัยยดังนี้ :- ใบทั้งหลายแห่งรุกขชาตเหล่านี้ คือ เผือกมัน ลูกเดือย มันอ้อน และมันแดง มะพลับ บุนนาค ผักโหมหัด มันใหญ่ ผักไห่ หรือผักปลัง มะคำไก่ หรือมะกอก มะรุม กะเพรา ถั่วเขียวจีน ถั่วเหลือง ถั่วราชมาส ยอป่าที่เหลืออ เว้นยอใหญ่ (ยอบ้านเสีย) คนทิสอ หรือพังคี

๑. ในอรรถกถาตกปโฏลสาวํ ในพระบาลีมีดรบ - ผู้ชำระ. ๒. วิ. มหา. ๕/๔๒.

เบญจมาส กุ่มขาว มะพร้าว ชาเกลือเกิดบนดิน และใบไม้เหล่าอื่น เห็นปานนี้ ที่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรเคี้ยว และสำเร็จประโยชน์แก่ของควรบริโภคของพวกมนุษย์ด้วยอำนาจอาหารตามปรกติในชนบทนั้น ๆ จัดเป็นยาวกาลิกโดยส่วนเดียว.

แต่ชาเกลือมีใบขนาดเท่าหลังเล็บเขื่อง ๆ แม้อื่นใด เลื้อยขึ้นบนต้นไม้หรือพุ่มไม้, พวกอาจารย์ชาวเกาะ (ชาวชมพูทวีป หรือชาวลังกาทวีป) กล่าวใบูชาเกลือนั้นว่า เป็นยาวชีวิก และใบพรหมี[๑]ว่า เป็นยาวชีวิก. ใบมะม่วงอ่อน เป็นยาวกาลิก. ส่วนใบอโศกอ่อน เป็นยาวชีวิก.

ก็หรือใบอื่นใดที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพระบาลีว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตปัณณเภสัช (ใบไม้เป็นยา) คือ ใบสะเดา ใบมูกมัน ใบกระดอม หรือมูลกา ใบกะเพรา หรือ แมงรัก ใบฝ้าย, ก็หรือปัณณเภสัช แม้ชนิดอื่นใดบรรดามี ที่ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรเคี้ยว ในของควรเคี้ยว ที่ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรบริโภค ในของควรบริโภค[๒] " ดังนี้, ใบเหล่านั้น เป็นยาวชีวิก. และไม่ใช่แต่ใบอย่างเดียว แม้ดอกและผลของสะเดาเป็นต้นเหล่านั้น ก็เป็นยาวชีวิก (เหมือนกัน). จำพวกใบที่เป็นยาวชีวิกจะไม่มีที่สุดด้วยอำนาจการนับอย่างนี้ว่า " ใบกระดอม หรือมูลกา ใบสะเดา หรือบอระเพ็ด ใบแมงรัก หรืออ้อยช้าง ใบตะไคร้ หรือผักคราด ใบพลู ใบบัว " เป็นต้น.

๑. วิขิรพุทฺธิ. แก้เป็น เทเมเตเย ปณสา. ๒. วิ. มหา. ๕/๔๒

[ว่าด้วยดอก ผล เมล็ด แป้ง และยางที่ควรเคี้ยว]

ในปุปผขาทนียะ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ดอกที่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรเคี้ยวและที่สำเร็จประโยชน์แก่ของที่ควรบริโภคของหมู่มนุษย์ด้วยอำนาจแห่งอาหารตามปรกติในชนบทนั้น ๆ มีอาทิอย่างนี้ คือ " ดอกเผือกมัน ดอกลูกเดือย ดอกมันอ้อน ดอกมันแดง ดอกมะพลับ (ดอกมันใหญ่) ดอกผักโหมหัด ดอกผักไห่ ดอกยอป่า ดอกยอใหญ่ (ยอบ้าน) ดอกกระจับ ดอกอ่อนของมะพร้าว ตาล และการะเกด (ลำเจียก) ดอกกุ่มขาว ดอกมะรุม ดอกบัวชนิดอุบล และปทุม ดอกกรรณิการ์ ดอกไม้มีกลิ่น (ดอกดนทิสอ) ดอกชะบา (ดอกทองหลาง) ดอกเทียนขาว " เป็นยาวกาลิก.

ส่วนดอกของพวกรุกขชาต เช่น อโศก พิกุล กระเบา บุน-นาค จำปา ชาตบุด ชะบา กรรณิการ์ กล้า (ตาเลีย) มูลิวัน มะลิซ้อน เป็นต้น เป็นยาวชีวิก. ดอกไม้ที่เป็นยาวชีวิกนั้น ไม่มีสิ้นสุดด้วยการนับ. แต่ผู้ศึกษาพึงทราบว่า สงเคราะห์ดอกไม้ที่เป็นยาวชีวิกนั้นเข้ากับกสาวเภสัชในพระบาลีนั่นแล.

ในผลขาทนียะ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ผลไม้ทั้งหลาย มีขนุน ขนุน-สำมะรอ ตาล มะพร้าว มะม่วง ชมพู่ มะกอก มุขาม มะงั่ว มะขวิด น้ำเต้า ฟักเขียว ผลแตงไทย มะพลับ แตงโม มะเขือ (มะแว้ง) กล้วยมีเมล็ด กล้วยไม่มีเมล็ด และมะซางเป็นต้น (และ) จำพวกผลไม้ที่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรเคี้ยว และที่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรบริโภคของหมู่มนุษย์ด้วยอาหารตามปกติในชนบทนั้น ๆ

ในโลก ทุก ๆ อย่าง เป็นยาวกาลิก. และด้วยอำนาจการนับชื่อใคร ๆ ก็ไม่อาจจะแสดงผลไม้ที่เป็นยาวกาลิกเหล่านั้นให้สิ้นสุดได้.

ก็แลผลเหล่าใดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในพระบาลีว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตผลเภสัช (ผลไม้ที่เป็นยา) คือ ลูกพิลังกาสา ดีปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลแห่งโกฐ, ก็หรือผลเภสัชชนิดอื่นใดบรรดามี ที่ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรเคี้ยว ในของควรเคี้ยว ที่ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรบริโภคในของควรบริโภค[๑] " ดังนี้, ผลเหล่านั้นเป็นยาวชีวิก. แม้ผลไม้ที่เป็นยาวชีวิกเหล่านั้น ใคร ๆ ก็ไม่อาจจะแสดงให้สิ้นสุดลงด้วยอำนาจแห่งชื่ออย่างนี้ คือ พวกผลแห่งหมากไฟ (ลูกเข็ม) ลูกไทร หรือตำลึง การะเกด (ลำเจียก) ไข่เน่า (มะตูม) เป็นต้นที่ยังไม่สุก ลูกจันทน์เทศ ลูกข่า (พริก) กระวานใหญ่ กระวาน (เล็ก) เป็นต้น.

ในอัฏฐิขาทนียะ มีวินิจฉัยดังนี้ :- เมล็ดทั้งหลาย มีอาทิอย่างนี้ คือ เมล็ดขนุนสำมะรอ เมล็ดขนุน เมล็ดมะกอก เมล็ดหูกวาง เมล็ดของผลที่ยังอ่อนแห่งจำพวกอินทผลัม (เป้งก็ว่า) การะเกด (ลำเจียก) มะพลับ เมล็ดมะขาม เมล็ดตำลึง เมล็ดสะคร้อ เมล็ดบัว (ลูกบัว) ชนิดอุบล และปทุม ที่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรเคี้ยว และที่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรบริโภคด้วยอำนาจแห่งอาหารตามปรกติของหมู่มนุษย์ในชนบทนั้น ๆ จัดเป็นยาวกาลิก. เมล็ดมีอาทิ

๑. วิ. มหา. ๕/๔๒-๓.

อย่างนี้ คือ เมล็ดมะซาง เมล็ดบุนาค เมล็ดจำพวกสมอไทยเป็นต้น เมล็ดพันธุ์ผักกาด เมล็ดผักชีล้อม จัดเป็นยาวชีวิก. เมล็ดที่เป็นยาวชีวิกเหล่านั้น ผู้ศึกษาพึงทราบว่า สงเคราะห์เข้ากับผลเภสัชในพระบาลีนั่นแล.

ในปิฏฐขาทนียะ มีวินิจฉัยดังนี้ :- แป้งทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ "แป้งแห่งธัญญชาต ๗ ชนิด ธัญญชาตอนุโลมและอปรัณณชาต แป้งขนุน แป้งขนุนสำมะรอ แป้งระกอก แป้งหูกวาง แป้งตาลที่ฟอกแล้ว แป้งหัวกลอย (เถาน้ำนม เถาข้าวสารก็ว่า) ที่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรเคี้ยวและที่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรบริโภคแห่งหมู่มนุษย์ด้วยอำนาจแห่งอาหารตามปรกติในชนบทนั้น ๆ จัดเป็นยาวกาลิก. แป้งตาลที่ยังไม่ได้ฟอก แป้งหัวกลอย (เถาน้ำนม เถาข้าวสารก็ว่า) แป้งต้นฟ้าแป้น[๑] เป็นต้น (ที่ยังไม่ได้ฟอก) จัดเป็นยาวชีวิก. แป้งที่เป็นยาวชีวิกเหล่านั้น ผู้ศึกษาพึงทราบว่า สงเคราะห์เข้ากับพวกน้ำฝาดและพวกรากผล.

ในนิยยาสขาทนียะ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ยางอ้อย[๒] (น้ำอ้อยตังเม" อย่างเดียว เป็นสัตตาหกาลิก. ยางที่เหลือซึ่งตรัสไว้ในพระบาลีอย่างนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตชตุเภสัช (ยางไม้ที่เป็นยา) คือ ยางอันไหลออกจากต้นหญิงคุ ยางอันเขาเคี่ยวจากก้านและใบแห่งต้นหญิงคุ ยางอันเขาเคี่ยวจากใบแห่งต้นหญิงคุ หรือเจือของอื่นด้วย ยางอันไหลออกจากยอกไม้ตักกะ[๓] ยางอันไหลออกจากใบแห่งต้นตักกะ ยางอันเขา

๑. ต้นสาคู กระมัง ?
๒. น้ำอ้อยตังเม คือ น้ำอ้อย หรือันำตาลเคี่ยวเป็นตังเม. - ผู้ชำระ. ๓. วิ. บาลีเป็นตกะ.

เคี่ยวจากใบ หรือไหลออกจากก้านแห่งต้นตักกะ กำยาน ก็หรือชตุ-เภสัชชนิดอื่นใดบรรดามี " ดังนี้ จัดเป็นยาวชีวิก. ใคร ๆ ก็ไม่อาจจะแสดงชตุเภสัชที่ท่านสงเคราะห์ด้วยเยวาปนกนัย ในพระบาลีนั้น ให้สิ้นสุดลงด้วยอำนาจแห่งชื่ออย่างนี้ คือ " ยางกรรณิการ์ ยางมะม่วง " เป็นต้น.

บรรดาขาทนียะมีมูลขาทนียะเป็นต้นเหล่านี้ ดังกล่าวมานี้ ยาวกาลิกชนิดใดชนิดหนึ่งแม้ทั้งหมด ท่านสงเคราะห์เข้าในอรรถนี้ว่า " ที่เหลือ ชื่อว่าขาทนียะ (ของควรเคี้ยว). " ส่วนคำที่ควรกล่าวในคำว่า " โภชนะ ๕ อย่าง ชื่อว่า โภชนียะ (ของควรบริโภค) " เป็นต้น ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วแล.

คำว่า **ขาทิสฺสามิ ภุญฺชิสฺสามีติ ปฏิคฺคณฺหาติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า ภิกษุใดรับประเคนขาทนียะและโภชนียะนั่นในเวลาวิกาล, ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏในเพราะรับก่อน. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เกิดขึ้นทางกาย ๑ ทางกายกับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

วิกาลโภชนสิกขาบทที่ ๗ จบ.

สันนิธิการกสิกขาบทที่ ๘

ในสิกขาบทที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[เรื่องพระเวฬัฏฐสีสะทำการสั่งสม]

พระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งรวมอยู่ภายในแห่งภิกษุชฎิลพันรูป ชื่อว่า เวฬัฏฐสีสะ.

สองบทว่า **อรญฺเญ วิหรติ** ได้แก่ อยู่ในอาวาสแห่งหนึ่ง อันเป็นเรือนเป็นที่บำเพ็ญเพียรใกล้พระเชตวันวิหาร.

บทว่า **สุกฺขกูรํ** ได้แก่ ข้าวสุกไม่มีแกงและกับ. ได้ยินว่า พระเถระนั้นฉันภายในบ้านแล้ว ภายหลัง เที่ยวบิณฑบาต นำเอาข้าวสุกเช่นนั้นมา. ก็แล พระเถระนำเอาข้าวสุกนั้นมาเพราะความเป็นผู้มักน้อย ไม่ใช่เพราะความเป็นผู้ติดในปัจจัย. ได้ยินว่า พระเถระยับยั้งอยู่ด้วยนิโรธสมาบัติตลอด ๗ วัน ออกจากสมาบัติแล้ว เอาบิณฑบาตนั้นชุบน้ำฉัน. ย่อมั่นงเข้าสมาบัติต่อจาก ๗ วันนั้นไปอีก ๗ วัน, ท่านยับยั้งอยู่ตลอด ๒ สัปดาห์บ้าง ๒ สัปดาห์บ้าง ๔ สัปดาห์บ้าง ด้วยประการอย่างนี้ จึงเข้าสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า " นาน ๆ ท่านจึงจะเข้าไปยังบ้านเพื่อบิณฑบาต. "

คำว่า การ กรณ์ กิริยา (ทั้ง ๓ นี้) โดยอรรถเป็นอันเดียวกัน. การทำความสะสมมีอยู่แก่ขาทนียะและโภชนียะนั้น; ฉะนั้น จึงว่า

สันนิธิการ. สันนิธิการนั่นแหละ ชื่อว่า สันนิธิการก. ความว่า สันนิธิกิริยา (ความทำการสะสม). คำว่า สันนิธิการกนั้น เป็นชื่อ (แห่งขาทนียะโภชนียะ) ที่ภิกษุรับประเคนไว้ให้ค้างคืน ๑. ด้วยเหตุนั้นแล พระอุบาลีเถระจึงกล่าวไว้ในบทภาชนะแห่งบทว่า **สนฺนิธิการกํ** นั้นว่า ที่ภิกษุรับประเคนในวันนี้ ขบฉันในวันอื่น ชื่อว่า **สันนิธิการก.**

คำว่า **ปฏิคฺคณฺหาติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า เมื่อภิกษุรับยาวกาลิก หรือยามกาลิกอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่กระทำสันนิธิอย่างนี้ ด้วยความประสงค์จะกลืนกิน ต้องทุกกฏ ในเพราะรับประเคนก่อน. แต่เมื่อกลืนกิน เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ คำกลืน. ถ้าแม้นว่า บาตรล้างไม่สะอาด ซึ่งเมื่อลูบด้วยนิ้วมือ รอยปรากฏ, เมือกซึมเข้าไปในระหว่างหมุดแห่งบาตรที่มีหมุด, เมือกนั้น เมื่ออังที่ความร้อนให้ร้อนย่อมซึมออก หรือว่า รับข้าวยาคูร้อน จะปรากฏ, เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้ฉันแม้ในบาตรเช่นนั้นในวันรุ่งขึ้น. เพราะฉะนั้น ภิกษุพึงล้างบาตรแล้ว เทน้ำใสลงไปในบาตรนั้น หรือลูบด้วยนิ้วมือ จึงจะรู้ได้ว่าไม่มีเมือก. ถ้าแม้นว่ามีเมือกบนน้ำก็ดี รอยนิ้วมือปรากฏในบาตรก็ดี, บาตรย่อมเป็นอันล้างไม่สะอาด. แต่ในบาตรมีสีน้ำมัน รอยนิ้วมือย่อมปรากฏ, รอยนิ้วมือนั้นเป็นอัพโพหาริก. ภิกษุทั้งหลายไม่เสียดายสละโภชนะใดให้แก่สามเณร, ถ้าสามเณรเก็บโภชนะนั้นไว้ถวายแก่ภิกษุ ควรทุกอย่าง. แต่ที่ตนเองรับประเคนแล้วไม่สละเสียก่อน ย่อมไม่ควรในวันรุ่งขึ้น. จริงอยู่ เมื่อภิกษุกลืนกินข้าวสุกแม้เมล็ดเดียวจากโภชนะที่ไม่สละนั้น เป็นปาจิตตีย์เหมือนกัน.

บรรดาเนื้อที่เป็นอกัปปิยะ ในเนื้อมนุษย์เป็นปาจิตตีย์กับถุลลัจจัย. ในเนื้อที่เหลืออเป็นปาจิตตีย์กับทุกกฏ. เมื่อกลืนกินยามกาลิกในเมื่อมีเหตุ เป็นปาจิตตีย์. เมื่อกลืนกินเพื่อประโยชน์เป็นอาหาร เป็นปาจิตตีย์ กับทุกกฏ. ถ้าภิกษุเป็นผู้ห้ามภัต กลืนกินโภชนะที่ไม่ได้ทำให้เป็น เดน, ในอามิสตามปรกติ เป็นปาจิตตีย์ ๒ ตัว. ในเนื้อมนุษย์เป็น ปาจิตตีย์ ๒ ตัว กับถุลลัจจัย. ในอกัปปิยมังสะที่เหลืออ เป็นปาจิตตีย์ กับทุกกฏ. เมื่อกลืนกินยามกาลิก ทางปากที่มีอามิส เมื่อมีเหตุ เป็น ปาจิตตีย์ ๒ ตัว. ทางปากไม่มีอามิสเป็นปาจิตตีย์ตัวเดียวเท่านั้น. เมื่อ กลืนกินเพื่อประโยชน์เป็นอาหาร ทุกกฏเพิ่มขึ้นแม้ในวิกัปทั้ง ๒. ถ้า ภิกษุกลืนกินในเวลาวิกาล, ในโภชนะตามปรกติ เป็นปาจิตตีย์ ๒ ตัว เพราะการสันนิธิเป็นปัจจัย ๑ เพราะฉันในวิกาลเป็นปัจจัย ๑. ใน อกัปปิยมังสะ ถุลลัจจัยและทุกกฏเพิ่มขึ้น. ในพวกยามกาลิกไม่เป็น อาบัติ เพราะฉันในวิกาลเป็นปัจจัย. แต่ไม่เป็นอาบัติในวิกัปทุกอย่าง ในเวลาวิกาล เพราะความไม่เป็นเดนในยามกาลิกเป็นปัจจัย.

ข้อว่า **สตฺตาหกาลิกํ ยาวชีวิกํ อาหารตฺถาย** มีความว่า เมื่อภิกษุรับประเคนเพื่อประโยชน์เป็นอาหาร เป็นทุกฏ เพราะการ รับประเคนเป็นปัจจัยก่อน. แต่เมื่อกลืนกิน ถ้าเป็นของไม่มีอามิส เป็นทุกกฏ ทุก ๆ คำกลืน. ถ้าสัตตาหกาลิก ยาวชีวิก ระคนด้วยอามิส เป็นของที่ภิกษุรับประเคนเก็บไว้ เป็นปาจิตตีย์ตามวัตถุแท้.

ในคำว่า **อนาปตฺติ ยาวกาลิกํ** เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า ขาทนียะ

โภชนียะ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงขยายไว้แล้วในวิกาลโภชนสิกขาบท เรียกว่า **ยาวกาลิก** เพราะเป็นของอันภิกษุพึงฉันได้ชั่วเวลา คือ เที่ยงวัน, ปานะ ๘ อย่าง กับพวกอนุโลมปานะ เรียกว่า **ยามกาลิก** ด้วยอรรถว่า มีเวลาเป็นครู่ยาม เพราะเป็นของที่ภิกษุพึงฉันได้ตลอดชั่วยาม คือ ปัจฉิมยามแห่งราตรี, เภสัช ๕ อย่าง มีสัปปิเป็นต้น เรียกว่า **สัตตาหกาลิก** ด้วยอรรถว่า มีเวลา ๗ วัน เพราะเป็นของที่ภิกษุพึงเก็บไว้ได้ถึง ๗ วัน, กาลิกที่เหลือแม้ทั้งหมด เว้นน้ำเสีย เรียกว่า **ยาวชีวิก** เพราะเป็นของที่ภิกษุพึงรักษาไว้ฉันได้ตลอดชีวิต เมื่อมีเหตุ.

บรรดากาลิกเหล่านั้น ภิกษุเก็บยาวกาลิกที่รับประเคนในเวลารุ่งอรุณไว้ ฉันได้ตั้งร้อยครั้ง ตราบเท่าที่กาลเวลายังไม่ล่วงเลยไป, ฉันยามกาลิกได้ตลอดวัน ๑ กับคืน ๑, ฉันสัตตาหกาลิกได้ ๗ คืน ฉันยาวชีวิกนอกนี้ได้แม้ตลอดชีวิตเมื่อมีเหตุ ไม่เป็นอาบัติ, บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

แต่ในฐานะนี้ ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านกล่าวปานกถา กัปปิยานุโลมกถา กถามีอาทิว่า " ยามกาลิก กับยาวกาลิก ระคนกัน ควรไหมหนอ ? " และกัปปิยภูมิกถาไว้พิสดารแล้ว. ข้าพเจ้าจักกล่าวกถานั้น ๆ ในอาคตสถานนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เกิดขึ้นทางกาย ๑

ทางกายกับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

สันนิธิการกสิกขาบทที่ ๘ จบ.

ปณีตโภชนสิกขาบทที่ ๙

ในสิกขาบทที่ ๙ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก่อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องโภชนะอันประณีต]

บทว่า **ปณีตโภชนานิ** ได้แก่ โภชนะอย่างดียิ่ง.

คำว่า **กสฺส สมฺปนฺนํ น มนาปํ** ได้แก่ โภชนะที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ ใครจะไม่ชอบใจ.

บทว่า **สาทู** แปลว่า มีรสอร่อย.

ในคำว่า **โย ปน ภิกฺขุ เอวรูปานิ ปณีตโภชนานิ อคิลาโน อตฺตโน อตฺถาย วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺเชยฺย** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุขอโภชนะที่ดีล้วน ๆ มีสัปปิเป็นต้นมาฉัน ไม่ต้องปาจิตตีย์. ต้องทุกกฏเพราะขอแกงและข้าวสุกในพวกเสขิยวัตร. แต่ภิกษุผู้ขอโภชนะดี ที่ระคนกับข้าวสุกมาฉัน บัณฑิตพึงทราบว่า ต้องปาจิตตีย์.

ทราบว่า ในคำนี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้ :- ก็เพราะเหตุนั้นแหละ พระผู้มีพระภาคจึงไม่ตรัสว่า **ปณีตานิ** ตรัสในสูตรว่า **ปณีตโภชนานิ.** จริงอยู่ เมื่อพระองค์ตรัสว่า **ปณีตานิ** ย่อมรวมเอาสัปปิเป็นต้นเข้าด้วย. แต่เมื่อตรัสว่า **ปณีตโภชนานิ** เนื้อความย่อมปรากฏดังนี้ว่า " โภชนะที่เกิดจากธัญญชาต ๗ ชนิด ระคนด้วยของประณีต ชื่อว่าโภชนะประณีต. "

บัดนี้ ในคำว่า **วิญฺญาเปติ ปโยเค ทุกฺกฏํ** เป็นต้น มีวินิจฉัยย

ดังต่อไปนี้ :- เมื่อภิกษุขอว่า " ท่านจงให้ภัตกับเนยใส, จงราดเสย ใสให้, จงทำให้ระคนกับเนยใสแล้วให้, จงให้เนยใส, จงให้เนยใสและ ภัต " ดังนี้ เป็นทุกกฏ เพราะการออกปากขอ, เป็นทุกกฏ เพราะรับ ประเคน, เป็นปาจิตตีย์ เพราะกลืนกิน. แต่เมื่อภิกษุกล่าวว่า " ท่าน จงให้สัปปิภัต " เพราะธรรมดาว่า สัปปิภัตดุจสาลีภัต ไม่มี; ฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า เป็นทุกกฏ เพราะออกปากขอแกงและข้าวสุกอย่าง เดียว.

ก็ถ้าเมื่อภิกษุกล่าวว่า " จงให้ภัตกับเนยใส " แต่ทายกถวาย ภัตแล้ว ถวายเนยข้น นมสด หรือนมส้ม ด้วยกล่าวว่า " นิมนต์ ท่านทำเนยใสฉันเถิด " ก็หรือถวายมูลค่ากล่าวว่า " นิมนต์ท่านรับ เอาเนยใสด้วยมูลค่านี้ฉันเถิด " (เป็นปาจิตตีย์) ตามวัตถุทีเดียว.

แต่เมื่อภิกษุกล่าวว่า " จงให้ภัตกับเนยใสโค " ทายกจงถวายด้วย เสยใสโค หรือเมื่อเนยใสโคไม่มี จงถวายเนยข้นโคเป็นต้นโดยนัยก่อน นั้นแล หรือจงถวายแม่โคทีเดียวก็ตามที กล่าวว่า " นิมนต์ท่านฉัน ด้วยเนยใสจากแม่โคนี้ " (เป็นปาจิตตีย์) ตามวัตถุเหมือนกัน.

แต่ถ้าทายกถูกภิกษุขอด้วยเนยใสโค ถวายด้วยเนยใสของแพะ เป็นต้น เป็นอันผิดสังเกต. จริงอยู่ เมื่อมีการถวายอย่างนี้ จึงเป็นอัน ทายกถูกภิกษุขออย่างหนึ่ง ถวายไปอีกอย่างหนึ่ง; เพราะฉะนั้น จึง ไม่เป็นอาบัติ. แม้ในคำว่า " จงให้ด้วยเนยใสแพะ " เป็นต้นก็นัยนี้.

เมื่อภิกษุกล่าวว่า " จงให้ด้วยกัปปิยะเนยใส " ทายกถวายด้วย อกัปปิยะเนยใส เป็นอันผิดสังเกตเหมือนกัน. เมื่อภิกษุกล่าวว่า " จงให้

ด้วยอกัปปิยะเนยใส " ทายกถวายด้วยกัปปิยะเนยใส เป็นทุกกฏเหมือนกัน ทั้งในการรับทั้งในการบริโภค. เมื่อกัปปิยะเนยในไม่มี เขาถวายด้วยอกัปปิยะเนยข้นเป็นต้น โดยนัยก่อนนั่นแล ด้วยกล่าวว่า " นิมนต์ท่านทำเนยใสฉันเถิด " เป็นอันเขาถวายด้วยอกัปปิยะเนยใสแท้.

เมื่อภิกษุกล่าวว่า " ด้วยอกัปปิยะเนยใส " เขาถวายด้วยกัปปิยะเนยใส เป็นอันผิดสังเกตเหมือนกัน. เมื่อกล่าวว่า " ด้วยเนยใส " เขาถวายด้วยของอย่างใดอย่างหนึ่ง มีเนยข้นเป็นต้นที่เหลืออ เป็นอันผิดสังเกตเหมือนกัน. แม้ในคำว่า " จงถวายด้วยเนยข้น " เป็นต้นก็นัยนี้เหมือนกัน.

แท้จริง มีการออกปากขอด้วยวัตถุใด ๆ เมื่อภิกษุได้วัตถุนั้นหรือมูลค่าแห่งวัตถุนั้นแล้ว จัดว่าเป็นอันได้วัตถุนั้น ๆ แล้วเหมือนกัน. แต่ถ้าเขาถวายของอื่นที่มาในพระบาลี หรือมิได้มาก็ตาม เป็นผิดสังเกต. เมื่อภิกษุออกปากขอด้วยเนยข้นเป็นต้นอย่างอื่น ยกเว้นเนยข้นที่มาในพระบาลีเป็นต้นเสีย เป็นทุกกฏ. เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า " เมื่อภิกษุกล่าวว่า ' จงให้สัปปิภัต ' การออกปากขอแกงและข้าวสุก เป็นทุกกฏเท่านั้น เพราะสัปปิภัตไม่มีเหมือนสาลีภัต " ฉันใด แม้ในคำว่า " จงให้นวนีตภัต " เป็นต้นก็ฉันนั้น (คือเป็นเพียงทุกกฏฉันนั้น).

จริงอยู่ แม้เมื่อจะกล่าวเนยข้นเป็นต้นแต่ละอย่างให้พิสดารตามลำดับ (แห่งเนยข้น) ก็จะต้องกล่าวเนื้อความนี้นั่นแล. และเนื้อความ

พิสดารนั้น บัณฑิตอาจรู้ได้แม้ด้วยความสังเขป, จะมีประโยชน์อะไรด้วยความพิสดารในเนยข้นแต่ละอย่างเป็นต้นนั้น. ด้วยเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวว่า " แม้ในคำว่า จงให้ด้วยเนยข้น ' เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

แต่ถ้าภิกษุออกปากขอในที่เดียวกัน หรือในที่ต่างกัน ด้วยวัตถุมีเนยใสเป็นต้นแม้ทั้งหมด เทของที่ได้แล้วลงในภาชนะเดียวกันทำให้เป็นรสเดียวกัน แม้เอาปลายหญ้าคาแตะหยดลงที่ปลายลิ้นหยดเดียวจากรสนั้นแล้วกลืนกิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ๘ ตัว. สมจริงดังคำแม้นี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในคัมภีร์ปริวารว่า

> **" ภิกษุต้องปาจิตตีย์ที่เป็นไปทางกาย มิใช่เป็นไป**
> **ทางวาจาทั้งหมด (๘ ตัว) มีวัตถุต่าง ๆ กัน**
> **พร้อม ๆ กันคราวเดียว, ปัญหาข้อนี้ท่านผู้ฉลาด**
> **คิดกันแล้ว. "**

ในคำว่า **อคิลาโน คิลานสญฺญี** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าภิกษุแม้เป็นผู้มีความสำคัญว่าอาพาธ ออกปากขอเภสัช ๕ เพื่อประโยชน์แก่เภสัช, พระวินัยธรพึงปรับเธอด้วยมหานามสิกขาบท. แต่เมื่อออกปากขอโภชนะประณีต ๘ อย่าง พึงปรับด้วยสิกขาบทนี้. แต่โภชนะประณีต ๘ อย่างนี้ เป็นปาฏิเทสนีวัตถุสำหรับพวกภิกษุณี. ในเพราะการออกปากขอแกงและข้าวสุก เป็นทุกกฏที่ตรัสไว้ในเสขิยบัญญัติเท่านั้น แก่ภิกษุและภิกษุณีแม้ทั้ง ๒ พวก. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๔ เกิดจากทางกาย ๑ ทางกายกับวาจา ๑ ทางกายกับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ปณีตโภชนสิกขาบทที่ ๙ จบ.

ทันตโปณสิกขาบทที่ ๑๐

ในสิกขาบทที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถ เรื่องภิกษุถือบังสกุลทุกอย่าง]

ภิกษุนั้น ชื่อว่า สรรพบังสุกูลิกะ (ผู้มีปกติถือบังสกุลทุกอย่าง) เพราะอรรถว่า ภิกษุนั้นมีบรรดาปัจจัย ๔ ทุกอย่าง โดยที่สุด แม้ไม้ชำระฟัน ก็เป็นบังสกุลทั้งนั้น. ได้ยินว่า ภิกษุนั้น ทำภาชนะที่เขาทิ้งในป่าช้านั้นนั่นเองให้เป็นบาตร ทำจีวรด้วยท่านผ้าที่เขาทิ้งในป่าช้านั้นนั่นแหละ ถือเอาเตียงและตั่งที่เขาทิ้งในป่าช้านั้นเหมือนกันใช้สอย.

ปู่และตาของบิดาผู้ล่วงลับไปแล้ว เรียกว่า **อัยยะ** ในคำว่า **อยฺยโวสาฏิตกานิ** นี้. ขาทนียะและโภชนียะที่เขาเซ่นทิ้งไว้ในป่าช้าเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่บรรพบุรุษเหล่านั้น เรียกว่า **โวสาฏิตกะ** (เครื่องเซ่น). ได้ยินว่า พวกมนุษย์ได้ทำของอันเป็นที่รักแห่งพวกญาติเหล่านั้น ในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ ให้เป็นก้อนข้าวบิณฑ์อุทิศพวกญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว เซ่นวางไว้ในที่ทั้งหลาย มีป่าช้าเป็นต้นนั่นด้วยตั้งในว่า " ขอเหล่าญาติของพวกเรา จงบริโภคเถิด. "

ภิกษุนั้นเอาข้าวบิณฑ์นั้นมาฉัน, ไม่ปรารถนาของอื่นแม้ประณีตที่เขาถวาย. ด้วยเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลายจึงได้กล่าวว่า " ถือเอาอาหารเครื่องเซ่นเจ้าที่ป่าช้าบ้าง ที่โคนไม้บ้าง ที่ธรณีประตูบ้าง มาฉันเอง " ดังนี้.

บทว่า **เถโร** แปลว่า แข็งแรง คือ ล่ำสัน.

บทว่า **วทฺธโร** แปลว่า อ้วนล่ำ. มีคำอธิบายว่า " ภิกษุนี้

ทั้งอ้วน ทั้งมีร่างกายล่ำสัน."

สามบทว่า **มนุสฺสมํสํ มญฺเญ ขาทติ** มีความว่า พวกเราเข้าใจภิกษุนั้นว่า "บางทีจะฉันเนื้อมนุษย์." ประชาชนเหล่านั้นมีความเข้าใจดังนี้ว่า "ความจริง พวกคนกินเนื้อมนุษย์ ย่อมเป็นผู้เช่นนี้."

ในคำว่า **อุทกทนฺตโปเณ กุกฺกุจฺจายนฺติ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- พวกภิกษุเหล่านั้นไม่ได้สังเกตอรรถแห่งบทว่า "พึงกลืนกินอาหารที่เขาไม่ได้ให้ผ่านทวารปากเข้าไป" ให้ถูกต้อง จึงได้พากันรังเกียจ. ฝ่ายพระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงยังภิกษุเหล่านั้น ให้ยอมตกลง ด้วยอำนาจแห่งเรื่องตามที่เกิดขึ้นแล้ว ดุจบิดาชี้แจงให้พวกลูก ๆ ยินยอมฉะนั้น จึงได้ทรงตั้งอนุบัญญัติไว้.

บทว่า **อทินฺนํ** มีความว่า เขาไม่ได้ให้ด้วยกาย ของเนื่องด้วยกาย และการโยนให้อย่างใดอย่างหนึ่ง แก่ภิกษุผู้รับด้วยกายหรือด้วยของเนื่องด้วยกาย. จริงอยู่ พระอุบาลีเถระหมายเอาของที่เขาไม่ได้ให้นี้แหละ จึงกล่าวไว้ในบทภาชนะว่า "ชื่อว่าของที่เขายังไม่ได้ให้ ท่านเรียกของที่ยังไม่ได้รับประเคน." แต่ในทุติยปาราชิกตรัสว่า "ชื่อว่า ของที่เขาไม่ได้ให้ ท่านเรียกทรัพย์ที่ผู้อื่นหวงแหน." ส่วนบทว่า "ของที่เขาให้" นี้ ท่านยกขึ้นไว้ เพื่อแสดงลักษณะแห่งของที่เขาไม่ได้ให้นั้นนั่นแหละ ด้วยอำนาจแห่งนัยที่ตรงกันข้าม.

[ว่าด้วยการประเคนและการรับประเคน]

ก็ในนิเทศแห่งบทว่า **ทินฺนํ** นั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ข้อว่า **กาเยน วา กายปฏิพทฺเธน วา นิสฺสคฺคิเยน วา เทนฺเต** ได้แก่

เมื่อคนอื่นเขาให้อยู่อย่างนี้ (คือให้อยู่ด้วยกาย หรือด้วยของเนื่องด้วยกายหรือด้วยการโยนให้).

ข้อว่า **หตฺถปาเส ฐิโต กาเยน วา กาย กายปฏิพทฺเธน วา ปฏิคฺคณฺหาติ** มีความว่า ถ้าภิกษุอยู่ในหัตถบาสมีลักษณะดังกล่าวแล้วในก่อน รับประเคนของนั้นที่เขาให้อยู่อย่างนั้น ขั้นที่สุดแม้ละอองรถด้วยกาย หรือด้วยของเนื่องด้วยกาย. วัตถุนั่นที่รับประเคนแล้วอย่างนี้ท่านเรียกชื่อว่า ของที่เขาให้. ของที่เขาเสียสละด้วยคำว่า "ท่านจงถือเอาของนี้, ของนี้จงเป็นของท่าน" เป็นต้น ท่านไม่เรียกชื่อว่าของที่เขาให้.

บรรดานิเทศเหล่านั้น บทว่า **กาเยน** มีความว่า ที่เขาให้ด้วยบรรดาสรีราวัยวะมีมือเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ชั้นที่สุด แม้ด้วยนิ้วเท้า ก็เป็นอันชื่อว่าเขาให้แล้วด้วยกาย. แม้ในการรับประเคน ก็นัยนี้นั่นแล. แท้จริง ของที่ภิกษุรับประเคนด้วยสรีราวัยวะ (ส่วนแห่งร่างกาย) ส่วนใดส่วนหนึ่ง จัดว่า รับประเคนแล้วด้วยกายเหมือนกัน. ถ้าแม้นเขาให้ของที่ต้องทำการนัตถุ์ ภิกษุอาพาธไม่อาจนัตถุ์เข้าทางช่องจมูกได้เลย รับเข้าทางหากได้ (รับประเคนทางปากได้). ความจริง เพียงความใส่ใจเท่านั้น เป็นประมาณในการรับประเคนนี้. นัยนี้ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรี.

บทว่า **กายปฏิพทฺเธน** มีความว่า ของที่เขาให้ด้วยอุปกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาอุปกรณ์ มีทัพพีเป็นต้น เป็นอันชื่อว่าเขาให้ด้วยของเนื่องด้วยกาย. แม้ในการรับประเคนก็นัยนี้เหมือนกัน. ของ

ที่ภิกษุรับด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่เนื่องด้วยร่างกาย มีบาตรและถาด เป็นต้น จัดว่ารับประเคนด้วยของเนื่องด้วยกาลเหมือนกัน.

บทว่า **นิสฺสคฺคิเยน** มีความ ก็ของที่เขาโยนถวายให้พ้นจากกาย และจากของเนื่องด้วยกาย แก่ภิกษุผู้อยู่ในหัตถบาส ด้วยกายหรือของเนื่องด้วยกาย เป็นอันชื่อว่าเขาถวายด้วยประโยคที่โยนให้. นี้เป็นการพรรณนาตามพระบาลีก่อน.

บาลีมุตตกวินิจฉัย

ก็ในสิกขาบทนี้ พึงทราบบาลีมุตตกวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[การรับประเคนมีองค์ ๕ อย่าง]

การรับประเคน ย่อมขึ้นด้วยองค์ ๕ คือ ของพอบุรุษมีกำลังปานกลางยกได้ ๑ หัตถบาสปรากฏ (เขาอยู่ในหัตถบาส) ๑ การน้อมถวายปรากฏ (เขาน้อมถวาย) ๑ เทวดาก็ตาม มนุษย์ก็ตาม ดิรัจฉานก็ตาม ถวาย (ประเคน) ๑ และภิกษุรับประเคนของนั้นด้วยกาย หรือด้วยของเนื่องด้วยกาย ๑. การรับประเคนย่อมขึ้นด้วยองค์ ๕ ด้วยประการอย่างนี้. ในองค์ ๕ นั้น หัตถบาสแห่งภิกษุผู้ยืนนั่งและนอน บัณฑิตพึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้ว ในปวารณาสิกขาบท.

ก็ถ้าบรรดาผู้ให้และผู้รับประเคน ฝ่ายหนึ่งอยู่บนอากาศ ฝ่ายหนึ่งอยู่บนพื้น, พึงกำหนดประมาณหัตถบาสทางศีรษะของผู้ยืนอยู่บนพื้น และทางริมด้านในแห่งอวัยวะที่ใกล้กว่า ของผู้ยืนอยู่บนอากาศ ยกเว้นมือที่เหยียดออก เพื่อให้หรือเพื่อรับเสีย. ถ้าแม้นฝ่ายหนึ่งอยู่ในหลุม (บ่อ) อีกฝ่ายหนึ่งอยู่ริมหลุม หรือฝ่ายหนึ่งอยู่บนต้นไม้ อีกฝ่ายหนึ่งอยู่บนแผ่นดิน ก็พึงกำหนดประมาณหัตถบาส โดยนัยดังกล่าวกลัวน่นแหละ.

ถ้าแม้นนกเอาจะงอยปากคาบดอกไม้ หรือผลไม้ถวาย หรือช้างเอางวงจับดอกไม้ หรือผลไม้ถวายอยู่หัตถบาสเห็นปานนี้, การรับประเคนย่อมขึ้น (ใช้ได้). ก็ถ้าภิกษุนั่งอยู่บนคอช้างแม้สูง ๗ ศอกคืบ

จะรับของที่ข้างนั้นถวายด้วยงวงก็ควรเหมือนกัน. ทายกคนหนึ่งทูนภาชนะข้าวสวยและกับข้าวเป็นอันมากไว้บนศีรษะ มายังสำนักของภิกษุพูดทั้งยืนว่า ". นิมนต์ท่านรับเถิด " การน้อมถวายยังไม่ปรากฏก่อน; เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรรับ. แต่ถ้าเขาน้อมลงมาแม้เพียงเล็กน้อย, ภิกษุพึงเหยียดแขนออกรับภาชนะอันล่าง แม้โดยเอกเทศ. ด้วยการรับเพียงเท่านี้ ภาชนะทั้งหมดเป็นอันรับประเคนแล้ว. ตั้งแต่รับประเคนนั้นไป จะยกลง หรือเลื่อนออก แล้วหยิบเอาของที่ตนต้องการ สมควรอยู่. ส่วนในภาชนะเดียวกันมีกระบุงซึ่งมีข้าวสวยเป็นต้น ไม่มีคำที่จะพึงกล่าวเลย.

แม้ทายกผู้หาบภัตตาหารไป ถ้าน้อมหาบลงถวาย สมควรอยู่. ถ้าแม้นมีไม้ไผ่ยาว ๓๐ ศอก, ที่ปลายข้างหนึ่งผูกหม้อน้ำอ้อยแขวนไว้ที่ปลายข้างหนึ่งผูกหม้อเนยใสแขวนไว้, ถ้าภิกษุรับประเคนลำไม้ไผ่นั้น เป็นอันรับประเคนของทั้งหมดเหมือนกัน.

ถ้าทายกกล่าวว่า " นิมนต์ท่านรับน้ำอ้อยสดซึ่งกำลังไหลออกจากรางหีบอ้อย " การน้อมเข้ามาถวาย ยังไม่ปรากฏ; เพราะฉะนั้นจึงไม่สมควรรับ. แต่ถ้าเขาเอากากทิ้งแล้วเอามือวักขึ้นถวาย ๆ ควรอยู่.

บาตรมากใบ เขาวางไว้บนเตียงก็ดี บนตั่งก็ดี บนเสื่อลำแพนก็ดี บนรางไม้ก็ดี บนแผ่นกระดานก็ดี. ทายก (ผู้ให้) อยู่ในหัตถบาสแห่งภิกษุผู้อยู่ในที่ใด, ของที่เขาให้ในบาตรเหล่านั้น อันภิกษุผู้อยู่ในที่นั้น แม้เอานิ้วแตะเตียงเป็นต้น ด้วยความหมายว่ารับประเคนจะยืนอยู่ก็ตาม นั่งอยู่ก็ตาม นอนอยู่ก็ตาม เป็นอันรับประเคนแล้ว

ทั้งหมด. ถ้าแม้นภิกษุขึ้นนั่งเตียงเป็นต้น ด้วยหมายใจว่า " เราจักรับประเคน " ก็ควรเหมือนกัน.

ก็ถ้าแม้นเขาวางบาตรทั้งหลายไว้บนแผ่นดิน เอากระพุ้งกับกระพุ้งจดกัน, ของที่เขาถวายในบาตรใบที่ภิกษุนั่ง เอานิ้วมือหรือเข็มแตะไว้เท่านั้น เป็นอันรับประเคนแล้ว. ท่านกล่าวไว้ในที่บางแห่งว่า " การรับประเคนในบาตรที่เขาตั้งไว้บนเสื่อลำแพนผืนใหญ่ และเครื่องลากหลังช้างเป็นต้น ย่อมไม่ขึ้น. " คำนั้นพึงทราบว่า ท่านกล่าวหมายเอาการล่วงเลยหัตถบาสไป. แต่เมื่อมีหัตถบาสในที่ใดที่หนึ่งก็ควร นอกจากของซึ่งเกิดอยู่กับที่นั้น.

ก็การรับประเคนบนใบปทุม หรือบนใบทองกวาวเป็นต้น ซึ่งเกิดอยู่กับที่นั้น ย่อมไม่ควร. เพราะใบปทุมเป็นต้นนั้น ไม่ถึงการนับว่าของเนื่องด้วยกาย. เหมือนอย่างว่าในของเกิดกับที่นั้น การรับประเคนไม่ขึ้น ฉันใด, ในเตียงที่ตั้งตรึงไว้ที่ตอเป็นต้น ในแผ่นกระดาน หรือในหินที่เป็นอสังหาริมะ การรับประเคน ก็ไม่ขึ้นเหมือนกัน ฉันนั้น. จริงอยู่ เตียงที่ตั้งตรึงไว้ที่ตอเป็นต้นแม้นั้นเป็นของควรสงเคราะห์เข้ากับของที่เกิดอยู่กับที่นั้น.

แม้บนใบมะขามเป็นต้น ซึ่งเป็นใบเล็ก ๆ ดาษไว้บนพื้น การรับประเคนก็ไม่ขึ้น. เพราะว่า ใบมะขามเป็นต้นเหล่านั้น ไม่สามารถจะตั้งไว้ได้ด้วยดี. แต่บนใบที่ใหญ่มีใบปทุมเป็นต้น (รับประเคน) ขึ้น.

ถ้าทายก (ผู้ให้) ยืนเลยหัตถบาสในที่นั้น เอากระบวยคันยาวตักถวาย, ภิกษุพึงบอกเขาว่า " เข้ามาถวายใกล้ ๆ. " เขาไม่ได้ยิน

คำพูด หรือไม่เอื้อเฟื้อ เทลงไปในบาตรทีเดียว, ภิกษุพึงรับประเคนใหม่. แม้ในบุคคลผู้ยืนอยู่ห่างโยนก้อนข้าวไปถวาย ก็นัยนี้เหมือนกัน. ถ้าในบาตรที่นำออกมาจากถุงบาตรมีผลน้ำย้อม. เมื่อมีน้ำพึงล้างเสียก่อน. เมื่อไม่มี พึงเช็ดผงน้ำย้อม หรือรับประเคนแล้ว จึงเที่ยวไปบิณฑบาต. ถ้าเมื่อเที่ยวไปบิณฑบาตผงตกลง (ในบาตร), พึงรับประเคนก่อนจึงรับภิกษา. แต่เมื่อไม่รับประเคน รับ (ภิกษา) เป็นวินัยทุกกฏ. แต่ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้รับประเคนธุลีที่ตกนั้นใหม่แล้วฉัน. ก็ถ้าเมื่อภิกษุกล่าวว่า " รับประเคนก่อนจงถวาย " พวกเขาไม่ได้ยินคำพูด หรือไม่เอื้อเฟื้อถวายภิกษุเลยทีเดียว, ไม่เป็นวินัยทุกกฏ. ภิกษุรับประเคนใหม่แล้ว พึงรับภิกษาอื่นเถิด.

[วิธีปฏิบัติเมื่อมีของตกลงในบาตรในเวลาต่าง]

ถ้าลมแรงพัดธุลีให้ลอยไปตกจากที่นั้น ๆ, ภิกษุไม่อาจรับภิกษาได้. จะผูกใจรับด้วยจิตบริสุทธิ์ว่า " เราจักให้แก่อนุปสัมบัน " ควรอยู่. เที่ยวไปบิณฑบาตอย่างนั้นแล้วกลับไปยังวิหาร หรืออาสนศาลา ให้ภิกษุนั้นแก่อนุปสัมบันแล้ว จะรับเอาภิกษาที่อนุปสัมบันนั้นถวายใหม่ หรือจะถือเอาของอนุปสัมบันนั้นด้วยวิสาสะฉัน ก็ได้.

ถ้าภิกษุให้บาตรที่มีธุลีแก่ภิกษุในเวลาเที่ยวภิกษาจาร, พึงบอกภิกษุเจ้าของบาตรนั้นว่า " ท่านรับประเคนบาตรนี้แล้ว พึงรับภิกษาหรือพึงฉัน. " ภิกษุเจ้าของบาตรนั้น พึงทำอย่างนั้น. ถ้าธุลีลอยอยู่ข้างบน, พึงรินน้ำข้าวออก แล้วฉันส่วนที่เหลือเถิด. ถ้าธุลีจมแทรกลงข้างใน พึงรับประเคนใหม่. เมื่อไม่มีอนุปสัมบันอย่าปล่อย (บาตร)

จากมือเลย พึงนำไปในที่ซึ่งมีอนุปสัมบัน แล้วรับประเคนใหม่. จะนำธุลีที่ตกลงในข้าวแห้งออกแล้วฉัน ก็ควร. แต่ถ้าเป็นธุลีละเอียดมาก พึงนำออกพร้อมกับข้าวสวยส่วนข้างบน หรือพึงรับประเคนใหม่แล้วฉันเถิด.

เมื่อชาวบ้านวางข้าวยาคูหรือแกงไว้ข้างหน้าแล้วคน หยดแกงกระเซ็นขึ้นจากภาชนะตกลงในบาตร, ภิกษุพึงรับประเคนบาตรใหม่. เมื่อพวกเขาเอากระบวยตักมาถวาย หยาดสูปะเป็นต้น หยดออกจากกระบวยตกลงไปในบาตรก่อน, เป็นอันตกลงไปด้วยดี ไม่มีโทษเพราะเขาน้อมเข้ามาถวาย.

ถ้าแม้นเมื่อเขาเอาจอกน้ำเกลี่ยข้าวสุกลงอยู่ เขม่า หรือเถ้าตกลงไปจากจอกน้ำ ไม่มีโทษเหมือนกัน เพราะเขาน้อมถวาย. ของที่เขากำลังถวายแก่ภิกษุรูปถัดไป กระเด็นออกจากบาตรไปตกในบาตรของภิกษุอีกรูปหนึ่ง เป็นอันตกไปดี จัดว่ารับประเคนแล้วเหมือนกัน.

เมื่อเขาจัดผักปลัง (ผักไห่) ดองเป็นต้น ถวายแก่ภิกษุรูปหนึ่ง หยดน้ำ (ผักดอง) จากผักดองตกลงไปในบาตรของภิกษุอื่น, เธอพึงรับประเคนบาตรใหม่. พวกเขากำลังจับข้างบนบาตรของภิกษุใด, เมื่อหยดน้ำผักดองตกลงไปในบาตรของภิกษุนั้น ไม่มีโทษ เพราะเขาน้อมเข้ามาด้วยความเป็นผู้ประสงค์จะถวาย.

พวกชาวบ้านถวายบาตรเต็มด้วยข้าวปายาส, ภิกษุไม่อาจจับข้างล่างได้ เพราะมันร้อน, จะจับแม้ที่ขอบปาก ก็ควรเหมือนกัน. ถ้าแม้นอย่างนั้นก็ไม่อาจ (จับได้) พึงรับด้วยเชิงรองบาตร (ตีนบาตร).

ภิกษุผู้นั่งถือบาตรหลับอยู่ที่หอฉัน. เธอไม่รู้ว่าเขากำลังนำโภชนะมาเลย เขาถวายอยู่ก็ไม่รู้, โภชนะจัดว่ายังไม่ได้รับประเคน. แต่ถ้าเธอเป็นผู้นั่งใส่ใจไว้ (แต่ต้น) ควรอยู่. ถ้าแม้นเธอวางมือจากเชิงบาตรแล้วเอาเท้าหนีบไว้ม่อยหลับไป สมควรเหมือนกัน. แต่เมื่อเธอเอาเท้าเหยียบเชิงบาตรไว้รับประเคน ถึงจะตื่นอยู่ ก็เป็นการรับประเคนโดยไม่เอื้อเฟื้อ, เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรทำ.

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "การรับประเคนด้วยเชิงรองบาตรอย่างนี้ ชื่อว่า เป็นการรับประเคนด้วยของเนื่องกับบาตรซึ่งเนื่องด้วยกาย; เพราะฉะนั้น จึงไม่ควร." คำนั้นเป็นแต่เพียงคำพูดเท่านั้น. แต่โดยอรรถ ทั้งหมดนั่น ก็เป็นของเนื่องด้วยกายทั้งนั้น. และแม้ในกายสังสัคคสิกขาบท ก็ได้แสดงนัยนี้ไว้แล้ว. ถึงจะหยิบแม้ของตกที่เขากำลังถวายแก่ภิกษุ ขึ้นมาฉันเอง ก็ควร.

ในการหยิบเอาของตกฉันนั้น มีพระสูตรเป็นเครื่องสาธกดังต่อไปนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ภิกษุหยิบเอาของตกที่เขากำลังถวายฉันเองได้, ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เพราะของนั้นพวกทายกเขาสละถวาย[๑]แล้ว." ก็แล พระสูตรนี้ มีอรรถควรอธิบาย; เพราะฉะนั้น ในพระสูตรนี้ พึงทราบอธิบายอย่างนี้ :- ของใดที่เขากำลังถวาย พลัดหลุดจากมือของผู้ถวาย ตกลงไปบนพื้นที่สะอาด หรือบนใบบัว ผ้า เสื่อลำแพนเป็นต้น. ของนั้นจะหยิบขึ้นมาฉันเองก็ควร. แต่ของใดตกลงไปบนพื้นที่มีฝุ่นละออง, ของนั้นพึง

๑. ว. จุลฺล. ๗/๔๘.

เช็ด หรือล้างฝุ่นละอองออกแล้ว หรือรับประเคนแล้วฉันเถิด. ถ้าของกลิ้งไปยังสำนักของภิกษุอื่น, แม้ภิกษุเจ้าของ ๆ นั้นจะให้นำคืนมาก็ควร. ถ้าเธอกล่าวกะภิกษุนั้นว่า "นิมนต์ท่านนั่นแหละฉันเถิด" แม้ภิกษุนั้นจะฉัน ก็ควร. แต่ภิกษุนั้นอันภิกษุเจ้าของสิ่งของไม่ได้สั่ง ไม่ควรรับ.

ในกุรุนทีกล่าวว่า "แม้จะไม่ได้รับคำสั่ง จะรับด้วยตั้งใจว่า 'จักถวายแก่ภิกษุเจ้าของสิ่งของนอกนี้' ก็ควร."

ถามว่า "ก็เพราะเหตุไร ของนั่นจึงไม่ควรที่ภิกษุนอกนี้จะรับ ?"

แก้ว่า "เพราะพระผู้มีพระภาคมิได้ทรงอนุญาตไว้."

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสว่า "เราอนุญาตให้ภิกษุหยิบของฉันเองได้" ดังนี้ ก็ทรงอนุญาตแก่ภิกษุผู้ซึ่งเขากำลังถวายของที่พลัดตกไปนั้นเท่านั้น ให้หยิบเอาของนั้น แม้ไม่ได้รับประเคนฉันได้. แต่ด้วยคำว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เพราะของนั้นพวกทายกสละให้แล้ว" จึงเป็นอันทรงแสดงความไม่เป็นของคนอื่นในพระดำรัสนี้; เพราะฉะนั้น ภิกษุอื่นหยิบฉันเอง จึงไม่ควร, แต่สมควร เพราะการสั่งของภิกษุผู้เป็นเจ้าของแห่งสิ่งของนั้น. นัยว่า นี่เป็นอธิบายในคำว่า **อนุขานามิ ภิกฺขเว** เป็นต้นนี้.

ก็เพราะของที่พลัดตกนั้น ทรงอนุญาตไว้ เพราะเป็นของยังไม่ได้รับประเคน; ฉะนั้น ภิกษุไม่จับต้องของตามที่ตั้งอยู่นั่นแหละเอาของบางอย่างปิดไว้ แล้วฉันแม้ในวันรุ่งขึ้น ก็ควร. ไม่เป็นอาบัติเพราะสันนิธิเป็นปัจจัย. แต่ควรรับประเคนก่อนแล้ว จึงฉัน. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการหยิบฉันเองแก่ภิกษุนั้นเฉพาะในวันนั้น

นอกจากวันนั้นไปไม่ทรงอนุญาต ทราบว่า อรรถแม้นี้ก็เป็นอธิบาย ในพระดำรัสว่า **อนุชานามิ ภิกฺขเว** เป็นต้นนี้.

[ว่าด้วยอัพโพหาริกันยโดยทั่ว ๆ ไป]

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะกล่าวอัพโพหาริกนัยต่อไป :- จริงอยู่ เมื่อภิกษุทั้งหลายฉันอยู่ ฟันทั้งหลาอยู่อมสึกหรือ, เล็บทั้งหลาย ย่อมสึกกร่อน สี (ผิว) บาตรย่อมลอก, ทั้งหมดเป็นอัพโพหาริก. เมื่อภิกษุปอกอ้อยเป็นต้นด้วยมีด สนิมย่อมปรากฏ. สนิมนั้น ธรรมดาเป็นของเกิดขึ้นใหม่ ควรรับประเคนก่อนจึงฉัน. เมื่อภิกษุล้างมีดแล้วจึงปอก สนิมไม่ปรากฏ, มีแต่สักว่ากลิ่นโลหะ, เพียงกลิ่นโลหะนั้น เป็นอัพโพหาริก. ถึงแม้ในจำพวกของที่ผ่าด้วยมีดเล็กที่พวกภิกษุเก็บรักษาไว้ ก็นัยนี้นั่นแล. จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลายจะเก็บมีดนั้นไว้เพื่อต้องการใช้สอย ก็หามิได้แล.

เมื่อภิกษุทั้งหลายบด หรือตำอยู่ซึ่งเครื่องยา มีรากยาเป็นต้น ตัวหินบด ลูกหินบด ครก และสากเป็นต้น ย่อมสึกกร่อนไป. ภิกษุทั้งหลายจะเผามีดที่เก็บรักษาไว้ แล้วใส่ลงในเปรียง หรือนมสด เพื่อประโยชน์เป็นยา สีเขียวย่อมปรากฏในเปรียง หรือนมสดนั้น. มีวินิจฉัยเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วในมีดเล็กนั่นแหละ. ส่วนในเปรียงดิบเป็นต้น ไม่ควรจุ่มมีดที่เก็บไว้ลงไปด้วยตนเอง. หากว่า ภิกษุจุ่มลงไป ย่อมไม่พ้นสามปักกะ.

เมื่อภิกษุเที่ยวบิณฑบาตในเมื่อฝนตก น้ำสกปรกหยดจากตัว หรือจากจีวรลงในบาตร พึงรับประเคนบาตรนั้นใหม่. แม้ในหยาดน้ำ

ที่ตกลง เมื่อภิกษุกำลังฉันอยู่ที่โคนต้นไม้เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. ก็ถ้าว่า เมื่อฝนตกตลอด ๗ วัน เป็นน้ำบริสุทธิ์ หรือันำฝนที่ตกกลางแจ้งควรอยู่.

ภิกษุเมื่อจะให้ข้าวสุกแก่สามเณร พึงให้อย่าถูกต้องข้าวสุกที่อยู่ในบาตรของสามเณรนั้นเลย. หรือว่า พึงรับประเคนบาตรของสารเณรนั้น. เมื่อภิกษุถูกต้องข้าวสุกในบาตรที่ไม่ได้รับประเคน แล้วจับข้าวสุกในบาตรของตนอีก ข้าวสุกเป็นอุคคหิตก์.SUP>๑ แต่ถ้าว่าภิกษุเป็นผู้มีความประสงค์จะให้ กล่าวว่า "แน่ะสามเณร ! เธอจงนำบาตรมา, จงรับเอาข้าวสุก" ดังนี้, แต่สามเณรนั้น ปฏิเสธว่า "กระผมพอแล้ว," และแม้เมื่อภิกษุกล่าวอีกว่า "ข้าวสุกนั่นเราสละแก่เธอแล้ว" สามเณรยังกล่าวว่า "กระผมไม่ต้องการข้าวสุกนั่น" ดังนี้, ถึงจะสละตั้งร้อยครั้งก็ตามที ตลอดเวลาที่ข้าวสุกยังอยู่ในมือของตนจัดว่าเป็นของรับประเคนแล้วแล.

แต่ถ้าว่า ข้าวสุกตั้งอยู่แม้บนเชิงรองบาตร ภิกษุไม่มีความเสียดายกล่าวว่า "เธอจงรับเอาไป," ต้องรับประเคนใหม่. ถ้าภิกษุยังมีความเสียดายอยู่ วางบาตรไว้บนเชิงรองบาตร แล้วกล่าวกะสามเณรว่า "เธอจงรับเอาขนมหรือข้าวสวยจากบาตรนี้ ดังนี้, สามเณรล้างมือแล้ว ถ้าแม้นว่าถือเอาไปตั้งร้อยครั้ง ไม่ถูกต้องของที่อยู่ในบาตาของตนเลยใส่ลงในบาตรของตนเอง, ไม่มีกิจที่จะต้องรับประเคนใหม่. แต่ถ้าสามเณรถูกต้องของที่อยู่ในบาตรของตนหยิบเอาออกจากบาตรนั้น, ของ

๑. ของฉันทุกอย่างที่ยังไม่ได้รับประเคน ภิกษุจับต้องเรียกว่า ของเป็นอุคคหิตก์. - ผู้ชำระ.

นั้นย่อมระคนกับของ ๆ สามเณรพึงรับประเคนใหม่.

แต่เกจิอาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า "ถ้าแม้นว่า ของที่สามเณรหยิบเอาอยู่ ขาดตกลงในบาตรนั้น พึงรับประเคนใหม่." คำนั้นบัณฑิตพึงทราบในก่อนข้าวสุกเป็นต้น ที่ภิกษุกล่าวจำกัดไว้อย่างนี้ว่า "เธอจงหยิบเอาก้อนข้าวก้อนหนึ่ง. จงหยิบขนมชิ้นหนึ่ง, จงหยิบเอาส่วนเท่านี้แห่งก้อนน้ำอ้อยนี้." ส่วนในคำนี้ว่า "เธอจงหยิบเอาขนมหรือข้าวสวยจากบาตรนี้" ไม่มีการจำกัด; เพราะฉะนั้น ของที่ตกลงในบาตรของสามเณรเท่านั้น จึงจะขาดประเคน. ส่วนข้าวสวยที่อยู่ในมือ (ของสามเณร) ยังเป็นของภิกษุนั่นเองตลอดเวลาที่สามเณรยังไม่บอกงด หรือภิกษุยังไม่ห้ามว่า "พอละ," เพราะฉะนั้น จึงยังไม่ขาดประเคน.

ถ้าภิกษุใส่ข้าวสวยลงในภาชนะสำหรับต้มข้าวต้มของตน หรือของภิกษุทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุสามเณรบางพวก พึงกล่าวว่า "แน่ะสามเณร ! เธอจงวางมือไว้ข้างบนภาชนะ" แล้วตักลงที่มือของสามเณรนั้น. ของตกจากมือของสามเณรลงในภาชนะ. ของที่ตกนั้น ย่อมไม่ทำให้ภาชนะเป็นอกัปปิยะในวันรุ่งขึ้น เพราะข้าวสุกนั้นภิกษุสละแล้ว. ถ้าว่าภิกษุไม่ทำอย่างนั้นตักลงไป, พึงทำภาชนะให้ปราศจากอามิสเหมือนบาตรแล้วฉันเถิด.

พวกทายกวางหม้อข้าวต้มไว้แล้วไปเสีย. สามเณรเล็กไม่อาจให้ภิกษุรับประเคนหม้อข้าวต้มนั้นได้. ภิกษุเอียงบาตรเข้าไป. สามเณรวางคอหม้อบนขอบปากบาตรแล้ว เอียงลง. ข้าวต้มที่ไหลไปในบาตรเป็นอันประเคนแล้วแล. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุวางมือลงบนพื้น.

สามเณรหมุนไปวางลงบนมือของภิกษุนั้น ควรอยู่. แม้ในกระเช้าขนมกระเช้าข้าวสวย (กระบุงขนมและกระบุงข้าวสวย) และมัดอ้อยเป็นต้นก็นัยนี้เหมือนกัน. ถ้าสามเณร ๒-๓ รูป จะช่วยกันถวายภาระ (ของหนัก) ที่ควรประเคนได้, หรือภิกษุ ๒-๓ รูปจะช่วยกันรับของที่คนมีกำลังแข็งแรงคนเดียวยกขึ้นถวาย ควรอยู่.

[ว่าด้วยของเป็นอุคคหิตก์และไม่เป็น]

ชนทั้งหลายแขวนหม้อน้ำมัน หรือหม้อน้ำอ้อยไว้ที่เท้าเตียงหรือตั่ง, ภิกษุจะนั่งบนเตียงก็ดี บนตั่งก็ดี ควรอยู่. น้ำมันเป็นต้นนั้น จะชื่อว่าเป็นอุคคหิตก์หามิได้. หม้อันำมัน ๒ หม้อเป็นของที่เขาแขวนไว้บนไม้ฟันนาค หรือบนขอ. หม้อบนรับประเคนแล้ว, หม้อล่างยังไม่ได้รับประเคน. จะจับทม้อบน ควรอยู่. หม้อล่างรับประเคนแล้ว, หม้อบนยังไม่ได้รับประเคน. เมื่อภิกษุจับหม้อบนแล้ว จับหม้อล่าง หม้อบนเป็นอุคคหิตก์. ภายใต้เตียงมีถ้วยน้ำมันยังไม่ได้รับประเคน. ถ้าภิกษุกวาดเอาไม้กวาดกระทบถ้วยน้ำมัน, น้ำมันนั้นยังไม่เป็นอุคคหิตก์.

ภิกษุตั้งใจว่า " เราจะหยิบของที่รับประเคนไว้แล้ว " ไพล่ไปหยิบของที่ไม่ได้รับประเคน รู้แล้วกลับวางไว้ในที่ที่ตนหยิบมา, ของนั้นไม่เป็นอุคคหิตก์. นำอกมาภายนอกแล้วจึงรู้. อยู่าตั้งไว้ข้างนอกพึงนำกลับเข้าไปตั้งในที่เดิมนั่นเอง, ไม่มีโทษ. ก็ถ้าว่าถ้วยน้ำมันนั้นเมื่อก่อน วางเปิดไว้, ไม่ควรปิด พึงวางไว้ตามเคยเหมือนที่วางอยู่ก่อน. ถ้าวางไว้ข้างนอก, อยู่าไปแตะต้องอีก. ถ้าภิกษุกำลังลงมายัง

ปราสาทชั้นล่าง รู้เอาในท่ามกลางบันได เพราะไม่มีโอกาส พึงนำไปวางไว้ข้างบน หรือข้างล่างก็ได้.

ราขึ้นในน้ำมันที่รับประเคนแล้ว, ผงราขึ้นที่แง่งขิงเป็นต้น. ราหรือผงรานั่น ธรรมดาเกิดในน้ำมันและขิงนั้นนั่นเอง, ไม่มีกิจที่จะต้องรับประเคนใหม่. คนขึ้นต้นตาล หรือต้นมะพร้าว เอาเชือกโรยทะลายผลตาลลงมา ยังคงอยู่ข้างบน กล่าวว่า " นิมนต์ท่านรับเถิด " อย่าพึงรับ. ถ้าคนอื่นยืนอยู่พื้นดิน จึงที่ห่วงเชือกยกถวาย, จะรับควรอยู่, ภิกษุให้ทำกิ่งไม้ใหญ่ที่มีผลให้เป็นกัปปิยะแล้วรับประเคน. ผลทั้งหลายเป็นอันภิกษุรับประเคนแล้วเหมือนกัน. ควรบริโภคได้ตามสบาย.

ชนทั้งหลายยืนอยู่ภายในรั้วแหวกรั้ว (ลอดรั้ว) ถวายอ้อยลำหรือผลมะพลับ; เมื่อได้หัตถบาส ควรรับ. เมื่อภิกษุรับอ้อยลำหรือผลมะพลับนั้นที่ลอดออกมา ไม่ถูกบนคร่าวรั้ว (ไม่พาดบนคร่าวรั้ว) จึงควร. ในอ้อยลำและผลมะพลับที่ลอดออกมาถูก (บนคร่าวรั้ว) ท่านไม่ได้แสดงโทษไว้ในอรรถกถาทั้งหลาย. แต่พวกเราเข้าใจว่า " จากฐานที่ลำอ้อยเป็นต้นถูก เป็นเหมือนหยิบของตกขึ้นเอง. " แม้คำนั้นย่อมใช้ได้ในเมื่อของออกไปไม่หยุด เหมือนภัณฑะที่โยนให้จกกลิ้งไปภายนอกด่านภาษี ฉะนั้น.

พวกชนโยนของข้ามรั้ว หรือกำแพงถวาย. แต่ถ้ากำแพงไม่หนา หัตถบาลย่อมเพียงพอแก่ผู้ยืนอยู่ภายในกำแพงและภายนอกกำแพง. ภิกษุจะรับของที่สะท้อนขึ้นสูงแม้ตั้งร้อยศอกแล้วลอยมาถึงควรอยู่.

ภิกษุเอาคอแบกสามเณรอาพาธไป (ให้สามเณรอาพาธขี่คอไป). เธอเห็นผลไม้น้อยใหญ่ เก็บถวาย ทั้งที่นั่งอยู่บนคอ, ภิกษุควรจะรับ. บุคคลอื่นแบกภิกษุไป ถวายผลไม้แก่ภิกษุผู้นั่งอยู่บนคอ, สมควรรับเหมือนกัน. ภิกษุถือกิ่งไม้มีผล เพื่อต้องการร่มเดินไป. เมื่อเกิดความคิดอยากจะฉันผลขึ้นมา จะให้อนุปสัมบันประเคนแล้วฉัน ควรอยู่. ภิกษุให้ทำกัปปิยะกิ่งไม้เพื่อไล่แมลงหวี่ (แมลงวัน) แล้วรับประเคนไว้. หากว่า มีความประสงค์จะฉัน, การรับประเคนไว้เดิมนั่นแหละยังใช้ได้อยู่, ไม่มีโทษแก่ภิกษุผู้ขบฉัน.

ภิกษุวางภัณฑะที่ควรรับประเคนไว้บนยานของพวกชาวบ้านเดินทางไป. ยานติดหล่ม. ภิกษุหนุ่มจับล้อดันขึ้น ควรอยู่. สิ่งของไม่ชื่อว่า เป็นอุคคหิตก์. ภิกษุวางของที่ควรประเคนไว้ในเรือ เอาแจว ๆ เรือไป หรือเอามือพุ้ยไป ควรอยู่. แม้ในพ่วง (แพ) ก็นัยนี้เหมือนกัน. ภิกษุแม้วางภัณฑะไว้ในถาดก็ดี ในคนโท (ตุ่ม) ก็ดี ในหม้อก็ดี แล้วใช้ให้อนุปสัมบันถือภัณฑะนั้น จับแขนอนุปสัมบันข้าม (น้ำ) ไป ควรอยู่. แม้เมื่อถาดเป็นต้นไม่มี ให้อนุปสัมบันถือแล้ว จับอนุปสัมบันนั้นที่แขนข้ามไป ก็ควร.

พวกอุบาสกถวายข้าวสารเป็นเสบียงทางแก่พวกภิกษุผู้เตรียมตัวจะเดินทาง. พวกสามเณรช่วยถือข้าวสารภิกษุทั้งหลายแล้วไม่อาจเพื่อจะถือข้าวสารส่วนของตนเอง. พวกภิกษุจึงช่วยถือข้าวสารของสามเณรเหล่านั้น. สามเณรทั้งหลาย เมื่อข้าวสารที่ตนถือหมดแล้ว เอาข้าวสารนอกนี้ต้มข้าวต้ม ตั้งบาตรของภิกษุสามเณรทั้งหมดไว้ตาม

ลำดับแล้ว เทข้าวต้มลง. สามเณรผู้ฉลาดเอาบาตรของตนถวายแก่พระเถระ ถวายบาตรของพระเถระแก่พระเถระรูปที่ ๒ เปลี่ยนบาตรกันทั้งหมด อย่างนี้เป็นต้นจนทั่วถึงกัน. เป็นอันภิกษุทั้งหมดฉันข้าวต้มของสามเณร ควรอยู่. ถ้าแม้นว่าสามเณรเป็นผู้ไม่ฉลาด เริ่มจะดื่มข้าวต้มในบาตรของตน ด้วยตัวเองเท่านั้น, พวกพระเถระควรจะขอดื่มไปตามลำดับ อย่างนี้ว่า "ผู้มีอายุ ! จงให้ข้าวต้มของเธอแก่เรา" ดังนี้. เป็นอันภิกษุทั้งหมด ฉันข้าวต้มของสมเณรทั้งนั้น. ภิกษุทั้งหมดไม่ต้องโทษเพราะอุคคหิตก์เป็นปัจจัย ไม่ต้องโทษเพราะสันนิธิเป็นปัจจัย.

แต่ในการเปลี่ยนบาตรกันนี้ ความแปลกกันแห่งภิกษุทั้งหลายผู้นำน้ำมันเป็นต้นไป เพื่อมารดาบิดา และนำกิ่งไม้เป็นต้นไปเพื่อต้องการร่มเป็นต้น กับภิกษุผู้แลกเปลี่ยนบาตรกันเหล่านี้ ไม่ปรากฏ; เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงใคร่ครวญหาเหตุ.

สามเณรประสงค์จะหุงข้าว ไม่อาจจะซาวข้าวสารให้หมดกรวด[๑] ทรายได้. ภิกษุพึงรับประเคนข้าวสารและภาชนะ ซาวข้าวสารให้หมดกรวดทรายแล้วยกภาชนะขึ้นสู่เตาเถิด. อย่าพึงก่อไฟ. ในเวลาหุงจะต้องเปิดดูจึงจะรู้ความที่ข้าวเป็นของสุกได้. ถ้าข้าวสุกไม่ดี จะปิดเพื่อต้องการให้สุก ไม่ควร. จะปิดเพื่อต้องการไม่ให้ผง หรือขี้เถ้าตกลงไป ควรอยู่. เมื่อเวลาสุกแล้ว จะปลงลงก็ดี จะฉันก็ดี ควรอยู่. จำเดิมแต่นั้นไป ไม่มีกิจที่จะต้องรับประเคนใหม่.

สามเณรสามารถจะหุงได้, แต่เธอไม่มีเวลา, เธอประสงค์จะ

๑. สารตฺถทีปนี ๓/๓๔๕. นิจฺจาเลตุํ น สกฺโกตีติ นิจฺจาเลตฺวา สกฺขรา อปเนตุํ น สกฺโกติ ฯ

ไปในที่บางแห่ง, ภิกษุรับประเคนภาชนะพร้อมทั้งข้าวสาร และน้ำแล้วยกขึ้นสู่เตา พึงกล่าวว่า "เธอจงก่อไฟให้ติดแล้วไปเถิด." ต่อจากไฟติดโพลงนั้นแล้ว จะทำกิจทุกอย่าง สมควร โดยนัยก่อนเหมือนกัน. ภิกษุตั้งภาชนะสะอาดต้มน้ำเดือดไว้ เพื่อประโยชน์แก่ข้าวต้ม ควรอยู่. เมื่อนำเดือดแล้ว สามเณรกรอกข้าวสารลง. ก็จำเดิมแต่นั้นไป ภิกษุอย่าพึงเร่งไฟ. จะรับประเคนข้าวต้มที่สุกแล้วดื่มควรอยู่.

สามเณรต้มข้าวต้มอยู่. ภิกษุคะนองมือเล่นอยู่ จับภาชนะ, จับฝาละมี, ปาดฟองที่พลุ่งขึ้นทิ้งไป. เฉพาะภิกษุนั้น ไม่ควรจะดื่ม. เป็นทุกกฏ ชื่อทุรุปจิณณะ. ก็ถ้าว่า ภิกษุจับทัพพี หรือกระบวยแล้วคนไม่ยกขึ้น. ข้าวต้มนั้นไม่ควรแก่ภิกษุทั้งหมด. ย่อมเป็นทั้ง ๓ ปักกะทั้งทุรูปจิณณะ. ถ้ายกขึ้น เป็นทั้งอุคคหิตก์.

ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตวางบาตรไว้บนเชิงรอง. ถ้าภิกษุโลเลรูปอื่นเล่นอยู่ในที่นั้น จับต้องบาตร, จับต้องฝาบาตร. ภัตที่ได้จากบาตรนั้นไม่ควรเฉพาะแก่ภิกษุโลเลนั้น. แต่ถ้าเธอยกบาตรขึ้นแล้ววางไว้ ไม่ควรแก่ภิกษุทุก ๆ รูป. ภิกษุจับกิ่งไม้หรือเถาวัลย์ เขย่าผลไม้ที่เกิดอยู่บนต้นไม้เป็นต้นนั้น. ผลที่ได้จากกิ่งไม้ หรือเถาวัลย์นั้น ไม่ควรแก่ภิกษุผู้เขย่านั้นเหมือนกัน. และเธอยู่อมต้องทุรุปจิณณทุกกฏด้วย. ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "ภิกษุจะค้ำต้นไม้มีผล หรือผูกหนามไว้ที่ต้นไม้นั้น ควรอยู่ ไม่เป็นทุรุปจิณณทุกกฏ."

ฝ่ายภิกษุเห็นผลไม้ มีผลมะม่วงเป็นต้นที่หล่นในป่า ตั้งใจว่า

" เราจักให้แก่สามเณร " แล้วนำมาให้ ควรอยู่. ภิกษุเห็นเนื้อเดนแห่งสีหะเป็นต้น คิดว่า " เราจักให้แก่สามเณร " รับประเคนก็ตามไม่ได้รับประเคนก็ตาม นำมาให้ ควรอยู่. ก็ถ้าอาจจะชำระวิตกให้หมดจดได้ แม้จะขบฉันอาหารที่มาจากเนื้อเป็นเดนสีหะเป็นต้นนั้นก็ควร. ไม่ต้องโทษเพราะรับประเคนเนื้อดิบเป็นปัจจัย และไม่ต้องโทษเพราะของอุคคหิตก์เป็นปัจจัยเลย.

เมื่อภิกษุถือน้ำมันเป็นต้นเดินไป เพื่อประโยชน์แก่มารดา และบิดา เกิดพยาธิขึ้นในระหว่างทาง จะรับประเคนสิ่งที่ตนปรารถนาจากน้ำมันเป็นต้นนั้นแล้วฉัน ควรอยู่. แต่ถ้าเป็นของที่ภิกษุรับประเคนไว้แม้ในครั้งแรก, ไม่มีกิจที่จะต้องรับประเคนใหม่.

ภิกษุนำข้าวสารมาให้เพื่อประโยชน์แก่มารดา และบิดา. มารดาและบิดานั้น จัดปรุงข้าวต้มเป็นต้น จากข้าวสารนั้นนั่นเอง ถวายแก่ภิกษุนั้น ควรอยู่. ไม่มีโทษเพราะสันนิธิเป็นปัจจัย หรือเพราะของอุคคหิตก์เป็นปัจจัย. ภิกษุปิดฝาต้มน้ำร้อนให้เดือด. ควรบริโภคได้จนกว่าจะหมด. แต่ถ้าเถ้าตกลงในน้ำร้อนนี้ พึงรับประเคน. เมื่อภิกษุเอาปากคีมด้ามยาวจับถ้วยหุงน้ำมัน เถ้าตกลงไป. อย่าปล่อยมือเสียเคี่ยวไปจนได้ที่ปลงลงแล้ว พึงประเคนใหม่. ถ้าแม้ถ่านก็ดี ฟืนก็ดี ภิกษุรับประเคนวางไว้, การรับประเคนเดิมนั่นแหละยังใช้ได้.

ภิกษุเคี้ยว (ฉัน) อ้อยอยู่. สามเณรกล่าวว่า " ท่านให้ผมบ้าง. " ภิกษุบอกเธอว่า " จงตัดเอาจากส่วนนี้ไป " แล้วถือเอา, ก็ในส่วนที่ยังเหลือ ไม่มีกิจที่จะต้องรับประเคนใหม่. แม้สำหรับภิกษุผู้

ฉันงบน้ำอ้อย ก็นัยนี้เหมือนกัน. จริงอยู่ อ้อยส่วนที่เหลือจากที่สามเณรตัดเอาจากโอกาสที่ภิกษุบอกไว้ ยังไม่ละ (ไม่ขาด) การรับประเคนไปเลย.

ภิกษุเมื่อจะแจกงบน้ำอ้อย รับประเคนแล้วจัดไว้เป็นส่วน ๆ พวกภิกษุก็ดี พวกสามเณรก็ดี มาแล้วจะถือเอาคนละส่วน ๆ โดยการหยิบครั้งเดียวเท่านั้น. ส่วนที่เหลือจากที่ภิกษุสามเณรหยิบเอาไปแล้ว ยังเป็นของประเคนอยู่อย่างเดิม. ถ้าสามเณรซุกซนจับ ๆ วาง ๆ. ส่วนที่เหลือจากสามเณรนั้นถือเอาไป เป็นของไม่ได้รับประเคน.

ภิกษุรับประเคนกล้องยาสูบ แล้วสูบยา. ปากและคอเป็นเหมือนทาด้วยมโนศิลา. จะฉันยาวกาลิก ได้อยู่. ไม่มีโทษเนื่องด้วยยาวชีวิกกับยาวกาลิกระคนกัน. เมื่อภิกษุระบมบาตร หรือต้มกรัก ควันเข้าไปทางช่องหู จมูก และปาก, จะสูดดมดอกไม้หรือผลไม้ เพราะความเจ็บไข้เป็นปัจจัย. ควรอยู่ เพราะเป็นอัพโพหาริก.

การเรออ้วกอาหารที่ฉันแล้วออกมากระทบเพดาน กลับเข้าไปในภายในอีก ควรอยู่ เพราะเป็นเหตุสุดวิสัย. ที่เรออ้วกออกมาถึงปากแล้วกลืนเข้าไปอีก เป็นอาบัติ เพราะวิกาลโภชนสิกขาบท. รสของอามิสที่ติดอยู่ในซอกฟัน เข้าไป (ในลำคอ) เป็นอาบัติเหมือนกัน. ถ้าอามิสละเอียด รสไม่ปรากฏ, จัดเข้าฝักฝ่ายแห่งอัพโพหาริก.

เมื่อเวลาจวนแจ ภิกษุฉันอาหารในที่ไม่มีน้ำ ขากบ้วนน้ำลายทิ้งไป ๒-๓ ก้อน แล้วถึงไปยังที่มีน้ำบ้วนปากเถิด. หน่อขิงที่รับประเคนเก็บไว้เป็นต้นงอกออก. ไม่มีกิจที่จะต้องรับประเคนใหม่. ไม่มี

เกลือจะทำเกลือด้วยน้ำทะเล ควรอยู่. น้ำเค็มที่ภิกษุรับประเคนเก็บไว้ กลายเป็นเกลือ หรือเกลือกลายเป็นน้ำ. น้ำอ้อยสดกลายเป็นน้ำอ้อยแข้น หรือน้ำอ้อยแข้นกลายเป็นน้ำอ้อยเหลวไป. การรับประเคนเดิมนั่นแหละ ยังใช้ได้อยู่. หิมะและลูกเห็บ มีคติอย่างน้ำนั่นแล.

พวกภิกษุกวน (แกว่ง) น้ำให้ใสด้วยเมล็ดผลไม้ที่ทำน้ำให้ใส (เมล็ดตุมกาก็ว่า) ซึ่งเก็บรักษาไว้, น้ำมีน้ำที่กวนให้ใสเป็นต้นนั้น เป็นอัพโพหาริก ระคนกับอามิส ก็ควร. น้ำที่กวนให้ใสด้วยผลมะขวิด เป็นต้น ที่มีคติเหมือนอามิส ควรแต่ในเวลาก่อนฉันเท่านั้น. น้ำใน สระโบกขรณีเป็นต้น ขุ่นข้น ก็ควร. แต่ถ้าว่า น้ำขุ่นข้นนั้น ติดปาก และมือ ไม่ควร. น้ำนั้นควรรับประเคนแล้วจึงบริโภค. น้ำขุ่นข้นใน สถานที่ถูกไถในนาทั้งหลาย พึงรับประเคน. ถ้าน้ำไหลลงสู่ลำธาร เป็นต้น แล้วเต็มแม่น้ำ ควรอยู่.

ชลาลัยมีบึงซึ่งมีต้นกุ่มเป็นต้น มีน้ำอันดาดาษไปด้วยดอกไม้ที่ หล่นจากต้น. ถ้ารสดอกไม้ไม่ปรากฏ, ไม่มีกิจที่จะต้องรับประเคน. ถ้าน้ำน้อย มีรสปรากฏ พึงรับประเคน. แม้ในน้ำที่ปกคลุมด้วยใบไม้ สีดำในลำธารทั้งหลาย มีซอกเขาเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. ดอกไม้ ทั้งหลายมีเกสรก็ดี มีน้ำต้อยที่ขั้วก็ดี (มีขั้วและน้ำนมก็ดี) เขาใส่ลง ในหม้อน้ำดื่ม, พึงรับประเคน. หรือว่า ดอกไม้ทั้งหลายภิกษุรับประเคน แล้วพึงใส่ลงไปเถิด. ดอกแคฝอยและดอกมูลิ เป็นของที่เขาใส่แช่ไว้, น้ำคงอยู่เพียงถูกอบกลิ่น. น้ำนั้นเป็นอัพโพหาริก ควรกับอามิสแม้ใน วันรุ่งขึ้น.

สามเณรตักน้ำดื่มจากน้ำดื่มอบดอกไม้ภิกษุเก็บไว้ แล้วเทน้ำที่เหลือจากที่ตนดื่มแล้วลงในน้ำดื่มนั้นอีก, พึงรับประเคนใหม่. ภิกษุจะเอาหม้อน้ำแกว่งแหวกเกสรดอกไม้ที่แผ่คลุมน้ำอยู่ในสระบัวเป็นต้นออกไปแล้ว ตักเอาแต่น้ำ ควรอยู่.

ไม้สีฟันที่ภิกษุให้ทำเป็นกัปปิยะแล้วรับประเคนเก็บไว้. ถ้าภิกษุประสงค์จะดูดรสแห่งไม้สีฟันนั้น, การรับประเคนเดิมนั่นแหละสมควรอยู่. ที่ไม่ได้รับประเคนไว้ ต้องรับประเคน. แม้เมื่อรสเข้าไปในลำคอ ก็เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่รู้เหมือนกัน. จริงอยู่ สิกขาบทนี้เป็นอจิตตกะ.

ถามว่า " บรรดาหาภูตรูป อะไรควร อะไรไม่ควร ? "

แก้ว่า " นมสด สมควรก่อน. " จะเป็นนมสดแห่งสัตว์ที่มีมังสะเป็นกัปปิยะ หรือนมสดแห่งสัตว์ที่มีมังสะเป็นอกัปปิยะ ก็ตามที, ภิกษุดื่ม ไม่เป็นอาบัติ. วัตถุนี้ คือ น้ำตา น้ำลาย น้ำมูก มูตร กรีส เสลษม์ มูลฟัน คูถตา คูถหู ส่าเกลือ (เหงื่อไคล) เกิดในร่างกาย ควรทุกอย่าง.

แต่บรรดาสิ่งเหล่านี้ สิ่งใดเคลื่อนจากแหล่ง (ของมัน) แล้วตกลงในบาตรก็ดี ที่มือก็ดี สิ่งนั้นต้องรับประเคน. สิ่งที่ยังติดอยู่ในอวัยวะ เป็นอันรับประเคนแล้วแท้. เมื่อภิกษุฉันข้าวปายาสร้อน เหงื่อที่ติดตามนิ้วมือแล้วติดอยู่ที่ข้าวปายาส หรือว่าเมื่อภิกษุเที่ยวบิณฑบาตเหงื่อไหลจากมือถึงขอบปากบาตรลงสู่ก้นบาตร. ในบาตรนี้ไม่มีกิจที่จะต้องรับประเคน. ในมหาภูตที่เผาแล้ว ไม่มีคำว่า " ส่วน

ชื่อนี้ ไม่ควร." แต่ที่เผาไม่ดี (ไหม้ไม่สนิท) ไม่ควร. ก็ภิกษุ จะบดแม้กระดูกมนุษย์ ที่เผาดีแล้วให้เป็นผง แล้วโรยลงในของลิ้มควรอยู่.

เมื่อไม่มีกัปปิยการก จะถือเอายามมหาวิกัติ ๔ ฉันแม้เอง ก็ควร. ก็ในอธิการแห่งยามหาวิกัตินี้ กัปปิยการกเป็นคนว่ายากก็ดี เป็นผู้ไม่ไม่สามารถก็ดี ย่อมตั้งอยู่ในฝักฝ่ายไม่มีเหมือนกัน. เมื่อเถ้าไม่มี ภิกษุพึงเผาไม้แห้งเอาเถ้า. เมื่อไม้ฟืนแห้งไม่มี แม้จะตัดฟืนสดจากต้นไม้ทำเถ้าก็ควร. ก็ยามหาวิกัติทั้ง ๔ อย่างนี้ ชื่อว่า อนุญาตเฉพาะกาลควรแต่ในเวลาถูกงูกัดเท่านั้น. บทที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เกิดจากทางกาย ๑ ทางกายกับจิต ๑ เป็นกิริยา เป็นโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ทันตโปณสิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

โภชนวรรคที่ ๓ จบบริบูรณ์

ตามวรรณนานุกรม.

ปาจิตตีย์ อเจลกวรรคที่ ๕

อเจลกสิกขาบทที่ ๑

ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งอเจลกวรรค มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถ เรื่องให้ของกินแก่นักบวชนอกศาสนา]

บทว่า **ปริเวสนํ** แปลว่า สถานที่อังคาส.

บทว่า **ปริพฺพาชกสมาปนฺโน** คือ ผู้เข้าถึงการบวช.

สามบทว่า **เทติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** มีความว่า ภิกษุให้ข้าวต้มและข้าวสวย พออิ่มด้วยประโยคเดียว เป็นปาจิตตีย์ตัวเดียว. ให้ขาดเป็นระยะ ๆ เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ ประโยค. แม้ในขนมและข้าวสวยเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

สองบทว่า **ติตฺถิเย ติตฺถิยสญฺญี** มีความว่า มารดาก็ดี บิดาก็ดี (ของภิกษุ) บวชในหมู่เดียรถีย์, แม้ภิกษุ (ผู้บุตร) เมื่อให้แก่เดียรถีย์เหล่านั้น ด้วยสำคัญว่ามารดาและบิดา เป็นปาจิตตีย์เหมือนกัน.

บทว่า **ทาเปติ** คือ สั่งให้อนุปสัมบันให้.

สองบทว่า **อุปนิกฺขิปิตฺวา เทติ** มีความว่า วางบนภาชนะเห็นปานนั้นแล้ว วางภาชนะนั้นให้บนพื้นดิน ใกล้เดียรถีย์เหล่านั้น หรือว่าใช้ให้วางภาชนะของเดียรถีย์เหล่านั้นลงแล้ว ให้บนภาชนะนั้น แม้จะตั้งบาตรไว้บนเชิงรอง หรือบนพื้นดินแล้วกล่าวว่า " ท่านทั้งหลายจงถือเอาจากบาตรนี้ " ก็ควร. ถ้าว่าเดียรถีย์พูดว่า " ของสิ่งนี้เป็นของส่วนตัวของเราแท้, ขอท่านโปรดใส่อามิสนั้นลงในภาชนะนี้ "

พึงใส่ลงไป. เพราะเป็นของส่วนตัวของเดียรถีย์นั้น จึงไม่ชื่อว่า เป็นการให้ด้วยมือตนเอง. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยาโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

อเจลกสิกขาบทที่ ๑ จบ.

อุยโยชนสิกขาบทที่ ๒

ในสิกขาบทที่ ๒ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะในปฐมบัญญัติของสิกขาบท]

บทว่า **ปฏิกฺกมเนปิ** แปลว่า แม้ในโรงฉัน.

บทว่า **ภตฺตวิสฺสคฺคํ** แปลว่า ภัตกิจ.

บทว่า **น สมฺภาเวสิ** แปลว่า ไม่ทันเวลา.

บทว่า **อนาจารํ** ได้แก่ การละเมิดทางกายทวารและวจีทวาร อันเหลือจากอนาจารที่กล่าวแล้ว.

ในคำว่า **ทสฺสนูปจารํ วา สวนูปจารํ วา วิชหนฺตสฺส** นี้ มีวินิจฉัยว่า ถ้าภิกษุยืน หรือนั่งขับไล่, ภิกษุใดถูกขับไล่, ภิกษุนั้น กำลังละอุปจารไป, และชื่อว่า อาบัติไม่มีแก่ภิกษุนั้น, แต่เมื่อภิกษุ ผู้ถูกขับไล่ไปนั้น แม้กำลังละ (อุปจาร) ไป โดยอรรถก็เป็นอันภิกษุ ผู้ขับไล่นอกนี้ละไปแล้วทีเดียว; เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ขับไล่เท่านั้นเป็น อาบัตินี้. บรรดาอาบัติเหล่านั้น ถ้าว่าเท้าข้างหนึ่งยังอยู่ภายในอุปจาร เป็นทุกกฏ, ในขณะล่วงเขตแดนไป เป็นปาจิตตีย์.

ก็บรรดาอุปจารการเห็นและอุปจารการได้ยินนี้ ประมาณ ๑๒ ศอก ในโอกาสกลางแจ้ง เป็นประมาณแห่งอุปจารการเห็น, อุปจารการได้ ยิน ก็มีประมาณเท่ากัน. ก็ถ้าว่ามีฝาประตูและกำแพงเป็นต้นคั่นอยู่, ภาวะที่ฝาประตูและกำแพงเป็นต้นนั้นคั่นไว้นั่นแหละ เป็นการล่วงเลย ทัสสนูปจาร. บัณฑิต พึงทราบอาบัติ ด้วยอำนาจการล่วงเลย ทัสสนูปจารนั้น.

คำว่า **น อญฺโญ โกจิ ปจฺจโย โหติ** มีความว่า เว้นอนาจารมีประการดังกล่าวแล้ว ไม่มีเหตุจำเป็นอะไรอย่างอื่น.

สองบทว่า **กลิสาสนํ อาโรเปติ** มีความว่า ความโกรธ ชื่อว่า **กลิ.** ยกเรื่องแห่งความโกรธนั้นขึ้น คือ ยกอาชญาแห่งความโกรธขึ้น. อธิบายว่า แสดงโทษในการยืนและการนั่งเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งความโกรธ กล่าวถ้อยคำอันไม่เจริญใจ อย่างนี้ว่า " ท่านผู้เจริญ ! จงดู การยืน การนั่ง การดู การเหลียวแล ของภิกษุนี้, เธอยืนเหมือนหัวตอ, นั่งเหมือนสุนัข, เหลียวดูทางโน้นทางนี้เลิ่กลั่กเหมือนลิง " ด้วยตั้งใจว่า " แม้ไฉนผู้นี้ถูกเรารบกวนด้วยถ้อยคำอันไม่จำเริญใจอย่างนี้แล้ว พึงหลีกไปเสีย. " บทที่เหลือตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

อุยโยชนสิกขาบทที่ ๒ จบ.

สโภชนสิกขาบทที่ ๓

ในสิกขาบทที่ ๓ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะในปฐมบัญญัติแห่งสิกขาบท]

บทว่า **สยนีฆเร** แปลว่า ในเรือนนอน.

คำว่า **ยโต อยฺยสฺส ภิกฺขา ทินฺนา** แปลว่า เพราะข้าพเจ้าได้ถวายภิกษาแล้ว. อธิบายว่า " สิ่งใดอันผู้มาแล้วพึงได้, ท่านได้สิ่งนั้นแล้ว, นิมนต์ท่านกลับไปเถิด. "

บทว่า **ปริยุฏฺฐิโต** คือ เป็นผู้อันราคะกลุ้มรุมแล้ว, ความว่า " มีความประสงค์ในเมถุน. "

บทว่า **สโภชเน** ได้แก่ สกุลที่เป็นไปกับด้วยคน ๒ คน ชื่อว่า **สโภชนะ.** ในสกุลมีตน ๒ คนนั้น. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **สโภชเน** คือ ในสกุลมีโภคะ. เพราะว่า สตรีเป็นโภคะของบุรุษ ผู้อันราคะกลุ้มรุมแล้ว และบุรุษก็เป็นโภคะของสตรี (ผู้กลัดกลุ้มด้วยราคะ), ด้วยเหตุนั้นนั่นแล ในบทภาชนะแห่งบทว่า **สโภชเน** นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า " มีสตรีกับบุรุษ " เป็นต้น.

สองบทว่า **มหลฺลเก ฆเร** คือ ในเรือนนอนหลังใหญ่.

สามบทว่า **ปิฏฺฐิสงฺฆ[illegible]สฺส หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา** มีความว่า ละหัตถบาสแห่งบานประตูห้องในเรือนนอนนั้น แล้วนั่ง ณ ทีใกล้ภายในที่นี้อน. ก็เรือนนอนเช่นนี้ มีในศาลาใหญ่ ๔ มุขเป็นต้น. พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงแสดงการล้ำทามกลางด้วยคำนี้ว่า **ปิฏฺฐิวํสํ**

อติกฺกมิตฺวา. เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงทราบอาบัติ เพราะล้ำท่ามกลางแห่งเรือนนอนหลังเล็ก ที่เขาสร้างไว้ อย่างใดอย่างหนึ่ง. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิก เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๒ ดังนี้แล.

สโภชนสิกขาบทที่ ๓ จบ.

สิกขาบทที่ ๔ และที่ ๕

คำที่จะพึงกล่าวในสิกขาบทที่ ๔ และที่ ๕ ทั้งหมด มีนัยดังกล่าวแล้วในอนิยตสิกขาบททั้ง ๒ นั่นแล. เหมือนอย่างว่า สโภชนสิกขาบท มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิกสิกขาบทฉันใด, สิกขาบทที่ ๔ และที่ ๕ แม้นี้ ก็มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิกสิกขาบทเหมือนกันฉันนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๔-๕ จบ.

จาริตสิกขาบทที่ ๖

ในสิกขาบทที่ ๖ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะปฐมบัญญัติและอนุบัญญัติ]

ในคำว่า **เทถาวุโส ภตฺตํ** นี้ มีวินิจฉัยว่า ได้ยินว่า ภัตนั้น เป็นของที่พวกชาวบ้านน้อมนำมาแล้ว; เพราะเหตุนั้น พวกภิกษุจึง ได้กล่าวอย่างนั้น. แต่ในภัตตาหาร ที่พวกชาวบ้านมิได้น้อมนำมา ภิกษุย่อมไม่ได้เพื่อที่จะกล่าวอย่างนั้น (กล่าวว่า ให้ภัตตาหารเถิด อาวุโส) เป็นปยุตตวาจา (การออกปากขอของ).

ก็พระผู้มีพระภาคตรัสคำนี้ว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าเช่นนั้น พวกเธอจงรับประเคนแล้วเก็บไว้ " ดังนี้ เพื่อต้องการรักษาศรัทธา ของตระกูล. ก็ถ้าว่า พระผู้มีพระภาคพึงตรัสว่า " พวกเธอแบ่งกันฉัน เถิด, " พวกชาวบ้านจะพึงคลายความเลื่อมใส.

บทว่า **อุสฺสาทยิตฺถ** แปลว่า ได้ถูกนำกลับคืนไป. มีคำอธิบาย ว่า " พวกชาวบ้านได้นำขาทนียะนั้นกลับไปยังเรือนอย่างเดิม. "

ในคำว่า **สนฺตํ ภิกฺขุํ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุชื่อว่ามีอยู่ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร ? ชื่อว่า ไม่มี ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร ? คือ ภิกษุผู้อยู่ในสถานแห่งใดภายในวิหาร เกิดมีความคิดว่า จะเข้าไป เยี่ยมตระกูล, จำเดิมแต่นั้น เห็นภิกษุใดที่ข้าง ๆ หรือตรงหน้า หรือ ภิกษุใดที่ตนอาจจะบอกด้วยคำพูดตามปกติได้, ภิกษุนี้ชื่อว่า มีอยู่. แต่ไม่มีกิจที่จะต้องเที่ยวไปบอกลาทางโน้นและทางนี้. จริงอยู่ ภิกษุที่ ตนต้องเที่ยวหาบอกลาอย่างนี้ ชื่อว่า ไม่มีนั่นเอง. อีกนัยหนึ่ง ภิกษุ

ไปด้วยทำในใจว่า " เราพบภิกษุภายในอุปจารสีมาแล้วจักบอกลา " พึงบอกลาภิกษุที่ตนเห็นภายในอุปจารสิมานั้น. ถ้าไม่พบภิกษุ ชื่อว่าเป็นผู้เข้าไปไม่บอกลาภิกษุที่ไม่มี.

บทว่า **อนฺตรารามํ** ได้แก่ ไปสู่วิหารที่มีอยู่ภายในบ้าน.

บทว่า **ภตฺติยฆรํ** ได้แก่ เรือนที่เขานิมนต์ หรือเรือนของพวกชาวบ้านผู้ถวายสลากภัตเป็นต้น.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า เมื่อมีอันตรายแห่งชีวิตและพรหมจรรย์ จะไปก็ควร. บทที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนกฐินสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับวาจา ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา เป็นโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

จาริตสิกขาบทที่ ๖ จบ.

มหานามสิกขาบทที่ ๗

ในสิกขาบทที่ ๗ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถ เรื่องท้าวมหานามปวารณาเภสัช]

พระโอรสแห่งพระเจ้าอาว์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า แก่กว่าพระผู้มีพระภาคเพียงเดือนเดียว เป็นพระอริยสาวก ดำรงอยู่ในผลทั้ง ๒ ทรงพระนามว่า ท้าวมหานาม.

สามบทว่า **เภสชฺชํ อุสฺสนฺนํ โหติ** มีความว่า เนยใสที่เขานำมาจากดอกเก็บไว้มีเป็นอันมาก.

บทว่า **สาทิตพฺพา** มีความว่า ภิกษุไม่พึงปฏิเสธในสมัยนั้นว่า " ไม่มีโรค " พึงรับไว้ด้วยใส่ใจว่า " เราจักของในเมื่อมีโรค. "

สามบทว่า **เอตฺตเกหิ เภสชฺเชหิ ปวาเรมิ** มีความว่า เขาปวารณาด้วยอำนาจชื่อ คือ ด้วยเภสัช ๒-๓ อย่าง มีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น หรือด้วยอำนาจจำนวน คือ ด้วยกอบ ๑ ทะนาน ๑ อาฬหกะ ๑ เป็นต้น.

สามบทว่า **อญฺญํ เภสชฺชํ วิญฺญาเปติ** มีความว่า เขาปวารณาด้วยเนยใส ขอน้ำมัน เขาปวารณาด้วยอาฬหกะ ขอโทณะ.

สองบทว่า **น เภสชฺเชน กรณีเย** มีความว่า ถ้าภิกษุอาจเพื่อดำรงอัตภาพอยู่ได้ แม้ด้วยภัตระคนกัน ชื่อว่า กิจจะพึงทำด้วยเภสัชไม่มี.

บทว่า **ปวาริตานํ** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่พวกภิกษุที่คนของตนปวารณาไว้ ด้วยการปวารณาเป็นส่วนบุคคล เพราะการออกปากขอตามสมควรแก่เภสัชที่ปวารณาไว้. แต่ในเภสัชที่เขาปวารณาด้วยอำนาจแห่งสงฆ์ ควรกำหนดรู้ประมาณทีเดียวแล. คำที่เหลืออตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

มหานามสิกขาบทที่ ๗ จบ.

อุยยุตตสิกขาบทที่ ๘

ในสิกขาบทที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[ว่าด้วยกองทัพ ๔ เหล่าสมัยโบราณ]

บทว่า **อพฺภุยฺยาโต** คือ ทรงยกกองทัพออกไป, มีใจความว่า เคลื่อนกองทัพออกไปจากพระนคร ด้วยตั้งพระทัยว่า " เราจักไปประจัญหน้าข้าศึก. "

บทว่า **อุยฺยุตฺตํ** ได้แก่ กองทัพที่ทำการยกออกไปแล้ว, มีใจความว่า กองทัพที่เคลื่อนออกจากหมู่บ้านไปแล้ว,

สองบทว่า **ทฺวาทสปุริโส หตฺถี** มีความว่า ช้าง ๑ เชือก มีทหารประจำ ๑๒ คน อย่างนี้ คือ พลขับขี่ ๔ คน, พลรักษาประจำเท้าช้างเท้าละ ๒ คน.

สองบทว่า **ติปุริโส อสฺโส** มีความว่า ม้า ๑ ม้า มีทหารประจำ ๓ คน อย่างนี้ คือ พลขับขี่ ๑ คน, พลรักษาประจำเท้า ๒ คน.

สองบทว่า **จตุปฺปุริโส รโถ** มีความว่า รถ ๑ คัน มีทหารประจำ ๔ คน อย่างนี้ คือ สารถี (พลขับ) ๑ คน นักรบ (นายทหาร) ๑ พลรักษาสลักเพลา ๒ คน

ข้อว่า **จตฺตาโร ปุริสา สรหตฺถา** ได้แก่ พลเดินเท้า มีพลอย่างนี้ คือ ทหารถืออาวุธครบมือ ๔ คน. กองทัพประกอบด้วยองค์

๔ นี้ โดยกำหนดอย่างต่ำ ชื่อว่า เสนา. เมื่อไปดูเสนาเช่นนี้ เป็นทุกกฏทุก ๆ ย่างเท้า.

สองบทว่า **ทสฺสนูปจารํ วิชหิตฺวา** มีความว่า กอบทัพถูกอะไรบังไว้ หรือว่า ลงสู่ที่ลุ่ม มองไม่เห็น, คือ ภิกษุยืนในที่นี้แล้วไม่อาจมองเห็น; เพราะเหตุนั้น เมื่อภิกษุไปยังสถานที่อื่นดู เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ ประโยค.

บทว่า **เอกเมกํ** มีความว่า บรรดาองค์ ๔ มีช้างเป็นต้น แต่ละองค์ ๆ ชั้นที่สุดช้าง ๑ เชือกมีพลขับ ๑ คนก็ดี พลเดินเท้าอาวุธ ๑ คนก็ดี. พระราชาชื่อว่าไม่ได้เสด็จยาตราทัพ เสด็จไปประพาสพระราชอุทยานหรือแม่น้ำ อย่างนี้ชื่อว่า ไม่ได้ทรงยาตราทัพ.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า เมื่อมีอันตรายแห่งชีวิต และอันตรายแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไปด้วยคิดว่า "เราไปในกองทัพนี้ จักพ้นไปได้." บทที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนเอกพกโลมสิกขาบท เป็นกิริยาโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

อุยยุตตสิกขาบทที่ ๘ จบ.

เสนาวาสสิกขาบทที่ ๙

ในสิกขาบทที่ ๙ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[ว่าด้วยเหตุต้องอยู่ในกองทัพเกิน ๓ ราตรี]

คำว่า **อตฺถงฺคเต สุริเย เสนาย วสติ** มีความว่า ถ้าแม้น ภิกษุสำเร็จอิริยาบถบางอิริยาบถ บนอากาศด้วยฤทธิ์ จะยืนหรือนั่ง หรือ นอน ก็ตามที เป็นปาจิตตีย์ทั้งนั้น.

คำว่า **เสนา วา ปฏิเสนาย รุทฺธา โหติ** มีความว่า กองทัพ ถูกทัพข้าศึกล้อมไว้ ทำให้ทางสัญจรขาดลง.

บทว่า **ปลิพุทฺโธ** คือ ถูกไพรี หรืออิสรชนขัดขวางไว้. บทที่ เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา โนสัญญา-วิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

เสนาวาสสิกขาบทที่ ๙ จบ.

อุยโยธิกสิกขาบทที่ ๑๐

ในสิกขาบทที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[ว่าด้วยการจัดขบวนทัพสมัยโบราณ]

ชนทั้งหลายยกพวกไปรบกัน ณ ที่นี้; เพราะฉะนั้น ที่นั้นจึงชื่อว่า **สนามรบ.** คำว่า **อุยโยธิกะ** นี้ เป็นชื่อแห่งที่สัมประหารกัน (ยุทธภูมิหรือสมรภูมิ).

พวกชนย่อมรู้จักที่พักของพลรบ ณ ที่นี้; ฉะนั้น ที่นั้นจึงชื่อว่า **ที่พักพล.** ได้ความว่า สถานที่ตรวจพล.

การจัดขบวนทัพ ชื่อว่า **เสนาพยูหะ.** คำว่า **เสนาพยูหะ** นี้ เป็นชื่อแห่งการจัดขบวนทัพ.

ข้อว่า " กองทัพช้างอย่างต่ำมีช้าง ๓ เชือก " นั้น ได้แก่ช้าง ๓ เชือกรวมกับช้างเชือกที่มีทหารประจำ ๑๒ คน ดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น. แม้ในบทที่เหลือก็นัยนี้นั่นแล. คำที่เหลือพร้อมด้วยสมุฏฐานเป็นต้น บัณฑิตพึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในอุยยุตตสิกขาบทนั่นแล.

อุยโยธิกสิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

อเจลกวรรคที่ ๕ จบบริบูรณ์.

ตามวรรณนานุกรม.

ปาจิตตีย์ สุราปานวรรคที่ ๖

สุราปานสิกขาบทที่ ๑

พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งสุราปานวรรค ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติ เรื่องสุราเมรัย]

หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชื่อว่า **ภัตทวติกะ.** หมู่บ้านนั้นได้ชื่ออย่างนี้ เพราะประกอบด้วยรั้วงาม.

บทว่า **ปถาวิโน** แปลว่า คนเดินทาง.

สองบทว่า **เตชสา เตชํ** ได้แก่ (ครอบงำ) ซึ่งเดชแห่งนาค ด้วยเดช คือ ด้วยอานุภาพของตน.

บทว่า **กาโปติกา** คือ มีสีแดงเสมอเหมือนกับสีเท้าแห่งพวกนกพิราบ.

คำว่า **ปสนฺนา** นี้ เป็นชื่อแห่งสุราใส.

สามบทว่า **อนนุจฺฉวิกํ ภิกฺขเว สาคตสฺส** มีรูปความที่ท่านกล่าวไว้ว่า " ชื่อว่า การดื่มน้ำเมา เป็นการไม่สมควรแก่สาคตะผู้สำเร็จอภิญญา ๕. "

เมรัยที่เขาทำด้วยรสแห่งดอกมะซางเป็นต้น ชื่อว่า **ปุปผาสวะ.** เมรัยที่เขาคั้นผลลูกจันทน์เป็นต้นแล้ว ทำด้วยรสแห่งผลลูกจันทน์เป็นต้นนั้น ชื่อว่า **ผอาสวะ.** เมรัยที่เขาทำด้วยรสชาติแห่งผลลูกจันทน์ (หรือองุ่น) เป็นต้น ชื่อว่า **มัธวาสวะ.** อาจารย์บางพวกกล่าวว่า

" เขาทำด้วยน้ำผึ้งก็มี. " เมรัยที่ชื่อว่า **คุฬาสวะ** เขาทำด้วยน้ำอ้อยสด เป็นต้น.

ธรรมดาสุรา ที่เขาใส่เชื้อแป้ง กระทำด้วยรสแม้แห่งจั่นมะพร้าวเป็นต้น ย่อมถึงการนับว่า สุราทั้งนั้น. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า " เมื่อตักเอาน้ำใสแห่งสุราใส่เชื้อแล้วนั่นแล (ที่เหลืออ) ย่อมถึงการนับว่าเมรัยทั้งนั้น. "

สามบทว่า **อนฺตมโส กุสคฺเคนาปิ ปิวติ** มีความว่า ภิกษุดื่มสุรา หรือเมรัยนั่นตั้งแต่เชื้อ แม้ด้วยปลายหญ้าคา เป็นปาจิตตีย์. แต่เมื่อดื่มแม้มากด้วยประโยคเดียว เป็นอาบัติเพียงตัวเดียว. เมื่อดื่มขาดเป็นระยะ ๆ เป็นอาบัติมากตัวโดยนับประโยค.

คำว่า **อมชฺชญฺจ โหติ มชฺชวณฺณํ มชฺชคนฺธํ มชฺชรสํ** มีความว่า เป็นยาดองน้ำเกลือก็ดี มีสีแดงจัดก็ดี.

บทว่า **สูปสํปาเก** มีความว่า ชนทั้งหลายใส่น้ำเมาลงนิดหน่อยเพื่ออบกลิ่นแล้วต้มแกง, เป็นอนาบัติ ในเพราะแกงใส่น้ำเมาเล็กน้อยนั้น. แม้ในต้มเนื้อก็นัยนี้เหมือนกัน. ก็ชนทั้งหลายย่อมเจียวน้ำมันกับน้ำเมา แม้เพื่อเป็นยาระงับลม, ไม่เป็นอาบัติในน้ำมันแม้นั้นที่ไม่ได้เจือน้ำเมาจนเกินไปเท่านั้น. ในน้ำมันที่เจือน้ำเมาจัดไป จนมีสีมีกลิ่นและรสแห่งน้ำเมาปรากฏ เป็นอาบัติแท้.

สองบทว่า **อมชฺชํ อริฏฺฐํ** มีความว่า ในยาดองชื่ออริฏฐะซึ่งไม่ใช่น้ำเมา ไม่เป็นอาบัติ. ได้ยินว่า ชนทั้งหลายทำยาดองชื่ออริฏฐะด้วยรสแห่งมะขามป้อมเป็นต้นนั่นแหละ. ยาดองนั้นมี สี กลิ่น และ

รสคล้ายน้ำเมา แต่ไม่เมา. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอายาดองชื่อ อริฏฐะนั้น จึงตรัสคำนี้. แต่ยาดองอริฏฐะที่เขาปรุงด้วยเครื่องปรุง จัดเป็นน้ำเมา ไม่ควรตั้งแต่เชื้อ. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา โนสัญญา-วิโมกข์ อจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ แล. ก็ในสมุฏฐานเป็นต้นนี้ บัณฑิตพึงทราบว่า เป็น อจิตตกะ เพราะไม่รู้วัตถุ. พึงทราบว่า เป็นโลกวัชชะ เพราะจะพึงดื่มด้วยอกุศลจิตเท่านั้น ดังนี้แล.

สุราปานสิกขาบทที่ ๑ จบ.

อังคุลีปโฏทกสิกขาบทที่ ๒

ในสิกขาบทที่ ๒ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถว่าด้วยการจี้ด้วยนิ้วมือ]

ด้วยบทว่า **องฺคุลีปโฏทเกน** นี้ ตรัสการเอานิ้วมือจี้ที่รักแร้เป็นต้น.

บทว่า **อุตฺตสนฺโต** คือ เหน็ดเหนื่อยด้วยการหัวเราะเกินไป.

บทว่า **อนสฺสาสโก** คือ เป็นผู้มีลมอัสสาสะปัสสาสะขาดการสัญจรไปมา.

สามบทว่า **อนุปสมฺปนฺนํ กาเยน กายํ** มีความว่า แม้นางภิกษุณีก็ตั้งอยู่ในฐานแห่งอนุปสัมบัน ในสิกขาบทนี้. เมื่อภิกษุถูกต้องนางภิกษุณีแม้นั้น ด้วยประสงค์จะเล่น ก็เป็นทุกกฏ. บทที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิกสิกขาบท เป็นกิริยาสัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๒ ดังนี้แล.

อังคุลีปโฏทกสิกขาบทที่ ๒ จบ.

หัสสธรรมสิกขาบทที่ ๓

ในสิกขาบทที่ ๓ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถว่าด้วยธรรม คือหัวเราะในน้ำ]

บทว่า **อปฺปกตญฺญุโน** มีความว่า ภิกษุเหล่านั้นจะยังไม่รู้ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแต่งตั้งไว้ คือ ทรงบัญญัติไว้แล้ว. การเล่นน้ำ พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า " ธรรม คือ การหัวเราะในน้ำ. "

บทว่า **อุปริโคปฺผเก** คือ ในน้ำลึกขนาดท่วมส่วนเบื้องบนของข้อเท้าทั้ง ๒.

บทว่า **หสฺสาธิปฺปาโย** แปลว่า มีความประสงค์จะเล่น.

ในคำว่า **นิมุชฺชติ วา** เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า เมื่อหยั่งลงเพื่อต้องการจะดำลง เป็นทุกกฏ ทุก ๆ ย่างเท้า, ในการดำลงและผุดขึ้น เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ ประโยค. ภิกษุดำลงว่ายไปภายในน้ำนั่นเอง เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ ครั้งที่ขยับมือขยับเท้าในที่ทั้งปวง.

บทว่า **ปลวติ** แปลว่า ว่ายข้ามไป. เมื่อใช้มือทั้ง ๒ ว่ายข้ามไป เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ ครั้งที่ขยับมือ. แม้ในเท้าทั้ง ๒ ก็นัยนี้นั่นแล ภิกษุว่ายข้ามไปด้วยอวัยวะใด ๆ เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ ประโยค แห่งอวัยวะนั้น ๆ. ภิกษุกระโดดลงในน้ำ จากฝั่งก็ดี จากต้นไม้ก็ดี เป็นปาจิตตีย์เหมือนกัน.

สองบทว่า **นาวาย กีฬติ** มีความว่า ภิกษุแล่นเรือด้วยพายและถ่อเป็นต้น หรือเข็นเรือขึ้นบนตลิ่ง ชื่อว่าเล่นเรือ เป็นทุกกฏ.

แม้ในบทว่า **หตฺเถน วา** เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นทุกกฏทุก ๆ ประโยค. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "เมื่อภิกษุเอามือปากระเบื้องไปบนน้ำ เป็นทุกกฏทุก ๆ ครั้งที่กระเบื้องตกลงและแฉลบขึ้น." คำนั้นไม่ควรถือเอา. แท้จริง ในเพราะกระเบื้องที่ปาลงไปในน้ำนั้น เป็นทุกกฏตัวเดียวเท่านั้น เพราะมีประโยคเดียว.

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุข้ามน้ำ หรือมิได้ข้าม เล่นน้ำที่ขังอยู่ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งอื่น เว้นการดำผุดเป็นต้น ก็เป็นทุกกฏเหมือนกัน. แต่จะเขียนอักษรขยายความ ควรอยู่. ในสิกขาบทนี้ มีวินิจฉัยเท่านี้. บทที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนปฐมปาราชิก เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

หัสสธรรมสิกขาบทที่ ๓ จบ.

อนาทริยสิกขาบทที่ ๔

ในสิกขาบทที่ ๔ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถว่าด้วยความไม่เอื้อเฟื้อในธรรม]

คำว่า **กถายํ นสฺเสยฺย** มีความว่า ไฉน ธรรม คือแบบแผนประเพณีนี้ จะพึงเสื่อมไปเสีย.

คำว่า **ตํ วา น สิกฺขิตุกาโม** มีความว่า ผู้ไม่ประสงค์จะศึกษาพระบัญญัติ ที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ ซึ่งเป็นเหตุให้พวกภิกษุเรียก (เธอว่าผู้ไม่เอื้อเฟื้อ).

บทว่า **อปฺปญฺญตฺเตน** คือ ไม่ได้มาในสูตร หรือในพระอภิธรรม.

ในคำว่า **เอวํ อมฺหากํ อาจริยานํ อุคฺคโห** นี้ ไม่ควรถือเอาการเรียนของอาจารย์ที่น่าติเตียน. ควรถือเอาการเรียนของอาจารย์ที่มาตามประเพณีเท่านั้น. ในกุรุนที กล่าวว่า " การเรียนตามอาจารย์ในทางโลกวัชชะ ไม่ควร, แต่ในทางปัณณัตติวัชชะ ควรอยู่. " ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " การเรียนของพวกอาจารย์ผู้เรียนสูตร และสุตตานุโลมเท่านั้น จัดเป็นประมาณได้, ถ้อยคำของพวกอาจารย์ผู้ไม่รู้ (สูตรสุตตานุโลม) หาเป็นประมาณได้ไม่. คำทั้งหมดนั้น ก็รวมลงในการเรียนที่มาตามประเพณี. บทที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ

โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

อนาทริยสิกขาบทที่ ๔ จบ.

ภิงสาปนสิกขาบทที่ ๕

การนำรูปเข้าไปแสดงเป็นต้น ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้ว ในมนุสสวิคคหสิกขาบทนั่นแล. บทที่เหลือตื้นทั้งนั้น. ปกิณณกะมีสมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นเดียวกับอนาทริยสิกขาบทนั้นแล.

ภิงสาปนสิกขาบทที่ ๕ จบ.

โชติสมาทหนสิกขาบทที่ ๖

ในสิกขาบทที่ ๖ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะเกี่ยวกับการจุดไฟผิง]

คำว่า **ภัตคะ** นี้ เป็นชื่อของชนบท. คำว่า **สุงสุมารคีระ** เป็นชื่อของเมือง. คำว่า **เภสกลาวัน** เป็นชื่อแห่งป่าที่อาศัยเมืองนั้น (วนอุทยานที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองนั้น). ก็ป่านั้นเรียกว่า มฤดูทายะ เพราะเป็นที่พระราชทานอภัยแก่พวกเนื้อ เพื่อต้องการให้อยู่สบาย.

บทว่า **สมาทหิตฺวา** คือ ให้ลุกโพลงขึ้น.

บทว่า **ปริปาเตสิ** คือ ไล่ติดตามไป.

ในคำว่า **สยํ สมาทหติ** นี้ มีวินิจฉัยว่า เริ่มแต่จุดไม้สีไฟด้วยความประสงค์จะก่อไฟไป จนกระทั่งถึงเปลวไฟยังไม่ลุกขึ้น เป็นทุกกฏทุก ๆ ประโยค.

บทว่า **ปทีเปปิ** คือ ในการตามประทีปก็ดี.

บทว่า **โชติเกปิ** ได้แก่ การก่อไฟในกิจมีการระบมบาตร และอบตัวเป็นต้นก็ดี.

บทว่า **ตถารูปปจฺจยา** คือ มีการตามประทีปเป็นต้นเป็นปัจจัย.

สองบทว่า **ปฏิลาตํ อุกฺขิปติ** มีความว่า ภิกษุยกดุ้นฟืนที่กำลังติดไฟ ซึ่งตกลงไปขึ้นมา, อธิบายว่า " ยกวางไว้ในที่เดิมอีก. " เมื่อภิกษุหยิบดุ้นฟืนที่ไฟยังไม่ดับอย่างนี้ ใส่ลงไปเท่านั้น เป็นทุกกฏ. แต่เป็นปาจิตตีย์แท้ แก่ภิกษุผู้ก่อไฟฟืนที่ไฟดับแล้วให้ลุกอีก.

บทว่า **ตถารูปปจฺจยา** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ติดไฟเพราะปัจจัยเห็นปานนั้นแม้อย่างอื่น เว้นการตามประทีปเป็นต้นเสีย.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า มีอันตรายเพราะถูกงูกัด ถูกโจรล้อม เนื้อร้ายและอมนุษย์ขัดขวาง, ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุผู้ติดไฟในเพราะอุปัทวะนั้น. บทที่เหลืออตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

โชติสมาทหนสิกขาบทที่ ๖ จบ.

นหานสิกขาบทที่ ๗

ในสิกขาบทที่ ๗ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

ในคำว่า **จุณฺเณน วา มตฺติกาย วา** นี้ มีวินิจฉัยว่า เป็นทุกกฏทุก ๆ ประโยค เริ่มต้นแต่เวลาที่ตระเตรียมแป้งและดินเป็นต้น.

ในคำว่า **ปารํ คจฺฉนฺโต นหายติ** นี้ มีวินิจฉัยว่า ภิกษุจะอาบน้ำในหลุม (แอ่ง) ที่ตนคุ้ยทรายขึ้นทำไว้ในแม่น้ำแห้ง ควรอยู่.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า ภิกษุถูกแมลงภู่เป็นต้นไล่ต่อยจะดำลงในน้ำ ก็ควร. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยาโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

นหานสิกขาบทที่ ๗ จบ.

ทุพพัณณกรณสิกขาบทที่ ๘

ในสิกขาบทที่ ๘ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[ว่าด้วยการพินทุจีวรที่ได้มาใหม่ก่อนใช้]

ในคำว่า **นวํ ปน ภิกฺขุนา จีวรลาเภน** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุได้จีวรใด, เพราะเหตุนั้น จีวรนั้น จึงชื่อว่าลภะ, ลภะนั่นแหละ คือ ลาภ. ได้อะไร ? ได้จีวร. จีวรเช่นไร ? จีวรใหม่. เมื่อควรตรัสโดยนัยอย่างนี้ว่า **นวจีวรลาเภน** ไม่ลงนิคคหิตตรัสว่า **นวํ จีวรลาเภน** ดังนี้. มีใจความว่า ได้จีวรใหม่มา. ศัพท์ว่า ปน ในบททั้ง ๒ วางไว้ตรงกลางเป็นนิบาต.

คำว่า **ภิกฺขุนา** เป็นการแสดงถึงภิกษุผู้ได้จีวร. แต่ในบทภาชนะไม่ทรงเอื้อเฟื้อพยัญชนะ เพื่อจะแสดงแต่จีวรที่ภิกษุได้ จึงตรัสคำว่า **จีวรํ นาม ฉนฺนํ จีวรานํ** เป็นต้น.

ก็ในบทว่า **จีวรํ** นี้ พึงทราบว่า เป็นจีวรที่อาจนุ่งหรือห่มได้เท่านั้น. เพราะเหตุนั้นนั่นแหละ พระผู้มีพระภาคจึงไม่ตรัสว่า "จีวรควรวิกัปได้เป็นอย่างต่ำ."

บทว่า **กํสนีลํ** คือ สีเขียวของช่างหนัง. แต่ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " สนิมหล็ก สนิมโลหะ นั่น ชื่อว่า สีเขียวเหมือนสำริด.

บทว่า **ปลาสนีลํ** ได้แก่ น้ำใบไม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งมีสีเขียวคราม.

คำว่า **ทุพฺพณฺณกรณํ อาทาตพฺพํ** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส

หมายเอากัปปพินทุ (จุดเครื่องหมาย). มิได้ตรัสหมายถึงการกระทำจีวรทั้งผืนให้เสียสี ด้วยสีเขียวเป็นต้น. ก็แล ภิกษุเมื่อจะถือเอากัปปะนั้น ย้อมจีวรแล้วพึงถือเอาจุดเครื่องหมายเท่าแววตานกยูง หรือเท่าหลังตัวเรือด ที่มุมทั้ง ๔ หรือที่มุมทั้ง ๓ ทั้ง ๒ หรือมุมเดียวก็ได้.

แต่ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " จะถือเอาพินทุกัปปะที่ผืนผ้า หรือที่ลูกดุม ไม่ควร. " ส่วนในมหาอรรถกถากล่าวว่า " ควรแท้. " ก็กัปปะที่เป็นแนว และกัปปะที่เป็นช่อเป็นต้น ท่านห้ามไว้ในทุก ๆ อรรถกถา; เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรทำกัปปะ โดยวิการแม้อะไรอย่างอื่น เว้นจุกลมจุดเดียว.

ในคำว่า **อคฺคเฬ** เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า ไม่มีกิจที่จะเพิ่มผ้าเพาะเป็นต้นนี้ ในจีวรที่กระทำกัปปะแล้ว ทำกัปปะใหม่ในภายหลัง. บทที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท. เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ทุพพัณณกรณสิกขาบทที่ ๘ จบ.

วิกัปปนสิกขาบทที่ ๙

ในสิกขาบทที่ ๙ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[ว่าด้วยการใช้จีวรยังไม่ได้ถอนวิกัป]

สองบทว่า **ตสฺส วา อทินฺนํ** ได้แก่ (จีวร) ที่ภิกษุผู้รับวิกัปยังไม่กล่าวให้แก่ภิกษุเจ้าของจีวรอย่างนี้ว่า " ท่านจงใช้สอยก็ตาม จงสละก็ตาม จงทำตามปัจจัยก็ตาม. "

สองบทว่า **ตสฺส วา อวิสฺสาเสนฺโต** มีความว่า หรือด้วยไม่วิสาสะแก่ภิกษุผู้ทำวินัยกรรม. แต่ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ใช้สอยจีวรที่ภิกษุผู้รับวิกัปนั้นให้แล้ว หรือด้วยวิสาสะแก่ภิกษุผู้รับวิกัปนั้น. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น เพราะมีนัยดังที่ได้กล่าวแล้วในติงสกกัณฑวรรณนานั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับวาจา ๑ ทางวาจากับจิต ๑ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา เป็นโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

วิกัปปนสิกขาบทที่ ๙ จบ.

จีวราปนิธานสิกขาบทที่ ๑๐

ในสิกขาบทที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

บทว่า **อปนิเธนฺติ** คือ นำไปเก็บซ่อนไว้.

บทว่า **หสฺสาเปกฺโข** คือ มีความประสงค์จะหัวเราะ.

สองบทว่า **อญฺญํ ปริกฺขารํ** ได้แก่ บริขารอื่นมีถุงบาตรเป็นต้น ซึ่งมิได้มาในพระบาลี.

สามบทว่า **ธมฺมึ กถํ กตฺวา** มีความว่า เมื่อภิกษุเก็บไว้ด้วยทำใจว่า "เราจักกล่าวธรรมกถาอย่างนี้ว่า 'ชื่อว่า สมณะเป็นผู้ไม่เก็บงำบริขาร ไม่ควร' แล้วจึงจักให้" ดังนี้ ไม่เป็นอาบัติ. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

จีวราปนิธานสิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

สุราปานวรรคที่ ๖ จบบริบูรณ์

ตามวรรณนานุกรม.

ปาจิตตีย์ สัปปาณวรรคที่ ๗

สัญจิจจปาณสิกขาบทที่ ๑

พึงทราบวินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๑ แห่งสัปปาณวรรคดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปาฐะ เรื่องการแกล้งพรากสัตว์จากชีวิต]

สองบทว่า **อิสฺสาโส โหติ** ความว่า เคยเป็นอาจารย์ของพวกนายขมังธนูในคราวเป็นคฤหัสถ์.

สองบทว่า **ชีวิตา โวโรปิตา** ได้แก่ พรากเสียจากชีวิต. แม้ในสิกขาบท คำว่า **โวโรเปยฺย** ก็แปลว่า พึงพรากเสีย. ก็เพราะคำว่า **โวโรเปยฺย** นั่น เป็นเพียงโวหารเท่านั้น, เพราะว่า เมื่อสัตว์ถูกพรากจากชีวิตแล้ว ไม่มีชีวิตไร ๆ จะยังคงอยู่ต่างหากในสัตว์นี้ คือ จะถึงความอันตรธานไปแน่นอน เหมือนศีรษะเมื่อถูกพรากเครื่องประดับศีรษะ ฉะนั้น; เพราะฉะนั้น เพื่อจะแสดงอรรถนั้น ในบทภาชนะ พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสคำว่า **ชีวิตินฺทฺริยํ อุปจฺฉินฺทติ** เป็นต้น. ก็ในสิกขาบทนี้ จำเพาะสัตว์ดิรัจฉานเท่านั้น บัณฑิตพึงทราบว่า **ปาณะ (ปราณ).** ภิกษุฆ่าสัตว์ดิรัจฉานนั้น เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง เป็นอาบัติเท่ากัน. ไม่มีความต่างกัน. แต่ในสัตว์ใหญ่ เป็นอกุศลมาก เพราะมีความพยายามมาก.

สองบทว่า **ปาเณ ปาณสญฺญี** มีความว่า ชั้นที่สุด ภิกษุจะทำความสะอาดเตียง และตั่ง มีความสำคัญแม้ในไข่เรือดว่า เป็น

สัตว์เล็ก บี้ไข่เรือดนั้นให้แตกออก เพราะขาดความกรุณา เป็น ปาจิตตีย์. เพราะเหตุนั้น ภิกษุพึงตั้งความกรุณาไว้ในฐานะเช่นนั้น เป็นผู้ไม่ประมาททำวัตรเถิด. บทที่เหลืออพร้อมทั้งสมุฏฐานเป็นต้น บัณฑิตพึงทราบโดยนัยดังได้กล่าวแล้วในมนุสสวิคคหสิกขาบทนั่นแล.

สัญจิจฺจปาณสิกขาบทที่ ๑ จบ.

สัปปาณกสิกขาบทที่ ๒

ในสิกขาบทที่ ๒ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถว่าด้วยการบริโภคน้ำมีตัวสัตว์]

บทว่า **สปฺปาณกํ** ได้แก่ น้ำมีตัวสัตว์ด้วยจำพวกสัตว์เล็ก ๆ ซึ่งจะตายเพราะการบริโภค. อธิบายว่า ก็ภิกษุรู้อยู่บริโภคน้ำเช่นนั้น ต้องปาจิตตีย์ทุก ๆ ประโยค. เมื่อภิกษุดื่มน้ำแม้เต็มบาตร โดยประโยคเดียวไม่ขาดตอน ก็เป็นอาบัติตัวเดียว. ภิกษุเอาน้ำเช่นนั้นแกว่งล้างบาตรมีอามิสก็ดี ทำบาตรข้าวต้มร้อนให้เย็นในน้ำเช่นนั้นก็ดี เอามือวัก หรือเอากระบวยตักน้ำนั้นอาบก็ดี เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ ประโยค.

แม้ภิกษุเข้าไปสู่สระพังน้ำก็ดี สระโลกขรณีก็ดี ให้คลื่นเกิดขึ้นเพื่อต้องการให้น้ำทะลักออกภายนอก (เป็นปาจิตตีย์). พวกภิกษุเมื่อชำระสระพัง หรือสระโบกขรณี พึงถ่ายเทน้ำที่ตักจากตระพังหรือจากสระโบกขรณีนั้นลงในน้ำเท่านั้น. เมื่อในที่ใกล้ไม่มีน้ำ พึงเทน้ำที่เป็นกัปปิยะ ๘ หม้อ หรือ ๑๐ หม้อลงในประเทศที่ขังน้ำได้ (แอ่งน้ำ) แล้วพึงเทลงในน้ำที่เป็นกัปปิยะซึ่งเทไว้นั้น. อย่าพึงเทน้ำลงบนหินอันร้อนด้วยสำคัญว่า " จักไหลกลับลงไปในน้ำ. " แต่จะรดให้หินเย็นด้วยน้ำที่เป็นกัปปิยะ ควรอยู่. บทที่เหลืออในสิกขาบทนี้ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นหิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล. แต่ในสิกขาบทนี้ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นปัณณัตติวัชชะ เพราะภิกษุแม้รู้

ว่าน้ำมีตัวสัตว์ แล้วบริโภคด้วยสำคัญว่าเป็นน้ำ ดุจในการที่แม้รู้ว่า ตั๊กแตนและสัตว์เล็กจะตกลงไปแล้ว ตามประทีปด้วยจิตบริสุทธิ์ ฉะนั้น ดังนี้แล.

สัปปาณกสิกขาบทที่ ๒ จบ.

อุกโกฏนสิกขาบทที่ ๓

ในสิกขาบทที่ ๓ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[ว่าด้วยการรื้อฟื้นอธิกรณ์ที่ทำเสร็จแล้วตามธรรม]

บทว่า **อุกฺโกเฏนฺติ** มีความว่า พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ไปยังสำนักของภิกษุนั้น ๆ แล้ว พูดคำโยกโย้ไปมามีอาทิว่า " กรรมไม่เป็นอันทำ " คือ ไม่ให้การยืนยันโดยความเป็นเรื่องควรยืนยัน.

บทว่า **ยถาธมฺมํ** มีความว่า โดยธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว เพื่อเป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ใดเล่า.

บทว่า **นีหตาธิกรณํ** คือ อธิกรณ์ที่สงฆ์วินิจฉัยแล้ว, อธิบายว่า " อธิกรณ์ซึ่งสงฆ์ระงับแล้วโดยธรรมที่พระศาสดาตรัสแล้วนั่นแหละ. "

สองบทว่า **ธมฺมกมฺเม ธมฺมกมฺมสญฺญี** มีความว่า อธิกรณ์นั้น สงฆ์ระงับแล้วด้วยกรรมใด, ถ้ากรรมนั้นเป็นกรรมขอบธรรม, แม้ภิกษุนี้ก็เป็นผู้มีความสำคัญในกรรมที่เป็นธรรมนั้นว่า เป็นกรรมชอบธรรม ถ้ารื้อฟื้นอธิกรณ์นั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์. แม้บทที่เหลืออบัณฑิตพึงทราบโดยนัยนี้. นี้เป็นความย่อในสิกขาบทนี้. ส่วนความพิสดาร พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในคัมภีร์ประวารโดยนัยมีอาทิว่า " การรื้ออธิกรณ์ ๔ นี้ มีเท่าไร ? " ดังนี้.

พระอรรถกถาจารย์นำถ้อยคำที่ตรัสไว้ ในคัมภีร์ปริวารนั้นทั้งหมดมาแล้วพรรณนาอรรถแห่งคำนั้นนั่นแลไว้ในอรรถกถาทั้งหลาย. แต่พวกเราจะพรรณนาคำนั้นในคัมภีร์ปริวารนั่นแหละ. เพราะเมื่อเรา

จะนำมาพรรณนาในสิกขาบทนี้ จะถึงฟั่นเฝือยิ่งขึ้น; ฉะนั้น พวกเราจึงไม่ได้พรรณนาคำนั้น. บทที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

อุกโกฏนสิกขาบทที่ ๓ จบ.

ทุฏฐุลลสิกขาบทที่ ๔

ในสิกขาบทที่ ๔ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถว่าด้วยการปกปิดอาบัติชั่วหยาบ]

ในคำว่า **ทุฏฺฐุลฺลา นาม อาปตฺติ** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงปาราชิก ๔ ไว้ ด้วยอำนาจแห่งการทรงขยายความ, แต่ทรงประสงค์อาบัติสังฆาทิเสส. เมื่อภิกษุปกปิดอาบัติสังฆาทิเสสนั้น เป็นปาจิตตีย์.

สองบทว่า **ธุรํ นิกฺขิตฺตมตฺเต** คือ เมื่อสักว่าทอดธุระเสร็จ. ถ้าแม้นทอดธุระแล้ว บอกในภายหลัง, รักษาไม่ได้. มีคำอธิบายว่า " พอทอดธุระเสร็จเท่านั้น ก็เป็นปาจิตตีย์. " แต่ถ้าว่า ภิกษุทอดธุระแล้วอย่างนั้น บอกแก่ภิกษุอื่นเพื่อปกปิดไว้นั่นเอง, แม้ภิกษุผู้รับบอกนั้นเล่า ก็บอกแก่ภิกษุอื่น โดยอุบายดังกล่าวมานี้ สมณะตั้งร้อยก็ดี สมณะตั้งพันก็ดี ย่อมต้องอาบัติทั้งนั้น ตราบเท่าที่สุดยังไม่ขาดลง.

ถามว่า " ที่สุดจะขาดเมื่อไร ? "

ตอบว่า " ท่านมหาสุมนเถระกล่าวไว้ก่อนว่า ' ภิกษุต้องอาบัติแล้วบอกแก่ภิกษุรูปหนึ่ง, ภิกษุผู้รับบอกนั้น กลับมาบอกแก่เธอผู้ต้องอาบัตินั้นอีก, ที่สุดย่อมขาดลงอย่างนี้. " ส่วนพระมหาปทุมเถระกล่าวว่า ' เพราะว่า ภิกษุนี้เป็นวัตถุบุคคลทีเดียว (บุคคลผู้ต้องอาบัติ), แต่ต้องอาบัติแล้วก็บอกแก่ภิกษุรูปหนึ่ง, ภิกษุรูปที่ ๒ นี้ก็บอกแก่ภิกษุรูปต่อไป, ภิกษุรูปที่ ๓ นั้นกลับมาบอกเรื่องที่ภิกษุรูปที่ ๒ บอกเธอ

แก่ภิกษุรูปที่ ๒ นั้นแล, เมื่อบุคคลที่ ๓ กลับมาบอกแก่บุคคลที่ ๒ อย่างนี้ ที่สุดย่อมขาดตอนลง."

สองบทว่า **อทุฏฺฐุลฺลํ อาปตฺตึ** ได้แก่ อาบัติ ๕ กองที่เหลืออ.

อัชฌาจารนี้ คือ สุกกวิสัฏฐิ และกายสังสัคคะ ชื่อว่าอัชฌาจาร อันชั่วหยาบสำหรับอนุปสัมบัน ในคำว่า **อนุปสมฺปนฺนสฺส ทุฏฺฐุลฺลํ วา อทุฏฺฐุลฺลํ วา อชฺฌาจารํ** นี้. บทที่เหลือตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีการทอกธุระเป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นทางกาย วาจา กับจิต เป็นอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกเวทนา ดังนี้แล.

ทุฏฐุลลสิกขาบทที่ ๔ จบ.

อูนวีสติวัสสสิกขาบทที่ ๕

ในสิกขาบทที่ ๕ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะในปฐมบัญญัติ]

ข้อว่า **องฺคุลิโย ทุกฺขา ภวิสฺสนฺติ** มีความว่า มารดาบิดาของเด็กชายอุบาลีคิดว่า " เมื่อเจ้าอุบาลีเขียนหนังสือ นิ้วมือจักระบม. "

สองบทว่า **อุรสฺส ทุกฺโข** มีความว่า มารดาบิดาของอุบาลีสำคัญว่า " เมื่ออุบาลีเรียนวิชาคำนวณจำจะต้องคิดแม้มาก; เพราะเหตุนั้น เขาจักหนักอก. "

สองบทว่า **อกฺขีนิสฺส ทุกฺขานิ** มีความว่า มารดาบิดาของอุบาลีสำคัญว่า " อุบาลีเมื่อเรียนตำราดูรูปภาพ จำต้องพลิกไปพลิกมาดูเหรียญกษาปณ์; เพราะเหตุนั้น นัยน์ตาทั้ง ๒ ของเขาจัดชอกช้ำ. " ในบทว่า **ฑังสะ** เป็นต้น จำพวกแมลงสีเหลือง ชื่อว่า ฑังสะ (เหลือบ).

บทว่า **ทุกฺขานํ** แปลว่า ทนได้ยาก.

บทว่า **ติพฺพานํ** แปลว่า กล้า.

บทว่า **ขรานํ** แปลว่า แข็ง.

บทว่า **กฏุกานํ** แปลว่า เผ็ดร้อน. อนึ่ง ความว่า เป็นเช่นกับรสเผ็ดร้อน เพราะไม่เป็นที่เจริญใจ.

บทว่า **อสาตานํ** แปลว่า ไม่เป็นที่ยินดี.

บทว่า **ปาณหรานํ** แปลว่า อาจผลาญชีวิตได้.

สองบทว่า **สีมํ สมฺมนฺนติ** ได้แก่ ผูกสีมาใหม่. แต่ในกุรุนที ท่านปรับเป็นทุกกฏแม้ในการกำหนดวักน้ำสาด.

บทว่า **ปริปุณฺณวีสติวสฺโส** ได้แก่ ผู้มีอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ นับแต่ถือปฏิสนธิมา.

[ว่าด้วยบุคคลผู้มีอายุหย่อนและครบ ๒๐ ปี]

ความจริง แม้ผู้มีอายุคาบ ๒๐ ปี ทั้งอยู่ในครรภ์ ก็ถึงการนับว่า ผู้มีอายุครบ ๒๐ ปีเหมือนกัน. เหมือนอย่างที่พระธรรมสังคาหกาจารย์กล่าวไว้. ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระกุมารกัสสป เป็นผู้มีอายุครบ ๒๐ ปี ทั้งอยู่ในครรภ์จึงอุปสมบท ครั้งนั้นแล ท่านพระกุมารกัสสปได้มีความดำริว่า " พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติว่า ' บุคคลมีอายุหย่อน ๒๐ ปี ภิกษุไม่พึงอุปสมบทให้ ' ก็เรามีอายุครบ ๒๐ ปี ทั้งอยู่ในครรภ์ จึงได้อุปสมบท, เราจะเป็นอุปสัมบัน หรือไม่เป็นอุปสัมบันหนอ. "

พวกภิกษุได้กราบทูลเรื่องนั่นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! จิตดวงแรกใดเกิดแล้วในท้องของมารดา, วิญญาณดวงแรกปรากฏแล้ว, อาศัยจิตดวงแรกวิญญาณดวงแรกนั้นนั่นแหละ เป็นความบังเกิดของสัตว์นั้น, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้อุปสมบทกุลบุตรมีอายุครบ ๒๐ ปีทั้งอยู่ในครรภ์. "

ในคำว่า **อนุชานามิ ภิกฺขเว คพฺภวีสํ อุปสมฺปาเทตุํ** นั้น

บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- ผู้ใดอยู่ในท้องของมารดาถึง ๑๒ เดือน เกิด (คลอด) ในวันมหาปวารณา, ตั้งแต่วันมหาปวารณานั้นไปจนถึงวันมหาปวารณาในปีที่ ๑๙ พึงให้ผู้นั้นอุปสมบทในวันปาฏิบท (แรมค่ำ ๑) เลยวันมหาปวารณานั้นไป. พึงทราบการลดลงและเพิ่มขึ้นโดยอุบายนั่น.

แต่พวกพระเถระครั้งก่อนให้สามเณรอายุ ๑๙ ปีอุปสมบทในวันปาฏิบท (วันแรมค่ำ ๑) เลยวันเพ็ญเดือน ๘ ไป.

ถามว่า " การอุปสมบทนั้นมีได้ เพราะเหตุไร ? "

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลย :- ในปีหนึ่ง มีจาตุททสีอุโบสถ (อุโสบถวัน ๑๔ ค่ำ) ๖ วัน, เพราะฉะนั้น ใน ๒๐ ปีจะมีเดือนขาดไป ๔ เดือน, เจ้าผู้ครองบ้านเมืองจะเลื่อนกาลฝนออกไปทุก ๆ ๓ ปี (เพิ่มอธิกมาสทุก ๆ ๓ ปี), ฉะนั้น ใน ๑๘ ปี จะเพิ่มเดือนขึ้น ๖ เดือน (เพิ่มอธิกมาส ๖ เดือน). นำ ๔ เดือนที่ขาดไปด้วยอำนาจอุโบสถออกไปจาก ๖ เดือนที่เพิ่มเข้ามาใน ๑๘ ปีนั้น ยังคงเหลือ ๒ เดือน. เอา ๒ เดือนนั้นมาเพิ่มเข้า จึงเป็น ๒๐ ปีบริบูรณ์, ด้วยประการอย่างนี้ พระเถระทั้งหลายจึงหมดความสงสัยอุปสมบทให้ (สามเณรอายุ ๑๙ ปี) ในวันปาฏิบทเลยวันเพ็ญเดือน ๘ ไป.

ก็ในคำว่า " สามเณรมีอายุ ๑๙ ปี " เป็นต้นนี้ ท่านกล่าวคำว่า " มีอายุ ๑๙ ปี " หมายเอาสามเณรผู้ซึ่งปวารณาแล้ว จักมีอายุครบ ๒๐ ปี. เพราะฉะนั้น ผู้ที่อยู่ในท้องมารดาถึง ๑๒ เดือน จะเป็นผู้มีอายุครบ ๒๑ ปี. ผู้ซึ่งอยู่ (ในท้องมารดา) ๗ เดือน จะเป็นผู้มีอายุ

๒๐ ปี กับ ๗ เดือน. แต่ผู้ (อยู่ในท้องมารดา) ๖ เดือนคลอด จะไม่รอด.

ในคำว่า **อนาปตฺติ อูนวีสติวสฺสํ ปุคฺคลํ ปริปุณฺณสญฺญี** นี้ มีวินิจฉัยว่า ไม่เป็นอาบัติแก่อุปัชฌายะผู้ให้อุปสมบทแม้โดยแท้. ถึงอย่างนั้น บุคคลก็ไม่เป็นอันอุปสมบทเลย. แต่ถ้าบุคคลนั้น ให้ผู้อื่นอุปสมบทโดยล่วงไป ๑๐ พรรษา, หากว่า เว้นบุคคลนั้นเสียคณะครบ, บุคคลผู้นั้นเป็นอันอุปสมบทดีแล้ว. และแม้บุคคลผู้ไม่ใช่อุปสัมบันนั้น ยังไม่รู้เพียงใด ยังไม่เป็นอันตรายต่อสวรรค์ ไม่เป็นอันตรายต่อพระนิพพานของเขาเพียงนั้น. แต่ครั้นรู้แล้ว พึงอุปสมบทใหม่. บทที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

อูนวีสติสัสสสิกขาบทที่ ๕ จบ.

เถยยสัตถสิกขาบทที่ ๖

ในสิกขาบทที่ ๖ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[ว่าด้วยการเดินทางร่วมพวกพ่อค้าเกวียนผู้เป็นขโมย]

บทว่า **ปฏิยาโลกํ** ความว่า ตรงหน้าแสงอาทิตย์ คือ ทิศตะวันตก.

บทว่า **กมฺมิกา** ได้แก่ เจ้าพนักงานที่ด่านศุลกากร.

ข้อว่า **ราชานํ วา เถยฺยํ คจฺฉนฺติ** มีความว่า พวกโจรขโมยของหลวง คือหลอกลวงลักเอาของหลวงบางอย่างไปด้วยตั้งใจว่า " คราวนี้เราจักไม่ถวายหลวง "

บทว่า **วิสงฺเกเตน** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไปผิดเวลานัดหมาย และผิดวันนัดหมาย. แต่ไปผิดทางที่นัดหมาย หรือผิดดังที่นัดหมาย เป็นอาบัติเหมือนกัน. คำที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในภิกขุนีวรรค.

สิกขาบทนี้ มีพวกพ่อค้าเกวียนพ่อค้าต่างผู้เป็นโจรเป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

เถยยสัตถสิกขาบทที่ ๖ จบ.

สังวิธานสิกขาบทที่ ๗

ในสิกขาบทที่ ๔ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

สองบทว่า **ปฐูเปนฺโต นิสีทิ** มีความว่า ภิกษุนั้นนั่งพ้อ คือ ตำหนิตนเองอยู่.

ข้อว่า **นายฺโย โส ภิกฺขุ มํ นิปฺปาเทสิ** มีความว่า แน่ะนาย ! ภิกษุนี้มิได้ให้ฉันออกไป คือ มิได้พาฉันไป. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้พร้อมกับสมุฏฐานเป็นต้น บัณฑิตพึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในสิกขาบทว่าด้วยการชักชวนเดินทางร่วมกันกับนางภิกษุณีนั่นแล.

สังวิธานสิกขาบทที่ ๗ จบ.

อริฏฐสิกขาบทที่ ๘

ในสิกขาบทที่ ๘ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

พวกชนที่ชื่อว่า พรานแร้ง เพราะอรรถว่า ได้ฆ่าแร้งทั้งหลาย. พระอริฏฐะชื่อว่า ผู้เคยเป็นพรานแร้งเพราะอรรถว่า ท่านมีบรรพบุรุษเป็นพรานแร้ง. ได้ความว่า "เป็นบุตรของตระกูลเคยเป็นพรานแร้ง คือ เกิดจากตระกูลพรานแร้งนั้น."

[ว่าด้วยธรรมกระทำอันตรายแก่ผู้เสพ]

ธรรมเหล่าใด ย่อมทำอันตรายแก่สวรรค์และนิพพาน; เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า **อันตรายิกธรรม.** อันตรายิกธรรมเหล่านั้นมี ๕ อย่าง ด้วยอำนาจ กรรม กิเลส วิบาก อุปวาท และอาณาวีติกกมะ. บรรดาอันตรายิกธรรมมีกรรมเป็นต้นนั้น ธรรมคือ อันนตริยกรรม ๕ อย่าง ชื่อว่า อันตรายิกธรรม คือ กรรม. ภิกขุนีทูสกกรรม ก็อย่างนั้น. แต่ภิกขุนีทูสกกรรมนั้น ย่อมทำอันตรายแก่พระนิพพานเท่านั้น หาทำอันตรายแก่สวรรค์ไม่. ธรรมคือนิยตมิจฉาทิฏฐิ ชื่อว่า อันตรายิกธรรม คือ กิเลส. ธรรมคือปฏิสนธิของพวกบัณเฑาะก์ ดิรัจฉาน และอุภโตพยัญชนก ชื่อว่า อันตรายิกธรรม คือวิบาก. การเข้าไปว่าร้ายพระอริยเจ้า ชื่อว่า อันตรายิกธรรม คือ อุปวาทะ. แต่อุปวาทันตรายิกธรรมเหล่านั้น เป็นอันตรายตลอดเวลาที่ยังไม่ให้พระอริยเจ้าทั้งหลายอดโทษเหล่านั้น, หลังจากให้ท่านอดโทษ

ไป หาเป็นอันตรายไม่. อาบัติที่แกล้งต้อง ชื่อว่าอันรายิกธรรม คือ อาณาวีติกกมะ. อาบัติแม้เหล่านั้น ก็เป็นอันตรายตลอดเวลาที่ภิกษุผู้ต้องยังปฏิญญาความเป็นภิกษุ หรือยังไม่ออก หรือยังไม่แสดงเท่านั้น, ต่อจากทำคืนตามกรณีนั้น ๆ แล้วหาเป็นอันตรายไม่.

บรรดาอันตรายิกธรรมตามที่กล่าวแล้วนั้น ภิกษุนี้เป็นพหูสูตฟ้อนรำกถึก รู้จักอันตรายิกธรรมที่เหลืออได้, แต่เพราะไม่ฉลาดในพระวินัย จึงไม่รู้อันตรมายิกธรรม คือ การล่วงละเมิดพระบัญญัติ. เพราะฉะนั้น เธอไปอยู่ในที่ลับได้คิดอย่างนี้ว่า "บุคคลผู้ครองเรือนเหล่านี้ยังบริโภคกามคุณ ๕ เป็นพระโสดาบันก็มี เป็นพระสกทาคามีก็มี เป็นพระอนาคามีก็มี, แม้ภิกษุทั้งหลายก็เห็นรูปที่ชอบใจ พึงรู้ได้ทางจักษุ ฯ ล ฯ ย่อมถูกต้องโผฏฐัพพะอันน่าชอบใจ พึงรู้ได้ทางกาย บริโภคเครื่องลาดและเครื่องนุ่งห่มเป็นต้นแม้อันอ่อนนุ่ม, ข้อนั้นควรทุกอย่าง, เพราะเหตุไร รูปสตรีทั้งหลาย ฯ ล ฯ โผฏฐัพพูดคือสตรีทั้งหลาย จึงไม่ควรอย่างนี้เล่า ? แม้รูปสตรีเป็นต้นเหล่านี้ ก็ควร. เธอเทียบเคียงรสกับรสอย่างนี้แล้ว ทำการบริโภคกามคุณที่เป็นไปกับด้วยฉันทราคะ กับการบริโภคกามคุณที่ไม่มีฉันทราคะ ให้เป็นอันเดียวกัน ยังทิฏฐิอันลามกให้เกิดขึ้น ดุจบุคคลต่อด้ายละเอียดยิ่งกับเส้นปออันหยาบ ดุจเอาเขาสิเนรุเทียบกับเมล็ดผักกาด ฉะนั้น จึงขัดแย้งกับสรรเพชุดาญาณว่า "ไฉน พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบัญญัติปฐมปาราชิกด้วยความอุตสาหะมาก ดุจทรงกั้นมหาสมุทร, โทษในกามเหล่านี้ ไม่มี" ดังนี้ ตัดความหวังของพวกภัพพบุคคล ได้ให้การ

ประหารในอาณาจักรแห่งพระชินเจ้า. เพราะเหตุนั้น อริฏฐภิกษุจึงกล่าวว่า **ตถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ** เป็นอาทิ.

ในคำว่า **อฏฺฐิกงฺกลูปมา** เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนโครงกระดูก ด้วยอรรถว่า มีรสอร่อยน้อย (มีความยินดีน้อย). เปรียบเหมือนชิ้นเนื้อ ด้วยอรรถว่า เป็นกายทั่วไปแก่สัตว์มาก. เปรียบเหมือนคบหญ้า ด้วยอรรถว่าตามเผาลน. เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง ด้วยอรรถว่า เร่าร้อนยิ่งนัก. เปรียบเหมือนความฝันด้วยอรรถว่าปรากฏชั่วเวลานิดหน่อย. เปรียบเหมือนของขอยืมด้วยอรรถว่าเป็นไปชั่วคราว. เปรียบเหมือนผลไม้ ด้วยอรรถว่าบั่นทอนอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งปวง. เปรียบเหมือนเขียงสำหรับสับเนื้อ ด้วยอรรถว่าเป็นที่รองรับการสับโชก. เปรียบเหมือนแหลนหลาว ด้วยอรรถว่าทิ่มแทง. เปรียบเหมือนศีรษะงู ด้วยอรรถว่าน่าระแวงและมีภัยจำเพาะหน้าแล. นี้ความย่อในสิกขาบทนี้. ส่วนความพิสดารบัณฑิตพึงค้นเอาในอรรถกถามัชฌิมนิกาย ชื่อปปัญจสูทนี.

นิบาตสมุหะว่า **เอวํ พฺยา โข** แปลว่า เหมือนอย่างที่ทรงแสดงอย่างนี้แล. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น.

สิกขาบทนี้ มีการสวดสมนุภาสน์เป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นทางกาย วาจา และจิต เป็นอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล

อริฏฐสิกขาบทที่ ๘ จบ.

อุกขิตตสัมโภคสิกขาบทที่ ๙

ในสิกขาบทที่ ๙ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะในสิกขาบทที่ ๙]

บทว่า **อกฏานุธมฺเมน** มีความว่า โอสารณา (การเรียกเข้าหมู่) ที่สงฆ์เห็นวัตรอันสมควรกระทำแล้วแก่ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ยกวัตร ในเพราะไม่เห็นอาบัติก็ดี ในเพราะไม่กระทำคืนอาบัติก็ดี ในเพราะไม่สละทิฏฐิลามกก็ดี โดยธรรม โดยวินัย โดยสัตถุศาสน์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า **ตามธรรม.** ตามธรรมกล่าวคือ โอสารณานั้น สงฆ์ไม่ได้ทำแก่ภิกษุใด, ภิกษุนี้ชื่อว่า ผู้อันสงฆ์มิได้กระทำตามธรรม. ความว่า (ยังไม่ได้ทำ) กับด้วยภิกษุเช่นนั้น. ด้วยเหตุนั้นแล ในบทภาชนะแห่งบทว่า **อกฏานุธมฺเมน** นั้น จึงตรัสว่า " ที่ชื่อว่า ยังไม่ได้ทำตามธรรม คือ เป็นผู้ถูกสงฆ์ยกวัตรแล้ว สงฆ์ยังไม่ได้เรียกเข้าหมู่. "

สองบทว่า **เทติ วา ปฏิคฺคณฺหาติ วา** มีความว่า ภิกษุให้ก็ดี รับก็ดี ซึ่งอามิส แม้เป็นอันมาก โดยประโยคเดียว เป็นปาจิตตีย์ตัวเดียว. เมื่อให้และรับขาดตอน เป็นปาจิตตีย์มากตัว โดยนับประโยค. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

อุกขิตตสัมโภคสิกขาบทที่ ๙ จบ.

กัณฐกสิกขาบทที่ ๑๐

ในสิกขาบทที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะในสิกขาบทที่ ๑๐]

สองบทว่า **ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ** คือ สมณะเทสแม้นี้ เมื่อถลำลงไปโดยไม่แยบคาย ก็เกิดความเห็นผิดขึ้นมา เหมือนอริฏฐภิกษุ ฉะนั้น.

นาสนะที่ตรัสไว้ในคำว่า **นาเสตุ** นี้ มี ๓ อย่างคือ สังวาสนาสนะ ๑ ลิงคนาสนะ ๑ ทัณฑกรรมนาสนะ ๑. บรรดานาสนะ ๓ อย่างนั้น การยกวัตรในเพราะไม่เห็นอาบัติเป็นต้น ชื่อว่า สังวาสนาสนะ. นาสนะนี้ว่า " สามเณรผู้ประทุษร้าย (นางภิกษุณี) สงฆ์พึงให้นาสนะเสีย, เธอทั้งหลายพึงให้นาสนะเตติยาภิกษุณีเสีย " ชื่อว่า ลิงคนาสนะ. นาสนะนี้ว่า " แน่ะอาวุโส สมณะเทส ! เธออย่าอ้างพระผู้มีพระภาคนั้นว่าเป็นพระศาสดาของเธอตั้งแต่วันนี้ไป " ชื่อว่า ทัณฑกรรมนาสนะ. ทัณฑกรรมนาสนะนี้ ทรงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค จึงได้ตรัสว่า **เอวญฺจ ปน ภิกฺขเว นาเสตพฺโพ ฯเปฯ จร ปิเร วินสฺส** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จร** แปลว่า เธอจงหลีกไปเสีย.

บทว่า **ปิเร** แปลว่า แน่ะเจ้าตนอื่น คือเจ้าผู้มิใช่พวกเรา.

บทว่า **วินสฺส** ความว่า เจ้าจงฉิบหายเสีย คือ จงไปในที่ซึ่งพวกเราจะไม่เห็นเจ้า.

บทว่า **อุปลาเปยฺย** แปลว่า พึงสงเคราะห์.

บทว่า **อุปฏฺเปยฺย** คือ พึงให้สมณุเทสนั้นทำการบำรุงตน. บทที่เหลือพร้อมทั้งสมุฏฐานเป็นต้น พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในอริฏฐสิกขาบทนั้นนั่นแล.

กัณฐกสิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

สัปปาณวรรคที่ ๗ จบบริบูรณ์

ตามวรรณนานุกรม.

ปาจิตตีย์ สหธรรมิกวรรคที่ ๘

สหธรรมิกสิกขาบทที่ ๑

วินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๑ แห่งสหธรรมิกวรรค พึงทราบดังนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะในสิกขาบทที่ ๑]

สองบทว่า **เอตสฺมึ สิกฺขาปเท** มีความว่า ข้าพเจ้าจักยังไม่ศึกษาคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในสิกขาบทนี้ก่อน.

ก็ในคำว่า **อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** นี้ บัณฑิตพึงทราบว่า เป็นอาบัติทุก ๆ คำพูด.

ข้อว่า **สิกฺขมาเนน ภิกฺขเว ภิกฺขุนา** มีความว่า ภิกษุเป็นผู้ใคร่ เพื่อจะศึกษารับพระโอวาทด้วยเศียรเกล้านั่นแหละ พึงรู้ทั่วถึง พึงไต่ถาม และพึงใคร่ครวญ. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ บัณฑิตพึงทราบจากใจความเฉพาะบท โดยนัยดังกล่าวแล้วในทุพพจสิกขาบทนั่นแล. ว่าโดยวินิจฉัยตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

สหธรรมิกสิกขาบทที่ ๑ จบ.

วิเลขนสิกขาบทที่ ๒

ในสิกขาบทที่ ๒ วินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถว่าด้วยอานิสงส์มีการเรียนวินัยเป็นมูล]

สองบทว่า **สินยกถํ กเถติ** มีความว่า พระผู้มีพระภาคตรัส กถาอันเกี่ยวเนื่องด้วยกัปปิยะและอกัปปิยะ อาบัติและอนาบัติ สังวร อสังวร และปหานะ ที่ชื่อว่า วินัยกถา.

คำว่า **วินยสฺส วณฺณํ ภาสติ** มีความว่า พระผู้มีพระภาค ตรัสการวางมาติกาด้วยอำนาจแห่งอาบัติ ๕ กองบ้าง ๗ กองบ้าง แล้ว ทรงพรรณนาโดยบทภาชนะ ที่ชื่อว่า สรรเสริญพระวินัย.

คำว่า **ปริยตฺติยา วณฺณํ ภาสติ** มีความว่า พระผู้มีพระภาค ตรัสสรรเสริญ คือ พรรณนาคุณ ได้แก่ อานิสงส์มีการเรียนพระวินัย เป็นมูลแห่งพวกภิกษุผู้เล่าเรียนพระวินัย. อธิบายว่า " แท้จริง พระ ผู้มีพระภาคตรัสอานิสงส์ ๕ อานิสงส์ ๖ อานิสงส์ ๗ อานิสงส์ ๘ อานิสงส์ ๙ อานิสงส์ ๑๐ อานิสงส์ ๑๑ ซึ่งมีการเรียนพระวินัยเป็นมูลทั้งหมด ที่ พระวินัยธรจะได้. "

ถามว่า " พระวินัยธร ย่อมได้อานิสงส์ ๕ เหล่าไหน ? "

แก้ว่า " ย่อมได้อานิสงส์ ๕ มีการคุ้มครองสีลขันธ์เป็นต้น ของตน. สมดังคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้นี้ว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อานิสงส์ในวินัยธรบุคคล (บุคคลผู้ทรงวินัย) มี ๕ เหล่านี้ คือ สีลขันธ์ ของตนเป็นอันคุ้มครองรักษาดีแล้ว ๑ เป็นที่พึ่งของพวกภิกษุผู้มักระแวง

สังสัย ๑ เป็นผู้แกล้วกล้าพูดในท่ามกลางสงฆ์ ๑ จ่มเหล่าชนผู้เป็นข้าศึกได้ราบคาบดีโดยสหธรรม ๑ เป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม[๑]."

[อธิบายอานิสงส์ ๕ ว่าด้วยการต้องอาบัติ ๖ อย่าง]

สีลขันธ์ของตน เป็นอันวินัยธรบุคคลนั้นคุ้มครอง รักษาดีแล้วอย่างไร ? คือ ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ เมื่อต้องอาบัติ ย่อมต้องด้วยอาการ ๖ อย่าง คือ ด้วยความไม่ละอาย ๑ ด้วยความไม่รู้ ๑ ด้วยความสงสัยแล้วขืนทำ ๑ ด้วยความสำคัญในของไม่ควรว่าควร ๑ ด้วยความสำคัญในของควรว่าไม่ควร ๑ ด้วยความหลงลืมสติ ๑.

ภิกษุย่อมต้องอาบัติด้วยความไม่ละอายอย่างไร ? คือ ภิกษุรู้อยู่ทีเดียวว่า เป็นอกัปปิยะ ฝ่าฝืน ทำการล่วงละเมิด. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้นี้ว่า

" ภิกษุแกล้งต้องอาบัติ ปกปิดอาบัติ และ
ถึงความลำเอียงด้วยอคติ, ภิกษุเช่นนี้ เรา
เรียกว่า อลัชชีบุคคล. "

ภิกษุย่อมต้องอาบัติ ด้วยความไม่รู้อย่างไร ? คือ เพราะว่าบุคคลผู้ไม่มีความรู้เป็นผู้เขลา เป็นผู้งมงาย ไม่รู้สิ่งที่ควรทำและสิ่งที่ไม่ควรทำ ย่อมทำสิ่งที่ไม่ควรทำ ทำสิ่งที่ควรทำให้ผิดพลาด, ด้วยอาการอย่างนี้ ชื่อว่าต้องด้วยความไม่รู้.

ภิกษุต้องอาบัติด้วยสงสัยแล้วขืนทำอย่างไร ? คือ เมื่อเกิดความ

๑.๒. วิ. ปริวาร. ๘/๔๕๓-๔๕๓.

สงสัยขึ้นเพราะอาศัยของที่ควรและไม่ควร ฝ่าฝืนล่วงละเมิดทีเดียวด้วยสำคัญว่า "ถามพระวินัยธรแล้ว ถ้าเป็นกัปปิยะ เป็นสิ่งที่ควรทำ ถ้าเป็นอกัปปิยะ เป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ, แต่อันนี้ สมควรอยู่" ด้วยอาการอย่างนี้ ชื่อว่า ต้องด้วยความสงสัยแล้วขึ้นทำ.

ภิกษุต้องด้วยความสำคัญในสิ่งที่ไม่ควรว่าควรอย่างไร ? คือ ภิกษุฉันเนื้อหมี ด้วยสำคัญว่า "เนื้อสุกร," ฉันเนื้อเสือเหลืองด้วยสำคัญว่า "เนื้อมฤดู," ฉันโภชนะที่เป็นอกัปปิยะ ด้วยสำคัญว่า "โภชนะเป็นกัปปิยะ," ฉันในเวลาวิกาลด้วยสำคัญว่าเป็นกาล, ดื่มปานะที่เป็นอกัปปิยะ ด้วยสำคัญว่า "ปานะเป็นกัปปิยะ" ด้วยอาการอย่างนี้ ชื่อว่า ต้องด้วยความสำคัญในสิ่งที่ไม่ควรว่าควร.

ภิกษุย่อมต้องอาบัติด้วยความเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งที่ควรว่าไม่ควรอย่างไร ? คือ ภิกษุฉันเนื้อสุกร ด้วยสำคัญว่า "เนื้อหมี," ฉันเนื้อมฤดูด้วยสำคัญว่า "เนื้อเสือเหลือง," ฉันโภชนะที่เป็นกัปปิยะด้วยสำคัญว่า "โภชนะที่เป็นอกัปปิยะ," ฉันในกาล ด้วยสำคัญว่าเป็นวิกาล, ดื่มปานะที่เป็นกัปปิยะ ด้วยสำคัญว่า ปานะเป็นอกัปปิยะ, ด้วยอาการอย่างนี้ ชื่อว่า ต้องด้วยความเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งที่ควรว่าไม่ควร.

ภิกษุต้องด้วยความหลงลืมสติอย่างไร ? คือ ภิกษุเมื่อต้องอาบัติเพราะการนอนร่วม การอยู่ปราศจากไตรจีวร และเภสัชกับจีวรล่วงกาลเวลาเป็นปัจจัยแล ชื่อว่าต้องด้วยความหลงลืมสติ. ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ ย่อมต้องอาบัติด้วยอาการ ๖ อย่างเหล่านี้ ด้วย

ประการอย่างนี้.

[ผู้ทรงวินัยไม่ต้องอาบัติด้วยอาการ ๖ อย่าง]

แต่พระวินัยธรไม่ต้องอาบัติด้วยอาการ ๖ อย่างเหล่านี้. ไม่ต้องด้วยความเป็นผู้ไม่ละอายอย่างไร ? คือ เพราะแม้เมื่อเธอรักษาการตำหนิข้อนขอดของผู้อื่นนี้ว่า " เชิญท่านดูเถิด ผู้เจริญ ! ภิกษุนี้รู้สิ่งที่ควรและไม่ควรอยู่แท้ ๆ ยังทำการล่วงละเมิดพระบัญญัติ " ดังนี้ได้ ก็ชื่อว่า ไม่ต้อง, ด้วยอาการอย่างนี้ ชื่อว่าไม่ต้อง ด้วยความเป็นผู้ไม่ละอาย. แสดงอาบัติเป็นเทศนาคามินีแม้ที่เผลอต้องเข้า ออกแล้วจากอาบัติที่เป็นวุฏฐานคามินี ตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์. จำเดิมแต่นั้นย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในความเป็นลัชชีบุคคลนี้ทีเดียวว่า

" ภิกษุไม่แกล้งต้องอาบัติ ไม่ปิดบังอาบัติ
และไม่ถึงความลำเอียงด้วยอคติ, ภิกษุ
เช่นนี้ เราเรียกว่า ลัชชีบุคคล[๑]. "

ภิกษุไม่ต้องด้วยความไม่รู้อย่างไร ? คือ เพราะเธอรู้อยู่ซึ่งสิ่งอันควรและไม่ควร; ฉะนั้น เธอย่อมทำแต่สิ่งที่ควร ไม่ทำสิ่งที่ไม่ควร, ด้วยอาการอย่างนี้ ชื่อว่า ไม่ต้องเพราะความไม่รู้.

ไม่ต้องด้วยความเป็นผู้สงสัยแล้วขืนทำอย่างไร ? คือ เพราะเธอเมื่อเกิดความรังเกียจสงสัย เพราะอาศัยสิ่งที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะ ตรวจดูวัตถุ ตรวจดูมาติกา บทภาชนะ อันตราบัติ อนาบัติ แล้ว

๑. วิ. ปริวาร. ๘/๓๙๓-๓๙๔.

ถ้าเป็นกัปปิยะจึงทำ, ถ้าเป็นอกัปปิยะไม่ทำ, ด้วยอาการอย่างนี้ ชื่อว่า ไม่ต้องด้วยความเป็นผู้สงสัยแล้วขืนทำ.

ไม่ต้องด้วยความเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งที่ไม่ควรว่าควรเป็นต้น อย่างไร ? คือ เพราะเธอรู้อยู่ซึ่งสิ่งที่ควรและไม่ควร; ฉะนั้น จึงไม่เป็น ผู้มีความสำคัญในสิ่งที่ไม่ควรว่าควร ไม่เป็นผู้มีความสำคัญในสิ่ง ที่ควรว่าไม่ควร และเธอมีสติตั้งมั่นด้วยดี, อธิษฐานผ้าจีวรที่ควร อธิษฐาน, วิกัปจีวรที่ควรวิกัป. วินัยธรบุคคล ชื่อว่า ไม่ต้องอาบัติ ด้วยอาการ ๖ อย่างนี้ ด้วยประการอย่างนี้. เธอเมื่อไม่ต้อง (อาบัติ) ย่อมเป็นผู้มีศีลไม่ขาด มีศีลบริสุทธิ์. ด้วยอาการอย่างนี้ สีลขันธ์ ของตน ย่อมเป็นอันเธอคุ้มครอง รักษาดีแล้ว.

ถามว่า " วินัยธรบุคคล ย่อมเป็นที่พึ่งของพวกภิกษุผู้ถูกความ สงสัยครอบงำอย่างไร ? "

แก้ว่า " ได้ยินว่า ภิกษุทั้งหลายในรัฐนอกและในชนบท นอก เกิดมีความรังเกียจสงสัยขึ้น ทราบว่า ' ได้ยินว่า พระวินัยธรอยู่ ที่วิหารโน้น ' แล้วมาสู่สำนักของเธอ แม้จากที่ไกลถามถึงข้อรังเกียจ สงสัย. เธอสอบสวนดูวัตถุแห่งกรรมที่ภิกษุพวกนั้นทำแล้ว กำหนด ชนิดมีอาบัติ อนาบัติ ครุกาบัติ และลหุกาบัติเป็นต้น จึงให้แสดง อาบัติที่เป็นเทศนาคามินี ให้ออกจากอาบัติเป็นวุฏฐานคามีนี ให้ ตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์. ด้วยอาการอย่างนี้ ชื่อว่า เป็นที่พึ่งของพวก ภิกษุผู้ถูกความสงสัยครอบงำ.

ข้อว่า **เป็นผู้แกล้วกล้าพูดในท่ามกลางสงฆ์** มีความ จริงอยู่ ผู้มิใช่วินัยธรพูดในท่ามกลางสงฆ์ ความกลัว คือ ความประหม่าย่อมครอบงำ, ความกลัวนั้นจะไม่มีแก่วินัยธรบุคคล. เพราะเหตุไร ? เพราะรู้ว่า " เมื่อพูดอย่างนี้มีโทษ พูดอย่างนี้ไม่มีโทษ " แล้วจึงพูด.

ในคำว่า **ปจฺจตฺถิเก สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคณฺหาติ** นี้ ชื่อว่า ชนผู้เป็นข้าศึกมี ๒ จำพวก คือ ผู้เป็นข้าศึกแก่ตนเองจำพวก ๑ ผู้เป็นข้าศึกแก่พระศาสนาจำพวก ๑. บรรดาชนผู้เป็นข้าศึก ๒ จำพวกนั้น พวกภิกษุชื่อเมตติยะ และภุมมชกะ กับเจ้าลิจฉวี ชื่อวัฑฒะโจทด้วยอันติมวัตถุอันไม่มีมูล, ชนพวกนี้ ชื่อว่า ผู้เป็นข้าศึกแก่ตนเอง ก็หรือชนผู้ทุศีลแม้เหล่าอื่น ซึ่งเป็นผู้มีธรรมลามก ทั้งหมด ชื่อว่าผู้เป็นข้าศึกแก่ตนเอง. ส่วนอริฏฐภิกษุ กัณฑกสามเณร ภิกษุวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลีผู้มีความเห็นวิปริต และพวกภิกษุฝ่ายมหายานนิกายมหาสังฆิกะเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้มีลัทธิปรูปหาร อัญญาณ กังขาและปรวิตรณา[๑] ทำการยกย่อง กล่าวอ้างคำสอนมิใช่พุทธศาสนาว่า " พุทธศาสนา " ชื่อว่า ผู้เป็นข้าศึกแก่ศาสนา. วินัยธรบุคคลจะข่มขี่ชนผู้เป็นข้าศึกเหล่านั้นแม้ทั้งหมดให้ราบคาบ โดยประการที่พวกเขาไม่สามารถประดิษฐานอสัทธรรมขึ้นได้ โดยสหธรรม คือ โดยคำเป็นเหตุร่วมกัน.

๑. พระอรหันต์ยังทีอสุจิ พระอรหันต์ยังมีความไม่รู้ พระอรหันต์ยังมีความสงสัย พระอรหันต์หายสงสัยเพราะผู้อื่น. ดูอธิบายในสารัตถทีปนี ๓/๓๖๖.- ผู้ชำระ.

[อธิบายพระสัทธรรม ๓ อย่าง]

ก็ในคำว่า **สทฺธมฺมฏฺฐิติยา ปฏิปนฺโน โหติ** นี้. สัทธรรมมี ๓ ด้วยสามารถแห่ง ปริยัติ ปฏิบัติ และอธิคม. บรรดาสัทธรรมทั้ง ๒ นั้น พุทธพจน์ คือ ปิฎก ๓ ชื่อว่า ปริยัติสัทธรรม. ธรรมนี้ คือ ธุดงคคุณ ๑๓ ขันธกวัตร ๑๔ มหาวัตร ๘๒ ชื่อว่า ปฏิปัตติสัทธรรม. มรรค ๔ ผล ๔ นี้ ชื่อว่า อธิคมสัทธรรม.

บรรดาสัทธรรมมีปริยัติธรรมเป็นต้นนั้น พระเถระทั้งหลายบางพวกกล่าวว่า " ปริยัติเป็นมูลรากของศาสนา โดยพระสูตรนี้ว่า ' ดูก่อนอานนท์ ! ธรรมและวินัยใดที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย, ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา ' ดังนี้. "

พระเถระบางพวกกล่าวว่า " ปฏิบัติเป็นมูลของศาสนา โดยสูตรนี้ว่า ' ดูก่อนสุภัททะ ! ภิกษุทั้งหลายเหล่านี้แลพึงอยู่โดยชอบ, โลกไม่พึงว่างเปล่าจากพระอรหันต์ทั้งหลาย " แล้วกล่าวว่า " ภิกษุทั้งหลาย ๕ รูปผู้ปฏิบัติโดยชอบ ยังมีอยู่เพียงใด, ศาสนา จัดว่ายังตั้งอยู่เพียงนั้น " ดังนี้.

ส่วนพระเถระอีกพวกหนึ่ง กล่าวว่า " เมื่อปริยัติอันตรธานแล้ว แม้บุคคลผู้ปฏิบัติดี ก็ไม่มีการบรรลุธรรม " แล้วกล่าวว่า " ถ้าแม้นภิกษุ ๕ รูปจะเป็นผู้รักษาปาราชิกไว้ได้, ภิกษุเหล่านั้น ให้กุลบุตรทั้งหลายผู้มีศรัทธาบรรพชาแล้วให้อุปสมบทแม้ในปัจจันตประเทศ ให้ครบคณะทสวรรค แล้วจัดทำการอุปสมบทแม้ในมัชฌิมประเทศ, ให้

ภิกษุสงฆ์ครบวีสติวรรคแล้ว จักทำอัพภานกรรมแม้เพื่อตน ยังศาสนาให้ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์โดยอุบายอย่างนี้."

พระวินัยธรนี้เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมทั้ง ๓ ด้วยประการอย่างนี้แล. บัณฑิตพึงทราบว่า พระวินัยธรนี้ ย่อมได้อานิสงส์ ๕ อย่างเหล่านี้ก่อน ด้วยประการฉะนี้.

ถามว่า "พระวินัยธรย่อมได้อานิสงส์ ๖ เหล่าไหน ?"

แก้ว่า "อุโบสถ ปวารณา สังฆกรรม บรรพชา อุปสมบท เป็นหน้าที่ของพระวินัยธรนั้น, เธอยู่อมนิสัย ให้สามเณรอุปัฏฐาก."

จริงอยู่ อุโบสถ ๙ เหล่านี้ คือ จาตุททสีอุโบสถ ปัณณรสีอุโบสถ สามัคคีอุโบสถ สังฆอุโบสถ คณอุโบสถ ปุคคลอุโบสถ สุตตุทเทสนอุโบสถ ปาริสุทธิอุโบสถ อธิษฐานอุโบสถ ทั้งหมดนั้น เนื่องด้วยพระวินัยธร. และถึงแม้ปวารณา ๙ เหล่านี้คือ จาตุททสีปวารณา ปัณณรสีปวารณา สามัคคีปวารณา สังฆปวารณา คณปวารณา ปุคคลปวารณา เตวาจิกาปวารณา เทววาจิกาปวารณา สมานวัสสิกาปวารณา ก็เนื่องด้วยพระวินัยธร. เธอเป็นใหญ่แห่งปวารณา ๙ นั้น เพราะเป็นหน้าที่ของเธอ ด้วยประการฉะนี้. ถึงสังฆกรรมทั้ง ๔ นี้ คือ อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรมก็ดี ทั้งบรรพชา และอุปสมบทแห่งกุลบุตรทั้งหลาย อันเธอเป็นอุปัชฌาย์ทำนี้ก็ดี ก็เนื่องด้วยพระวินัยธรทั้งนั้น. ผู้อื่นถึงทรงปิฎก ๒ ก็ไม่ได้เพื่อทำกรรมนี้เลย. เธอเท่านั้นให้นิสัย ให้สามเณรอุปัฏฐาก. ผู้อื่นย่อมไม่ได้เพื่อให้นิสัย ไม่ได้เพื่อให้สามเณรอุปัฏฐากเลย. แต่เมื่อหวัง

เฉพาะการอุปัฏฐากของสามเณร ย่อมได้เพื่อจะให้ถืออุปัชฌาย์ในสำนักของพระวินัยธรก่อนแล้ว จึงยินดีข้อวัตรปฏิบัติ.

ก็บรรดาสังฆกรรมมีอุโบสถกรรมเป็นต้นนี้ การให้นิสัยและการให้สามเณรอุปัฏฐากเป็นองค์เดียวกัน. อานิสงส์ ๕ อย่างก่อน รวมกับอานิสงส์ข้อหนึ่งในอานิสงส์ ๖ เหล่านี้ จึงเป็น ๖ ด้วยประการฉะนี้. รวมกับอานิสงส์ ๒ ข้อ จึงเป็น ๗, รวมกับอานิสงส์ ๔ ข้อจึงเป็น ๘, รวมกับอานิสงส์ ๔ ข้อ จึงเป็น ๙, รวมกับอานิสงส์ ๕ ข้อ จึงเป็น ๑๐, รวมกับอานิสงส์แม้ทั้งหมดนั่นจึงเป็น ๑๑, ด้วยประการดังกล่าวมานี้ บุคคลผู้ทรงวินัย บัณฑิตพึงทราบว่า ย่อมได้อานิสงส์ ๕-๖-๗-๘-๙-๑๐ และ ๑๑ อย่างนี้.

[จุดประสงค์ในการสรรเสริญวินัยปริยัติ]

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงแสดงอานิสงส์เหล่านี้ อย่างนี้ บัณฑิตพึงทราบว่า " ทรงพรรณนาคุณแห่งการเรียนพระวินัย. "

สองบทว่า **อาทิสฺส อาทิสฺส** ได้แก่ ทรงกำหนดบ่อย ๆ คือทรงทำให้เป็นแผนกหนึ่งต่างหาก.

หลายบทว่า **อายสฺมโต อุปาลิสฺส วณฺณํ ภาสติ** มีความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยวินัยปริยัติ ตรัสชมเชยสรรเสริญคุณแห่งพระอุบาลีเถระ.

ถามว่า " เพราะเหตุไร ? "

แก้ว่า " ทรงสรรเสริญเพราะเหตุว่า ทำไฉนหนอ ภิกษุทั้งหลาย

แม้ได้ฟังการสรรเสริญของเราแล้ว จะพึงสำคัญวินัยว่า ตนควรเรียน ควรศึกษาในสำนักแห่งอุบาลี, ศาสนานี้จักเป็นของตั้งอยู่ได้นาน, จักเป็นไปตลอด ๕,๐๐๐ ปี ด้วยประการอย่างนี้."

ในคำว่า **เตธ พหู ภิกฺขู** นี้ มีเนื้อความอย่างนี้ว่า "ภิกษุเป็นอันมากเหล่านั้นเป็นพระเถระก็มี เป็นนวกะก็มี เป็นมัชฌิมะก็ดี ได้สดับการสรรเสริญของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้แล้ว เกิดมีอุตสาหะ เพราะได้บรรลุอานิสงส์ตามที่พระองค์ทรงประกาศไว้ด้วยเข้าใจว่า 'ได้ยินว่าภิกษุผู้ทรงวินัย ย่อมได้อานิสงส์เหล่านี้, ภิกษุทั้งหลายผู้ทรงสุตตันตุและผู้ทรงอภิธรมหาได้ไม่' จึงพากันเรียนพระวินัยในสำนักของท่านพระอุบาลี."

บทว่า **อิธ** เป็นเพียงนิบาตเท่านั้น.

บทว่า **อุทฺทิสฺสมาเน** ได้แก่ เมื่ออาจารย์สวดแก่อันเตวาสิก. ก็เพราะว่าปาฏิโมกข์นั้น เมื่ออาจารย์สวดตามความพอใจของตนก็ดี อันเตวาสิกขอร้องอาจารย์นั้นให้สวดก็ดี เมื่อภิกษุผู้ทรงจำปาฏิโมกข์นั้นได้ กำลังทำการสาธยายยก็ดี ชื่อว่า มีใครยกปาฏิโมกข์ขึ้นสวดอยู่; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบทภาชนะว่า **อุทฺทิสนฺเต วา อุทฺทิสาเปนฺเต วา สชฺฌายํ กโรนฺเต วา** ดังนี้.

บทว่า **ขุทฺทานุขุทฺทเกหิ** คือ ด้วยสิกขาบทเล็ก ๆ และน้อย ๆ.

คำว่า **ยาวเทว** เป็นคำกำหนดเขตแดนเป็นไปแห่งสิกขาบทเล็กน้อยเหล่านั้น. มีคำอธิบายว่า "ก็ภิกษุเหล่าใด สวดก็ดี ให้สวดก็ดี สาธยายก็ดี ซึ่งสิกขาบทเล็กน้อยนั่น, สิกขาบทเล็กน้อยนั่น ย่อมเป็น

ไปจนถึงเกิดความเดือดร้อน คือ ความลำบาก ที่เรียกว่าความรังเกียจสงสัย และความยุ่งใจที่เรียกว่าวิจิกิจฉา แก่ภิกษุเหล่านั้นทีเดียวว่า " ควรหรือไม่ควรหนอ. "

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า **ยาวเทว** เป็นคำกำหนดด้วยความยวดยิ่ง. คำว่า **ยาวเทว** นั้น เชื่อมความเข้ากับบทว่า **ส๎วตฺตนฺติ** นี้. มีคำอธิบายว่า " ช่างเป็นไปเพื่อความรำคาญ เพื่อความลำบาก เพื่อความยุ่งยากเหลือเกิน. "

ข้อว่า **อุปสมฺปนฺนสฺส วินยํ วิวณฺเณติ** มีความว่า ภิกษุผู้ใคร่จะให้เกิดความเคลือบแคลงในวินัยนั้น แก่อุปสัมบันนั้น จึงก่น คือตำหนิ ติเตียนพระวินัยในสำนักแห่งอุปสัมบัน. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

วิเลขนสิกขาบทที่ ๒ จบ.

โมหนสิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อนฺวฑฺฒมาสํ** ได้แก่ ตามลำดับ คือทุก ๆ กึ่งเดือน. ก็เพราะปาฏิโมกข์นั้นอันภิกษุย่อมสวดในวันอุโบสถ; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในบทภาชนะว่า " ทุกวันอุโบสถ. "

บทว่า **อุทฺทิสฺสมาเน** คือ เมื่อปาฏิโมกข์กำลังสวดอยู่. ก็เพราะปาฏิโมกข์นั้น อันภิกษุผู้สวดปาฏิโมกข์ซึ่งกำลังยกขึ้นแสดง ชื่อว่ากำลังสวดอยู่; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ในบทภาชนะว่า " เมื่อภิกษุกำลังยกปาฏิโมกข์ขึ้นแสดงอยู่. "

คำว่า **ยญฺจ ตตฺถ อาปตฺตึ อาปนฺโน** ได้แก่ ภิกษุผู้ต้องอาบัติใดในอนาจารที่ตนประพฤติแล้วนั้น.

สองบทว่า **ยถาธมฺโม กาเรตพฺโพ** ได้แก่ เพราะเป็นผู้ต้องอาบัติด้วยไม่รู้ เธอจึงไม่มีความพ้นจากอาบัติ. ก็แล สงฆ์พึงปรับเธอตามธรรมและวินัยที่วางไว้. อธิบายว่า " เธอต้องอาบัติเทศนาคามินี สงฆ์พึงให้แสดง และต้องอาบัติวุฏฐานคามินี พึงให้ประพฤติวุฏฐาน-วิธี. "

บทว่า **สาธุกํ** แปลว่า โดยดี.

บทว่า **อฏฺฐิกตฺวา** แปลว่า กระทำให้มีประโยชน์. มีคำอธิบายว่า " ฟ้อนรำประกอบด้วยประโยชน์. "

ในคำว่า **ธมฺมกมฺเม** เป็นต้น ท่านประสงค์เอาโมหาโรปนกรรม คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

โมหนสิกขาบทที่ ๓ จบ.

ปหารสิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

[ว่าด้วยการให้ประหารด้วยฝ่ามือ]

สองบทว่า **ปหารํ เทนฺติ** มีความว่า พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ กล่าวคำเป็นต้นว่า " ผู้มีอายุ ! พวกท่านจงตั้งตั่งเล็ก, จงตักน้ำล้างเท้ามาไว้ " แล้วให้ประหาร (แก่ภิกษุพวกสัตตรสวัคคีย์) ผู้ไม่กระทำตาม.

ในคำว่า **ปหารํ เทติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** นี้ มีวินิจฉัยว่า เมื่อภิกษุให้ประหารด้วยความเป็นผู้ประสงค์จะประหาร ถ้าแม้นผู้ถูกประหารตาย ก็เป็นเพียงปาจิตตีย์. เพราะการประหาร (นั้น) มือหรือเท้าหัก หรือศีรษะแตก ก็เป็นปาจิตตีย์เท่านั้น. ตัดหู หรือตักจมูกด้วยความประสงค์จะทำให้เสียโฉมอย่างนี้ว่า " เราจะทำเธอให้หมดสง่าในท่ามกลางสงฆ์ " ก็เป็นทุกกฏ.

บทว่า **อนุปสมฺปนฺนสฺส** มีความว่า ภิกษุให้ประหารแก่คฤหัสถ์หรือบรรพชิต แก่สตรีหรือบุรุษ โดยที่สุด แม้แก่สัตว์ดิรัจฉานเป็นทุกกฏ. แต่ถ้าว่า มีจิตกำหนัด ประหารหญิง เป็นสังฆาทิเสส.

สองบทว่า **เกนจิ วิเหฐิยมาโน** ได้แก่ ถูกมนุษย์ หรือสัตว์ดิรัจฉานเบียดเบียนอยู่.

บทว่า **โมกฺขาธิปฺปาโย** คือ ปรารถนาความพ้นแก่ตนเองจากมนุษย์เป็นต้นนั้น.

สองบทว่า **ปหารํ เทติ** มีความว่า ภิกษุให้ประหารด้วยกาย

ของเนื่องด้วยกาย และของที่ขว้างไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่เป็นอาบัติ. ถ้าแม้นภิกษุเห็นโจรก็ดี ข้าศึกก็ดี มุ่งจะเบียดเบียนในระหว่างทาง กล่าวว่า "แน่ะอุบาสก ! เธอจงหยุดอยู่ในที่นั้นนั่นแหละ, อย่าเข้ามา" แล้วประหารผู้ไม่เชื่อฟังคำกำลังเดินเข้ามาด้วยไม้ค้อน หรือด้วยศัสตรา พร้อมกับพูดว่า "ไปโว้ย" แล้วไปเสีย. ถ้าเขาตายเพราะการประหารนั้น ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน. แม้ในพวกเนื้อร้าย ก็นัยนี้เหมือนกัน. คำที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

ก็สมุฏฐานเป็นต้น ของสิกขาบทนั้น เป็นเช่นเดียวกับปฐมปาราชิก. แต่สิกขาบทนี้เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

ปหารสิกขาบทที่ ๔ จบ.

ตลสัตติกสิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

[ว่าด้วยการเงื้อหอกดือฝ่ามือขึ้นจะประหาร]

สองบทว่า **ตลสตฺติกํ อุคฺคิรนฺติ** มีความว่า (พวกภิกษุฉัพภ พัคคีย์) เมื่อแสดงอาการให้ประหาร ย่อมเงือดเงื้อกายบ้าง ของเนื่องด้วยกายบ้าง.

ข้อว่า **เต ปหารสมุจฺจิตา โรทนฺติ** มีความว่า พวกภิกษุสัตตรสวัคคีย์เหล่านั้น คุ้นเคยต่อการประหารแล้ว สำคัญอยู่ว่า " ภิกษุเหล่านี้จักให้ประหารับดนี้ " เพราะเป็นผู้ได้รับการประหารมาแม้ในกาลก่อน จึงร้องไห้. อาจารย์บางพวกสาธยายยว่า **ปหารสฺส มจฺฉิตา** ก็มี. ในปาฐะนั้นมีความว่า " กลัวการประหาร. "

ในคำว่า **อุคฺคิรติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าภิกษุเงื้อพลั้งให้ประหารลงไป, เมื่อภิกษุไม่อาจจะยั้งไว้ได้แน่นอนจึงประหารลงไปโดยเร็วล เป็นทุกกฏ เพราะเธอให้ประหาร โดยไม่มีประสงค์จะประหาร. เพราะการประหารนั้น อวัยวะอย่างใดอย่างหนึ่งมีมือเป็นต้นหักไป ก็เป็นเพียงทุกกฏ. ภิกษุผู้ประสงค์จะประหาร แต่การประหารด้วยของอย่างใดอย่างหนึ่ง มีต้นไม้เป็นต้นพลาดเลยไป หรือตนกลับได้สติแล้วไม่ประหาร เป็นทุกกฏ. หรือเมื่อประหาร ถูกใคร ๆ กันมือไว้ ก็เป็นทุกกฏ.

ในคำว่า **โมกฺขาธิปฺหาโย ตลสตฺติกํ อุคฺคิรติ** นี้ มีวินิจฉัย

ดังนี้ :- ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้เงื้อหอกดือฝ่ามือโดยนัยก่อนนั่นแหละ ในเรื่องทั้งหลายที่กล่าวแล้วข้างต้น. ถ้าแม้นว่าภิกษุให้ประหารผิดพลาดไป ก็ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน. คำที่เหลือพร้อมทั้งสมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นเดียวกันกับสิกขาบทก่อนนั้นแล.

ตลสัตติกสิกขาบทที่ ๕ จบ.

อมูลกสิกขาบทที่ ๖

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๖ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อนุทฺธํเสนฺติ** มีความว่า ก็พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เหล่านั้น เพราะตนเองเป็นผู้มีโทษเกลื่อนกล่น เมื่อจะทำการป้องกันตัวว่า " ภิกษุทั้งหลายจักไม่โจท จักไม่ยังพวกเราให้ ๆ การด้วยอาการอย่างนี้ " จึงรีบชิงโจทภิกษุทั้งหลายด้วยสังฆาทิเสสไม่มีมูลเสียก่อน. คำที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น เพราะมีนัยดังเรากล่าวแล้วในอมูลกสิกขาบทในเตรสกัณฑ์.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

อมูลกสิกขาบทที่ ๖ จบ.

สัญจิจจสิกขาบทที่ ๗

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อุปทหนฺติ** แปลว่า ก่อให้เกิดขึ้น.

ข้อว่า **กุกฺกุจฺจํ อุปทหติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** ได้แก่ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ทุก ๆ คำพูด.

บทว่า **อนุปสมฺปนฺนสฺส** มีความว่า ภิกษุก่อความรำคาญแก่สามเณรโดยนัยเป็นต้นว่า "ชะรอยเธอ นั่ง นอน กิน ดื่ม ในที่ลับร่วมกับมาตุคาม และเธอกระทำอย่างนี้และอย่างนี้ในท่ามกลางสงฆ์." เป็นทุกกฏทุก ๆ คำพูด. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น. แม้สมุฏฐาน เป็นต้น ก็เช่นเดียวกับอมูลกสิกขาบทนั้นแล.

สัญจิจจสิกขาบทที่ ๗ จบ.

อุปัสสุติกสิกขาบทที่ ๘

วินิจฉัย ในสิกขทบทที่ ๘ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อธิกรณชาตานํ** ได้แก่ เกิดวิวาทาธิกรณ์ขึ้น เพราะการบาดหมางกันเป็นต้นเหล่านี้.

บทว่า **อุปสฺสุตึ** คือ ใกล้พอได้ยิน, อธิบายว่า " ในที่ซึ่งตนยืนอยู่แล้วอาจได้ยินคำพูดของภิกษุเหล่านั้นได้. "

ในคำว่า **คจฺฉติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** นี้ เป็นทุกกฏทุก ๆ ย่างเท้า.

บทว่า **มนฺเตนฺตํ** คือ เมื่อภิกษุอีกรูปหนึ่งปรึกษากับภิกษุอีกรูปหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า **มนฺเตนฺเต** ก็มี. ความก็อย่างนี้.

บทว่า **วูปสมิสฺสามิ** มีความว่า เราจักสงบ จักถึงความสงบ คือ จักไม่ทำการทะเลาะกัน.

สองบทว่า **อตฺตานํ ปริโมเจสฺสามิ** มีความว่า เราจักบอกว่าเราไม่ใช่เป็นผู้กระทำแล้วเปลื้องตน. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเถยยสัตถสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ บางคราวเป็นกิริยา ด้วยอำนาจแห่งการไปเพราะความอย่างฟัง, บางคราวเป็นอกิริยาด้วยอำนาจแห่งการไม่ยังผู้บาดหมางกันซึ่งมาสู่ตนยืนอยู่แล้ว ปรึกษากันอยู่ ให้รู้ตัว. แท้จริงสิกขาบททั้ง ๓ นี้ คือ รูปิยสิกขาบท อัญญาวาทสิกขาบท อุปัสสุติกสิกขาบท มีความกำหนดอย่างเดียวกัน. เป็นสัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

อุปัสสุติกสิกขาบทที่ ๘ จบ.

กัมมปฏิพาหนสิกขาบทที่ ๘

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ พึงทราบดังนี้ :-

ข้อว่า **สเจ จ มยํ ชาเนยฺยาม** แปลว่า ถ้าพวกเราพึงรู้ไซร้. ส่วน **จ** อักษร เป็นเพียงนิบาตเท่านั้น.

บทว่า **ธมฺมิกานํ** มีวิเคราะห์ว่า ธรรมมีอยู่ในกรรมเหล่านั้น เพราะสงฆ์ทำโดยธรรม โดยวินัย โดยสัตถุศาสน์; เพราะเหตุนั้น กรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า ธรรมิกะ. (กรรมอันเป็นธรรม). เพื่อสังฆกรรม ๔ อันฟ้อนรำเหล่านั้น.

ในคำว่า **ขียติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** นี้ เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ คำพูด. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

กัมมปฏิพาหนสิกขาบทที่ ๘ จบ.

ฉันทังอทัตวาคมนสิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

ข้อว่า **วตฺถุํ วา อาโรจิตํ โหติ** มีความว่า ทั้งโจทและจำเลยได้แถลงถ้อยคำของตนแล้ว ภิกษุผู้สอบสวนสืบสวนก็ได้รับสมมติแล้ว แม้ด้วยอาการเพียงเท่านี้ วัตถุเป็นอันบอกแล้ว. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นทางกายวาจากับจิต เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

ฉันทังอทัตวาคมนสิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

ทัพพสิกขาบทที่ ๑๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๑ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ยถามิตฺตตา** คือ ตามความเป็นมิตรกัน. มีคำอธิบายว่า ให้แก่ภิกษุผู้ซึ่งเป็นมิตรกัน. ในบททั้งปวงก็นัยนี้เหมือนกัน. คำที่เหลือมีเนื้อความตื้นทั้งนั้น เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในอุชฌาปนิกสิกขาบทเป็นต้นนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

ทัพพสิกขาบทที่ ๑๑ จบ.

ปริณามนสิกขาบทที่ ๑๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๒ พึงทราบดังนี้ :-

คำที่จะพึงกล่าวทั้งหมด มีนัยดังกล่าวแล้วในปริณามนสิกขาบทในติงสกัณฑ์นั่นเอง. แต่มีความแปลกกันเพียงเท่านี้ คือ ในปริณามนสิกขาบทในติงสกัณฑ์นั้น เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ เพราะน้อมมาเพื่อตน, ในสิกขาบทนี้ เป็นปาจิตตีย์ล้วน เพราะน้อมไปเพื่อบุคคล (อื่น).

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ปริณามนสิกขาบทที่ ๑๒ จบ.

สหธรรมิกวรรคที่ ๘ จบบริบูรณ์

ตามวรรณนานุกรม.

ปาจิตตีย์ ราชวรรคที่ ๙

อันเตปุรสิกขาบทที่ ๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งราชวรรค๑ พึงทราบดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะในสิกขาบทที่ ๑]

บทว่า **โอรโก** แปลว่า ต่ำต้อย.

บทว่า **อุปริปาสาทวรคโต** แปลว่า ประทับอยู่ ณ เบื้องบนแห่งปราสาทอันประเสริฐ.

สองบทว่า **อยฺยานํ วาหสา** แปลว่า เพราะเหตุแห่งพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย มีคำอธิบายว่า " ข้าพระพุทธเจ้ารู้ธรรม เพราะพระผู้เป็นเจ้าเหล่านั้น ได้ช่วยให้เกิดขึ้น."

สองบทว่า **ปิตรํ ปฏฺเจติ** ได้แก่ พระราชโอรสต้องการจะเห็นโทษแล้วปลงพระชนม์พระราชบิดา.

ในคำว่า **ราชนฺเตปุรํ หตฺถิสมฺมทฺทํ** เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า ที่พระราชฐานชั้นในนี้อัดแอไปด้วยพวกช้าง; ฉะนั้น จึงชื่อว่า **หัตถิสัมมัททะ.** อธิบาย คับแคบไปด้วยช้าง. แม้ในบทว่าอัสสรถสัมมัททะ ก็นัยนี้เหมือนกัน. ภิกษุบางพวกสวดว่า **สมฺมตํ** ก็มี. คำนั้นไม่ควรถือเอา. ปาฐะว่า **รญฺโญ อนฺเตปุเร หตฺถิสมฺมทฺทํ** ก็มี. ในปาฐะนั้น มีอรรถว่า " การเหยียบย่ำไปมาแห่งช้างทั้งหลาย ชื่อ

๑. บาลีเป็น รัตนวรรค.

หัตถิสัมมัททะ." มีคำอธิบายว่า "การเดินย่ำไปมาแห่งช้างมีอยู่ในพระราชวังชั้นใน." แม้ในบทที่เหลือก็นัยนี้.

บทว่า **รชนียานิ** ได้แก่อารมณ์มีรูปเป็นต้นเช่นนี้ มีอยู่ในพระราชวังชั้นในนั้น.

บทว่า **มุทฺธาภิสิตฺตสฺส** คือ ผู้ทรงได้รับอภิเษกสรงสนานบนพระเศียร.

บทว่า **อนิกฺขนฺตราชเก** มีวิเคราะห์ว่า พระราชายังไม่เสด็จออกจากพระตำหนักที่ผทมนี้; เหตุนั้น ตำหนักนั้น จึงชื่อว่า ที่พระราชายังไม่เสด็จออก. อธิบายว่า "ในตำหนักที่ผทม มีพระราชายังไม่เสด็จออกนั้น." พระมเหสี พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่ารัตนะ.

บทว่า **นีภฏํ** แปลว่า ออกแล้ว. รัตนะ (คือพระมเหสี) ยังไม่เสด็จออก จากตำหนักที่ผทมนี้, ฉะนั้น ตำหนักผทมนั้น จึงชื่อว่าที่รัตนะยังไม่ออก. อธิบายว่า "ในตำหนักที่ผทม ที่รัตนะยังไม่ออกนั้น." คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับวาจา ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นทั้งกิริยา ทั้งอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

อันเตปุรสิกขาบทที่ ๑ จบ.

รัตนสิกขาบทที่ ๒

ในสิกขาบทที่ ๒ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[ว่าด้วยสถานที่และของตกที่ควรเก็บไม่ควรเก็บ]

บทว่า **วิสฺสริตฺวา** แปลว่า ได้ลืมไว้. ๕ เหรียญกษาปณ์จาก ๑๐๐ เหรียญ ชื่อว่า **ปุณณปัตตะ** (ร้อยละ ๕).

คำว่า **กุยาหํ กริสฺสามิ** แปลว่า เราจักกระทำอย่างไร ?

คำว่า **อาภรณํ โอมุญฺจิตฺวา** คือ ได้เปลื้องเครื่องประดับชื่อมหาลดามีค่า ๙ โกฏิออกไว้.

บทว่า **อนฺเตวาสี** แปลว่า สาวใช้.

๒ ชั่วขว้างก้อนดินตกแห่งวัดที่อยู่ ชื่อว่า **อุปจาร** ในคำว่า **อปริกฺขิตฺตสฺส อุปาจาโร** นี้. แต่ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " สำหรับที่อยู่พัก ชั่วเหวี่ยงกระด้งตก หรือชั่วเหวี่ยงสากตก (ชื่อว่า **อุปจาร**). "

ในคำว่า **อุคฺคณฺหาติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** นี้ มีวินิจฉัยว่า ภิกษุรับเองก็ดี ให้รับก็ดี ซึ่งทองและเงิน เพื่อประโยชน์แก่ตน เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์. รับเองก็ดี ให้รับก็ดี เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ คณะ บุคคล เจดีย์ และนวกรรม เป็นทุกกฏ. ภิกษุรับเองก็ดี ให้รับก็ดี ซึ่งรัตนะมีมุกดาเป็นต้นที่เหลืออ เพื่อประโยชน์แก่ตนหรือแก่สงฆ์เป็นต้น เป็นทุกกฏ. สิ่งที่เป็นกัปปิยวัตถุก็ดี เป็นอกัปปิยวัตถุก็ดี อันเป็นของคฤหัสถ์ ชั้นที่สุดแม้ในตาลเป็นเครื่อง

ประดับหูเป็นของมารดา เมื่อภิกษุรับเก็บโดยมุ่งวัตรแห่งภัณฑาคาริกเป็นใหญ่ เป็นปาจิตตีย์เหมือนกัน. แต่ถ้าของ ๆ มารดาบิดาเป็นกัปปิยภัณฑ์อันควรที่ภิกษุจะเก็บไว้ได้แน่นอน พึงรับเก็บไว้เพื่อประโยชน์ตน. แต่เมื่อเขากล่าวว่า " ท่านโปรดเก็บของนี้ไว้ให้ด้วย " พึงห้ามว่า " ไม่ควร. " ถ้าพวกคฤหัสถ์โยนของทิ้งไว้กล่าวว่า " นิมนต์ท่านเก็บไว้ให้ด้วย " แล้วไปเสีย, จัดว่าเป็นธุระ สมควรจะเก็บไว้. พวกคนงาน มีนายช่างไม้เป็นต้น ผู้กระทำการงานในวิหารก็ดี พวกราชพัลลภก็ดี ขอร้องให้ช่วยเก็บเครื่องมือ หรือเครื่องนอนของตนว่า " นิมนต์ ท่านช่วยเก็บไว้ให้ด้วย. " อย่าพึงกระทำ เพราะชอบกันบ้างเพราะกลัวบ้าง. แต่จะแสดงที่เก็บให้ ควรอยู่. ส่วนในเหล่าชนผู้โยนของทิ้งไว้โดยพลการแล้วไปเสีย จะเก็บไว้ให้ก็ควร.

ในคำว่า **อชฺฌาราเม วา อชฺฌาวสเถ วา** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าอารามใหญ่เช่นกับมหาวิหาร, ภิกษุเก็บเองก็ดี ใช้ให้เก็บก็ดี ซึ่งของคฤหัสถ์ที่ตกในสถานที่ เช่นกับที่ซึ่งจะเกิดมีความระแวงสงสัยว่า " จักถูกพวกภิกษุและสามเณรฉวยเอาไป " แล้วพึงเก็บไว้ในบริเวณที่มีกำแพงกั้นในอารามใหญ่นั้น. แต่ที่ตกในสถานที่สัญจรของมหาชน เช่นที่ซุ้มประตูแห่งมหาโพธิ์และลานต้นมะม่วง ไม่ควรเก็บ. ไม่ใช่ธุระหน้าที่ (ของภิกษุ). แต่ในกุรุนทีกล่าวว่า " ภิกษุรูปหนึ่ง เดินทางไปเห็นภัณฑะบางอย่าง ในสถานที่ไม่มีตน. แม้เมื่อเกิดมีตนพลุกพล่าน พวกชาวบ้านก็จะสงสัยภิกษุนั้นทีเดียว. เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นพึงแวะออกจากทางแล้วนั่งพัก. เมื่อพวกเจ้าของมา

พึงบอกทรัพย์นั้น. ถ้าไม่พบเจ้าของ เธอจักต้องทำให้เป็นของสมควร (มีถือเอาเป็นของบังสกุลเป็นต้น).

ในคำว่า **รูเปน วา นิมิตฺเตน วา สญฺญาณํ กตฺวา** นี้ ที่ชื่อว่า รูป ได้แก่ ภัณฑะภายในห่อ. เพราะฉะนั้น ภิกษุพึงแก้ห่อภัณฑะออกนับดู แล้วกำหนดไว้ว่า " เหรียญกษาปณ์เท่านี้ หรือเงินและทองเท่านี้. "

ดวงตราเครื่องหมาย (ดุน) เป็นต้น ชื่อว่า นิมิต (เครื่องหมาย). เพราะฉะนั้น ภิกษุพึงกำหนดเครื่องหมายทุกอย่าง ในห่อภัณฑะที่ประทับตราเครื่องหมายมีอาทิอย่างนี้ คือ ประทับตราด้วยดินเหนียว หรือว่า ประทับตราด้วยครั่ง, ห่อภัณฑะที่เขาห่อด้วยผ้าสีเขียว หรือว่าที่เขาห่อด้วยผ้าสีเหลือง.

สองบทว่า **ภิกฺขู ปฏิรูปา** ได้แก่ ภิกษุทั้งหลายผู้มีความละอายมักรังเกียจสงสัย. เพราะจะมอบไว้ในมือของพวกคนผู้มีนิสัยโลเลไม่ได้. ก็ภิกษุใดยังไม่หลีกไปจากอาวาสนั้นหรือยังไม่พบพวกเจ้าของ, แม้ภิกษุนั้น อย่าพึงทำให้เป็นมูลค่าแห่งจีวรเป็นต้น เพื่อตนเอง. แต่พึงให้สร้างเสนาสน หรือเจดีย์ หรือสระโบกขรณีที่เป็นของถาวร. ถ้าว่า โดยกาลล่วงไปนาน เจ้าของจึงมาทวง, พึงบอกเขาว่า " อุบาสก ! ของชื่อนี้ เขาสร้างด้วยทรัพย์ของท่าน, ท่านจงอนุโมทนาเถิด. " ถ้าหากว่าเขาอนุโมทนาด้วย ข้อนั้นเป็นการดี ด้วยประการฉะนี้, ถ้าเขาไม่อนุโมทนาด้วย กลับทวงว่า " ขอท่านจงให้ทรัพย์ผมคือ " พึงชักชวนคนอื่นคืนให้ทรัพย์เขาไป.

ในคำว่า **รตนสมฺมตํ วิสฺสาสํ คณฺหาติ** เป็นต้น ตรัสหมายเอาอามาสวัตถุ (ของควรจบต้องได้) เท่านั้น. ของอนามาส ไม่ควรเลย. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

รัตนสิกขาบทที่ ๒ จบ.

วิกาเลคามัปปเวสนสิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

[ว่าด้วยการบอกลาก่อนเข้าบ้านในเวลาวิกาล]

บทว่า **ติรจฺฉานกถํ** ได้แก่ ถ้อยคำเป็นเหตุขัดขวางต่ออริยมรรค.

บทว่า **ราชกถํ** ได้แก่ถ้อยคำอันเกี่ยวด้วยพระราชา. แม้ในโจรกถาเป็นต้นก็นัยนี้เหมือนกัน. คำที่ควรกล่าวในคำว่า **สนฺตํ ภิกฺขุํ** นี้ มีนัยดังกล่าวแล้วในจาริตตสิกขาบทนั่นแล.

ถ้าว่า ภิกษุมากรูปด้วยกัน จะเข้าไปยังบ้านด้วยการงานบางอย่าง, เธอทุกรูปพึงบอกลากันและกันว่า **" วิกาเล คามปฺปเวสนํ อาปุจฺฉาม** แปลว่า พวกเราบอกลาการเข้าบ้านในเวลาวิกาล. " การงานนั้นในบ้านนั้นยังไม่สำเร็จ; เหตุนั้น ภิกษุจะไปสู่บ้านอื่น แม้ตั้งร้อยบ้านก็ตามที, ไม่มีกิจที่จะต้องบอกลาอีก. ก็ถ้าว่า ภิกษุระงับความตั้งใจแล้ว กำลังกลับไปยังวิหาร ใคร่จะไปสู่บ้านอื่นในระหว่างทางต้องบอกลาเหมือนกัน. ทำภัตกิจในเรือนแห่งสกุลก็ดี ที่โรงฉันก็ดี แล้วใคร่จะเที่ยวภิกษาน้ำมัน หรือภิกษาเนยใส. ก็ถ้ามีภิกษุอยู่ใกล้ ๆ พึงบอกลาก่อนแล้วจึงไป. เมื่อไม่มี พึงไปด้วยใส่ใจว่า " ภิกษุไม่มี " ย่างลงสู่ทางแล้วจึงเห็นภิกษุ ไม่มีกิจที่จะต้องบอกลา. แม้ไม่บอกลา

ก็ควรเที่ยวไปได้เหมือนกัน. มีทางผ่านไปท่ามกลางบ้าน. เมื่อภิกษุเดินไปตามทางนั้น เกิดความคิดขึ้นว่า "เราจักเที่ยวภิกษาน้ำมันเป็นต้น" ถ้ามีภิกษุอยู่ใกล้ ๆ พึงบอกลาก่อนจึงไป. แต่เมื่อไม่แวะออกจากทางเดินไปไม่มีกิจจำเป็นต้องบอกลา. บัณฑิตพึงทราบอุปจารแห่งบ้านที่ไม่ได้ล้อม โดยนัยดังกล่าวแล้วในอทินนาทานสิกขาบทนั่นแล.

ในคำว่า **อนฺตรารามํ** เป็นต้น ไม่ใช่แต่ไม่บอกลาอย่างเดียว, แม้ภิกษุไม่คาดประคดเอว ไม่ห่มสังฆาฏิไป ก็ไม่เป็นอาบัติ.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า สีหะก็ดี เสือก็ดี กำลังมา, เมฆตั้งเค้าขึ้นก็ดี อุปัทวะไร ๆ อย่างอื่นเกิดขึ้นก็ดี ไม่เป็นอาบัติ. ในอันตรายเห็นปานนี้ จะไปยังภายในบ้านจากภายนอกบ้าน ควรอยู่. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินกสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับวาจา ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นทั้งกิริยา ทั้งอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

วิกาเลคามัปปเวสนสิกขาบทที่ ๓ จบ.

สูจิฆรสิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

การต่อยนั่นแหละ ชื่อ **เภทนกะ.** เภทนกะนั้น มีอยู่แก่ปาจิตตีย์นั้น; เพราะเหตุนั้น ปาจิตตีย์นั้น จึงชื่อว่า **เภทนกะ.**

บทว่า **อรณิเก** ได้แก่ แม่ตะบันไฟและลูกตะบันไฟ.

บทว่า **วีเธ** แปลว่า ลกถวิน. คำที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

สูจิฆรสิกขาบทที่ ๔ จบ.

มัญจสิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

ปาจิตตีย์ที่ชื่อว่า **เฉทนกะ** มีนัยดังกล่าวแล้วเหมือนกัน.

ในคำว่า **ฉินฺทิตฺวา ปริภุญฺชติ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าภิกษุไม่ประสงค์จะตัด จะฝังลงในพื้นดินแสดงประมาณไว้ข้างบน หรือถมพื้นดินให้สูงขึ้นแล้วใช้สอย หรือจะยกขึ้นวางบนคานกระทำให้เป็นแคร่ใช้สอย ควรทุกอย่าง. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖.

มัญจสิกขาบทที่ ๕ จบ.

ตูโลนัทธสิกขาบทที่ ๖

วินิจฉัยย ในสิกขาบทที่ ๖ พึงทราบดังนี้ :-

เตียงและตั่งที่ชื่อว่าหุ้มนุ่น เพราะอรรถว่า เป็นที่มีนุ่นถูกหุ้มไว้. มีคำอธิบายว่า ภิกษุยัดนุ่นแล้วหุ้มด้วยผ้าลาดพื้นข้างบน. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้มีสมุฏฐาน ๖.

ตูโลนัทธสิกขาบทที่ ๖ จบ.

นิสีทนสิกขาบทที่ ๗

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ พึงทราบดังนี้ :-

ข้อว่า **นิสีทนํ อนุญฺญาตํ โหติ** มีความว่า นิสีทนะ (ผ้า-ปูนั่ง) พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไว้ ณ ที่ไหน ? (ทรงอนุญาตไว้) ในเรื่องปณีตโภชนะ ในจีวรขันธกะ. สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในจีวรขันธกะนั้นว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตผ้านิสีทนะ เพื่อรักษากาย เพื่อรักษาจีวร เพื่อรักษาเสนาสนะ[๑]" ดังนี้.

สองบทว่า **เสยฺยถาปิ ปุราณสิโกฏฺโธ** มีความว่า เปรียบเหมือนนายช่างหนังเก่า. เหมือนอย่างว่า นายช่างทำหนังเก่าดึงออก คือ รีดออกทางโน้นทางนี้ ด้วยคิดว่า "เราจัดทำหนังให้ขยายออกฉันใด, แม้พระอุทายีนั้น ก็ดึงผ้านิสีทนะนั้นออกฉันนั้น. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสกะพระอุทายีนั้นอย่างนี้.

ข้อว่า **นิสีทนนฺนาม สทสํ วุจฺจติ** มีความว่า ภิกษุปูผ้าเช่นกับสันถัตลงแล้ว ผ่าที่ ๒ แห่งในเนื้อที่ประมาณคืบ ๑ โดยคืบพระสุคตที่ชายด้านหนึ่งทำให้เป็น ๓ ชาย, นิสีทนะนั้นเรียกกันว่าผ้ามีชายด้วยขายเหล่านั้น. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้มีสมุฏฐาน ๖.

นิสีทนสิกขาบทที่ ๗ จบ.

๑. วิ. มหาวคฺค. ๕/๒๑๖.

กัณฑุปฏิจฉาทีสิกขาบทที่ ๘

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ พึงทราบดังนี้ :-

ข้อว่า **กณฺฑุปฏิจฺฉาที อนุญฺญาตา โหติ** มีความว่า ผ้าปิดฝี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไว้ในที่ไหน ? (ทรงอนุญาตไว้) ใน เรื่องพระเวฬัฏฐสีสะในจีวรขันธกะ. สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในที่นั้นว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตผ้าปิดฝีแก่ภิกษุผู้มี อาพาธเป็นฝีก็ดี เป็นสุกใสก็ดี เป็นโรคอันมีน้ำหนองน้ำเหลืองเปรอะ เปื้อนก็ดี เป็นลำราบเพลิงก็ดี " ดังนี้.

คำว่า **ยสฺส อโธนาภิ อพฺภชานุมณฺฑลํ** ได้แก่ ผ้าที่ทรง อนุญาตแก่ภิกษุผู้เป็นอาพาธที่ภายใต้สะดือลงไป เหนือมณฑลเข่าทั้ง ๒ ขึ้นมา. หิดเปื่อย ชื่อว่า **กัณฑุ.** ต่อมเม็ดเล็ก ๆ มีเมล็ดโลหิต ชื่อว่า **ปีฬกา.** น้ำเหลืองไม่สะอาดไหลออกด้วยอำนาจริดสีดวงทวาร บานทะโรค และเบาหวานเป็นต้น ชื่อว่า โรคน้ำเหลืองเสีย. อาพาธ เป็นเม็ดยอดใหญ่ ท่านเรียกว่า เป็นลำราบเพลิง. คำที่เหลืออใน สิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖.

กัณฑุปฏิจฉาทีสิกขาบทที่ ๘ จบ.

วัสสิกสาฎิกสิกขาบทที่ ๘

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ พึงทราบดังนี้ :-

คำว่า **วสฺสิกสาฏิกา อนุญฺญาตา โหติ** มีความว่า ผ้าอาบน้ำฝน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไว้ในที่ไหน ? ทรงอนุญาตไว้ในเรื่องนางวิสาขา ในจีวรขันธกะ. สมจริงดังที่ตรัสไว้ในจีวรขันธกะนั้นว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตผ้าอาบน้ำฝน" ดังนี้. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖.

วัสสิกสาฎกสิกขกบทที่ ๘ จบ.

นันทเถรสิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **จตรงฺคุโลมโก** คือ มีขนาดต่ำกว่า ๔ นิ้ว (พระนันทะมีขนาดต่ำกว่าพระศาสดา ๔ นิ้ว). คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖.

นันทเถรสิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

ราชวรรคที่ ๙ จบบริบูรณ์

ตามวรรณนานุกรม.

คำว่า **อุทฺทิฏฺฐา โข** เป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

ขุททกวรรณนาในอรรถกถาพระวินัย

ชื่อสมันตปาสาทิกา จบบริบูรณ์.

ปาฏิเทสนียกัณฑวรรณนา

ปาฏิเทสนียธรรมเหล่าใดที่พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลาย ตั้งไว้ในลำดับพวกขุททกสิกขาบท บัดนี้จะมีการวรรณนาปาฏิเทสนียธรรมเหล่านั้นดังต่อไปนี้.

พึงทราบวินิจฉัย ในปาฏิเทสนียสิกขาบทที่ ๑ ก่อน :-

[ว่าด้วยการรับของเคี้ยวของฉันจากมือภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ]

บทว่า **ปฏิกฺกมนกาเล** คือ ในเวลาเป็นที่เที่ยวบิณฑบาตแล้วกลับมา.

สองบทว่า **สพฺเพว อคฺคเหสิ** คือ ได้รับเอาภิกษาไปทั้งหมด.

บทว่า **ปเวเธนฺตี** แปลว่า เดินซวนเซอยู่.

บทว่า **อเปหิ** แปลว่า จงถอยไป. อธิบายว่า " ท่านยังไม่ให้โอกาส. "

คำว่า **คารยฺหํ อาวุโส** เป็นต้น เป็นคำแสดงอาการที่ภิกษุพึงแสดงคืน.

บทว่า **รถิกา** แปลว่า ถนน.

บทว่า **พฺยูหํ** ได้แก่ ตรอกตันไม่ทะลุถึงกัน ไปถึงแล้วต้องย้อนกลับมา.

บทว่า **สิงฺฆาฏกํ** ได้แก่ ที่ชุมทาง ๔ แยก หรือ ๓ แยก.

บทว่า **ฆรํ** ได้แก่ เรือนแห่งสกุล.

บรรดาสถานที่ มีถนนเป็นต้นเหล่านี้ ภิกษุยืนรับในที่แห่งใด

แห่งหนึ่ง เป็นทุกกฏ เพราะรับ. เป็นปาฏิเทสนียะ โดยการนับคำกลืน. แม้สำหรับภิกษุผู้รับในสถานที่มีโรงช้างเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน ภิกษุณียืนถวายที่ถนน, ภิกณุยืนรับในละแวกวัดเป็นต้น เป็นอาบัติเหมือนกัน.

ก็บัณฑิตพึงทราบอาบัติในปาฏิเทสนีวสิกขาบทที่ ๑ นี้ ด้วยอำนาจแห่งนางภิกษุณีผู้ยืนถวายในละแวกบ้าน โดยพระบาลีว่า **อนฺตรฆรํ ปวิฏฺฐาย** ดังนี้. ก็ที่ซึ่งภิกษุยืนอยู่ไม่เป็นประมาณ. เพราะเหตุนั้น ถ้าแม้นว่า ภิกษุยืนในถนนเป็นต้น รับจากนางภิกษุณีผู้ยืนถวายในละแวกวัดเป็นต้น ไม่เป็นอาบัติเลย.

คำว่า " ภิกษุรับประเคน ยามกาลิก สัตตาหกาลิก ยาวชีวิก เพื่อประโยชน์เป็นอาหาร ต้องอาบัติทุกกฏ, ต้องอาบัติทุกกฏทุก ๆ คำกลืน " นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอากาลิกที่ไม่ได้ระคนกับอามิส. แต่ในกาลิกที่ระคนกัน มีรสเป็นอันเดียวกัน เป็นปาฏิเทสนียะเหมือนกัน.

สองบทว่า **เอกโต อุปสมฺปนฺนาย** ได้แก่ ภิกษุณีผู้อุปสมบทในสำนักแห่งภิกษุณีทั้งหลาย. แต่ภิกษุผู้รับจากมือแห่งภิกษุณี ผู้อุปสมบทในสำนักแห่งภิกษุทั้งหลาย เป็นปาฏิเทสนียะตามสมควรแก่วัตถุทีเดียว.

สองบทว่า **ทาเปติ น เทติ** มีความว่า ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติใช้ผู้อื่นบางคนให้ถวาย, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้รับขาทนียะโภชนียะนั้น.

สองบทว่า **อุปนิกฺขิปิตฺวา เทติ** มีความว่า ภิกษุณีวางบนพื้น แล้วถวายว่า "พระคุณเจ้า ! ดิฉันถวายขาทนียะโภชนียะนี้แก่ท่าน." ภิกษุรับของที่ภิกษุณีถวายอย่างนี้ พร้อมกับกล่าวว่า "ขอบใจนะน้องหญิง" แล้ว ให้ภิกษุณีนั้นนั่นเอง หรือใช้ผู้อื่นบางคนรับประเคนแล้วฉัน ควรอยู่.

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "ก็ถ้าว่า ภิกษุณีถือเอาอามิสในบาตรที่อยู่ในมือ ถวายว่า 'ดิฉันสละถวายท่าน' ภิกษุรับประเคนอามิสที่ภิกษุณีถือไว้ด้วยกล่าวว่า 'น้องหญิง !' เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้รับ."

สองบทว่า **สิกฺขมานาย สามเณริยา** มีความว่า เมื่อสิกขมานาและสามเณรีเหล่านี้ถวาย ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุรับ. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยาโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ปาฏิเทสนียสิกขาบทที่ ๑ จบ.

ปาฏิเทสนียสิกขาบทที่ ๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๒ พึงทราบดังนี้ :-

คำว่า **อปสกฺก ตาว ภคินิ** เป็นต้น เป็นคำแสดงอาการที่ภิกษุพึงรุกราน.

ในคำว่า **อตฺตโน ภตฺตํ ทเปติ น เทติ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าแม้นว่า ภิกษุณีถวายภัตของตนเอง ไม่เป็นอาบัติโดยสิกขาบทนี้เลย. เป็นอาบัติโดยสิกขาบทก่อน.

ก็ในคำว่า **อญฺญสฺส ภตฺตํ เทติ น ทาเปติ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าภิกษุณีใช้ให้ถวาย พึงเป็นอาบัติโดยสิกขาบทนี้, แต่เมื่อภิกษุณีถวายเอง ไม่เป็นอาบัติโดยสิกขาบทนี้และไม่เป็นโดยสิกขาบทก่อน. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ปาฏิเทสนียสิกขาบทที่ ๒ จบ.

ปาฏิเทสนียสิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **อุภโต ปสนฺนํ** มีความว่า เขาเลื่อมในทั้ง ๒ คน คือ ทั้งอุบาสกทั้งอุบาสิกา. ได้ยินว่า ในสกุลนั้น ชนแม้ทั้ง ๓ นั้น ได้เป็นพระโสดาบันเหมือนกัน.

สองบทว่า **โภเคน หายติ** มีความว่า ก็ตระกูลเช่นนี้ ถ้าแม้น มีทรัพย์ถึง ๘๐ โกฏิ ก็ย่อมร่อยหรือจากโภคทรัพย์. เพราะเหตุไร ? เพราะทั้งอุบาสกทั้งอุบาสิกาในตระกูลนั้นไม่สงวนโภคทรัพย์.

คำว่า **ฆรโต นีหริตฺวา เทนฺติ** มีความว่า อุบาสกอุบาสิกา นั้น นำไปยังโรงฉันหรือวิหารแล้วถวาย. ถ้าแม้นเมื่อภิกษุยังไม่มา พวกเขานำออกมาก่อนทีเดียว วางไว้ที่ประตูแล้วถวายแก่ภิกษุผู้มาถึง ภายหลัง ควรอยู่. ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "ก็ภัตที่ตระกูลนั้น เห็นภิกษุแล้วนำออกมาถวายจากภายในเรือน ควรอยู่." คำที่เหลือ ในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ปาฏิเทสนียสิกขาบทที่ ๓ จบ.

ปาฏิเทสนียสิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

[อธิบายของควรเคี้ยวที่เขาไม่ได้บอกไว้ก่อน]

สองบทว่า **อวรุทฺธา โหนฺติ** คือ พวกบ่าวของเจ้าศากยะทั้งหลาย เป็นผู้ก่อการร้าย.

สองบทว่า **ปญฺจนฺนํ ปฏิสํวิทิตํ** มีความว่า แม้ขาทนียะ โภชนียะที่เขาส่งสหธรรมิก ๕ คนใดคนหนึ่งให้ไปบอกให้รู้ว่า " พวกเราจักนำขาทนียะ หรือโภชนียะมาถวาย " ดังนี้ ก็ไม่ชื่อว่าเป็นอันเขาบอกให้รู้เลย.

ข้องว่า **อารามํ อารมูปจารํ ฐเปตฺวา** มีความว่า ถึงขาทนียะ โภชนียะที่เขาพบภิกษุผู้ออกไปจากอุปจาร ในระหว่างทางบอกให้รู้ก็ดี บอกแก่ภิกษุผู้มายังบ้านให้รู้ก็ดี ยกเว้นอาราม คือ เสนาสนะป่า และอุปจารแห่งอาราม คือ เสนาสนะป่านั้นเสีย ก็พึงทราบว่า " ไม่เป็นอันเขาบอกให้รู้เหมือนกัน. "

คำว่า **สเจ สาสงฺกํ โหติ สาสงฺกนฺติ อาจิกฺขิตพฺพํ** ความว่า ภิกษุพึงบอก (พวกชาวบ้าน) เพราะเหตุอะไร ? (พึงบอก) เพื่อเปลื้องคำว่า " พวกโจรอยู่ในวัด ภิกษุทั้งหลายไม่บอกให้พวกเราทราบ. "

ข้อว่า **โจรา วตฺตพฺพา มนุสฺสา อิธูปจารนฺติ** มีความว่า ภิกษุทั้งหลายพึงบอกพวกโจร เพราะเหตุไร ? พึงบอกเพื่อเปลื้องคำว่า " ภิกษุทั้งหลายใช้พวกอุปัฏฐากของตนจับพวกเรา. "

ข้อว่า **ยาคุยา ปฏิสํวิทิเต ตสฺสา ปริวาโร อาหรียติ** ความว่า พวกชาวบ้านบอกให้รู้เฉพาะยาคูแล้ว นำสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งมาด้วย กล่าวอย่างนี้ว่า " จะมีประโยชน์อะไรด้วยยาคูล้วน ๆ ที่พวกเราถวาย, พวกเราจักทำแม้ขนมแล้วข้าวสวยเป็นต้น ให้เป็นบริวารของยาคูแล้วถวาย, " ของทุกอย่างเป็นอันเขาบอกให้รู้แล้วทั้งนั้น.

แม้ในคำว่า **ภตฺเตน ปฏิสํวิทิเต** เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. พวกตระกูลแม้อื่นได้ยินว่า " ตระกูลชื่อโน้น ทำการบอกให้รู้แล้วกำลังถือเอาขาทนียะเป็นต้นมา " จึงนำเอาไทยธรรมของตนสมทบมากับตระกูลนั้น สมควรอยู่. ในกุรุนทีกล่าวว่า " ตระกูลทั้งหลายบอกให้รู้เฉพาะยาคูแล้ว นำขนมหรือข้าวสวยมาถวาย, แม้ขนมและข้าวสวยนั่น ก็ควร. "

บทว่า **คิลานสฺส** ได้แก่ แม้ในบาทนียะโภชนียะที่เขาไม่ได้บอกให้รู้ก่อน ก็ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุอาพาธ.

ข้อว่า **ปฏิสํวิทิเต วา คิลานสฺส วา เสสกํ** มีความว่า ขาทนียะโภชนียะที่เขาบอกให้รู้แล้วนำมาถวาย เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุรูปหนึ่ง, แม้ภิกษุอื่นจะฉันของเป็นเดนแห่งภิกษุนั้น ควรอยู่. ขาทนียะโภชนียะเป็นของที่เขาบอกให้รู้แล้วนำมาถวายเปนอันมาก แก่ภิกษุ ๔ รูป หรือ ๕ รูป, พวกเธอปรารถนาจะถวายแม้แก่ภิกษุพวกอื่น. ขาทนียะโภชนียะแม้นั่น ก็เป็นเดนของภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ไว้เหมือนกัน จึงสมควรแม้แก่ภิกษุทุกรูป. ถ้าของนั่นมีเหลือเฟือทีเดียว, เก็บ

ไว้ให้พ้นสันนิธิแล้ว ย่อมควรแม้ในวันรุ่งขึ้น. แม้ในของเป็นเดนที่เขานำมาถวายแก่ภิกษุอาพาธ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ส่วนขาทนียะโภชนียะที่เขาไม่ได้บอกให้รู้เลยนำมาถวาย ภิกษุพึงส่งไปยังภายนอกวัด แล้วให้ทำเป็นของบอกให้รู้ก่อนแล้วจึงให้นำกลับมา. หรือพวกภิกษุพึงไปรับเอาในระหว่างทางก็ได้. แม้ของใดพวกชาวบ้านเดินผ่านท่ามกลางวัดนำมาถวาย หรือพวกพรานป่าเป็นต้นนำมาถวายจากป่า, ของนั้นภิกษุพึงให้เขาทำให้เป็นของอันเขาบอกให้รู้โดยนัยก่อนนั่นแล.

สองบทว่า **ตตฺถ ชาตกํ** มีความว่า ภิกษุฉันของที่เกิดขึ้นในวัดนั่นเอง มีมูลขาทนียะเป็นต้น ที่ผู้อื่นทำให้เป็นกัปปิยะแล้วถวาย ไม่เป็นอาบัติ. ก็ถ้าว่าพวกชาวบ้านนำเอาของนั้นไปยังบ้าน ต้มแกงแล้วนำมาถวาย ไม่ควร. ภิกษุพึงให้เขาทำให้เป็นของบอกให้รู้ก่อน. คำที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

ปาฏิเทสนียสิกขาบทที่ ๔ จบ ตามวรรณนานุกรม

ปาฏิเทสนียวรรณนา ในอรรถกถาพระวินัย

ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

เสขิยกัณฑวรรณนา

สิกขาบทเหล่าใด ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้คงที่ มีสิกขาที่ได้ทรงศึกษามา ตรัสเรียกว่า " เสขิยะ " บัดนี้จะมีลำดับการพรรณนาเสขิยะแม้เหล่านั้น ดังต่อไปนี้.

วินิจฉัย ในเสขิยะเหล่านั้น พึงทราบดังต่อไปนี้ :-

วรรคที่ ๑

บทว่า **ปริมณฺฑลํ** แปลว่า เป็นมณฑลโดยรอบ.

สองบทว่า **นาภิมณฺฑลํ ชานุมณฺฑลํ** มีความว่า ภิกษุนุ่งปิดเหนือมณฑลสะดือ ใต้มณฑลเข่า ให้ผ้านุ่งห้อยลงภายใต้มณฑลเข่า ตั้งแต่กระดูกแข้งไปประมาณ ๘ นิ้ว. ท่านปรับเอาเป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้นุ่งให้ห้อยล้ำลงมากกว่านั้น. ในมหาปัจจรีท่านกล่าวว่า " สำหรับภิกษุผู้นั่งตามปกติ ผ้านุ่งจะปกปิดภายใต้มณฑลเข่าประมาณ ๔ องคุลี. " แต่ผ้านุ่งของภิกษุผู้นุ่งอย่างนี้ได้ประมาณ จึงควร.

ผ้านุ่งนั้นมีประมาณดังต่อไปนี้ :- ด้านยาว ๕ ศอกกำ ด้านกว้าง ๒ ศอกคืบ, แต่เพราะไม่ได้ผ้านุ่งมีประมาณเช่นนั้น แม้ผ้านุ่งขนาดกว้าง ๒ ศอก ก็ควร เพื่อจะปิดมณฑลเข่าได้, แต่อาจเพื่อจะปิดมณฑลสะดือได้แม้ด้วยจีวรแล. บรรดาจีวรชั้นเดียว และ ๒ ชั้นนั้น จีวรชั้นเดียวแม้ที่ภิกษุนุ่งแล้วอย่างนี้ ย่อมไม่ตั้งอยู่ในที่ได้, แต่จีวร ๒ ชั้น จึงจะตั้งอยู่ ได้.

ในคำว่า **โอลมฺพนฺโต นิวาเสติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- จะเป็นทุกกฏ แก่ภิกษุผู้นุ่งเลื้อยข้างหน้าและข้างหลังอย่างเดียวเท่านั้นก็หาไม่, แต่ยังเป็นทุกกฏเหมือนกัน แม้แก่ภิกษุผู้นุ่งทำนองการนุ่งที่มีโทษแม้อย่างอื่น ที่ตรัสไว้ในขันธกะโดยนัยเป็นต้นว่า "ก็โดยสมัยนั้นแล พวกภิกษุฉัพพัคคีย์นุ่งผ้าอย่างคฤหัสถ์ นุ่งผ้ามีชายดุจงวงช้าง นุ่งผ้าดุจหางปลา นุ่งผ้าไว้ ๔ มุมแฉก นุ่งผ้าดุจขั้วตาล นุ่งผ้ามีกลีบตั้งร้อย[๑]" ดังนี้, โทษการนุ่งทั้งหมดนั้น ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้นุ่งเป็นปริมณฑล โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. นี้ความสังเขปในสิกขาบทนี้. ส่วนความพิสดาร จักมีแจ้งในขันธกะนั้นนั่นแล.

บทว่า **อสญฺจิจฺจ** มีความว่า ภิกษุผู้ไม่แกล้งนุ่งอย่างนี้ว่า "เราจักนุ่งให้เลื้อยข้างหน้า หรือข้างหลัง" ที่แท้ตั้งใจว่า "จักนุ่งให้เป็นปริมณฑลนั่นแหละ" แต่นุ่งผิดไปไม่ได้ปริมณฑล ไม่เป็นอาบัติ.

บทว่า **อสติยา** ได้แก่ แม้ภิกษุผู้ส่งใจไปทางอื่น นุ่งอยู่อย่างนั้น ก็ไม่เป็นอาบัติ.

ในคำว่า **อชานนฺตสฺส** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุผู้ไม่รู้ธรรมเนียมการนุ่งก็ไม่พ้นอาบัติ. อันที่จริงภิกษุพึงเรียกเอาธรรมเนียมการนุ่งให้ดี. การไม่เรียนเอาธรรมเนียมการนุ่งนั้นนั่นเอง จัดเป็นความไม่เอื้อเฟื้อของภิกษุนั้น. ก็ความไม่เอื้อเฟื้อนั้น ควรแก่ภิกษุผู้

๑. วิ. จุลฺล. ๗/๖๖.

แกล้งไม่เรียนเท่านั้น. เพราะฉะนั้น ภิกษุใดแม้เรียนเอาธรรมเนียมแล้ว ยังไม่รู้จักว่า ผ้านุ่งเลื้อยขึ้น หรือเลื้อยลง, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น. แต่ในกุรุนที ท่านกล่าวว่า "ภิกษุผู้ไม่รู้เพื่อจะนุ่งให้เป็นปริมณฑล ก็ไม่เป็นอาบัติ" ส่วนภิกษุผู้แข้งลีบก็ดี มีปั้นเนื้อปลีแข้งใหญ่ก็ดี จะนุ่งให้เลื้อยลงจากมณฑลเข่าเกินกว่า ๘ องคุลี เพื่อต้องการให้เหมาะสม ก็ควร.

บทว่า **คิลานสฺส** มีความว่า ภิกษุมีแผลเป็นที่แข้งหรือที่เท้า จะนุ่งให้เลื้อยขึ้น หรือให้เลื้อยลง ควรอยู่.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า เนื้อร้ายก็ดี พวกโจรก็ดี ไล่ติดตามมา, ในอันตรายเห็นปานนี้ ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิก เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต ทุกขเวทนา ดังนี้แล.

พระปุสสเทวเถระ กล่าวว่า "เป็นสจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ มีเวทนา ๓." ฝ่ายพระอุปติสสเถระ กล่าวว่า "เป็นโลกวัชชะ อกุศลจิต ทุกขเวทนา" เพราะท่านอาศัยความไม่เอื้อเฟื้อกล่าวไว้.

สองบทว่า **ปริมณฺฑลํ ปารุปิตพฺพํ** มีความว่า ภิกษุไม่ห่มอย่างคฤหัสถ์ มีประการมากอย่างดังที่ตรัสไว้อย่างนี้ว่า "ก็โดยสมัยนั้นแล พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ห่มอย่างคฤหัสถ์" เป็นต้น พึงทำมุก

ทั้ง ๒ ของจีวรให้เสมอกัน ห่มให้เป็นประมณฑลถูกธรรมเนียมการห่ม โดยนัยดังกล่าวแล้ว ในสิกขาบทนี้นั่นแล. ก็สิกขาบททั้ง ๒ นี้ ตรัสไว้โดยไม่แปลกกัน. เพราะฉะนั้น ภิกษุพึงนุ่งและพึงห่มให้เป็น ปริมณฑลนั่นแหละ ทั้งในวัดทั้งในละแวกบ้าน ฉะนี้แล. สมุฏฐาน เป็นต้น พร้อมทั้งเถรวาท บัณฑิตพึงทราบ โดยนัยดังได้กล่าวแล้ว ในสิกขาบทก่อนนั่นแล.

สองบทว่า **กายํ วิวริตฺวา** คือ เปิดเข่า อกบ้าง.

บทว่า **สุปฏิจฺฉนฺเนน** มีความว่า ไม่ใช่ห่มคลุมศีรษะ, ตาม ความจริง ภิกษุพึงห่มกลัดลูกดุมแล้ว เอาชายอนุวาตทั้ง ๒ ข้างปิดคอ จัดมุมทั้ง ๒ (แห่งจีวร) ให้เสมอกัน ม้วนเข้ามาปิดจนถึงข้อมือ แล้วจึงไปในละแวกบ้าน.

วินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบว่า :- ภิกษุพึงนั่งเปิดศีรษะ ตั้งแต่หลุมคือ เปิดมือทั้ง ๒ ตั้งแต่ข้อมือ เปิดเท้าทั้ง ๒ ตั้งแต่ เนื้อปลีแข้ง (ในละแวกบ้าน).

บทว่า **วาสูปคตสฺส** มีความว่า ภิกษุผู้เข้าไปเพื่อต้องการอยู่พัก ถึงจะนั่งเปิดกายในกลางวัน หรือกลางคืน ก็ไม่เป็นอาบัติ.

บทว่า **สุสํวุโต** ได้แก่ ไม่คะนองมือ หรือเท้า, ความว่า เป็นผู้เรียบร้อย (ฝึกหัดมาดี).

บทว่า **โอกฺขิตฺตจกฺขุ** คือ เป็นผู้มีจักษุทอดลงเบื้องต่ำ.

สองบทว่า **ยุคมตฺตํ เปกฺขนฺเตน** มีความว่า ม้าอาชาไนย

ตัวฝึกหัดแล้ว อันเขาเทียมไว้ที่แอด ย่อมมองดูชั่วแอก คือ แลดูภาคพื้นไปข้างหน้าประมาณ ๔ ศอก, ภิกษุแม้นี้ ก็พึงเดินแลดูชั่วระยะประมาณเท่านี้.

ข้อว่า **โย อนาทริยํ ปฏิจฺจ ตหํ ตหํ โอโลเกนฺโต** มีความว่า ภิกษุใดเดินแลดูทิศาภาค ปราสาท เรือนยอด ถนนนั้น ๆ ไปพลาง, ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ. แต่เพียงจะหยุดยืนในที่แห่งหนึ่ง ตรวจดูว่าไม่มีอันตรายจากช้าง ม้าเป็นต้น ควรอยู่. แม้ภิกษุผู้จะนั่ง ก็ควรนั่งมีจักษุทอดลงเหมือนกัน.

บทว่า **อุกฺขิตฺตกาย** คือ มีการเวิกขึ้น. คำนี้เป็นตติยาวิภัติ ลงในลักษณะแห่งอิตถัมภูต. อธิบายว่า เป็นผู้มีจีวรเวิกขึ้นข้างเดียว หรือทั้ง ๒ ข้าง. อันภิกษุอย่าพึงเดินไปอย่างนั้น ตั้งแต่ภายในเสาเขื่อน (ภายในธรณีประตู). ในเวลานั่งแล้ว แม้เมื่อจะนำธมกรกออก อย่าเวิกจีวรขึ้นก่อนแล้วจึงนำออก ฉะนี้แล.

วรรคที่ ๑ จบ.

วรรคที่ ๒

บทว่า **อุชฺชคฺฆิกาย** คือ หัวเราะลั่นอยู่. ในบทว่า **อุชฺชคฺฆิกาย** นี้ เป็นตติยาวิภัติ โดยนัยดังได้กล่าวแล้วเหมือนกัน.

ในคำว่า **อปฺปสทฺโท อนฺตรฆเร** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- จัดว่าเป็นผู้มีเสียงน้อยโดยประมาณขนาดไหน ? บรรดาพระเถรทั้งหลายผู้นั่งในเรือนขนาด ๑๒ ศอกอย่างนี้ คือ พระสังฆเถระนั่งข้างต้น พระเถระรูปที่ ๒ นั่งท่ามกลาง พระเถระรูปที่ ๓ นั่งข้างท้าย, พระสังฆเถระปรึกษากับพระเถระที่ ๒. เพระเถระรูปที่ ๒ ฟังเสียงและกำหนดถ้อยคำของพระสังฆเถระนั้นได้. ส่วนพระเถระรูปที่ ๓ ได้ยินแต่เสียงกำหนดถ้อยคำไม่ได้. ด้วยขนาดเพียงเท่านี้จัดเป็นผู้มีเสียงน้อย. แต่ถ้าว่าพระเถระรูปที่ ๓ กำหนดถ้อยคำได้ ชื่อว่า เป็นผู้มีเสียงดังแล.

สองบทว่า **กายํ ปคฺคเหตฺวา** มีความว่า ภิกษุพึงเดินและพึงนั่งไม่โยกโคลง คือ ด้วยกายตรง ด้วยอิริยาบถเรียบร้อย.

สองบทว่า **พาหุํ ปคฺคเหตฺวา** คือ ทำแขนให้นิ่ง ๆ.

สองบทว่า **สีสํ ปคฺคเหตฺวา** คือ ตั้งศีรษะไม่เอียงไปเอียงมาได้แก่ให้ตรง (ไม่นั่งคอพับ).

วรรคที่ ๒ จบ.

วรรคที่ ๓

การยกมือวางบนสะเอวทำความค้ำ ชื่อว่า ทำความค้ำ.

บทว่า **โอคุณฺฐิโต** แปลว่า คลุมศีรษะ.

กิริยาที่ภิกษุยกส้นเท้าทั้ง ๒ จดพื้นดินด้วยเพียงปลายเท้าทั้ง ๒ หรือเขย่งปลายเท้าทั้ง ๒ จดพื้นดินด้วยเพียงส้นเท้าทั้ง ๒ เดินไป พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เดินเขย่งเท้าในคำว่า **อุกฺกุฏิกาย** นี้ ก็ตติยาวิภัติ ในคำว่า **อุกฺกุฏิกาย** นี้ มีลักษณะดังกล่าวแล้วนั่นแหละ. แม้การรัดเข่าด้วยสายโยค ก็ชื่อว่าการรัดเข่าด้วยผ้าเหมือนกัน ในคำว่า **ทุสฺสปลฺลตฺถิกาย** นี้.

บทว่า **อากีรนฺเตปิ** คือ แม้เมื่อเขากำลังถวายบิณฑบาต.

บทว่า **สกฺกจฺจํ** คือ ตั้งสติไว้.

บทว่า **ปตฺตสญฺญี** คือ กระทำความสำคัญในบาตร. บิณฑบาตซึ่งมีกับข้าวประมาณเท่าส่วนที่ ๔ แห่งข้าวสวย ชื่อว่าบิณฑบาตมีสูปะเสมอกัน.

และในมหาปัจจรีท่านกล่าวได้ว่า " แม้แกงที่ปรุงด้วยถั่วพูเป็นต้น ก็ถึงการสงเคราะห์เข้าในคำว่า **" มุคฺคสูโป มาสสูโป "** นี้. กับข้าวมีรสชวนให้ยินดี[๑] แกงผักดอง รสปลาและรสเนื้อเป็นต้นที่เหลืออ เว้น

๑. สารัตถทีปนี ๓/๓๘๖ แก้ว่า โอโลณีติ เอกา พฺยญฺชนวิกติ. โย โกจิ สุทฺโธ กญฺชิกตกฺกาทิรโสติ เกจิ. แปลว่า กับข้าวชนิดหนึ่งชื่อว่า โอโลณี. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ได้แก่รสน้ำข้าวและเปรียงเป็นต้นล้วน ๆ ชนิดใดชนิดหนึ่ง. วิมติ: แก้เหมือนกันว่า โอโลณีติ เอกา พฺยญฺชนวิกติ. กญฺชิกตกฺกาทิรโสติ เกจิ.

อตฺถโยชนา ๒/๑๒๔ แก้ว่า อวลิยติ สาทิยตีติ โอโลณํ ลิ สาทเน ณปฺปจฺจโย. แปลว่า กับข้าวที่ชื่อว่า โอโลณะ ด้วยอรรถว่า น่าอร่อย น่ายินดี. ลิธาตุ ลงในอรรถว่า น่ายินดี ลง ณ ปัจจัย. - ผู้ชำระ.

กับข้าว ๒ อย่างเสีย พึงทราบว่ารสรส (กับข้าวต่างอย่าง) ในคำว่า **รสรเส** นี้. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้รับกับข้าวต่างอย่างนั้นแม้มาก.

บทว่า **สมติตฺติกํ** แปลว่า เต็มเสมอ คือเพียบเสมอ.

ในคำว่า **ถูปีกตํ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหาติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** นี้ ความว่า บิณฑบาต ที่ภิกษุทำให้ล้นรอยขอบภายในปากบาตรขึ้นมา ชื่อว่า ทำให้พูนล้นบาตร คือ เพิ่มเติม แต่งเสริมให้เต็มแป้ในบาตร. ภิกษุไม่รับบิณฑบาตที่ทำอย่างนั้น พึงรับพอประมาณเสมอรอยภายในของปากบาตร.

ในคำว่า **ถูปีกตํ** นั้น พระอภัยเถระกล่าวว่า " ที่ชื่อว่าทำให้ล้นบาตร ได้แก่ทำ (ให้ล้นบาตร) ด้วยโภชนะทั้ง ๕. " แต่พระจูฬนาคเถระผู้ทรงไตรปิฎกกล่าวสูตรนี้ว่า " ยาคูก็ดี ภัตก็ดี ขาทนียะก็ดี ก้อนแป้งก็ดี ไม้ชำระฟันก็ดี ด้ายชายผ้าก็ดี ชื่อว่าบิณฑบาต " แล้วกล่าวว่า " แม้ด้ายชายผ้าทำให้พูนเป็นยอดดุจสถูป ก็ไม่ควร. "

พวกภิกษุฟังคำของพระเถระเหล่านั้นแล้ว ไปยังโรหณชนบท เรียนถามพระจูฬสุมนเถระว่า " ท่านขอรับ ! บิณฑบาตล้นบาตร กำหนดด้วยอะไร ? " และได้เรียนบอกให้ทราบวาทะของพระเถระเหล่านั้น.

พระเถรได้ฟังแล้วกล่าวว่า " จบละ ! พระจูฬนาค ได้พลาดจากศาสนา, โอ ! พระจูฬนาคนั้น ได้ให้ช่องทางแก่ภิกษุเป็นอันมาก, เราสอนวินัยให้แก่พระจูฬนาคนี้ถึง ๗ ครั้ง ก็ไม่ได้กล่าวอย่างนี้สักครั้ง, พระจูฬนาคนี้ได้มาจากไหน จึงกล่าวอย่างนี้. "

พวกภิกษุขอร้องพระเถระว่า " โปรดบอกให้บัดนี้เถิด ขอรับ ! (บิณฑบาตล้นบาตร) กำหนดด้วยอะไร ? " พระเถระกล่าวว่า " กำหนดด้วยยาวกาลิก ผู้มีอายุ ! " เพราะฉะนั้น ยาคูก็ดี ภัตก็ดี ผลาผลก็ดี ที่เป็นอามิสอย่างใดอย่างหนึ่ง ภิกษุพึงรับเสมอ (ขอบบาตร) เท่านั้น. ก็แล ยาคูและภัต หรือผลาผลนั้น พึงรับเสมอ (ขอบบาตร) ด้วยบาตรที่ควรอธิษฐาน, แต่ด้วยบาตรนอกนี้รับให้ล้นขึ้นมาแม้เป็นเหมือนยอดสถูปก็ควร. ส่วนยามกาลิก สัตตาหกาลิก และยาวชีวิก รับให้ล้นเหมือนยอดสถูปแม้ด้วยบาตรควรอธิษฐานก็ได้. ภิกษุรับภัตตาหารด้วยบาตร ๒ ใบ บรรจุให้เต็มใบหนึ่งแล้วส่งไปยังวิหาร ควรอยู่. แต่ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " ของกินมีขนม ลำอ้อย ผลไม้น้อยใหญ่เป็นต้น ที่เขาบรรจุลงในบาตรพร่องอยู่แต่ข้างล่าง ไม่ชื่อว่าทำให้ล้นบาตร.

พวกชาวบ้านถวายบิณฑบาต วางกระทงขนมไว้ (ข้างบน) จัดว่า รับล้นบาตรเหมือนกัน. แต่พวงดอกไม้ และพวงผลกระวาน ผลเผ็ดร้อน (พริก) เป็นต้น ที่เขาถวายวางไว้ (ข้างบน) ไม่จัดว่ารับล้นบาตร. ภิกษุรับเต็มแล้ววางถาด หรือใบไม้ข้างบนข้าวสวย ไม่ชื่อว่ารับล้นบาตร. " แม้ในกุรุนทีก็กล่าวไว้ว่า " พวกทายกใส่ข้าวสวยลงบนถาดหรือบนใบไม้แล้ว วางถวายถาดหรือใบไม้นั้นบนที่สุดบาตร (บนฝาบาตร), ภาชนะแยกกัน ควรอยู่. " ภิกษุอาพาธไม่มีมาในอนาปัตติวารในสิกขาบทนี้. เพราะฉะนั้น โภชนะที่ทำให้เป็นยอดดุจสถูป (ที่รับล้นบาตร) ไม่ควรแม้แก่ภิกษุอาพาธ. จะรับประเคนพร่ำเพรื่อในภาชนะทั่วไป ก็ไม่ควร. แต่โภชนะที่รับประเคน

ไว้แล้ว จะรับประเคนใหม่ให้เรียบร้อยก่อนแล้วจึงฉัน ควรอยู่ฉะนี้แล.

วรรคที่ ๓ จบ.

วรรคที่ ๔

แม้ในคำว่า **สกฺกจฺจํ** นี้ ก็เป็นอาบัติ เพราะรับโดยไม่ได้เอื้อเฟื้อเหมือนกัน. แต่ของที่รับไว้เป็นอันรับประเคนแล้วแล.

บทว่า **สกฺกจฺจํ** และบทว่า **ปตฺตสญฺญี** ทั้ง ๒ มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแหละ.

บทว่า **สปทานํ** ได้แก่ ตามลำดับไม่ทำให้ลักลั่นในบิณฑบาตนั้น ๆ. คำที่ควรจะกล่าวในบิณฑบาตมีสูปะเสมอกัน มีนัยดังกล่าวแล้วเหมือนกัน.

บทว่า **ถูปโต** คือ แต่ยอด. ความว่า แต่ท่ามกลาง.

สองบทว่า **ปฏิจฺฉาเทตฺวา เทนฺติ** มีความว่า พวกเจ้าของหมกกับข้าวไว้ถวายในสมัยห้ามฆ่าสัตว์เป็นต้น. ในเรื่องวิญญัติไม่มีคำที่จะพึงกล่าว. แม้ในอุชฌานสัญญีสิกขาบทนี้ ภิกษุอาพาธก็ไม่พ้น.

สองบทว่า **นาติมหนฺโต กวโฬ** มีความว่า ฟองไข่นกยูงใหญ่เกินไป ฟองไข่ไก่ ก็เล็กเกินไป, คำข้าวมีประมาณขนาดกลางระหว่างผองไข่นกยูงและไข่ไก่นั้น (ชื่อว่าคำข้าวไม่ใหญ่เกินไป).

บัณฑิตพึงถือเอาขาทนียะทุกอย่างมีมูลขาทนียะเป็นต้น ในคำว่า **ขชฺชเก** นี้.

วรรคที่ ๔ จบ.

วรรคที่ ๕

บทว่า **อนาหเฏ** คือ ยังนำมาไม่ถึง. ความว่า ยังไม่ทันถึงช่องปาก.

สองบทว่า **สพฺพํ หตฺถํ** ได้แก่ นิ้วมือทุกนิ้ว.

ในบทว่า **สกวเฬน** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุกำลังแสดงธรรมใส่สมอ หรือชะเอมเครือเข้าปาก แสดงธรรมไปพลาง, คำพูดจะไม่ขาดหายไปด้วยชิ้นสมอเป็นต้นเท่าใด, เมื่อชิ้นสมอเป็นต้นเท่านั้นยังมีอยู่ในปาก จะพูดก็ควร.

บทว่า **ปิณฺฑุกฺเขปกํ** คือ ฉันเดาะคำข้าว ๆ.

บทว่า **กวฬาวจฺเฉทกํ** คือ ฉันกัดคำข้าว ๆ.

บทว่า **อวคณฺฑการกํ** ได้แก ฉันทำกระพุ้งแก้มให้ตุ่ยดุจลิง.

บทว่า **หตฺถนิทฺธูนกํ** คือ ฉันสลัดมือ ๆ.

บทว่า **สิตฺถาวการกํ** คือ ฉันโปรยเม็ดข้าว ๆ.

บทว่า **ชิวฺหานิจฺฉารกํ** คือ ฉันแลบลิ้น ๆ.

บทว่า **จปุจปุการกํ** ได้แก่ ฉันทำเสียดังอย่างนี้คือ จับ ๆ.

วรรคที่ ๕ จบ.

วรรคที่ ๖

บทว่า **สุรุสุรุการกํ** ได้แก่ ฉันทำเสียงดังอย่างนี้ คือ ซูด ๆ.

บทว่า **ทโว** คือ คำตลกคะนอง. อธิบายว่า " ภิกษุไม่พึงเปล่งคำพูดตลกคะนองนั้น ปรารภพระรัตนตรัยโดยปริยายไร ๆ โดยนัยเป็นต้นว่า ' พระพุทธเจ้าอะไร ? พระพุทธหิน พระพุทธปลอม, พระธรรมะไร ? พระธรรมโค พระธรรมแพะ พระสงฆ์อะไร ? หมู่เนื้อ หมู่ปศุสัตว์ ' เป็นต้น. "

บทว่า **หตฺถนิลฺเลหกํ** คือ ฉันเลียมือ ๆ. จริงอยู่ ภิกษุผู้กำลังฉัน จะเลียแม้เพียงนิ้วมือ ก็ไม่ควร. แต่ภิกษุจะเอานิ้วมือทั้งหลายหยิบยาคูแข้น น้ำอ้อยงบ และข้าวปายาสเป็นต้น แล้วสอดนิ้วมือเข้าในปากฉัน ควรอยู่. แม้ในการฉันขอดบาตรเลียริมฝีปากเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ภิกษุไม่ควรเอานิ้วมือ แม้นิ้วเดียวขอดบาตร. แม้ริมฝีปากข้างหนึ่ง ก็ไม่ควรเอาลิ้นเลีย. แต่จะเอาเฉพาะเนื้อริมฝีปากทั้ง ๒ ข้างคาบแล้วขยับ ให้เข้าไปภายในปาก ควรอยู่.

บทว่า **โกกนเท** คือ ในปราสาทมีชื่ออย่างนี้. ดอกบัว เรียกกันว่า **" โกกนุท. "** ก็ปราสาทนั้น อันนายช่างทำให้มีสัณฐานคล้ายดอกบัว. ด้วยเหตุนั้น ชนทั้งหลายจึงตั้งชื่อให้ปราสาทนั้นว่า **" โกกนุท "** นั่นเทียว.

คำว่า " ไม่รับโอน้ำด้วยมือ ที่เปื้อนอามิส " นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามด้วยอำนาจแห่งความน่าเกลียด. เพราะฉะนั้น สังข์ก็ดี ขันน้ำก็ดี ภาชนะก็ดี เป็นของสงฆ์ก็ตาม เป็นของบุคคลก็ตาม เป็นของคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นของส่วนตัวก็ตาม ไม่ควรเอามือเปื้อนอามิสจับทั้งนั้น. เมื่อจับ เป็ทุกกฏ. แต่ถ้าว่า บางส่วนของมือ ไม่ได้เปื้อนอามิส, จะจับโดยส่วนนั้น ควรอยู่.

บทว่า **อุทฺธริตฺวา วา** ได้แก่ ซาวเมล็ดข้าวสุกขึ้นจากน้ำแล้วกองไว้ในที่แห่งหนึ่ง จึงเทน้ำทิ้ง.

บทว่า **ภินฺทิตฺวา วา** ได้แก่ ขยี้เมล็ดข้าวสุกให้มีคติเหมือนน้ำแล้วเททิ้งไป.

บทว่า **ปฏิคฺคเห วา** ได้แก่ เอากระโถนรับไว้ ทิ้งเมล็ดข้าวสุกนั้นลงกระโถน.

บทว่า **นีหริตฺวา** ได้แก่ นำออกไปเทในภายนอก. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้เททิ้งอย่างนี้.

บทว่า **เสตจฺฉตฺตํ** แปลว่า ร่มขาวที่หุ้มด้วยผ้า.

บทว่า **กิลญฺชจฺฉตฺตํ** แปลว่า ร่มสานด้วยตอกไม้ไผ่.

บทว่า **ปณฺณจฺฉตฺตํ** แปลว่า ร่มที่ทำด้วยใบไม้อย่างใดอย่างหนึ่ง มีใบตาลเป็นต้น.

ก็คำว่า **มณฺฑลพทฺธํ สลากพทฺธํ** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ เพื่อทรงแสดงโครงร่มทั้ง ๓ ชนิด. ก็ร่มทั้ง ๓ ชนิดนั้น เป็นร่มที่

เย็บเป็นวงกลม และผูกติดกับซี่. ถึงแม้ร่มใบไม้ใบเดียว อันเขาทำด้วยคันซึ่งเกิดที่ต้นตาลเป็นต้นนั้น ก็ชื่อว่าร่มเหมือนกัน. บรรดาร่มเหล่านี้ ร่มชนิดใดชนิดหนึ่งที่มีอยู่ในมือของบุคคลนั้น; เหตุนั้นบุคคลนั้น ชื่อว่า มีร่มในมือ. บุคคลนั้นกั้นร่มอยู่ก็ดี แบกไว้บนบ่าก็ดีวางไว้บนตักก็ดี ยังไม่ปล่อยมือตราบใด, จะแสดงธรรมแก่เขาไม่ควรตราบนั้น. เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้แสดง โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั่นแล. แต่ถ้าว่า ผู้อื่นกางร่มให้เขาหรือร่มนั้นตั้งอยู่บนที่รองร่ม พอแต่ร่มพ้นจากมือ ก็ไม่ชื่อว่า ผู้มีร่มในมือ, จะแสดงธรรมแก่บุคคลนั้นควรอยู่. ก็การกำหนดธรรมในสิกขาบทนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในปทโสธรรมสิกขาบทนั่นแล.

ไม้พลองยาว ๔ ศอกของมัชฌิมบุรุษ ชื่อว่า ไม้พลอง ในคำว่า **ทณฺฑปาณิสฺส** นี้. ก็บัณฑิตพึงทราบความที่บุคคลนั้นมีไม้พลองในมือ โดยนัยดังได้กล่าวแล้วในบุคคลผู้มีร่มในมือนั่นแล. แม้ในบุคคลผู้มีศัสตราในมือ ก็นัยนี้เหมือนกัน. เพราะว่า แม้บุคคลผู้ยืนผูกสอดดาบ ยังไม่ถึงการนับว่าเป็นผู้มีศัสตราในมือ.

ในคำว่า **อาวุธปาณิสฺส** นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสคำว่า " ที่ชื่อว่า อาวุธ ได้แก่ ปืน เกาทัณฑ์ " ดังนี้ แม้โดยแท้, ถึงอย่างนั้นธนู แม้ทุกชนิด พร้อมด้วยลูกศรชนิดแปลก ๆ ผู้ศึกษาก็พึงทราบว่า **" อาวุธ. "** เพราะฉะนั้น ภิกษุจะแสดงธรรมแก่บุคคลผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งยืน หรือนั่งถือธนูกับลูกศรก็ดี ถือแต่ธนูล้วนก็ดี ถือแต่ลูกศรล้วนก็ดี ถือแต่ธนูมีสายก็ดี ถือแต่ธนูไม่มีสายก็ดี ย่อมไม่สมควร. แต่

ถ้าธนูสวมคล้องไว้แม้ที่คอของเขา, ภิกษุจะแสดงธรรมแก่เขา ตลอดเวลาที่เขายังไม่เอามือจับ (ธนู) ควรทีเดียวแล.

วรรคที่ ๖ จบ.

วรรคที่ ๗

บทว่า **อกฺกนฺตสฺส** ได้แก่ ผู้ยืนเหยียบเขียงเท้าอย่างเดียว ไม่ได้สอดระหว่างนิ้วเท้าเข้าไปในสายเขียงเท้าคล้ายคันร่ม.

บทว่า **ปฏิมุกฺกสฺส** คือ ผู้ยืนสวมเขียงเท้าอยู่. แม้ในรองเท้า ก็นัยนี้นั่นแล. ก็ในคำว่า **โอมุกฺโก** นี้ ตรัสเรียกบุคคลผู้ยืนสวมรองเท้าหุ้มส้น.

ในคำว่า **ยานคตสฺส** นี้ ถ้าแม้นว่า คนที่ถูกชน ๒ คนหามไปด้วยมือประสานกันก็ดี คนที่เขาวางไว้บนผ้า แล้วใช้บ่าแบกไปก็ดี คนผู้นั่งบนยานที่ไม่ได้เทียม มีดานหามเป็นต้นก็ดี ผู้นั่งบนยานที่เขารื้อออกวางไว้ แม้มีแต่เพียงล้อก็ดี ย่อมถึงการนับว่า " ผู้ไปในยาน " ทั้งนั้น. แต่ถ้าคนแม้ทั้ง ๒ ฝ่าย นั่งไปบนยานเดียวกัน, จะแสดงธรรมแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ควรอยู่. แม้ใน ๒ คนผู้นั่งแยกกัน ฝ่ายผู้นั่งอยู่บนยานสูง จะแสดงธรรมแก่ฝ่ายผู้นั่งอยู่บนยานต่ำ ควร. จะแสดงแก่ผู้นั่ง แม้บนยานที่เสมอกัน ก็ควร. ภิกษุผู้นั่งอยู่บนยานหน้า จะแสดงธรรมแก่ผู้นั่งบนยานข้างหลัง ควร. แต่ภิกษุผู้นั่งบนยานข้างหลังแม้สูงกว่า จะแสดงธรรมแก่ผู้นั่งบนยานข้างหน้า (ซึ่งไม่เจ็บไข้) ไม่ควร.

บทว่า **สยนคตสฺส** มีความว่า ภิกษุผู้ยืน หรือนั่งบนเตียงก็ดี บนตั่งก็ดี บนภูมิประเทศก็ดี แม้สูง จะแสดงธรรมแก่ (คนไม่เป็นไข้) ผู้นอนอยู่ ชั้นที่สุดบนเสื่อลำแพนก็ดี บนพื้นตามปกติก็ดี ไม่ควร.

แต่ภิกษุผู้อยู่บนที่นอน จะนอนบนที่นอนสูงกว่า หรือมีประมาณเสมอกัน แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เป็นไข้อยู่บนที่นอน ควรอยู่. ภิกษุผู้นอนจะแสดงธรรมแก่ตนผู้ไม่เป็นไข้ ยืนอยู่ก็ดี นั่งอยู่ก็ดี ควรอยู่. แม้ภิกษุนั่งจะแสดงธรรมแก่คนผู้ยืน หรือว่านั่ง ก็ควร. ภิกษุยืน จะแสดงธรรมแก่ผู้ยืนเหมือนกัน ก็ได้.

บทว่า **ปลฺลตฺถิกาย** มีความว่า อันภิกษุจะแสดงธรรมแก่ผู้ไม่เจ็บไข้ นั่งรัดเข่าอย่างใดอย่างหนึ่ง จะเป็นเครื่องรัดเข่าคือสายโยคก็ตาม เครื่องรัดเข่าคือมือก็ตาม เครื่องรัดเข่าคือผ้าก็ตาม ไม่ควร.

บทว่า **เวฐิตสีสสฺส** มีความว่า แก่ผู้โพกศีรษะด้วยผ้าสำหรับโพก หรือด้วยพวงดอกไม้เป็นต้น มิดจนริมผมไม่ปรากฏให้เห็น.

บทว่า **โอคุณฺฐิตสีสสฺส** คือ ผู้ห่มคลุมทั้งศีรษะ.

สองบทว่า **ฉมายํ นิสินฺเนน** คือ ผู้นั่งบนพื้นดิน.

สองบทว่า **อาสเน นิสินฺนสฺส** คือ ชั้นที่สุด ได้แก่ผู้ปูผ้า หรือหญ้านั่ง.

บทว่า **ฉวกสฺส** ได้แก่ คนจัณฑาล.

บทว่า **ฉวกา** ได้แก่ หญิงจัณฑาล.

บทว่า **นิลีโน** คือ เป็นผู้หลบซ่อนอยู่.

บทว่า **ยตฺร หิ นาม** คือ **โย หิ นาม** แปลว่า บุคคลใดเล่า ?

ข้อว่า **สพฺพมิทํ จ ปริคตนฺติ ตตฺเถว ปริปติ** มีความว่า

คนจัณฑาลนั้นกล่าวถ้อยคำอย่างนี้ว่า " โลกนี้ทั้งหมด ถึงความยุ่งเหยิง ไม่มีเขตแดน " แล้วไต่ลงมาจากต้นไม้ ในระหว่างชนทั้ง ๒ นั้น ในที่นั้นนั่นเทียว. ก็แล ครั้งไต่ลงมาแล้ว ยืนอยู่ข้างหน้าแห่งชน แม้ทั้ง ๒ แล้วกล่าวคาถานี้ว่า **" อุโภ อตฺถํ น ชานนฺติ ฯ เป ฯ อสฺมา กุมฺภมิวาภิทา "** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า **อุโภ ยตฺถํ น ชานนฺติ** ความว่า ชนแม้ทั้ง ๒ ย่อมไม่รู้อรรถแห่งบาลี.

ข้อว่า **ธมฺมํ น ปสฺสเร** ความว่า ชนทั้ง ๒ ย่อมไม่เห็นบาลี.

ถามว่า " ชนทั้ง ๒ นั้นเหล่าไหน ? "

แก้ว่า " ชนทั้ง ๒ คือ พราหมณ์ผู้สอนมนต์ โดยไม่เคารพธรรม และพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงเรียนมนต์ โดยไม่คารพธรรม. " อธิบายว่า " คนจัณฑาลตั้งคนทั้ง ๒ คือ พราหมณ์และพระเจ้าแผ่นดินไว้ในความเป็นผู้ไม่ประพฤติธรรม. "

ต่อจากนั้น พราหมณ์จึงได้กล่าวคาถาว่า สาลีนํ เป็นต้น. คาถานั้นมีใจความว่า " พ่อมหาจำเริญ ! เราก็รู้อยู่ว่า ' นี้ไม่เป็นธรรม. ' อนึ่งแล เรากับบุตรภรรยาและบริวารชน บริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาลีอันเป็นของนายหลวงมานานแล้ว. "

บาทคาถาว่า **สุจิมฺสูปเสจโน** มีวิเคราะห์ว่า การผสมด้วยแกงเนื้ออันสะอาดที่เขาปรุงด้วยชนิดแห่งเครื่องปรุงมีประการต่าง ๆ คือ การทำให้ระคนกับอามิส มีอยู่แก่ข้าวสุกแห่งข้าวสาลีนั้น; เหตุนั้น ข้าวสุก

แห่งข้าวสาลีนั้นจึงชื่อว่า ผสมกับแกงเนื้ออันสะอาด.

บาทคาถาว่า **ตสฺมา ธมฺเม น วตฺตามิ** มีความว่า เพราะเราบริโภคข้าวสุกของนายหลวง และได้รับพระราชทานลาภอื่น ๆ เป็นอันมากอย่างนี้; ฉะนั้น เราจึงไม่ประพฤติอยู่ในธรรม เป็นผู้ติดอยู่ในท้อง (เห็นแก่ท้อง) ไม่ใช่ไม่รู้ธรรม เรารู้อยู่ว่า "ความจริงธรรมนี้ พระอริยเจ้าทั้งกลาย ยกย่องสรรเสริญ ชมเชย."

ลำดับนั้น คนจัณฑาลนั้น จึงกล่าวย้ำกะพราหมณ์นั้น ด้วย ๒ คาถาว่า **ธิรตฺถุ** เป็นต้น. ๒ คาถานั้น มีใจความว่า "ลาภคือทรัพย์ และลาภคือยศอันใดที่ท่านได้แล้ว, เราติเตียนลาภ คือทรัพย์และลาภคือยศอันนั้น ท่านพราหมณ์!." เพราะเหตุไรเล่า? เพราะลาภที่ท่านได้นี้ เป็นเหตุให้ประจวบกับเหตุอันให้ตกไปในพวกอบายต่อไป และชื่อว่าเป็นการดำเนินชีวิตโดยประพฤติไม่เป็นธรรม. ก็การดำเนินชีวิตมีรูปเห็นปานนี้อันใด จะสำเร็จได้โดยเป็นเหตุให้ตกต่ำต่อไป หรือโดยเป็นเหตุให้ประพฤติไม่ฟ้อนรำในโลกนี้, จะมีประโยชน์อะไรด้วยการดำเนินชีวิตนั้น. ด้วยเหตุนั้น คนจัณฑาลนั้น จึงได้กล่าวว่า

"ท่านพราหมณ์! เราติเตียนการได้ทรัพย์และ
การได้ยศ เพราะนั่นเป็นการเลี้ยงชีพโดยความ
เป็นเหตุให้ตกต่ำ และเป็นการเลี้ยงชีพโดยทาง
ที่ไม่ชอบธรรม."

บาทคาถาว่า **ปริพฺพช มหาพฺรเหฺม** มีความว่า ข้าแต่ท่านมหาพราหมณ์! ท่านจงรีบออกไปเสียจากประเทศนี้.

บาทคาถาว่า **ปจนฺตญฺเญปิ ปาณิโน** มีความว่า สัตว์แม้เหล่าอื่น ก็ยังหุงต้ม และยังมีบริโภค (ยังหุงหากิน), มิใช่แต่ท่านกับพระราชาเท่านั้น.

กึ่งคาถาว่า **มา ตํ อธมฺโม อาจริโต อสฺมา กุมฺภมิวาภิทา** มีความว่า เพราะถ้าว่า ท่านไม่หลีกหนีไปจากที่นี้ จักประพฤติอธรรมนี้ยิ่งขึ้น, แต่นั้น อธรรมที่ท่านประพฤติยิ่งขึ้นนั้น จะทำลายท่านเองเหมือนก้อนหินทำลายหม้อน้ำ ฉะนั้น. ด้วยเหตุนั้น เราทั้งหลายจึงกล่าวว่า

" ข้าแต่ท่านพราหมณ์ ! ท่านจงรีบออกไปเถิด,
แม้สัตว์ที่มีชีวิตเหล่าอื่นก็ยังหุงต้มกินอยู่, ความ
อธรรมที่ท่านได้ประพฤติมาแล้ว อย่าได้ทำลาย
ท่าน ดุจก้อนหินทำลายหม้อันำ ฉะนั้น. "

สองบทว่า **อุจฺเจ อาสเน** มีความว่า จะแสดงธรรมแก่ผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งนั่งอยู่บนอาสนะ ชั้นที่สุด แม้บนภูมิประเทศที่สูงกว่าก็ไม่ควร.

สองบทว่า **น ฐิเตน นิสินฺนสฺส** มีความว่า ถ้าแม้นว่า พระมหาเถระนั่งบนอาสนะ ถามปัญหากะภิกษุหนุ่มผู้มายังที่บำรุงของพระเถระแล้วยืนอยู่, เธอไม่ควรกล่าว. แต่ด้วยความเคารพ เธอก็ไม่อาจกล่าวกะพระเถระว่า " นิมนต์ท่านลุกขึ้นถามเถิด. " จะกล่าวด้วยตั้งใจว่า " เราจักกล่าวแก่ภิกษุผู้ยืนอยู่ข้าง ๆ " ควรอยู่.

ในคำว่า **น ปจฺฉโต คจฺฉนฺเตน** นี้ มีวินิจฉัยว่า ถ้าคนผู้

เดินไปข้างหน้า ถามปัญหากะภิกษุผู้เดินไปข้างหลัง, เธอไม่ควรตอบ จะกล่าวด้วยใส่ใจว่า " เราจะกล่าวแก่ภิกษุผู้อยู่ข้างหลัง " สมควร. จะสาธยายยธรรมที่ตนเรียนร่วมกัน ควรอยู่. จะกล่าวแก่บุคคลผู้เดินคู่เคียงกันไป ก็ควร.

แม้ในคำว่า **น อุปเถน** นี้ ก็มีวินิจฉัยว่า แม้ชนทั้ง ๒ เดินคู่เคียงกันไปในทางเกวียนตามทางล้อเกวียนคนละข้าง หรือออกนอกทางไป, จะกล่าวก็ควร.

บทว่า **อสญฺจิจฺจ** มีความว่า เมื่อภิกษุกำลังไปยังที่กำบังอุจจาระ หรือปัสสาวะพลันเล็ดออก (พลันทะลักออกมา) ชื่อว่าไม่แกล้งถ่าย ไม่เป็นอาบัติ.

ในคำว่า **น หริเต** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- แม้รากของต้นไม้ที่ยังเป็น ชอนไปบนพื้นดินปรากฏให้เห็นก็ดี กิ่งไม้ที่เลื้อยระไปบนพื้นดินก็ดี ทั้งหมดเรียกว่า ของสดเขียวทั้งนั้น. ภิกษุจะนั่งบนขอนไม้ถ่ายให้ตกลงไปในที่ปราศจากของเขียวสด ควรอยู่. เมื่อยังกำลังมองหาที่ปราศจากของสดเขียวอยู่นั่นแหละ อุจจาระหรือปัสสาวะพลันทะลักออกมา จัดว่าตั้งอยู่ในฐานเป็นผู้อาพาธ ควรอยู่.

สองบทว่า **อปหริเต กโต** มีความว่า เมื่อภิกษุไม่ได้ที่ปราศจากของสดเขียว แม้วางเทริดหญ้า หรือเทริดฟางไว้แล้ว ทำการถ่ายอุจจารูปัสสาวะทับของเขียวในภายหลัง ก็ควรเหมือนกัน. ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า " ถึงแม้น้ำมูก ก็สงเคราะห์เข้ากับน้ำลายในสิกขาบทนี้. "

คำว่า **น อุทเก** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายถึงน้ำบริโภคเท่านั้น. แต่ในน้ำที่วัจจกุฎีและในน้ำทะเลเป็นต้น ไม่ใช่ของบริโภค ไม่เป็นอาบัติ. เมื่อฝนตก ห้วงน้ำมีอยู่ทั่วไป. เมื่อภิกษุกำลังมองหาที่ไม่มีน้ำอยู่นั่นแหละ อุจจาระหรือปัสสาวะเล็ดออกมา ควรอยู่. แต่ในมหาปัจจรี ท่านกล่าวว่า " ในเวลาเช่นนั้น ภิกษุไม่ได้ที่ไม่มีน้ำ จะทำการถ่าย ควรอยู่. " คำที่เหลืออในสิกขาบททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น.

วรรคที่ ๗ จบ.

ปกิณณกะในเสขิยวรรณนา

ก็เพื่อต้องการแสดงสมุฏฐานเป็นต้นในอธิการแห่งเสขิยวรรณนานี้ จึงมีข้อเบ็ดเตล็ดดังต่อไปนี้ :- สิกขาบท ๑๐ เหล่านี้ คือ " ๔ สิกขาบท ที่เกี่ยวด้วยการหัวเราะ และเสียงดัง สิกขาบทที่พูดทั้งปากยังมีคำข้าว ๑, ๕ สิกขาบท ที่เกี่ยวด้วยการนั่งบนพื้น ๑ ที่นั่งต่ำ ๑ การยืนแสดงธรรม ๑ การเดินไปข้างหลัง ๑ การเดินไปนอกทาง ๑ " มีสมุฏฐานดุจสมนุภาสนสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายวาจาและจิต เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนาแล.

สูโปทนวิญญัตติสิกขาบท มีสมุฏฐานดุจไถยสัตถสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต ทุกขเวทนาแล.

๑๑ สิกขาบท ที่มีชื่อว่า ฉัตตปาณิสิกขาบท ๑ ทัณฑปาณิสิกขาบท ๑ สัตถปาณิสิกขาบท ๑ อาวุธปาณิสิกขาบท ๑ ปาทุกสิกขาบท ๑ อุปาหนสิกขาบท ๑ ยานสิกขาบท ๑ สยนสิกขาบท ๑ ปัลลัตถิกสิกขาบท ๑ เวฐิตสิกขาบท ๑ โอคุณฐิตสิกขาบท ๑ มีสมุฏฐานดุจธรรมเทสนาสิกขาบท เกิดขึ้นทางวาจากับจิต เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนาแล. ที่เหลืออีก ๕๓ สิกขาบท มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิกแล.

ในเสขิยสิกขาบททั้งหมด ไม่เป็นอาบัติ เพราะอาพาธเป็นปัจจัย. ใน ๓ สิกขาบท คือ ถูปีกตปิณฑปาตสิกขาบท ๑ สูปพยัญชนปฏิจฉาทนสิกขาบท ๑ อุชฌานสัญญีสิกขาบท ๑ ไม่มี (กล่าวถึง) ภิกษุอาพาธแล.

เสขิยวรรณนา จบ.

อธิกรณสมถวรรณนา

วินิจฉัย ในอธิกรณสมถะทั้งหลาย พึงทราบดังนี้ :-

คำว่า **สตฺต** (๗) เป็นเครื่องกำหนดนับธรรมเหล่านั้น. ธรรม ๗ นั้น ชื่อว่า **อธิกรณสมถะ** เพราะอรรถว่า ยังอธิกรณ์ ๔ อย่างให้สงบ คือ ให้ระงับไป. ความพิสดารแห่งอธิกรณสมถะเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วในขันธกะ และในปริวาร. พวกเราจักพรรณนาอรรถแห่งคำพิสดารนั้น ในขันธกะและปริวารนั้นแล. คำที่เหลืออในสิกขาบททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

ภิกขุวิภังควรรณนาในอรรถกถาพระวินัย
ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

คาถาแผ่เมตตาของท่านผู้รจนา

วรรณนานี้จบลงแล้ว โดยหาอันตรายมิได้ ฉันใด
ขอสัตว์ทั้งหลายจงถึงสันติ โดยปราศจากอันตราย
ฉันนั้น แล.

ปาราชิกกัณฑวรรณนา

ในภิกขุนีวิภังค์

เพราะมาถึงลำดับแห่งการสังวรรณนาภิกขุนีวิภังค์ ของพวกภิกษุณี ที่พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลาย ได้ร้อยกรองไว้ ในลำดับแห่งภิกขุ-วิภังค์ ฉะนั้น เพื่อทำการพรรณนาบทที่ยังไม่เคยมีมาก่อน ในปาราชิกแห่งภิกขุนีวิภังค์นั้น จึงมีการสังวรรณนาเริ่มต้น ดังต่อไปนี้.

ปฐมปาราชิกสิกขาบท

[แก้อรรถปฐมปาราชิกสิกขาบทของพวกภิกษุณี]

ในคำว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ ฯ เป ฯ สาฬฺโห มิคารนตฺตา** นี้ คำว่า **สาฬฺโห** เป็นชื่อของมิคารนัดดานั้น, เพราะเขาเป็นหลานของนางวิสาขามิคารมารดา. ด้วยเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์จึงกล่าวว่า **มิคารนตฺตา.**

บทว่า **นวกมฺมิกํ** แปลว่า ผู้อำนวยนวกรรม.

บทว่า **ปณฺฑิตา** แปลว่า ผู้ประกอบด้วยความเป็นบัณฑิต.

บทว่า **พฺยตฺตา** แปลว่า ประกอบด้วยความเป็นผู้เฉียบแหลม.

บทว่า **เมธาวินี** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยปัญญามีสติเป็นหลักในการเรียนบาลี (และ) ด้วยสติมีปัญญาเป็นหลักในการเรียนอรรถกถา.

บทว่า **ทกฺขา** แปลว่า ผู้หลักแหลม, ความว่า ผู้มีปกติทำงานที่ควรทำได้รวดเร็ว ไม่ผิดพลาด.

บทว่า **อนลสา** แปลว่า ผู้ปราศจากความเกียจคร้าน.

บทว่า **ตตฺรูปายาย** แปลว่า เป็นทางดำเนินในการงานเหล่านั้น.

บทว่า **วีมํสาย** แปลว่า ด้วยปัญญาเลือกเฟ้นการงานที่ควรทำ.

บทว่า **สมนฺนาคตา** แปลว่า ประกอบพร้อม.

สองบทว่า **อลํ กาตุํ** ได้แก่ เป็นผู้สามารถเพื่อทำการงานนั้น.

สองบทว่า **อลํ สํวิธาตุํ** ได้แก่ เป็นผู้สามารถแม้จะจัดการอย่างนี้ว่า "การงานนี้จงเป็นอย่างนี้ และการงานนี้จงเป็นอย่างนั้น."

สองบทว่า **กตากตํ ชานิตุํ** คือ เพื่อรู้งานที่ทำแล้ว และยังมิได้ทำ.

บทว่า **เต** มีความว่า ชนทั้ง ๒ นั้น คือ นางสุนทรีนันทากับนายสาฬหะนั้น.

บทว่า **ภตฺตคฺเค** คือ ในสถานที่อังคาส.

บทว่า **นิกฺกุฏฺเฏ** คือ เป็นที่ลึกซ่อนเร้นอันแสดงให้เห็นคล้ายมุมฉาก.

สามบทว่า **วิสฺสโร เม ภวิสฺสติ** มีความว่า เสียงอื้อฉาวจักมีแก่เรา คือ จักมีเสียงฉาวโฉ่ต่าง ๆ แก่เรา.

บทว่า **ปฏิมาเนนฺตี** แปลว่า คอยดูอยู่.

บทว่า **กยาหํ** ตัดบทเป็น **กึ อหํ** แปลว่า ทำไม ผม (จะไม่รักแม่เจ้า ขอรับ !)

บทว่า **ชราทุพฺพลา** คือ ทุพพลภาพเพราะชรา.

บทว่า **จรณคิลานา** คือ ประกอบด้วยโรคเท้าเจ็บ.

บทว่า **อวสฺสุตา** มีความว่า เป็นผู้มีความกำหนัด คือ เปียกซุ่มอยู่ด้วยความกำหนัด ในการเคล้าคลึงกาย. แต่ในบทภาชนะแห่งบทว่า **อวสฺสุตา** นั้น พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอาราคะนั้นทีเดียวจึงตรัสคำว่า สารตฺตา เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สารตฺตา** คือ ผู้มีความกำหนัดอย่างหนักด้วยกายสังสัคคราคะ ดุจผ้าถูกย้อมสี ฉะนั้น.

บทว่า **อเปกฺขวตี** มีความว่า ผู้ประกอบด้วยความเพ่งเล็งที่เป็นไปในบุรุษนั้น ด้วยอำนาจแห่งความกำหนัดนั้นนั่นแหละ.

บทว่า **ปฏิพทฺธจิตฺตา** ได้แก่ เป็นผู้มีจิตดุจถูกความกำหนัดนั้นผูกพันไว้ในบุรุษนั้น. แม้ในวิภังค์แห่งบทที่ ๒ ก็มีนัยอย่างนี้.

บทว่า **ปุริสปุคฺคลสฺส** ได้แก่ บุคคลกล่าวคือบุรุษ.

บทว่า **อธกฺขกํ** คือ ใต้รากขวัญลงไป.

บทว่า **อุพฺภชานุมณฺฑลํ** คือ เหนือมณฑลเข่าทั้ง ๒ ขึ้นมา. แต่ในบทภาชนะ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยลำดับแห่งบททีเดียวว่า **เหฏฺฐกฺขกํ อุปริชานุมณฺฑลํ** ดังนี้.

ก็ในบทว่า **อุปริชานุมณฺฑลํ** นี้ แม้เหนือข้อศอกขึ้นมา ท่านก็สงเคราะห์เข้าด้วยเหนือมณฑลเข่าขึ้นมาเหมือนกัน. คำที่เหลือบัณฑิตพึงทราบ โดยนัยดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วในมหาวิภังค์นั่นแล.

สองบทว่า **ปุริมาโย อุปาทาย** มีความว่า ทรงเทียบเคียงภิกษุณี ๔ รูป ผู้ต้องอาบัติปาราชิกกับด้วยปาราชิกที่ทั่วไป (๔ มีเมถุนเป็นต้น).

ก็คำว่า **อุพฺภชนุมณฺฑลิกา** นี้ เป็นเพียงชื่อแห่งอาบัติปาราชิกนี้; เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงมิได้ทรงวิจารณ์ไว้ในบทภาชนะ. พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงจำแนกสิกขาบทที่พระองค์ทรงแสดงไว้โดยลำดับแห่งบทอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อทรงแสดงชนิดแห่งอาบัติโดยความต่างกันแห่งความเป็นผู้มีความกำหนัดเป็นต้น จึงได้ตรัสคำว่า **อุภโต อวสฺสุเต** เป็นต้น.

[ว่าด้วยทั้ง ๒ ฝ่ายมีความกำหนัดจับต้องกายเป็นต้น]

ในคำว่า **อุภโต อวสฺสุเต** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

คำว่า **อุภโต อวสฺสุเต** คือ เมื่อทั้ง ๒ ฝ่ายมีความกำหนัด. ความว่า " เมื่อภิกษุณีและบุรุษเป็นผู้มีความกำหนัดด้วยกายสังสัคคราคะ. "

สามบทว่า **กาเยน กายํ อามสติ** มีความว่า ภิกษุณีจับต้องกายของบุรุษส่วนใดส่วนหนึ่งด้วยกายตามที่กำหนดไว้ หรือว่า บุรุษจับต้องกายของภิกษุณีตามที่กำหนดไว้ ด้วยกาย (ของตน) ส่วนใดส่วนหนึ่ง. เป็นปาราชิกแก่ภิกษุณีแม้โดยประการทั้ง ๒.

สองบทว่า **กาเยน กายปฏิพทฺธํ** คือ (ภิกษุณีถูกต้อง) ของเนื่องด้วยกายของบุรุษด้วยกายของตน มีประการดังกล่าวแล้วนั่นแล.

ในบทว่า **อามสติ** นี้ มีวินิจฉัยว่า ภิกษุณี จงจับต้องเอง

หรือจงยินดีการจับต้องของบุรุษนั้นก็ตามที เป็นถุลลัจจัยเหมือนกัน.

สองบทว่า **กายปฏิพทฺเธน กายํ** ได้แก่ ภิกษุณีจับต้องกายของบุรุษ ด้วยของเนื่องด้วยกายมีประการดังกล่าวแล้วของตน.

แม้ในบทว่า **อามสติ** นี้ ก็มีวินิจฉัยว่า ภิกษุณีจงจับต้องเอง หรือจงยินดีการจับต้องของบุรุษก็ตามที เป็นถุลลัจจัยทั้งนั้น. แม้ในบทที่เหลือ ก็พึงทราบวินิจฉัยโดยนัยนี้แล. แต่ถ้าเป็นภิกษุกับภิกษุณีด้วยกัน, ในภิกษุกับภิกษุณีนั้น ถ้าภิกษุณีจับต้อง ภิกษุเป็นผู้นิ่งไม่ไหวติงแต่ยินดีด้วยจิต, พระวินัยธรไม่ควรปรับภิกษุด้วยอาบัติ. ถ้าภิกษุจับต้อง ภิกษุณีเป็นผู้นิ่งไม่ไหวติง แต่ยินดี (ยอมรับ) ด้วยจิตอย่างเดียว, แม้ไม่ให้ส่วนแห่งกายไหว พระวินัยธรก็พึงปรับด้วยปาราชิกในเขตแห่งปาราชิก, ด้วยถุลลัจจัยในเขตแห่งถุลลัจจัย, ด้วยทุกกฏในเขตแห่งทุกกฏ. เพราะเหตุไร ? เพราะพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า " ยินดีการเคล้าคลึงด้วยกาย. " นี้เป็นวินิจฉัย ในอรรถกถาทั้งหลาย. ก็เมื่อมีวินิจฉัยอย่างนี้ ความที่สิกขาบทนี้มีการทำเป็นสมุฏฐาน ไม่ปรากฏให้เห็น; เพราะเหตุนั้น ความที่สิกขาบทมีการทำเป็นสมุฏฐานนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า พวกอาจารย์กล่าวไว้โดยนัย คือ ความที่สิกขาบทนั้นมีการทำเป็นสมุฏฐานทั้งนั้นเป็นส่วนมาก.

บทว่า **อุพฺภกฺขกํ** แปลว่า เบื้องบนแห่งรากขวัญทั้ง ๒.

บทว่า **อโธชานุมณฺฑลํ** แปลว่า ภายใต้แห่งมณฑลเข่าทั้ง ๒. อนึ่ง แม้เหนือข้อศอกขึ้นมา ท่านก็สงเคราะห์เข้าด้วยเหนือมณฑลเข่าเหมือนกัน ในบทว่า **อโธชานุมณฺฑลํ** นี้.

ในคำว่า **เอกโต อวสฺสุเต** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำว่า **เอกโต** ไว้โดยไม่แปลกกัน แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า " เมื่อภิกษุณีมีความกำหนัดเท่านั้น ความต่างแห่งอาบัตินี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้. "

ในสิกขาบทนี้ มีวินิจฉัยตั้งแต่ต้นดังต่อไปนี้ :- ภิกษุณีกำหนัดด้วยความกำหนัดในการเคล้าคลึงกาย ถึงบุรุษก็อย่างนั้นเหมือนกัน, เมื่อมีความยินดีในการเคล้าคลึงกาย ในกายประเทศตั้งแต่รากขวัญลงมา เหนือมณฑลเข่าขึ้นไป เป็นปาราชิกแก่ภิกษุณี. ภิกษุณีมีความกำหนัดในการเคล้าคลึงกาย, ฝ่ายบุรุษมีความกำหนัดในเมถุน หรือมีความรักอาศัยเรือน หรือมีจิตบริสุทธิ์ก็ตามที เป็นถุลลัจจัยทั้งนั้น. ภิกษุณีมีความกำหนัดในเมถุน, ฝ่ายบุรุษทีความกำหนัดในการเคล้าคลึงกาย หรือมีความกำหนัดในเมถุนหรือมีความรักอาศัยเรือน หรือมีจิตบริสุทธิ์ก็ตามที เป็นทุกกฏ. ภิกษุณีมีความรักอาศัยเรือน, ฝ่ายบุรุษมีจิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ในฐานะ ๔ ที่กล่าวแล้ว เป็นทุกกฏเหมือนกัน. ภิกษุณีมีจิตบริสุทธิ์, แต่บุรุษทีจิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ในฐานะ ๔ ที่กล่าวแล้ว ไม่เป็นอาบัติ. แต่ถ้าเป็นภิกษุกับภิกษุณี ทั้ง ๒ ฝ่ายมีความกำหนัดในการเคล้าคลึงกาย, ฝ่ายภิกษุเป็นสังฆาทิเสส, ภิกษุณีเป็นปาราชิก. ภิกษุณีมีความกำหนัดในการเคล้าคลึงกาย, ฝ่ายภิกษุณีคความกำหนัดในเมถุนก็ดี ความรักอาศัยเรือนก็ดี เป็นถุลลัจจัยแก่ภิกษุณี เป็นทุกกฏแก่ภิกษุ. ทั้ง ๒ ฝ่ายมีความกำหนัดในเมถุนก็ดี มีความรักอาศัยเรือนก็ดี เป็นทุกกฏเหมือนกัน

แม้ทั้ง ๒ ฝ่าย. ฝ่ายใดมีจิตบริสุทธิ์ ในฐานะ (มีการจับต้องเป็นต้น) ใด, ฝ่ายนั้นไม่เป็นอาบัติในฐานะนั้น. แม้ทั้ง ๒ ฝ่ายมีจิตบริสุทธิ์ ก็ไม่เป็นอาบัติแม้ทั้ง ๒ ฝ่าย.

ในบทว่า **อนาปตฺติ อสญฺจิจฺจ** เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า ภิกษุณีจับต้องผิดพลาดไปก็ดี ส่งใจไปทางอื่นก็ดี ไม่รู้ว่า ผู้นี้เป็นชาย หรือหญิงก็ดี ถึงถูกบุรุษนั้นถูกต้องก็ไม่ยินดีผัสสะนั้นก็ดี แม้เมื่อมีการจับต้องก็ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลืออในบททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิก (ของภิกษุ) เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๒ ดังนี้แล.

ปฐมปาราชิกสิกขาบท จบ.

ทุติยปาราชิกสิกขาบท

วินิจฉัย ในทุติยปาราชิก พึงทราบดังนี้ :-

[แก้อรรถปาฐะบางตอนในทุติยปาราชิก]

บทว่า **กจฺจิโน สา** ตัดบทเป็น **กจฺจิ นุ สา** แปลว่า ชะรอย นาง (จะมีครรภ์ทั้งเป็นภิกษุณีกระทัง ? "

บทว่า **อวณฺโณ** แปลว่า มิใช่คุณ.

บทว่า **อกิตฺติ** แปลว่า การตำหนิ.

บทว่า **อยโส** ได้แก่ ความเสียบริวาร, อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ การติเตียนลับหลัง.

คำว่า **สา วา อาโรเจติ** ได้แก่ นางภิกษุณีผู้ซึ่งต้องปาราชิก แล้ว ไม่บอกด้วยตนเองก็ดี.

ข้อว่า **อฏฺฐนฺนํ ปาราชิกานํ อญฺญตรํ** ได้แก่ ปาราชิก ๔ ที่ สาธารณะกับภิกษุทั้งหลาย และเฉพาะปาราชิก ๔ ที่ไม่ทั่วไปอย่างใด อย่างหนึ่ง. และปาราชิกนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติในภายหลัง; เพราะฉะนั้น จึงตรัสไว้ในวิภังค์ว่า **อฏฺฐนฺนํ**. แต่บัณฑิตพึงทราบว่า พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจัดตั้งปาราชิกนี้ไว้ในโอกาสนี้ ก็เพราะเป็นคู่ กับสิกขาบทก่อน.

สองบทว่า **ธุรํ นิกฺขิตฺตมตฺเต** คือ พอเมื่อเธอทอดธุระเสีย. ก็กถาพิสดารในสิกขาบทนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยนัยดังได้กล่าวแล้วใน ทุฏฐุลลสิกขาบท ในสัปปาณวรรคนั้นแล. แต่มีความแปลกกันเพียง

เท่านี้ว่า " จริงอยู่ ในทุฏฐุลลสิกขาบทนั้น เป็นปาจิตตีย์, ในบทนี้ เป็นปาราชิก. " คำที่เหลือเป็นเช่นเดียวกันทั้งนั้น.

แม้คำว่า **วชฺชปฏิจฺฉาทิกา** นี้ ก็เป็นเพียงชื่อแห่งปาราชิกนี้ เท่านั้น. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงไม่ทรงวิจารณ์ไว้ ในบทภาชนะ. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นทางกายวาจา กับจิต เป็นอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต ทุกขเวทนา ดังนี้แล.

ทุติยปาราชิก จบ.

ตติยปาราชิกสิกขาบท

วินิจฉัย ในตติยปาราชิก พึงทราบดังนี้ :-

[แก้อรรถปาฐะบางตอนในตติยปาราชิก]

บทว่า **ธมฺเมน** ได้แก่ ตามวัตถุที่เป็นจริง.

บทว่า **วินเยน** ได้แก่ โจทแล้วให้ ๆ การ. ก็บทภาชนะแห่งสองบทว่า **ธมฺเมน วินเยน** นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ เพื่อทรงแสดงเพียงอธิบายนี้ว่า " ผู้ที่ถูกสงฆ์ยกวัตรตามธรรมดาตามวินัยเป็นผู้ถูกยกวัตรชอบแล้ว. "

บทว่า **สตฺถุ สาสเนน** ได้แก่ โดยญัตติสัมปทาและอนุสาวนาสัมปทา. แต่ในบทภาชนะแห่งบทว่า **สตฺถุ สาสเนน** นั้น ตรัสเพียงคำไวพจน์เท่านั้นว่า " โดยชินศาสน์ คือ โดยพุทธศาสน์. "

ในคำว่า **สงฺฆํ วา คณํ วา** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ไม่เชื่อ คือ ไม่ประพฤติตามสงฆ์ผู้ซึ่งทำกรรม คณะ คือ บุคคลมากคน หรือบุคคลคนเดียวผู้นับเนื่องในสงฆ์นั้น หรือกรรมนั้น, อธิบายว่า " ไม่ยังความเอื้อเฟื้อให้เกิดขึ้นในสงฆ์เป็นต้นนั้น. "

ในคำว่า **สมานสํวาสกา ภิกฺขู วุจฺจนฺติ สหายา โส เตหิ สทฺธึ นตฺถิ** นี้ มีวินิจฉัยยดังนี้ :- ธรรมนี้ คือ กรรมอย่างเดียวกัน อุเทสอย่างเดียวกัน ความเป็นผู้มีสิกขาเสมอกัน ชื่อว่า สังวาสก่อน. สังวาสแห่งภิกษุเหล่านั่นเสมอกัน; เหตุนั้น ภิกษุเหล่านั้นจึงชื่อว่ามีสังวาสเสมอกัน. ภิกษุทั้งหลายเห็นปานนี้ ตรัสเรียกว่า " สหาย "

เพราะมีภาวะที่เป็นไปร่วมกันในสังวาสนั้นแห่งภิกษุ.

บัดนี้ สังวาสซึ่งเป็นเหตุให้ตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้นว่า " ผู้มีสังวาสเสมอกัน " ไม่มีแก่ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ยกวัตรนั้น ร่วมกับภิกษุเหล่านั้น และเหล่าภิกษุที่เธอไม่มีสังวาสันั้นร่วมด้วย เป็นอันเธอมิได้ทำให้เป็นสหายของตน. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลายผู้มีสังวาสเสมอกัน เรียกว่า เป็นสหายกัน, ภิกษุนั้นไม่ร่วมกับภิกษุสหายเหล่านั้น; เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า มิได้ทำภิกษุผู้มีสังวาสเสมอกันให้เป็นสหาย. " คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น เพราะมีนัยดังได้กล่าวแล้วในสังฆเภทสิกขาบทเป็นต้น.

สิกขาบทนี้ มีการสวดสมนุภาสน์เป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นทางกายวาจากับจิต เป็นอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต ทุกขเวทนา ดังนี้แล.

ตติยปาราชิก จบ.

จตุตถปาราชิกสิกขาบท

วินิจฉัย ในจตุตถปาราชิก พึงทราบดังนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะและบางเรื่องในจตุตถปาราชิก]

บทว่า **อวสฺสุตา** ได้แก่ ผู้กำหนัดด้วยการสังสัคคราคะ ด้วยอำนาจมิตตสันถวะ กล่าวคือ ความยินดีทางโลกีย์. แม้ในบทที่ ๒ ก็นัยนี้นั่นแล.

ก็ในคำว่า **ปุริสปุคฺคลสฺส หตฺถคฺคหณํ วา** เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า การจับมือที่บุคคลผู้ชายทำแล้ว ตรัสเรียกว่า " การจับมือแห่งบุรุษบุคคล. " แม้ในการจับชายผ้าสังฆาฏิ ก็นัยนี้เหมือนกัน. แต่การจับมือ และการจับแม้อย่างอื่นในเขตที่ไม่เป็นปาราชิก บัณฑิตพึงทราบว่า ท่านรวมเข้าเป็นอันเดียวกัน เรียกว่าการจับมือ ในคำว่า **หตฺถคฺคหณํ** นี้. ด้วยเหตุนั้นแล ในบทภาชนะแห่งบทว่า **หตฺถคฺคหณํ** นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า " สองบทว่า **หตฺถคฺคหณํ วา สาทิเยยฺย** มีความว่า ที่ชื่อว่ามือ กำหนดตั้งแต่ข้อศอกไป จนถึงปลายเล็บ, ภิกษุณียินดีการจับอวัยวะเหนือรากขวัญขึ้นไป ใต้มณฑลเข่าลงมา เพื่อประสงค์จะเสพอสัทธรรมนั่น ต้องอาบัติถุลลัจจัย. " แต่ในบทว่า **อสทฺธมฺมสฺส** นี้ การเคล้าคลึงกาย พึงทราบว่า **" อสัทธรรม "** ไม่ใช่เมถุนธรรม. แท้จริง ถุลลัจจัยหาใกล้เคียงต่อเมถุนธรรมไม่. อนึ่ง แม้คำว่า " เป็นผู้รู้ความ เป็นผู้สามารถเพื่อถึง

ความเคล้าคลึงกาย" ก็เป็นเครื่องสาธกได้ ในบทว่า **อสทฺธมฺโม** นี้.

หากผู้ท้วง จะพึงท้วงว่า "คำที่ท่านกล่าวว่า การเคล้าคลึงกาย พึงทราบว่า อสัทธรรม ก็ผิดจากเสทโมจนคาถา ที่ตรัสไว้ในคัมภีร์ ปริวารนี้ว่า

"ไม่เสพเมถุนธรรมนั้นในสตรี ๓ จำพวก ที่พระ
ผู้มีพระภาคตรัสไว้ ในบุรุษ ๓ จำพวก คนไม่
ประเสริฐ ๓ จำพวก และบัณเฑาะก์ ๓ จำพวก
และไม่ประพฤติเมถุนในอวัยวะที่ปรากฏ, แต่
ความขาดย่อมมี เพราะเมถุนธรรมเป็นปัจจัย,
ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว ดังนี้."

แก้ว่า "ไม่ผิด เพราะกายสังสัคคะ เป็นบุรพภาคแห่งเมถุน." จริงอยู่ ในปริวารนั่นแหละ ได้ตรัสสิกขาบท ๕ มี สุกกวิสัฏฐิเป็นต้น ว่าเป็นบุรพภาคแห่งเมถุนธรรมอย่างนี้ว่า ข้อที่ว่า พึงทราบบุรพภาค แห่งเมถุนธรรม ได้แก่ สุกกะมีสี มีสรมาก กายสังสัคคะ ทุฏฐุลลวาจา อัตตกามปาริจริยา (การ*มอบดอกไม้ใบไม้ การให้ของขวัญ) สัญจริตตะ (พึงทราบว่า บุรพภาคแห่งเมถุนธรรม). เพราะเหตุนั้น กายสังสัคคะ จึงชื่อว่า เป็นปัจจัย เพราะเป็นบุรพภาคแห่งเมถุน-ธรรม.

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความในคำว่า **เฉชฺชํ สิยา เมถุนธมฺมปจฺจยา** นี้ โดยปริยายนี้ ด้วยประการฉะนี้. บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยในบท

๑. วิมติ: เป็น คมนุปฺปาทนนฺติ สญฺจริตฺตํ.

ทั้งปวงโดยอุบายนี้.

อีกนัยหนึ่ง ในบทภาชนะแห่งสองบทว่า สงฺเกตํ วา คจฺเฉยฺย นี้ สองบทว่า **อิตฺถนฺนามํ อาคจฺฉ** มีความว่า ท่านจงมาสู่สถานที่มีชื่ออย่างนี้.

ข้อว่า **อฏฺฐมํ วตฺถุํ ปริปูเรนฺตี อสฺสมณี โหติ** มีความว่า ภิกษุณีทำวัตถุที่ ๘ ให้เต็มบริบูรณ์ โดยนัยใดนัยหนึ่ง จะเป็นโดยอนุโลม หรือโดยปฏิโลม หรือโดยคั่นเป็นตอนก็ตาม เป็นผู้มิใช่สมณี. ส่วนภิกษุณีใดทำวัตถุเดียว หรือ ๗ วัตถุให้เต็มแม้ตั้ง ๗ ครั้ง จะเป็นผู้ชื่อว่ามิใช่สมณีหามิได้เลย, ภิกษุณีนั้นแสดงอาบัติที่ต้องแล้วย่อมพ้นได้. อีกนัยหนึ่ง ในสิกขาบทนี้ บัณฑิต พึงทราบอาบัติที่ควรนับ. สมจริง ดังคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "อาบัติที่แสดงแล้วควรนับ (ว่าแสดงแล้ว) ก็มี อาบัติที่แสดงแล้วไม่ควรนับ (ว่าแสดงแล้ว) ก็มี."

ในคำว่า **เทสิตา คณนูปิกา** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- อาบัติที่ภิกษุณีทำการทอดธุระ แสดงว่า "บัดนี้เราจักไม่ต้อง" จัดว่าควรนับ คือ ถึงการนับว่าได้แสดงแล้ว ไม่เป็นองค์แห่งปาราชิก. เพราะฉะนั้น ภิกษุณีใดต้องอาบัติตัวหนึ่ง ทำการทอดธุระ แสดงแล้ว กลับต้องอีกด้วยอำนาจแห่งกิเลส, กลับแสดงอีก, ภิกษุณีนั้นแม้เมื่อทำวัตถุทั้ง ๘ ให้เต็มอย่างนี้ ก็ไม่เป็นปาราชิก. ก็ภิกษุณีใดต้องแล้ว แสดงทั้ง ๆ ที่ยังมีความอุตสาหะว่า "เราจักต้องวัตถุอย่างอื่นแม้อีก," อาบัตินั้นของภิกษุณีนั้น ไม่ควรนับ, แม่เธอแสดงแล้วก็ไม่เป็นอันแสดงเลย คือ ยังไม่ถึงการนับว่าได้แสดงแล้ว ยังเป็นองค์แห่งปาราชิกอยู่ทีเดียว,

พอเมื่อวัตถุที่ ๘ ครบบริบูรณ์ เธอก็เป็นปาราชิก. คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้น ทางกายวาจากับจิต เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๒ ดังนี้แล.

จตุตถปาราชิกสิกขาบท จบบริบูรณ์

ตามวรรณานุกรมแล.

สรูปปาราชิก ๘

บัณฑิตพึงเห็นเนื้อความในคำว่า **อุทฺทิฏฺฐา โข อยฺยาโย อฏฺฐ ปาราชิกา ธมฺมา** นี้ อย่างนี้ว่า "ข้อแต่แม่เจ้าทั้งหลาย ! ธรรม คือ ปาราชิก ๘ สิกขาบท ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้วแล โดยเพียงเป็น ปาฏิโมกขุทเทสอย่างนี้ คือ ปาราชิก ๔ ที่ทั่วไป ซึ่งทรงปรารภพวก ภิกษุบัญญัติไว้ และปาราชิก ๔ เหล่านี้." คำที่เหลือมีนัยดังที่กล่าว แล้วในมหาวิภังค์นั้นแล.

ปาราชิกวรรณนาในภิกขุนีวิภังค์ในอรรถกถาพระวินัย

ชื่อว่าสมันตปาสาทิกา จบ.

สัตตรสกัณฑวรรณนา

บัดนี้ จักมีการพรรณนาอรรถที่ยังไม่กระจ่าง แห่งสังฆาทิเสสกัณฑ์ อันเป็นลำดับถัดจากปาราชิกมาดังต่อไปนี้.

สัตตรสกสังฆาทิเสส สิกขาบทที่ ๑

[ว่าด้วยเรื่องภิกษุณีเป็นโจทก์ฟ้องคดีในโรงศาล]

บทว่า **อุทฺโทสิตํ** แปลว่า โรงเก็บของ.

คำว่า **มายฺโย เอวํ อวจ** แปลว่า นาย ! อย่าได้พูดอย่างนั้น.

บทว่า **อปินฺวยฺยา** ตัดบทเป็น **อปิ นุ อยฺยา** แปลว่าพ่อคุณ ... บ้างไหม ?

บทว่า **อุจฺจาวทถ** แปลว่า พวกท่านจงกล่าวล่วงเกิน, มีคำอธิบายว่า " จงด่า. "

บทว่า **อุสฺสยวาทิกา** ได้แก่ เป็นผู้ขอบกล่าวหาเรื่องด้วยอำนาจความริษยา เพราะมานะ ด้วยอำนาจความริษยา เพราะความโกรธ. แต่เพราะถูลนันทาภิกษุณีนั้น เป็นผู้ขอบก่อคดีโดยสภาพ, ฉะนั้น จึงได้ตรัสไว้ในบทภาชนะว่า " ที่ชื่อว่าชอบกล่าวหาเรื่อง ได้แก่ ที่ท่านเรียกว่า ชอบก่อคดี. "

ก็ในคำว่า **อฏฺฏการิกา** นี้ การวินิจฉัยของพวกตุลาการ ท่านเรียกว่า " คดี " ซึ่งทางฝ่ายบรรพชิตเรียกว่า " อธิกรณ์ " บ้างก็มี.

สองบทว่า **ทุติยํ วา ปริเยสติ** มีความว่า ภิกษุณีผู้ก่อคดีแสวงหาพยาน หรือเพื่อน เป็นทุกกฏ.

บทว่า **คจฺฉติ วา** มีความว่า จะเป็นสำนัก หรือทางเที่ยวภิกษาจารก็ตามที ภิกษุณีเดินไปยังสำนักงานของพวกตุลาการจากที่ที่ตนยืนอยู่ แล้วเกิดความคิดขึ้นว่า " เราจักดำเนินคดี " เป็นทุกกฏทุก ๆ ย่างเท้า.

สองบทว่า **เอกสฺส อาโรเจติ** มีความว่า บรรดาชน ๒ คน คนใดคนหนึ่ง แจ้งถ้อยคำของคนใดคนหนึ่ง คือ ของอีกฝ่ายหนึ่งแก่พวกตุลาการ. แม้ในคำว่า **ทุติยสฺส อาโรเจติ** นี้ ก็นัยนี้นั่นแล.

ส่วนวิตถารกถา เพื่อประโยชน์แกความไม่ฟั่นเฝือ ในคำว่า **เอกสฺส อาโรเจติ** นี้ ดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุณีเห็นพวกตุลาการ ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง โดยที่สุด แม้ผู้มาสู่สำนักแห่งภิกษุณีแล้วให้การถ้อยคำของตน, เป็นทุกกฏแก่ภิกษุณี. อุบาสกให้การถ้อยคำของตน, เป็นถุลลัจจัยแก่ภิกษุณี. อุบาสกให้การถ้อยคำของตนก่อน, เป็นทุกกฏแก่ภิกษุณี. ถ้าภิกษุณีนั้นให้การถ้อยคำของตน, ภิกษุณีเป็นถุลลัจจัย.

ภิกษุณีพูดกะอุบาสกว่า " ท่านนั่นแหละจงแถลงถ้อยคำ (จงให้การปากคำ) ของฉันและของท่าน. อุบาสกนั้นให้การถ้อยคำของตนก่อน หรือจงให้การถ้อยคำของภิกษุณีก่อนก็ตามที, เป็นทุกกฏในเพราะให้การครั้งแรก เป็นถุลลัจจัย ในเพราะให้การครั้งที่ ๒. แม้ในคำว่า

" อุบาสกพูดกะภิกษุณีว่า ' ท่านนั่นแหละจงให้การถ้อยคำของผมและของท่าน " นี้ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ภิกษุณีใช้กัปปิยการกให้แถลง. บรรดากัปปิยการกและอุบาสกนั้น กัปปิยการกจงให้การถ้อยคำของภิกษุณีก่อนก็ตาม อุบาสกนอกนี้ให้การถ้อยคำของตนก่อนก็ตาม กัปปิยการกจงให้การถ้อยคำของคนทั้ง ๒ ก็ตาม อุบาสกนอกนี้จงให้การถ้อยคำแม้ของคนทั้ง ๒ ก็ตามที เมื่อชนทั้ง ๒ แถลงบอกอยู่ โดยประการใดประการหนึ่ง เป็นทุกกฏแก่ภิกษุณีในการแถลงให้การครั้งแรก, เป็นถุลลัจจัยในการแถลงให้การครั้งที่ ๒.

แต่เมื่อพวกตุลาการ ฟังถ้อยแถลงของคนทั้ง ๒ ฝ่ายที่แถลงให้การไป โดยประการอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำการตัดสินแล้ว คดีเป็นอันถึงที่สุด. ในคดีที่ถึงที่สุดนั้น ภิกษุณีจะชนะคดีก็ตาม แพ้ก็ตาม เป็นสังฆาทิเสส.

แต่ถ้าว่า อธิกรณ์ที่ดำเนินเป็นคดีกันแล้ว เป็นเรื่องที่พวกตุลาการเคยได้ทราบมาก่อน, ถ้าพวกตุลาการเหล่านั้น พอเห็นภิกษุณีและผู้ก่อคดี จึงกล่าวว่า " ไม่มีกิจที่จะต้องสอบสวนพวกท่าน, พวกเรารู้เรื่องนี้ " แล้วจึงตัดสินให้เสียเองทีเดียว. แม้ในคดีถึงที่สุดเห็นปานนี้ ก็ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุณี.

สังฆาทิเสสนี้ มีการต้องแต่แรกทำ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า **ปฐมาปัตติกะ.** ความว่า " พึงต้องในขณะล่วงละเมิดนั่นเอง. " ซึ่งสังฆาทิเสสนั้น มีอันต้องอาบัติขณะแรกทำ. แต่ในบทภาชนะ เพื่อ

แสดงแต่เพียงความประสงค์ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ต้องอาบัติพร้อมกับการล่วงวัตถุ โดยไม่ต้องสวดสมนุภาสน์."

ก็ในคำนี้ มีใจความดังต่อไปนี้ :- ภิกษุณีต้องอาบัติพร้อมกับการล่วงละเมิดวัตถุ ไม่ใช่ในเวลาสวดสมนุภาสน์ครั้งที่ ๓, สังฆาทิเสสนี้ชื่อว่า **ปฐมาปัตติกะ** เพราะจะพึงต้องพร้อมกับการล่วงละเมิดวัตถุตั้งแต่แรกทีเดียวแล.

สังฆาทิเสสนี้ ชื่อว่า นิสสารณียะ เพราะอรรถว่า ขับออกจากหมู่ภิกษุณี. ซึ่งสังฆาทิเสสมีการขับออกจากหมู่นั้น. แต่ในบทภาชนะเพื่อแสดงแต่เพียงความประสงค์ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **สงฺฆมฺหา นิสฺสารียติ.** ในบทว่า **นิสฺสารณียํ** นั้น บัณฑิตพึงเห็นใจความอย่างนี้ว่า "ภิกษุณีต้องสังฆาทิเสสใด ถูกขับไล่ออกจากหมู่, สังฆาทิเสสนั้นชื่อว่า **นิสสารณียะ.** จริงอยู่ ธรรม คือ อาบัตินั้นใครจะขับออกจากหมู่ไม่ได้เลย, แต่ภิกษุณีถูกธรรมนั้นขับออกไป; เพราะฉะนั้น ธรรมนั้นจึงชื่อว่า นิสสารณยะ ด้วยอรรถว่า "ขับออก."

สองบทว่า **อากฑฺฒียมานา คจฺฉติ** มีความว่า ภิกษุณีถูกพวกชาวบ้านผู้ก่อคดีมาด้วยตนเอง หรือส่งทูตมาเรียกตัวไปยังสำนักงานของพวกตุลาการ. ต่อจากนั้นผู้ก่อคดีจะแถลงถ้อยคำของตนก่อน หรือถ้อยคำของภิกษุณีก่อนก็ตามที, ในการแถลงครั้งแรก ก็ไม่เป็นทุกกฏเลย ในการแถลงในการครั้งที่ ๒ ก็ไม่เป็นถุลลัจจัย. แม้ในคดีที่พวกอำมาตย์ทำการวินิจฉัยถึงที่สุดลงแล้ว ก็ไม่เป็นอาบัติเช่นกัน. ถ้าแม้นว่า ผู้ก่อคดีกล่าวกะภิกษุณีว่า "ขอให้ท่านนั่นแหละจงแถลงถ้อยคำ

ของผมและของท่าน." พึงแม้เมื่อภิกษุณีแถลง พวกอำมาตย์ได้ฟังถ้อยคำแล้ว ทำคดีให้ถึงที่สุด ก็ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน.

[ว่าด้วยการขออารักขาจากทางบ้านเมือง]

สองบทว่า **อารกฺขํ ยาจติ** ได้แก่ ขออารักขาอันเป็นธรรม ไม่เป็นอาบัติ. บัดนี้ เพื่อแสดงวิธีขออารักขาที่เป็นธรรม พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **" บอกไม่เจาะตัว "**

ในคำว่า **อนุทฺทิสฺส อาจิกฺขติ** นั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ปรารภอดีตบอกเจาะตัวก็มี บอกไม่เจาะตัวก็มี แม้ปรารภอนาคตบอกเจาะตัวก็มี บอกไม่เจาะตัวก็มี.

ปรารภอดีตบอกเจาะตัวเป็นอย่างไร ? คือ ที่สำนักของภิกษุณี พวกเด็กชาวบ้าน หรือคนอันธพาลมีนักเลงเป็นต้น พวกใดพวกหนึ่งประพฤติอนาจารก็ดี ตัดต้นไม้ก็ดี ขโมยผลไม้น้อยใหญ่ก็ดี แย่งชิงเอาบริขารก็ดี. ภิกษุณีเข้าไปหาพวกเจ้าหน้าที่รักษากฎหมายบอกว่า " ที่สำนักของพวกเราถูกทำประทุษกรรมชื่อนี้ " เมื่อเขาถามว่า " ใครทำ " บอกว่า " คนโน้นและคนโน้น. " ด้วยอาการอย่างนี้ จัดเป็นการบอกเจาะตัวปรารภอดีต. การบอกเจาะตัวนั้น ไม่ควร. ถ้าพวกเจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมายเหล่านั้น ฟังคำนั้นแล้วทำการปรับไหมแก่ชนเหล่านั้น, ทรัพย์ทั้งหมดที่ถูกปรับไหม เป็นสินใช้แก่ภิกษุณี. แม้เมื่อมีความประสงค์ว่า " เราจักรับเอาสินไหม " ก็เป็นสินใช้เหมือนกัน. แต่ถ้าภิกษุณีกล่าวว่า " ขอให้ท่านปรับไหมผู้นั้น " เมื่อเจ้าหน้าที่ปรับเอาสินไหมประมาณ ๕ มาสก เป็นปาราชิก (แก่ภิกษุณี).

แต่เมื่อเขาถามว่า " ใครทำ " ภิกษุณีควรกล่าวว่า " การที่จะพูดว่า 'คนชื่อโน้น' ไม่สมควรแก่เรา, ท่านรู้เอาเองเถิด, เพราะพวกเราเพียงแต่ขออารักขาอย่างเดียว, ท่านโปรดให้อารักขานั้นแก่พวกเรา และให้นำของที่ถูกลักไปกลับคืนมา." การขออารักขาไม่เจาะตัวย่อมเป็นอย่างนี้. การขออารักขาไม่เจาะตัวนั้น ควรอยู่.

เมื่อภิกษุณีกล่าวอย่างนั้นแล้ว ถ้าแม้นพวกเจ้าหน้าที่รักษากฎหมายเหล่านั้น สืบสวนหาตัวผู้ทำแล้ว ทำการปรับไหมแก่คนผู้ทำเหล่านั้น. แม้สมบัติทุกอย่างที่ถูกเจ้าหน้าที่ปรับไหม ไม่เป็นสินใช้ทั้งไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุณีเลย. แม้เห็นพวกขโมยลักบริขารไปจะกล่าวว่า " ขโมย ๆ " เพราะต้องการความพินาศแก่ขโมยเหล่านั้นก็ไม่ควร. จริงอยู่ แม้เมื่อภิกษุณีกล่าวอย่างนั้น ทรัพย์สมบัติที่เจ้าหน้าที่ทำการปรับไหมแก่ขโมยเหล่านั้น แม้ทั้งหมด เป็นสินใช้แก่ภิกษุณี. แต่จะกล่าวกะผู้เชื่อฟังคำของตนว่า " ผู้นี้ลักเอาบริขารของเราไป, จงให้นำบริขารนั้นกลับคืนมา และอย่างลงโทษเขา " ดังนี้ ควรอยู่.

พวกภิกษุณีทำการฟ้องร้องคดี เพื่อประโยชน์แก่ทาสชายทาสหญิงและหนองบึงเป็นต้น. คดีนี้ ชื่อว่า อกัปปิยคดี ไม่สมควร.

การบอกเจาะตัวปรารภอนาคตเป็นอย่างไร ? คือ เมื่อชนเหล่าอื่นทำอนาจารเป็นต้น โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแหละ ภิกษุณีพูดกะพวกเจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมายอย่างนี้ว่า " พวกชาวบ้านทำกรรมนี้และกรรมนี้ ในสำนักของพวกเรา, ขอจงให้อารักขาแก่พวกเราเพื่อต้องการไม่ให้ทำต่อไป " เมื่อเขาถามว่า " ใครทำอย่างนี้ " บอกว่า " คนโน้นและ

คนโน้น." อย่างนี้ จัดเป็นการบอกเจาะตัวปรารภอนาคต. แม้การบอกเจาะตัวนั้น ก็ไม่ควร. เพราะเมื่อเจ้าหน้าที่ผู้ที่รักษากฎหมายทำการปรับไหมแก่ชนเหล่านั้น ทรัพย์ที่ถูกปรับทั้งหมดเป็นสินใช้แก่ภิกษุณีโดยนัยก่อนเหมือนกัน. คำที่เหลืออเป็นเช่นกับคำก่อน ๆ นั่นแล.

แต่ถ้าเจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมาย ให้ตีกลองป่าวประกาศว่า "จะทำโทษชื่อนี้ แก่พวกดนผู้ทำอนาจารเห็นปานนี้ ในสำนักของภิกษุณี" แล้วสืบเสาะหาผู้ไม่ตั้งอยู่ในข้อบังคับมาลงโทษ, ไม่เป็นสินใช้ ทั้งไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุณีเลย. และแม้พวกภิกษุก็มีแนวดำเนินการ ดังแนวดำเนินการที่กล่าวได้สำหรับพวกภิกษุณีนี้เหมือนกัน.

จริงอยู่ การบอกเจาะตัว ไม่สมควรแม้แก่ภิกษุ. เมื่อภิกษุบอกเจาะตัวอย่างนั้น ทรัพย์ที่ถูกเจ้าหน้าที่ทำการปรับไหม เป็นภาคหลวงทั้งหมด เป็นสินใช้ (แก่ภิกษุ). เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้ให้เจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมายปรับสินไหม โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. ฝ่ายภิกษุใด บอกไม่เจาะตัวทั้งที่รู้อยู่ว่า "เจ้าหน้าที่เขาจะทำโทษ." และเจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมายเหล่านั้น สืบทาตัวมาลงโทษจนได้. ไม่มีโทษแก่ภิกษุนั้น.

การที่ภิกษุจะเอามีดและขวานเป็นต้นของพวกชาวบ้านผู้ลอบตัดต้นไม้เป็นต้น ในเขตแดนวัดมาแล้ว เอาก้อนหินทุบ ไม่ควร. ถ้าคมบิ่นไป, ภิกษุพึงให้ซ่อมแล้วคืนให้. พวกภิกษุวิ่งเข้ามายึดเอาบริขารของคนเหล่านั้นไว้. แม้การยึดเอาบริขารนั้นไว้ ก็ไม่ควรทำ. เพราะจิตเป็นธรรมชาติกลับกลอกเร็ว เมื่อเกิดไถยจิตขึ้น จะพึงถึง

ความเป็นผู้ขาดมูลก็ได้. บทที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เป็นกิริยา โนสัญญา-วิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

สิกขาบทที่ ๑ ในสัตตรสกสังฆาทิเสส จบ.

สังฆาทิเสส สิกขาบทที่ ๒

ในสิกขาบทที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถบางปาฐะ เรื่องภิกษุณีให้บวชหญิงโจร]

บทว่า **วรภณฺฑํ** ได้แก่ ภัณฑะที่มีค่ามาก เช่น แก้วมุกดา แก้วมณีและแก้วไพฑูรย์เป็นต้น.

บทว่า **อปโลเกตฺวา** แปลว่า ไม่บอกกล่าว.

บทว่า **คณํ วา** ได้แก่ คณะ มีมัลลคณะและภัตทิปุตตคณะ[๑] เป็นต้น.

บทว่า **ปูคํ** ได้แก่ ธรรมคณะ.[๒]

บทว่า **เสนึ** ได้แก่ หมู่ชนผู้เป็นช่างทำของหอมและหมู่ชนผู้เป็นช่างหูกเป็นต้น.

จริงอยู่ พระราชาทั้งหลาย ย่อมพระราชทานมอบบ้านและนิคมแก่หมู่ชนมีคณะเป็นต้น ในสถานที่ใด ๆ ว่า " พวกท่านเท่านั้น จงปกครองให้บ้านและนิคมนี้, " ชนพวกนั้นนั่นแหละ ย่อมเป็นใหญ่ในบ้านและนิคมนั้น ๆ. เพราะเหตุนั้น คำว่า **คณํ วา** เป็นต้นนี้ ตรัสหมายเอาชนพวกนั้น.

๑-๒. สารตฺถทีปนี ๓/๔๐๑ ให้อรรถาธิบายว่า คณะผู้บำเพ็ญบุญกรรม มีจัดตั้งน้ำดื่มและขุดสระน้ำเป็นต้นไว้ในที่นั้น ๆ ซึ่งเป็นผู้มีความภักดี (นับถือ) พระนารายณ์ ชื่อว่ามัลลคณะ.

คณะผู้มีความภักดี (นับถือ) พระกุมาร (พระบุตร) ชื่อว่า ภัตทิปุตตคณะ.

คณะผู้บำเพ็ญบุญกรรมมีประการต่าง ๆ ซึ่งมีความภักดีต่อพระศาสนา เรียกว่าธรรมคณะ.

ก็บรรดาอิสรชนมีพระราชาเป็นต้นนี้ ภิกษุณีแม้ทูลขอพระบรมราชานุญาต หรือบอกกบ่าวพวกชนทีคณะเป็นต้นแล้ว ต้องบอกกล่าวภิกษุณีสงฆ์ด้วย.

สองบทว่า **ฐเปตฺวา กปฺปํ** มีความว่า เว้นหญิงผู้ได้ข้ออ้างเคยบวชแล้วในหมู่เดียรถีย์ หรือในหมู่ภิกษุณีอื่น. คำที่เหลืออตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีการให้หญิงโจรบวชเป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นทางวาจากับจิต สำหรับภิกษุณีผู้ เมื่อพวกภิกษุณีหลีกไปด้วยกรณียะบางอย่างไม่ไปยังขัณฑสีมาให้หญิงโจรบวชกับบริษัทผู้เป็นนิสิตของตนในสถานที่ตามที่ตนนั่งอยู่นั่นแล เกิดขึ้นทางกายวาจากับจิต สำหรับภิกษุณีผู้ไปยังขัณฑสีมา หรือแม่น้ำแล้วให้บวช เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยาด้วยอำนาจการไม่บอกกล่าวการให้บวช เป็นสัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะกายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

สิกขาบทที่ ๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๓

ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

[ว่าด้วยเขตย่างเท้าทำให้ภิกษุณีต้องอาบัติ]

ในคำว่า **อติกฺกาเมนฺติยา** นี้ มีวินิจฉัยว่า เมื่อภิกษุณียกเท้าข้างหนึ่งก้าวไป เป็นถุลลัจจัย, พอเมื่อก้าวเท้าที่ ๒ ไป เป็นสังฆาทิเสส.

ในคำว่า **อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ** นี้ มีวินิจฉัยว่า ภิกษุณีเดินเลยที่ควรล้อมไปด้วยเท้าข้างหนึ่ง เป็นถุลลัจจัย, พอเมื่อก้าวเดินไปด้วยเท้าข้างที่ ๒ เป็นสังฆาทิเสส. อีกนัยหนึ่ง ในคำว่า **ปริกฺเขปํ อติกฺกาเมนฺติยา** เป็นต้นนี้ บัณฑิตพึงทราบคำพิสดารว่า ภิกษุณีออกจากบ้านของตนไป ไม่เป็นอาบัติ เพราะละแวกบ้านเป็นปัจจัย. แต่ครั้งออกไปแล้วไปยังละแวดบ้าน (อื่น) เป็นทุกกฏทุก ๆ ย่างเท้า. แต่เมื่อล่วงเลยเครื่องล้อม หรืออุปจารของบ้านอีกบ้านหนึ่งไปด้วยเท้าข้างหนึ่ง เป็นถุลลัจจัย, พอก้าวเลยไปด้วยเท้าที่ ๒ เป็นสังฆาทิเสส. แม้ภิกษุณีผู้ออกจากละแวกบ้านนั้นไปแล้วกลับเข้ามายังบ้านของตน ก็นัยนี้เหมือนกัน.

แต่ถ้าภิกษุณีอาจจะเข้าไปยังพื้นที่ของวัดนั่นแลได้ทางกำแพงพังหรือทางช่องรั้ว, เมื่อเข้าไปอย่างนี้ จัดว่าเป็นผู้เข้าไปยังกัปปิยภูมิ; เพราะเหตุนั้น จึงสมควร. ถ้าแม้นว่า ภิกษุณีจะเข้าไปด้วยพาหนะมีหลังช้างเป็นต้น หรือด้วยฤทธิ์ ก็ควรเหมือนกัน. เพราะว่า การเดินไป

ด้วยเท้าเท่านั้น ท่านประสงค์เอาในสิกขาบทนี้. ด้วยเหตุนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำว่า **ปฐมํ ปาทํ อติกฺกาเมนฺติยา** เป็นต้น.

บ้าน ๒ บ้านมีรั้วติดกันกับวัดของภิกษุณี. วัดของภิกษุณีอยู่ใกล้บ้านใด, ภิกษุณีจะเที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านนั้นแล้ว กลับเข้าสู่วัดเดินไปตามทางของอีกบ้านหนึ่ง ซึ่งถ้ามีทางผ่านท่ามกลางวัดไป ก็ควร. แต่ควรจะกลับมาจากบ้านนั้นโดยทางนั้นเหมือนกัน. ถ้าภิกษุณีออกมาทางประตูบ้าน. พึงทราบชนิดแห่งอาบัติโดยนัยก่อนนั่นแหละ.

เมื่อภิกษุณีออกจากบ้านของตน พร้อมกับพวกภิกษุณี ด้วยกรณียะบางอย่าง ในเวลากลับเข้ามา ช้างหลุดมาก็ดี มีการขับไล่ให้หลีกไปก็ดี พวกภิกษุณีนอกนี้รีบเข้าไปยังบ้าน, พึงยืนคอยนอกประตูจนกว่าภิกษุณีอื่นจะมา. ถ้ายังไม่มา, ภิกษุณีผู้เป็นเพื่อนชื่อว่าหลีกไปแล้ว, จะเข้าไป ก็ควร.

เมื่อก่อนบ้านเป็นบ้านใหญ่ซึ่งมีวัดภิกษุณีอยู่ท่ามกลาง. ภายหลังคน ๔ คนได้ (ครอบครอง) บ้านนั้นแล้วแบ่งกันใช้สอย กั้นรั้วล้อมไว้เป็นสัดส่วน. ภิกษุณีจะไปยังบ้านใดบ้านหนึ่ง จากวัด ควรอยู่. จะเข้าไปยังบ้านอีกบ้านหนึ่งจากบ้านที่ไปแล้วนั้น ทางประตูบ้าน หรือทางช่องรั้ว ไม่ควร. ควรย้อนกลับมายังวัดก่อน. เพราะเหตุไร ? เพราะวัดเป็นที่สาธารณะแก่บ้านทั้ง ๔.

[ว่าด้วยลักษณะแม่น้ำและภิกษุณีผู้ไปยังฝั่งแม่น้ำ]

สองบทว่า **อนฺตรวาสโก เตมียติ** มีความว่า สถานที่ซึ่งภิกษุณีครองผ้าโดยอาการปิดมณฑล ๓ ลุยข้ามไป ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ทาง

ท่า หรือมิใช่ท่าในหน้าฝน อันตรวาสก (ผ้านุ่ง) เปียกแม้เพียงนิ้ว หรือ ๒ นิ้ว (ชื่อว่าแม่น้ำ). ลักษณะแห่งแม่น้ำที่เหลือ จักมีแจ้งในนทีนิมิตตกถา. ในเวลาที่ภิกษุณีลุยข้ามแม่น้ำมีรูปเห็นปานนี้ ทางท่าของแม่น้ำ หรือมิใช่ท่า เมื่อยกเท้าที่ ๑ ขึ้นวางบนฝั่ง เป็นถุลลัจจัยในการยกเท้าที่ ๒ เป็นสังฆาทิเสส. เดินไปตามสะพาน ไม่เป็นอาบัติ. ในเวลาลุยข้ามด้วยเท้า ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุณีผู้เหนี่ยวสะพานข้ามไป. แต่ในเวลาข้ามไปทางสะพาน เมื่อเดินไป เป็นอาบัติเหมือนกัน. แม้ในการไปทางยาน ทางเรือ และทางอากาศเป็นต้น ก็มีนัยนี้นั่นแล.

เมื่อภิกษุณี (กระโดด) จากฝั่งนี้เหยียบฝั่งโน้นเลย ไม่เป็นอาบัติ. พวกภิกษุณีไปเพื่อทำการย้อมจีวร ๒-๓ รูปเที่ยวไปแทบฝั่งทั้ง ๒ ด้วยกิจมีการรวบรวมฟืนมาเป็นต้น ควรอยู่. แต่ถ้าว่า บรรดาภิกษุณีเหล่านี้ บางรูปก่อการทะเลาะกันแล้ว ไปยังอีกฝั่งหนึ่ง เป็นอาบัติ ๒ รูปข้ามน้ำไปด้วยกัน, รูปหนึ่งทำการทะเลาะกัน ในกลางแม่น้ำกลับมาสู่ฝั่งนี้อีก ก็เป็นอาบัติ. แต่ภิกษุณีรูปนี้เป็นผู้ตั้งอยู่ในฐานแห่งภิกษุณีมีเพื่อนหลีกไปของภิกษุณีอีกรูปหนึ่ง; เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุณีผู้ไปสู่ฝั่งโน้น. ภิกษุณีผู้ลงสู่แม่น้ำเพื่ออาบ หรือเพื่อดื่มน้ำ แล้วกลับขึ้นสู่ฝั่งเดิมนั่นแหละ ไม่เป็นอาบัติ.

ในคำว่า **สห อรุณุคฺคมนา** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าภิกษุณีทำการสาธยายก็ดี ความเพียรก็ดี กรรมอะไร ๆ อย่างอื่นก็ดี ทำความคำนึงว่า " เราจักไปยังสำนักแห่งเพื่อนภิกษุณี ก่อนอรุณขึ้นนั่นแล. " แต่เมื่อเธอยังไม่ทันรู้นั่นแล อรุณขึ้นเสียก่อน, ไม่เป็นอาบัติ. แต่ถ้าว่า

เธอพักอยู่ในเอกเทสแห่งวิหารโดยความคำนึง หรือโดยมิได้คำนึงว่า " เราจักอยู่ในที่นี้แลจนถึงอรุณขึ้น. " เธอไม่ย่างลงสู่หัตถบาสแห่งเพื่อนภิกษุณีในเวลาอรุณขึ้น เป็นสังฆาทิเสส. จริงอยู่ หัตถบาสเท่านั้น เป็นประมาณในสิกขาบทนี้. ในการล่วงเลยหัตถบาสไป แม้ห้องเดียวกัน ก็คุ้มอาบัติไม่ได้.

ในคำว่า **อคามเก อรญฺเญ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ที่ชื่อว่าป่าเฉพาะที่มีลักษณะดังที่ตรัสไว้อย่างนี้ว่า " นอกเสาอินทขีลออกไปที่ทั้งหมดนี้ ชื่อว่าป่า. " ก็ป่านี้นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า **อคามกํ** เพราะไม่มีบ้านอย่างเดียว, ไม่ใช่เพราะเป็นเช่นกับป่าดงดิบ.

เมื่อภิกษุณีย่างเข้าป่าเช่นนั้น ละอุปจารแห่งการมองเห็นไปแล้วถ้าแม้นอุปจารแห่งการได้ยิน ยังมีอยู่ ก็เป็นอาบัติ. ด้วยเหตุนั้นในอรรถกถาท่านจึงกล่าวว่า " เมื่อพวกภิกษุณีเข้าไปสู่ลานมหาโพธิ์ภิกษุณีรูปหนึ่งยืนอยู่ข้างนอก เป็นอาบัติแก้แก่ภิกษุณีรูปนั้น. ในพวกภิกษุณีผู้เข้าไปยังโลหปราสาทก็ดี ผู้เข้าไปยังบริเวณก็ดี ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ในการไหว้พระมหาเจดีย์เป็นต้น ภิกษุณีรูปหนึ่ง ออกไปทางประตูด้านเหนือ เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุณีรูปนั้น. บรรดาภิกษุณีผู้เข้าไปยังถูปาราม รูปหนึ่งยืนอยู่ข้างนอก, แม้รูปนั้นก็เป็นอาบัติ. " ก็บรรดาอุปจารแห่งการมองเห็นและอุปจารแห่งการได้ยินนี้ เพื่อนภิกษุณีเห็นภิกษุณีผู้ยืนอยู่ในที่ใด ที่นั้นชื่อว่า อุปจารแห่งการมองเห็น.

แต่ถ้ามีแม้ม่านกั้นระหว่างอยู่ ภิกษุณี ชื่อว่าละอุปจารแห่งการ

มองเห็น. สถานที่ซึ่งเพื่อนภิกษุณียืนอยู่ ได้ยินเสียงของภิกษุณีผู้เปล่งเสียงว่า **อยฺเย** ด้วยเสียงดุจเสียงกู่แห่งคนหลงทาง และด้วยเสียงดุจเสียงร้องบอกให้ฟังธรรม ชื่อว่า อุปจารแห่งการได้ยิน. ในโอกาสกลางแจ้ง ถึงไก ก็จัดเป็นทัสสนูปจารได้ ทัสสนูปจารนั้น คุ้มไม่ได้ ในเมื่อภิกษุณีละสวนูปจารเห็นปานนั้นไป. พอละสวนูปจารเท่านั้น ก็ต้องอาบัติสังฆาทิเสส.

ภิกษุณีรูปหนึ่ง เดินทางล้าหลังเพื่อน, ถ้ายังเป็นผู้มีความอุตสาหะ เดินติดตามไปด้วยตั้งใจว่า "เราจักตามให้ทันเดี๋ยวนี้" ไม่เป็นอาบัติ. ถ้าหากภิกษุณีพวกข้างหน้าไปเสียทางอื่น จัดว่าเป็นผู้มีเพื่อนภิกษุณีหลีกไป ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน.

บรรดาภิกษุณี ๒ รูปเดินทางไปด้วยกัน รูปหนึ่งไม่อาจตามทันเดินล้าหลังด้วยคิดว่า "เชิญแม่นี้ไปเถิด." แม้อีกรูปหนึ่งก็เดินไปด้วยคิดว่า "เชิญแม่นี้ล้าหลังอยู่เถิด." เป็นอาบัติทั้ง ๒ รูป.

แต่ถ้าว่า ในภิกษุณี ๒ รูป ผู้กำลังเดินทาง รูปเดินหน้ายึดเอาทางสายหนึ่งก็ดี รูปเดินหลังยึดเอาทางสายหนึ่งก็ดี, รูปหนึ่งตั้งอยู่ในฐานแห่งผู้มีเพื่อนหลีกไปของอีกรูปหนึ่ง จึงไม่เป็นอาบัติแม้ทั้ง ๒ รูป.

บทว่า **ปกฺขสงฺกนฺตา วา** ได้แก่ ผู้ไปเข้ารีตเดียรถีย์. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิก เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

สิกขาบทที่ ๓ จบ.

สิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

ที่วางเท้าที่ล้างแล้ว ชื่อว่า ตั่งรองเท้า. ที่สำหรับรองเท้าที่ยังไม่ได้ล้าง ชื่อว่า กระเบื้องเช็ดเท้า.

ข้อว่า **อนญฺญาย คณสฺส ฉนฺทํ** ได้แก่ ไม่รู้ฉันทะของคณะผู้กระทำนั้นนั่นแล.

สองบทว่า **วตฺเต วตฺตนฺตึ** ได้แก่ ผู้ประพฤติชอบในเนตถารวัตร (วัตรเป็นเหตุสลัดออก) ๔๓ ประเภท. คำที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีการทอกธุระเป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นทางกายวาจากับจิต เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

สิกขาบทที่ ๔ จบ.

สิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า " ในคำว่า **เอกโต อวสฺสุเต** นี้ บัณฑิตพึงเห็นว่า ภิกษุณีเป็นผู้มีความพึงพอใจ. " แต่ในมหาอรรถกถา ท่านไม่ได้กล่าวคำว่า ฝ่ายหนึ่งมีความพึงพอใจนี้ไว้. คำนั้นสมด้วยพระบาลี. คำที่เหลืออตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิก เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

สิกขาบทที่ ๕ จบ.

สิกขาบทที่ ๖

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๖ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ยโต ตฺวํ** ไขเป็น **ยสฺมา ตฺวํ** แปลว่า เพราะว่าแม่เจ้า.

ถามว่า " อาบัติทั้งหลายมีอาทิ ' พูดส่งเสริม ต้องอาบัติทุกกฏ ' มีสังฆาทิเสสเป็นที่สุด จะมีแก่ใคร. "

แก้ว่า " มีแก่ภิกษุณีผู้พูดส่งเสริม. " สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แม้ในคัมภีร์ปริวารว่า

" ภิกษุณีไม่ให้ ไม่รับประเคน การรับไม่มี.
ด้วยเหตุนั้น, แต่ต้องอาบัติหนัก ไม่ใช่
อาบัติเบา และการต้องนั้น เพราะการบริโภค
เป็นปัจจัย, ปัญหาข้อนี้ท่านผู้ฉลาดทั้งหลาย
คิดกันแล้ว. "

จริงอยู่ คาถานี้ตรัสหมายเอาภิกษุณีผู้พูดส่งเสริมนี้, ส่วนความต่างแห่งอาบัติของภิกษุณีผู้พูดส่งเสริมนอกนี้ ทรงจำแนกไว้แล้วในสิกขาบทที่ ๑ แล. คำที่เหลืออตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

สิกขาบทที่ ๖ จบ.

สิกขาบทที่ ๗

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ พึงทราบดังนี้ :-

บัณฑิตพึงทราบอรรถแห่งบทว่า **ยาวตติยกะ** โดยนัยดังที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในมหาวิภังค์นั่นแหละ. คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้มีการสวดสมนุภาสน์เป็นสมุฏฐาน เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ดังนี้แล.

สิกขาบทที่ ๗ จบ.

สิกขาบทที่ ๘

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **กิสฺมึจิเทว อธิกรเณ** ได้แก่ ในบรรดาอธิกรณ์ ๔ อธิกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง. แต่ในบทภาชนะ เพื่อทรงแสดงการจำแนกอธิกรณ์อย่างเดียว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นต้นว่า " ที่ชื่อว่าอธิกรณ์ ได้แก่ อธิกรณ์ ๔ " ดังนี้. คำที่เหลือพร้อมทั้งสมุฏฐานเป็นต้น ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๘ จบ.

สิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **สํสฏฺฐา** คือ เป็นผู้คลุกคลีปนเปกัน.

บทว่า **อนนุโลมิเกน** คือ ไม่สมควรแก่พวกบรรพชิต.

สามบทว่า **กายิเกน วาจสิเกน สํสฏฺฐา** มีความว่า ผู้คลุกคลีด้วยการคลุกคลีอันเป็นไปทางกาย มีการซ้อมข้าว หุงข้าว บดของหอม ร้อยพวงดอกไม้เป็นต้น เพื่อพวกคฤหัสถ์ และด้วยการคลุกคลีกันอันเป็นไปทางวาจา มีการรับส่งข่าวสาสน์และข่าวสาสน์ตอบ และการชักสื่อเป็นต้น แก่พวกคฤหัสถ์. เกียรติศัพท์ของพวกภิกษุณีเหล่านี้เสียหาย; เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้มีเกียรติศัพท์เสียหาย. ความเป็นอยู่ กล่าวคืออาชีพของพวกภิกษุณีเหล่านี้ เลวทราม; เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้มีอาชีพเลวทราม. คำที่เหลือพร้อมทั้งสมุฏฐานเป็นต้น ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทที่ ๔ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **เอวาจารา** คือ ผู้มีอาจาระอย่างนี้, ความว่า มีอาจาระเช่นอย่างอาจาระของพวกท่าน. ในบททั้งปวงก็มีนัยเช่นนี้.

บทว่า **อญฺญาย** แปลว่า ด้วยความดูหมิ่น คือ ด้วยความรู้กดให้ต่ำ.

บทว่า **ปริภเวน** ได้แก่ ด้วยความรู้เหยียดหยามอย่างนี้ว่า " แม่พวกนี้จักกระทำอะไรได้ ? "

บทว่า **อกฺขนฺติยา** คือ ด้วยความไม่อดกลั้น, ความว่า ด้วยความโกรธเคือง.

บทว่า **เวภสฺสา** คือ ด้วยความเป็นผู้มีเสียงขู่เข็ญ, ความว่า ด้วยการขู่ให้หวาดกลัวด้วยประกาศกำลังของตน ๆ.

บทว่า **ทุพฺพลฺยา** คือ เพราะพวกท่านเป็นคนอ่อนแอ. บัณฑิตพึงเห็นอรรถสมุจจัยในบททั้งปวงอย่างนี้ว่า " ด้วยความดูหมิ่น และด้วยความเหยียดหยาม. "

บทว่า **วิวิจฺจถ** แปลว่า พวกท่านจงแยกกันอยู่เถิด. คำที่เหลืออพร้อมทั้งสมุฏฐานเป็นต้น ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

สรูปสังฆาทิเสส ๑๗

ในคำว่า **อุทฺทิฏฺฐา โข อยฺยาโย สตฺตรส สงฺฆาทิเสสา** นี้ บัณฑิต พึงทราบปฐมาปัตติกะ ๘ สิกขาบท เพิ่มจากมหาวิภังค์ ๓ สิกขาบทนี้ คือ สัญจริตตสิกขาบท ๑ ทุฏฐโทสะ ๒ สิกขาบท เข้าในลำดับแห่งปฐมาปัตติกะ ๖ สิกขาบท, พึงทราบ ยาวตติยกะ ๘ สิกขาบท เพิ่มยาวตติยกะ ๔ สิกขาบท แม้จากมหาวิภังค์เข้าในลำดับแห่งยาวตติยกะ ๔ สิกขาบท.

บัณฑิต พึงเห็นใจความในคำว่า **อุทฺทิฏฺฐา โข** เป็นต้นนี้ อย่างนี้ว่า "ดูก่อนแม่เจ้าทั้งหลาย ธรรม คือ สังฆาทิเสส ๑๗ ทั้งหมด ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้วแล โดยมาตรว่า เป็นปาฏิโมกขุทเทส ด้วยประการอย่างนี้." คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น เว้นแต่ปักขมานัต. ส่วนปักขมานัตนั้น พวกเราจักพรรณนาโดยพิสดารในขันธกะแล.

สัตตรสกัณฑวรรณนาในภิกขุนีวิภังค์ ในอรรถกถาพระวินัย

ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

ติงสกกัณฑวรรณนา

ธรรมเหล่าใดชื่อว่านิสสัคคีย์ ๓๐ ที่พระผู้มีพระภาคทรงประกาศไว้แล้ว แก่พวกภิกษุณี, บัดนี้ จะมีวรรณนานุกรมติงสนิสสัคคีย์ธรรมเหล่านั้น ดังต่อไปนี้.

นิสสัคคีย์ปาจิตตีย์

ปัตตวรรค สิกขาบทที่ ๑

จำพวกภาชนะ เรียกว่า **อามัตตา** ในคำว่า **อามตฺติกาปณํ** นี้. พวกชนผู้ขายภาชนะเหล่านั้น ตรัสเรียกว่า **อามัตติกา.** ร้านค้าของชนเหล่านั้น ชื่อว่า **อามัตติกาปณะ.** อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ออกร้านค้าขายภาชนะนั้น.

สองบทว่า **ปตฺตสนฺนิจฺจยํ กเรยฺย** คือ พึงกระทำการสั่งสมบาตร. ความว่า "เก็บบาตรไว้ไม่อธิษฐาน หรือไม่วิกัปตลอดวันหนึ่ง." คำที่เหลืออบัณฑิตพึงทราบ โดยนัยดังที่ตรัสไว้แล้วในมหาวิภังค์นั่นแล. แต่มีความแปลกกันเพียงเท่านี้ คือ :- ในมหาวิภังค์นั้น ได้บริหาร ๑๐ วัน, ในสิกขาบทนี้ (บริหาร) แม้วันเดียวก็ไม่มี. คำที่เหลือเป็นเช่นเดียวกันนั่นแล.

แม้สิกขาบทนี้ ก็มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับวาจา ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

ปัตตวรรคสิกขาบทที่ ๑ จบ.

สิกขาบทที่ ๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ทุจฺโจลา** แปลว่า มีผ้าผิดสี, ความว่า มีผ้าเก่า.

บทว่า **อปยฺยาหิ** ตัดบทว่า **อปิ อยฺยาหิ** แปลว่า แม่เจ้าทั้งหลาย (ได้จีวรแล้ว) หรือ ?

สองบทว่า **อาทิสฺส ทินฺนํ** มีความว่า จีวรที่เขากล่าวถวายว่า " พวกภิกษุณีผู้มาถึงแล้ว จงแบ่งกันเถิด " ดังนี้บ้าง หรือกล่าวถวาย 'ว่า " ข้าพเจ้าถวายผ้านี้แก่คณะ, ถวายผ้านี้แก่ท่านทั้งหลาย " ดังนี้บ้าง หรือ ถวายวางไว้ใกล้เท้า เพราะความต้องการจะถวายบ้าง ชื่อว่าเป็นจีวรที่เขาถวายเจาะจง, จีวรนั่นจัดเป็นอกาลจีวรแม้ทั้งหมด. แต่จีวรที่ได้แล้วอย่างนี้ว่า " ข้าพเจ้าถวายแก่แม่เจ้า " พึงน้อมไปตามที่เขาถวายนั่นแหละ. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ

โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **หนฺท** แปลว่า เชิญท่านรับไป.

สองบทว่า **สยํ อจฺฉินฺทติ** มีความว่า เมื่อภิกษุณีให้จีวรผืนเดียว แล้วชิงมาผืนเดียว เป็นนิสสัคคีย์ตัวเดียว, ในจีวรมากผืน ก็เป็นนิสสัคคีย์มากตัว. ถ้าว่า ชิงเอาจีวรหลายผืนที่เขาพับเก็บไว้รวมกัน, เป็นอาบัติตามจำนวนวัตถุ. แต่ในจีวรหลายผืนที่เขาห่อรวมกันไว้เป็นอาบัติเดียวเท่านั้น. คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๓ จบ.

สิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **กเยน** แปลว่า ด้วยราคา. ได้ยินว่า ภิกษุณีชื่อถูลนันทานั้น เข้าใจอยู่ว่า " อุบาสกนั้นคืนเนยใสที่ซื้อมาแล้ว จักนำแม้น้ำมันมาได้ " จึงได้กล่าวคำนี้ว่า " อาวุโส ! ฉันไม่มีความต้องการด้วยเนยใส ฉันต้องการน้ำมัน. "

บทว่า **วิญฺญเปตฺวา** ได้แก่ บอกให้รู้แล้ว หรือออกปากขอแล้วว่า " ท่านจงนำของชื่อนี้มา. "

สองบทว่า **ตญฺเจว วิญฺญาเปติ** มีความว่า สิ่งใดที่ตนขอก่อนสิ่งนั้นน้อยไปไม่เพียงพอ; เพราะฉะนั้น จึงขอของนั้นนั่นแลเพิ่ม.

สองบทว่า **อญฺญญฺจ วิญฺญาเปติ** มีความว่า ถ้าว่าตนขอเนยใสไว้ก่อน, แต่เพราะหมดพูดว่า " จะต้องเจียวคู่กัน (เจียวรวมเข้าด้วยกัน) " จึงมีความต้องการดี้วยน้ำมัน; เพราะฉะนั้น จึงขอแถมแม้ของอื่นอย่างนี้ว่า " เรามีความต้องการน้ำมันด้วย. "

ข้อว่า **อานิสํสํ ทสฺเสตฺวา วิญฺญาเปติ** มีความว่า ถ้าหากว่าเนยใสที่เขานำมามีราคาถึงกหาปณะ, ภิกษุณีแสดงอานิสงส์แล้ว ขออย่างนี้ว่า " ด้วยราคาเท่านี้ จะได้น้ำมัน ๒ เท่า, และกิจนี้จะสำเร็จได้ตลอดไป แม้ด้วยน้ำมันนี้; เพราะฉะนั้น ท่านจงนำน้ำมันมาเถิด. "
คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา เป็นโนสัญญา-วิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๔ จบ.

สิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

ได้ยินว่า ภิกษุณีถูลนันทานั้นสำคัญว่า " กุลธิดานี้เป็นผู้มั่งคั่ง เราบอกอย่างนี้แล้ว จักเก็บน้ำมันนี้ไว้ นำแม้เนยใสจากเรือนแห่งตระกูลของตนมาถวายเรา " จึงได้กล่าวคำว่า **สิกฺขมาเน** เป็นต้นนี้.

บทว่า **เจตาเปตฺวา** มีใจความเพียงว่า " สั่งให้เข้าใจแล้วเท่านั้น. " คำที่เหลือทั้งหมดเป็นเช่นกับสิกขาบทที่ ๔ ทั้งนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๕ จบ.

สิกขาบทที่ ๖

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๖ พึงทราบดังนี้ :-

คำว่า **ฉนฺทกํ** นี้ เป็นชื่อแห่งบริขาร (สิ่งของเครื่องใช้) ที่เขาถวายย้อนก่อให้เกิดความพอใจ และความชอบใจแก่คนเหล่าอื่น แล้วถือเอาอย่างนี้ว่า " พวกเราจักทำกิจชอบธรรม (บุญกรรม) ชื่อนี้, ท่านทั้งหลายจงให้สิ่งของที่พวกท่านอาจจะให้ได้. "

บทว่า **อญฺญทตฺถิเกน** คือ ที่เขาถวายไว้เพื่อต้องการเป็นมูลค่าแก่ปัจจัยอย่างหนึ่ง.

บทว่า **อญฺญุทฺทิสิเกน** คือ ที่เขาถวายเจาะจงไว้อย่างหนึ่ง.

บทว่า **สงฺฆิเกน** คือ ที่เขาตั้งใจถวายแก่สงฆ์.

สองบทว่า **เสสกํ อุปเนติ** มีความว่า สิ่งให้จ่ายปัจจัยที่เขาถวายกัปปิยภัณฑ์ไว้เป็นมูลค่า แล้วน้อมของที่เหลือไปเพื่อประโยชน์แก่ปัจจัยอื่น.

สองบทว่า **สามิเก อปโลเกตฺวา** มีความว่า ขออนุญาตจากเจ้าของแล้วน้อมไปอย่างนี้ว่า " พวกท่านถวายกัปปิยภัณฑ์ไว้เพื่อเป็นมูลค่าแห่งจีวร, และจีวรของพวกเรามีอยู่, แต่มีความต้องการดี้วยน้ำมันเป็นต้น. "

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า เพราะอันตรายเช่นนั้น พวกภิกษุณีพากันทิ้งวัดอพยพหนี, ในอันตรายมีรูปเห็นปานนั้น จะแลกเปลี่ยน

สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ควรอยู่. คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๖ จบ.

สิกขาบทที่ ๗

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **สญฺญาจิเกน** คือ ที่ตนขอมาเป็นส่วนตัวเอง. บทนี้แหละทำให้ต่างกันในสิกขาบทที่ ๗ นี้. บทที่เหลือเป็นเช่นกับสิกขาบทที่ ๖ ทั้งนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๗ จบ.

สิกขาบทที่ ๘

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **มหาชนิเกน** คือ ที่เขาตั้งใจถวายแก่คณะ (แก่ภิกษุณีหมู่มาก). บทว่า ที่เขาตั้งใจถวายแก่ภิกษุณีหมู่มากนี้แหละทำให้ต่างกันในสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๘ จบ.

สิกขาบทที่ ๙

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๙ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **สญฺญาจิเกน** (ขอมาเป็นส่วนตัว) นี้ เกินกว่าบทว่า **มหาชนิเกน** (ที่เขาตั้งใจถวายแก่ภิกษุณีหมู่มาก) นี้ไป.

สิกขาบทที่ ๙ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัยในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ปริเวณํ อุทฺทฺริยติ** ได้แก่ บริเวณทรุดโทรม. ความว่า กำลังจะพังลง. ก็คำนี้ว่า "ที่เขาตั้งใจถวายบุคคล แต่ขอมาเป็นส่วนตัว" เพียงเท่านี้แหละทำให้ต่างกัน. บทที่เหลือก็เป็นเช่นกับบทต้น ๆ ทั้งนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๑ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ครูปาปุรณํ** คือ ผ้าห่มในฤดูหนาว. ชื่อว่า **กังสะ** ในบทว่า **จตุกฺกํสปรมํ** นี้ มีราคา ๔ กหาปณะ; เพราะฉะนั้น ในบทภาชนะ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า มีค่าเท่ากับ ๑๖ กหาปณะ.

สิกขาบทที่ ๑๑ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๒ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ลหุปาปุรณํ** คือ ผ้าสำหรับห่มในฤดูร้อน. คำที่เหลือตื้นทั้งนั้น แม้ในสิกขาบททั้ง ๒

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๑๒ จบ.

สรุปท้ายนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์

ในคำว่า **อุทฺทิฏฺฐา โข** เป็นต้นนี้ บัณฑิตพึงเห็นใจความอย่างนี้ว่า " ในคำว่า ' ข้าแต่แม่เจ้าทั้งหลาย ! ธรรม คือ นิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ๓๐ ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้วแล ' นี้ ผู้ศึกษาพึงชัก ๒ สิกขาบท คือ โธวนสิกขาบทกับปฏิคคหณสิกขาบท ออกจากจีวรวรรคในมหาวิภังค์แล้วเพิ่มให้เต็มวรรคที่ ๑ ด้วยสิกขาบท คือ ภิกษุณีอธิษฐานอกาลจีวรว่า เป็นกาลจีวร แล้วแจกกัน กับสิกขาบทว่าด้วยจีวรที่ภิกษุณีแลกเปลี่ยนกันแล้วชิงคืนมา. ต่อไปพึงชัก ๗ สิกขาบทข้างต้นแห่งเอฬกโลมวรรคออกแล้ว เพิ่มอัญญทัตถิกสิกขาบท ๗ สิกขาบทเข้ามาให้เต็มวรรคที่ ๒. ชัก ๓ สิกขาบท คือ ปฐมปัตตสิกขาบท วัสสิกสาฏิกสิกขาบท และอารัญญกสิกขาบท ออกจากวรรคที่ ๓ แล้วเพิ่มวรรคที่ ๓ ให้เต็มด้วยปัตตสันนิจยสิกขาบท ครุปาปุรณสิกขาบทและลหุปาปุรณสิกขาบท. แม่เจ้าทั้งหลาย ! ธรรมคือ นิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ๓๐ แม้ทั้งหมดอย่างนี้ คือ ๑๒ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุณีทั้งหลายฝ่ายเดียวอย่างนี้ กับ ๑๘ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติแก่ทั้ง ๒ ฝ่าย ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้วแล ตามแนวทางปาฏิโมกขุทเทส.[๑] " บทที่เหลืออมีนัยดังกล่าวแล้วทั้งนั้นแล.

ติงสกกัณฑวรรณนาในภิกขุนีวิภังค์ ในอรรถกถาพระวินัย
ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

๑. ปาฐะตรงนี้ข้างต้นเป็น ปาฏิโมกฺขุทฺเทสมตฺเตน แต่นี้ไปเป็น ปาฏิโมกฺขุทฺเทสมคฺเคน. ยุติอย่างไรควรพิจารณา.

ขุททกกัณฑวรรณนา

ธรรมเหล่าใดรวบรวมได้ ๑๖๖ ข้อ ที่พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลายร้อยกรองไว้ ในลำดับแห่งติงสกกัณฑ์ บัดนี้จะพรรณนาธรรมแม้เหล่านั้นดังต่อไปนี้.

ปาจิตตีย์ ลสุณวรรคที่ ๑

ลสุณสิกขาบทที่ ๑

ในบรรดา ๘ วรรคนั้น พึงทราบวินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งลสุณวรรคก่อน.

[ว่าด้วยเรื่องภิกษุณีฉันกระเทียม]

สามบทว่า **เทฺว ตโย ภณฺฑกา** ได้แก่ จุกกระเทียม ๒-๓ จุก คำว่า **โปฏฺฏลเก** นี้ เป็นชื่อของกระเทียมมีเยื่อในสมบูรณ์.

สองบทว่า **น มตฺตํ ชานิตฺวา** มีความว่า (ภิกษุณีถูลนันทานั้น) ไม่รู้จักประมาณ เมื่อคนเฝ้าไร่ห้ามปรามอยู่ ใช้ให้ (พวกภิกษุณี) ขนเอากระเทียมมาเป็นอันมาก.

สองบทว่า **อญฺญตรํ หํสโยนึ** ได้แก่ กำเนิดหงส์ทอง.

สามบทว่า **โส อาสํ เอเกกํ** มีความว่า หงส์นั้น เป็นสัตว์ระลึกชาติได้. ดังนี้จึงมาหาด้วยความรักในก่อน แล้วสลัดขนให้แก่

สตรีเหล่านั้นคนละขน. ขนนั้นเป็นทองคำแท้ ควรแก่การหลอมการทุบและตัดได้.

บทว่า **มาคธิกํ** แปลว่า เกิดแล้วในแคว้นมคธ. จริงอยู่ เฉพาะกระเทียมที่เกิดในแคว้นมคธ ท่านประสงค์เอาว่า **ลสุณํ** ในสิกขาบทนี้. แม้กระเทียมนั้นเป็นกระเทียมที่มีเยื่อในสมบูรณ์, ไม่ใช่กระเทียมที่มีเยื่อในเพียงแง่ง หรือ ๒-๓ แง่ง. แต่ในกุรุนทีท่านไม่กล่าวถึงประเทศที่เกิด กล่าวว่า "กระเทียมมีเยื่อในสมบูรณ์ ชื่อว่า การเทียมมคธ."

ในคำว่า **อชฺโฌหาเร อชฺโฌหาเร** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าภิกษุณีรวบรวมกระเทียม ๒-๓ จุกเข้าด้วยกันเคี้ยวกลืนกิน เป็นปาจิตตีย์ตัวเดียว แต่เมื่อภิกษุณีบิออกกินทีละแง่ง เป็นปาจิตตีย์มากตัว ด้วยการนับประโยคแล.

บัณฑิตพึงทราบความแตกต่างกันแห่งกระเทียมเหลืองเป็นต้นโดยสี หรือโดยเยื่อใน. ว่าด้วยสีก่อน ชื่อว่า กระเทียมเหลือง ย่อมมีสีเหลือง, กระเทียมแดง มีสีแดง, กระเทียมเขียวมีใบไม้เขียว.

แต่ว่าโดยเยื่อใน (หรือแง่ง) กระเทียมเหลืองมีเยื่อในขั้นเดียว, กระเทียมแดงมีเยื่อใน ๒ ชั้น, กระเทียมเขียวมีเยื่อใน ๓ ชั้น, กระเทียมต้น ไม่มีเยื่อใน. จริงอยู่ กระเทียมันน เป็นเพียงหน่อเท่านั้น. แต่ในมหาปัจจรีเป็นต้นกล่าวไว้ว่า "กระเทียมเหลืองมีเยื่อใน (มีแง่ง) ๓ ชั้น, กระเทียมแดงมีเยื่อใน ๒ ชั้น, แระเทียมเขียวมีเยื่อในขั้นเดียว." กระเทียมเหลืองเป็นต้นนั่น ย่อมควร โดยสภาพทีเดียว.

แต่ในการต้มแกงเป็นต้น แม้กระเทียมมคธก็ควร. ความจริง จะ

ใส่กระเทียมมคธนั้นลง ในแกงถั่วเป็นต้นซึ่งกำลังแกงก็ดี ในกับข้าวชนิดที่ปรุงด้วยปลาเนื้อก็ดี ในน้ำมันก็ดี ในน้ำปานะมีน้ำพุทราเป็นต้นก็ดี ในแกงผักดองที่เปรี้ยวเป็นต้นก็ดี ในแกงอ่อมก็ดี ในแกงอย่างใดอย่างหนึ่ง ชั้นที่สุดแม้ในยาคูและภัตก็ควร. คำที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยาโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล

ลสุณสิกขาบทที่ ๑ จบ.

ปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๒ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **สมฺพาเธ** คือ โอกาสที่กำบัง. ก็เพื่อแสดงจำแนกโอกาสที่กำบัง (ที่ลับ) นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **" อุโภ อุปกจฺฉกา มุตฺตกรณํ** แปลว่า รักแร้ทั้ง ๒ บริเวณทวารเบา. "

สองบทว่า **เอกมฺปิ โลมํ** มีความว่า ภิกษุณีให้ถอนขนเส้นเดียวหรือมากเส้น โดยประโยคเดียว ด้วยกรรไกรก็ดี ด้วยแหนบก็ดี ด้วยของคมอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี เป็นปาจิตตีย์มากตัว โดยการนับประโยค ไม่ใช่โดยนับเส้นขน.

บทว่า **อาพาธปจฺจยา** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุณีผู้ให้ถอนเพราะอาพาธ มีฝีและหิดเป็นต้นเป็นปัจจัย. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๔ เกิดขึ้น ทางกาย ๑ ทางกายกับวาจา ๑ ทางกายกับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ตลฆาฏเก** คือ ในเพราะสัมผัสบริเวณองค์รหัสย์ (ในเพราะสัมผัสบริเวณทวารเบา).

ในคำว่า **อนฺตมโส อุปฺปลปตฺเตนปิ** นี้ มีวินิจฉัยว่า กลีบบัวค่อนข้างจะโตไป. เมื่อให้ตบแม้ด้วยเกสรบัว ก็เป็นอาบัติเหมือนกัน.

บทว่า **อาพาธปจฺจยา** มีความว่า จะตบฝี หรือแผล ควรอยู่. บทที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิก เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๒ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๓ จบ.

สิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ปุราณราโชโรโธ** ได้แก่ เป็นพระสนมของเจ้าแผ่นดินในกาลก่อน คือ ในคราวเป็นคฤหัสถ์.

สองบทว่า **จิราจิรํ คจฺฉติ** คือ นาน ๆ พระราชาจึงจะเสด็จมา.

บทว่า **ธาเรถ** คือ แม่เจ้าอาจ (ดำรงอยู่ได้อย่างไร ?). เมื่อพวกภิกษุณีถามว่า " นี้กรรมของใคร ? " ภิกษุณีนั้นเข้าใจว่า " แม้เมื่อเราไม่บอก ภิกษุณีเหล่านี้ก็จักทำความระแวงสงสัยในเรา " จึงได้กล่าวอย่างนี้ว่า " นี้เป็นการกระทำของดิฉัน. "

บทว่า **ชตุมฏฺฐเก**[๑] ได้แก่ ท่อนเกลี้ยง ๆ ทำด้วยยาง. บทว่า **ชตุมฏฺฐเก** นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยอำนาจแห่งเรื่องเท่านั้น. แต่เมื่อสอดท่อนกลม ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งเข้าไปเป็นอาบัติทั้งนั้น. ด้วยเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสว่า " ชั้นที่สุด สอดแม้กลีบอุบลเข้าไปสู่องค์รหัสย์ " และแม้กลีบอุบลนี้ ก็โตเกินไป, แต่เมื่อสอดแม้เพียงเกสรเจ้าไปก็เป็นอาบัติเหมือนกัน. บทที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น. สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเช่นกับที่กล่าวแล้วในตลฆาฏกสิกขาบทนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๔ จบ.

๑. สมเด็จวัดมกุฏ ฯ แปลว่า ขุมเพชร.

สิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

ข้องว่า **อติคมฺภีรํ อุทกสุทฺธิก อาทิยติ** ได้แก่ กระทำการชำระด้วยน้ำให้เข้าข้างในลึกเกินไป.

สองบทว่า **เกสคฺคมตฺตํปิ อติกฺกาเมติ** มีความว่า ภิกษุณีสอดนิ้วมือนิ้วที่ ๓ หรือที่ ๔ เข้าไปตามทางยาว ให้เลยทางด้านลึกเกิน ๒ ข้อมือไปแม้เพียงปลายเส้นผม เป็นปาจิตตีย์. สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "ภิกษุณี ย่อมไม่ได้เพื่อจะใช้ข้อมือ ๓ ข้อของบางนิ้วชำระ จะใช้นิ้วมือ ๓ หรือ ๔ นิ้ว แม้ข้อเดียวชำระก็ไม่ได้." บทที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น. แม้สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเช่นกับที่กล่าวแล้ว ในตลฆาฏกสิกขาบทนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๕ จบ.

สิกขาบทที่ ๖

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๖ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ภตฺตวิสฺสคฺคํ** แปลว่า ภัตกิจ.

สามบทว่า **ปานีเยน จ วิธูปเนน จ อุปติฏฺฐิตฺวา** ความว่า ยืนเอามือข้างหนึ่งถือขันน้ำ เอามือข้างหนึ่งถือพัด พัดวีอยู่ใกล้ ๆ.

บทว่า **อุจฺจาวทติ** มีความว่า กล่าวถ้อยคำเกี่ยวกับการครองเรือน ละเมิดจารีตของบรรพชิตว่า "แม้เมื่อก่อน ท่านก็บริโภคอยู่อย่างนี้ ดิฉันก็ทำการปรนนิบัติท่านอย่างนี้."

สองบทว่า **ยงฺกิญฺจิ ปานียํ** มีความว่า น้ำสะอาด หรืออันนำเปรียง นมส้ม น้ำผึ้ง น้ำรส และนมสดเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตามที.

สองบทว่า **ยากาจิ วิชนี** คือ ชั้นที่สุดแม้ชายจีวร ก็ชื่อว่าพัด.

ในคำว่า **หตฺถปาเส ติฏฺฐติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรับปาจิตตีย์ เพราะการยืนเป็นปัจจัยเท่านั้น. แต่เพราะการประหารเป็นปัจจัย ทรงบัญญัติทุกกฏไว้ในขันธกะ.

สองบทว่า **เทติ เทเปติ** มีความว่า ภิกษุณีถวายน้ำดื่ม หรือแกงเป็นต้นว่า "นิมนต์ท่านดื่มน้ำนี้, นิมนต์ท่านฉันกับแกงนี้เถิด." ถวายพัดใบตาลว่า "นิมนต์ท่านพักด้วยพัดใบตาลนี้ ฉันเถิด" หรือว่าสั่งให้ผู้อื่นถวายน้ำดื่มและพัดให้แม้ทั้ง ๒ อย่าง ไม่เป็นอาบัติ.

สองบทว่า **อนุปสมฺปนฺนํ อาณาเปติ** คือ สั่งสามเณรีเพื่อให้

ปฏิบัติไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลืออตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๖ จบ.

สิกขาบทที่ ๗

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ พึงทราบดังนี้ :-

ข้อว่า **ภุญฺชิสฺสามีติ ปฏิคฺคณฺหาติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า ทุกกฏนี้ ชื่อว่า ปโยคทุกกฏ. เพราะฉะนั้น ไม่ใช่เป็นทุกกฏ เพราะการรับประเคนอย่างเดียวเท่านั้น. ยังเป็นทุกกฏ ทุก ๆ ประโยคอีก ในการรับประเคนแล้วนำมาจากที่อื่นก็ดี ในการตากให้แห้งก็ดี ในการเตรียมเตา เพื่อต้องการคั่วกินในวันที่ฝนตกพรำก็ดี ในการจัดแจงกระเบื้องก็ดี ในการตระเตรียมทัพพีก็ดี ในการนำฟืนมาก่อไฟก็ดี ในการใส่ข้าวเปลือกลงบนกระเบื้องก็ดี ในการคั่วด้วยทัพพีก็ดี ในการเตรียมครกและสากเป็นต้นจะตำก็ดี ในกิจ มีการตำ ฝัด และซาว เป็นต้นก็ดี จนถึงเปิบเข้าปากแล้วบดเคี้ยวด้วยฟันเพื่อจะกลืนกิน. ในเวลากลืนกิน เป็นปาจิตตีย์มากตัวตามจำนวนคำกลืน. และในสิกขาบทนี้ การขอและการฉัน จัดเป็นประมาณ. เพราะฉะนั้น แม้ภิกษุณีขอเองใช้ภิกษุณีอื่นให้ทำการคั่วการตำและการหุงต้มแล้วฉันก็เป็นอาบัติ. ถึงใช้ภิกษุณีอื่นให้ขอแล้วกระทำการคั่วฉันเองเป็นต้นก็เป็นอาบัติ.

แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวว่า " ภิกษุณีขอข้าวเปลือกสดธรรมดานี้ แม้กะมารดามาฉัน ก็เป็นปาจิตตีย์เหมือนกัน, ข้าวเปลือกสดที่ได้มาโดยมิได้ออกปากขอ เมื่อทำการคั่วเป็นต้นเอง หรือใช้ผู้อื่นให้ทำ

แล้วฉัน เป็นทุกกฏ, ข้าวเปลือกสดที่ภิกษุณีอื่นได้มาด้วยการออกปากขอ แม้เมื่อทำการคั่วเป็นต้นเอง หรือใช้ให้ภิกษุณีนั้นทำ หรือใช้ให้ภิกษุณีอื่นทำแล้วฉัน ก็เป็นทุกกฏเหมือนกัน" ท่านยังได้กล่าวไว้อีกว่า "ข้าวเปลือกสดที่ภิกษุณีอื่นได้มาด้วยการออกปากขอ, ถ้าภิกษุณีทำการคั่วเองเป็นต้นซึ่งข้าวเปลือกสดนั้นแล้วฉัน เป็นปาจิตตีย์เหมือนกัน. แต่เมื่อให้ผู้อื่นทำการคั่วเป็นต้นแล้วฉัน เป็นทุกกฏ." คำในมหาปัจจรีนั้น ผิดทั้งข้างต้นทั้งข้างปลาย. ที่จริงไม่มีความแปลกกันในการทำเอง หรือในการใช้ให้ทำ ซึ่งกิจมีการคั่วเป็นต้นนั้น. แต่ในมหาอรรถกถาท่านกล่าวไว้โดยไม่แปลกกันว่า "เป็นทุกกฏแก่ภิกษุณีผู้ฉันข้าวเปลือกสดที่ภิกษุณีอื่นออกปากขอมา."

บทว่า **อาพาธปจฺจยา** ความว่า ไม่เป็นอาบัติ เพราะออกปากขอข้าวเปลือก เพื่อต้องการทำการนึ่งตัวเป็นต้น (การเข้ากระโจม). ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "ก็การรับเอาข้าวเปลือกที่ได้มาด้วยการไม่ได้ออกปากขอ เพื่อประโยชน์แก่นวกรรม ควรอยู่."

สองบทว่า **อปรณฺณํ วิญฺญาเปติ** มีความว่า เว้นธัญญชาต ๗ ชนิดเสีย ภิกษุณีจะขออปรัณณชาต มีถั่วเขียวและถั่วเหลืองเป็นต้นก็ดี พืชผลมีน้ำเต้าและฟักเขียวเป็นต้นก็ดี วัตถุอื่นอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ในที่แห่งญาติและคนปวารณา ไม่เป็นอาบัติ. แต่จะขอข้าวเปลือกสดแม้ในที่แห่งญาติและคนปวารณาไม่ควร. บทที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๔ เกิดขึ้นทางกาย ๑ ทางวาจา ๑ ทางกายกับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๗ จบ.

สิกขาบทที่ ๘

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ พึงทราบดังนี้ :-

ราชภัฏ (พระราชทรัพย์) คือ ภาษีส่วนสาอากรของหลวง พราหมณ์นี้ยักยอกเอาไป, เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้น จึงชื่อว่า นิพพิฏฐราชภัฏ (ผู้ถูกปลดจากข้าราชการ). อธิบายว่า " ผู้รับตำแหน่งอย่างหนึ่ง ทางด้านส่วยสาอากร ได้ยักยอกเบียดบังเอาผลกำไรจากตำแหน่งนั้น. "

ข้อว่า **ตํเยว ภฏปถํ ยาจิสฺสามิ** ได้แก่ พราหมณ์นั้นคิดคำนึงอยู่ว่า " เราถวายส่วยแก่นายหลวงแล้ว จักทูลขอพระราชทานรับตำแหน่งเดิมนั้นแหละคืน. "

บทว่า **ปริภาสิ** ได้แก่ อุบาสกนั้นขู่สำทับภิกษุณีเหล่านั้นว่า " พวกท่านอย่าได้ทำอย่างนี้อีกต่อไปนี้ะ. "

บทว่า **สยํ ฉฑฺเฑติ** มีความว่า เมื่อเททั้ง ๔ วัตถุทิ้ง ด้วยประโยคเดียว เป็นอาบัติเพียงตัวเดียว. เมื่อทิ้งทีละอย่าง ๆ เป็นอาบัติมากตามจำนวนวัตถุ. แม้ในการสั่ง ก็นัยนี้นั่นแล. ถึงในการทิ้งไม้ชำระฟัน ก็เป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุณีเหมือนกัน. เป็นทุกกฏแก่ภิกษุในที่ทั้งปวง. บทที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา เป็น

โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๘ จบ.

สิกขาบทที่ ๙

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๙ พึงทราบดังนี้ :-

หลายบทว่า **ยํ มนุสฺสานํ อุปโภคปริโภคํ โรปิตํ** มีความว่า ไร่นาหรือสวนผลไม้มีมะพร้าวเป็นต้น ก็ตามที, เมื่อเทวัตถุเหล่านั้นทิ้งในที่ซึ่งเขาปลูกของเขียวสดไว้แห่งใดแห่งหนึ่ง พึงทราบความต่างแห่งอาบัติโดยนัยก่อนนั่นแล.

ภิกษุณีนั่งฉันอยู่ที่ไร่นาหรือที่สวน เคี้ยวอ้อยเป็นต้น เมื่อจะไปเทน้ำเป็นเดนและกระดูกเป็นต้นลงในของเขียวสด, ขั้นที่สุด ทิ้งแม้มะพร้าวที่เฉาะหัวดื่มน้ำแล้ว ก็เป็นปาจิตตีย์เหมือนกัน. เป็นทุกกฏแก่ภิกษุ. แต่ในพืชที่เขาหว่านไว้ในนาที่ไถแล้ว เป็นทุกกฏแก่ภิกษุและภิกษุณีทั้งหมด ตลอดเวลาที่หน่อยังไม่งอก. จะเทลงในมุมนาเป็นต้น ที่เขายังไม่ได้หว่านพืชก็ดี ในคันนาเป็นต้นที่ปลูกพืชไม่ขึ้นก็ดีควรอยู่. จะเทลงแม้ในที่ทิ้งขยะมูลฝอยของพวกชาวบ้าน ก็ควร.

บทว่า **ฉฑฺฑิตกฺเขตฺเต** มีความว่า เมื่อพวกชาวบ้านถอนข้าวกล้าไปแล้ว ชื่อว่าเป็นนาร้าง. จะเทลงในนาร้างนั้นนั่นแล ควรอยู่. แต่ในไร่นาที่พวกชาวบ้านยังเฝ้ารักษาอยู่ ด้วยเข้าใจว่า " ปุพพัณณชาตเป็นต้นที่เกี่ยวแล้วจักงอกขึ้นอีก " เป็นอาบัติตามวัตถุเหมือนกัน. บทที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา ฯ ล ฯ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๘ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ยงฺกิญฺจิ นจฺจํ** มีความว่า พวกนักฟ้อนเป็นต้น หรือพวกนักเลง จงฟ้อนรำก็ตามที, โดยที่สุดแม้นกยูง นกแขกเต้า และลิงเป็นต้นฟ้อนรำ, ทั้งหมดนั่น จัดเป็นการฟ้อนรำทั้งนั้น.

สองบทว่า **อยุกิญฺจิ คีตํ** มีความว่า การขับร้องของพวกันก ฟ้อนเป็นต้น หรือการขับร้องกีฬาให้สำเร็จประโยชน์ ซึ่งประกอบด้วยการสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ในเวลาที่พระอริยเจ้าทั้งหลายปริ-นิพพาน หรือการขับร้องทำนองสวดธรรมสรภัญญะของพวกภิกษุ ผู้ไม่สำรวมก็ตามที, ทั้งหมดนี้จัดเป็นการขับร้องทั้งนั้น.

สองบทว่า **ยงฺกิญฺจิ วาทิตํ** มีความว่า เครื่องบรรเลงมีที่ขึ้นสายเป็นต้น หรือการประโคมกลองเทียมก็ตามที, ขั้นที่สุดแม้การตีอุทกเภรี (กลองน้ำ), ทั้งหมดนี้จัดเป็นการประโคมดนตรีทั้งนั้น.

ข้อว่า **ทสฺสนาย คจฺฉติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** ได้แก่ ต้องอาบัติทุกกฏ โดยนับวาระย่างเท้า.

คำว่า **ยตฺถ ฐิตา ปสฺสติ วา สุณาติ วา** มีความว่า ภิกษุณี เมื่อแลดูโดยประโยคเดียวเห็น ได้ฟังการขับร้อง การประโคมดนตรี ของชนเหล่านั้นนั่นแหละ เป็นปาจิตตีย์เพียงตัวเดียว แต่ถ้าเหลียวดู ทิศหนึ่งแล้วเห็นนักฟ้อน, เหลียวไปดูทางอื่นอีก เห็นพวกดนขับร้อง

มองดูไปทางอื่น เห็นพวกคนบรรเลง, เป็นอาบัติแต่ละอย่าง ๆ หลายตัว. ภิกษุณีย่อมไม่ได้เพื่อจะฟ้อนรำ หรือขับร้อง หรือประโคมดนตรีแม้เอง. แม้จะบอกคนเหล่าอื่นว่า " จงฟ้อนรำ, จงขับร้อง, จงบรรเลง " ก็ไม่ได้. จะกล่าวว่า " อุบาสก ! พวกท่านจงให้การบูชาพระเจดีย์ " ก็ดี จะรับคำว่า " ดีละ " ในเมื่อเขากล่าวว่า " พวกข้าพเจ้าจะทำการบำรุงพระเจดีย์ของพวกท่าน " ก็ดี ย่อมไม่ได้. ท่านกล่าวไว้ในทุก ๆ อรรถกถาว่า " เป็นปาจิตตีย์ในฐานะทั้งปวง. " เป็นทุกกฏแก่ภิกษุ. แต่เมื่อเขากล่าวว่า " พวกข้าพเจ้าจะทำการบำรุงพระเจดีย์ของพวกท่าน " ภิกษุณีจะกล่าวว่า " อุบาสก ! ชื่อว่า การทำนุบำรุง เป็นการดี " ควรอยู่.

สองบทว่า **อาราเม ฐิตา** มีความว่า ภิกษุณียืนอยู่ในอารามแลเห็น หรือได้ยินการฟ้อนรำเป็นต้น ภายในอารามก็ดี ภายนอกอารามก็ดี ไม่เป็นอาบัติ.

สองบทว่า **สติ กรณีเย** มีความว่า ภิกษุณีไปเพื่อประโยชน์แก่สลากภัตเป็นต้น หรือด้วยกรณียะอื่นบางอย่าง เห็นอยู่ หรือได้ยินอยู่ในสถานที่ตนไป ไม่เป็นอาบัติ.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า ภิกษุณีถูกอุปัทวะเช่นนั้นเบียดเบียนเข้าไปสู่สถานที่ดูมหรสพ, เข้าไปแล้วอย่างนี้ เห็นอยู่ก็ดี ได้ยินอยู่ก็ดี ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา

โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต มี เวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

ลสุณวรรคที่ ๑ จบ.

ปาจิตตีย์ อันธการวรรคที่ ๒

สิกขาบทที่ ๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งอันธการวรรค พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อปฺปทีเป** คือ ในที่ไม่มีแสงสว่าง ด้วยบรรดาแสงสว่าง มีประทีป ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ และไฟเป็นต้น แม้อย่างหนึ่ง. ด้วยเหตุนั้นนั่นแล ในบทภาชนะแห่งบทว่า **อปฺปทีเป** นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **อนาโลเก.**

บทว่า **สลฺลเปยฺย วา** ได้แก่ กล่าวถ้อยคำเกี่ยวด้วยการครองเรือน.

สองบทว่า **อรหาเปกฺขา อญฺญาวิหิตา** มีความว่า ไม่เพ่งความยินดีในที่ลับ เป็นผู้ส่งใจไปอื่น จากความยินดีในที่ลับ ไต่ถามถึงญาติ หรือเชื้อเชิญเขาในการถวายทานก็ดี ในการบูชาก็ดี. บทที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจไถยสัตถสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับจิต ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๒ แล.

สิกขาบทที่ ๑ จบ.

สิกขาบทที่ ๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๒ พึงทราบดังนี้ :-

เฉพาะคำว่า **ปฏิจฺฉนฺเน โอกาเส** (ในสถานที่กำบัง) นี้ เท่านั้น ต่างกัน. บทที่เหลือทั้งหมด เป็นเช่นเดียวกับสิกขาบทก่อน นั่นแล.

สิกขาบทที่ ๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

คำว่า **อชฺโฌกาเส** (ในสถานที่แจ้ง) นี้ ต่างกัน. คำที่เหลือทั้งหมด เป็นเช่นนั้นนั่นแล.

สิกขาบทที่ ๓ จบ.

สิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

ที่ใกล้หู ท่านเรียกว่า **นิกกัณณิกะ.** มีคำอธิบายว่า " กระซิบที่ใกล้หู. "

สองบทว่า **สติ กรณีเย** มีความว่า มีกิจจำเป็นเพื่อต้องการจำนำสลากภัตเป็นต้นมา หรือเพื่อต้องการจะเก็บงำของที่วางไว้ไม่ดีในวัด. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น. สมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นเดียวกันกับสิกขาบทก่อนทั้งนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๔ จบ.

สิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ฆรํ โสเธนฺตา** มีความว่า ได้ยินว่า ชนเหล่านั้นได้มีความปริวิตกนี้ว่า " การล่วงละเมิดทางกายทางวาจาบางอย่างของพระเถรีไม่ปรากฏ, พวกเราจงช่วยกันชำระเรือนดูบ้างก่อนเถิด " เพราะฉะนั้น พวกเจ้าของบ้าน เมื่อชำระเรือนจึงได้พบอาสนะนั้น.

สองบทว่า **อโนวสฺสิกํ อติกฺกมนฺติยา** มีความว่า ภิกษุณีเมื่อให้เท้าแรกก้าวเลยไป เป็นทุกกฏ. เมื่อให้เท้าที่ ๒ ก้าวเลยไป

เป็นปาจิตตีย์. แม้ในการก้าวล่วงอุปจาร ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

บทว่า **คิลานาย** คือ ไม่อาจจะบอกลา เพราะอาพาธเช่นนั้น.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า ที่เรือนเกิดไฟไหม้ขึ้น หรือถูกพวกโจรปล้น, ในอันตรายเห็นปานนี้ ไม่บอกลาหลีกไปเสีย ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับวาจา ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา เป็นโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๕ จบ.

สิกขาบทที่ ๖

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๖ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อภินิสีเทยฺย** แปลว่า พึงนั่ง. เมื่อนั่งแล้วลุกไป เป็นอาบัติตัวเดียว. เมื่อไม่นั่ง นอนแล้วไป เป็นอาบัติตัวเดียว. เมื่อนั่งแล้วนอน เป็นอาบัติ ๒ ตัว.

บทว่า **ธุวปญฺญตฺเต** ได้แก่ อาสนะที่เขาปูไว้เป็นประจำ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุณีทั้งหลาย. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนกับกฐินสิกขาบท ฯ ล ฯ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๖ จบ.

สิกขาบทที่ ๗

แม้ในสิกขาบทที่ ๗ บัณฑิตพึงทราบคำทั้งหมด โดยนัยดังได้กล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๖ นั่นแล.

สิกขาบทที่ ๗ จบ.

สิกขาบทที่ ๘

คำทั้งหมดในสิกขาบทที่ ๘ ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนาแล.

สิกขาบทที่ ๗ จบ.

สิกขาบทที่ ๘

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อภิสเปยฺย** ได้แก่ พึงทำการสบถ. อธิบายว่า ที่ชื่อว่า แช่งด้วยนรก ได้แก่ ด่าทอ ปริภาษ โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า "ขอให้เราเกิดในนรก เกิดในอเวจีเถิด ขอให้ผู้ขโมย จงเกิดในนรก เกิดในอเวจีเถิด." ที่ชื่อว่า แช่งด้วยพรหมจรรย์ ได้แก่ ด่าทอ โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า "ขอให้เราจงเป็นคฤหัสถ์ เป็นผู้นุ่งผ้าขาว เป็นปริพาชิกาเถิด, หรือภิกษุณีนอกนี้ จงเป็นเช่นนี้เถิด." เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ คุพูด. แต่เมื่อด่าโดยนัยเป็นต้นว่า "ขอให้เราเป็นนางสุนัข เป็นนางสุกร เป็นคนบอด เป็นคนง่อนเถิด" เว้นนรกและพรหมจรรย์เสีย เป็นทุกกฏทุก ๆ คำพูด.

บทว่า **อตฺถปุเรกฺขาราย** คือ ผู้กล่าวอรรถกถา.

บทว่า **ธมฺมปุเรกฺขาราย** คือ ผู้สอนบอกบาลี.

บทว่า **อนุสาสนีปุเรกฺขาราย** มีความว่า เมื่อตั้งอยู่ในอนุสาสนีกล่าวสอนอย่างนี้ว่า "แม้บัดนี้ ท่านยังเป็นเช่นนี้, ดีละท่านจงงดเว้น, ถ้าท่านไม่งดเว้น, จักทำกรรมเห็นปานนี้อีก ก็จักเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานแน่นอน" ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ

โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนาแล.

สิกขาบทที่ ๙ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๐

คำทั้งหมดในสิกขาบทที่ ๑๐ ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เกิดทางกายวาจาและจิต เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนาแล.

สิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

อันธการวรรคที่ ๒ จบ.

ปาจิตตีย์ นัคควรรคที่ ๓

สิกขาบทที่ ๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งนัคควรรค พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **พฺรหฺมจริยํ จิณฺเณน** คือ ด้วยพรหมจรรย์ที่พวกท่านประพฤติกัน. อีกอย่างหนึ่ง พึงเห็นทุติยาวิภัติลงในอรรถแห่งตติยาวิภัติ หรือในอรรถแห่งฉัฏฐีวิภัติอย่างนี้ว่า " ด้วยการประพฤติพรหมจรรย์. "

บทว่า **อจฺฉินฺนจีวริกาย** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอาผ้าอาบน้ำ, มิได้ทรงหมายเอาจีวรชนิดอื่น. เพราะเหตุนั้น ภิกษุณีเปลือยกายอาบน้ำ เมื่อผ้าอาบน้ำถูกชิงไปก็ดี หายเสียก็ดี ไม่เป็นอาบัติ. ถ้าแม้นว่า จีวรคือผ้าอาบน้ำมีค่ามาก ภิกษุณีไม่อาจเพื่อจะนุ่งออกไปภายนอกได้, แม่อย่างนี้ จะเปลือยกายอาบน้ำ ก็ควร. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยาโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑ จบ.

สิกขาบทที่ ๒

คำทั้งหมดในสิกขาบทที่ ๒ ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้ มีสนมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อนนฺตรายิกินี** ได้แก่ ผู้ไม่มีอันตราย ด้วยอันตรายแม้อย่างหนึ่ง ในอันตราย ๑๐ อย่าง.

สองบทว่า **ธุรํ นิกฺขิตฺตมตฺเต** มีความว่า ภิกษุณีทอดธุระเสียแล้ว ถ้าแม้นภายหลังจึงเย็บ เป็นอาบัติเหมือนกัน. คำที่เหลือตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนาแล.

สิกขาบทที่ ๓ จบ.

สิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

วัน ๕ วัน ชื่อ ปัญจาหะ. ปัญจาหะนั้นเอง ชื่อว่า ปัญจาหิกะ วาระผลัดเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิทั้งหลาย ชื่อว่า สังฆาฏิวาร. การผลัดเปลี่ยนจีวร ๕ ผืน ที่ได้ชื่อว่าสังฆาฏิ โดยอรรถว่า สับเปลี่ยนสลับกันไป ด้วยการบริโภคใช้สอยบ้าง ด้วยอำนาจการผึ่งแดดบ้าง. เพราะเหตุนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในบทภาชนะว่า " ให้จีวร ๕ ผืนล่วงเลยวันคำรบ ๕ ไป. "

ก็ในคำว่า **อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** นี้ มีวินิจฉัยว่า ในจีวรผืนเดียว เป็นอาบัติตัวเดียว ในจีวร ๕ ผืน เป็นอาบัติ ๕ ตัว.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า จีวรมีราคาแพง เป็นของที่ภิกษุณีไม่อาจจะบริโภคใช้สอย เพราะอันตรายมีโจรภัยเป็นต้น, ในอุปัทวะเห็นปานนี้ ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนกับกฐินสิกขาบท เป็นอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๔ จบ.

สิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **จีวรสงฺกมนียํ** คือ จีวรที่สับเปลี่ยนกัน. ความว่า " จีวรที่เป็นของภิกษุณีรูปอื่น อันภิกษุณีไม่บอกกล่าวเจ้าของก่อน ถือเอาไปจะต้องกลับคืนให้. "

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า ถ้าพวกโจรลักเอาผ้าที่ยังไม่ได้ห่ม หรือยังไม่ได้นุ่งไป. ในอันตรายเห็นปานนี้ นุ่งห่มไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนกฐินสิกขาบท เป็นทั้งกิริยา ทั้งอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๕ จบ.

สิกขาบทที่ ๖

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๖ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **อญฺญํ ปริกฺขารํ** ได้แก่ บริขารชนิดใดชนิดหนึ่ง คือ สิ่งของมีภาชนะเป็นต้น หรือเภสัชมีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง.

บทว่า **อานิสํสํ** มีความว่า ภิกษุณีถามว่า " พวกท่านมีความประสงค์จะถวายผ้ามีราคาเท่าไร ? " พวกทายกตอบว่า " มีราคาเท่านี้. " ภิกษุณีพูดอย่างนี้ว่า " พวกท่านจงรอไปก่อน, เวลานี้ผ้ามีราคาแพง ต่อไปอีกสักหน่อย เมื่อฝ้ายมาถึง จักมีราคาพอสมควร " แล้วห้ามไว้ ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๖ จบ.

สิกขาบทที่ ๗

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **วิปฺปกฺกมึสุ** มีความว่า ภิกษุณีทั้งหลายกล่าวกันว่า " พวกภิกษุณียังรอการมาของภิกษุณีแม้เหล่าอื่นได้ ก็จักรอพวกเรามาบ้างเป็นแน่ " จึงได้พากันไปในที่จำเป็นต้องไปนั้น.

บทว่า **ปฏิพาเหยฺย** แปลว่า พึงห้ามไว้.

บทว่า **อานิสํสํ** มีความว่า แสดงอานิสงส์ห้ามอย่างนี้ว่า " ผ้าผืนเดียวไม่เพียงพอสำหรับภิกษุณีรูปเดียว, พวกท่านจงรอไปก่อน, ต่อไปอีกหน่อย ผ้าจักเกิดขึ้น, ต่อนั้นเราจักแบ่งกัน " ดังนี้ ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๗ จบ.

สิกขาบทที่ ๘

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ พึงทราบดังนี้ :-

พวกชนผู้ฝึกหัดนักฟ้อนรำ ชื่อว่า ครูนักฟ้อนรำ. เหล่าชนผู้ฟ้อนรำ ชื่อว่าพวกนักฟ้อนรำ. พวกชนผู้ทำการโดดบนราวและบนเชือกเป็นต้น ชื่อว่า พวกโดดไม้สูง. พวกชนผู้แสดงกล ชื่อว่า พวกจำอวด. พวกชนผู้เล่นด้วยกลอง ชื่อว่า พวกเล่นกลอง. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า " พวกบรรเลงปี่พาทย์ " ก็มี.

ในคำว่า **เทติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** นี้ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นอาบัติหลายตัวตามจำนวนจีวร. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

สิกขาบทที่ ๘ จบ.

สิกขาบทที่ ๙

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๙ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ทุพฺพลจีวรปจฺจาสาย** คือ ด้วยความหวังจะได้จีวรอันไม่แน่นอน.

บทว่า **อานิสํสํ** มีความว่า ถึงแม้พวกชาวบ้านกล่าวว่า "แม่เจ้า ! พวกข้าพเจ้ายังไม่อาจ" ดังนี้ ก็จริง, เมื่อภิกษุณีแสดงอานิสงส์ห้ามอย่างนี้ว่า "เวลานี้ ฝ้ายจักมาถึงแก่ชาวบ้านนั้น, บุรุษผู้มีศรัทธาเลื่อมใส จักมา จักถวายแน่นอน" ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือง่ายทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๙ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

ในคำว่า **กฐินุทฺธารํ น ทสฺสนฺติ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- การเดาะกฐินเช่นไรสงฆ์ควรให้ เช่นไรไม่ควรให้. คือ การเดาะกฐินเช่นอย่างที่มีอานิสงส์มาก มีการกรานเป็นมูล, มีอานิสงส์น้อย มีการเดาะเป็นมูล ไม่ควรให้. แต่การเดาะกฐินเช่นอย่างที่มีอานิสงส์น้อย มีการกรานเป็นมูล มีอานิสงส์มาก มีการเดาะเป็นมูล ควรให้. การเดาะกฐินแม้มีอานิสงส์เท่า ๆ กัน สงฆ์ก็ควรให้ทีเดียว เพื่อรักษาศรัทธาไว้.

บทว่า **อานิสํสํ** มีความว่า ภิกษุณีแสดงอานิสงส์เห็นปานนี้ว่า " ภิกษุณีสงฆ์มีจีวรเก่า มีลาภมาก ซึ่งมีอานิสงส์แห่งกฐินเป็นมูล " แล้วห้ามเสีย ไม่เป็นอาบัติ. คำทีเหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

นัคควรรคที่ ๓ จบ.

ปาจิตตีย์ ตุวัฏฏวรรคที่ ๔

สิกขาบทที่ ๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งตุวัฏฏวรรค พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ตุวฏฺเฏยฺยุ** แปลว่า พึงนอน. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑ จบ.

สิกขาบทที่ ๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๒ พึงทราบดังนี้ :-

ผ้าปูนอนและผ้าห่มของภิกษุณี ๒ รูปนี้ ผืนเดียวกัน; เพราะฉะนั้น เธอทั้ง ๒ จึงชื่อว่า ผู้มีผ้าปูนอนและผ้าห่มผืนเดียวกัน. คำว่า **เอกตฺถรณปาปุรณา** นี้ เป็นชื่อแห่งภิกษุณีทั้ง ๒ ผู้ปูชายข้างหนึ่งแห่งผ้าปาวารผ้าปูนอน และเสื่อลำแพนเป็นต้นอันเคลื่อนที่ได้ แล้วนอนห่มชายข้างหนึ่ง.

สองบทว่า **ววฏฺฐานํ ทสฺเสตฺวา** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุณีทั้ง ๒ รูปผู้นอนวางผ้ากาสายะ หรือไม้เท้าคนแก่ ชั้นที่สุด

แม้ประคตเอวไว้ในท่ามกลาง. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อุฬารสมฺภาวิตา** มีความว่า อันคนทั้งหลายยกย่องว่าเป็นผู้เยี่ยมกว่า เพราะเป็นผู้บวชจากตระกูลสูง และเพราะเป็นผู้เยี่ยมกว่าโดยคุณทั้งหลาย.

บทว่า **อสฺสาปกตา** มีความว่า ผู้ถูกความริษยาย่ำยี คือครอบงำแล้ว.

ภิกษุณีเหล่านี้ มีการอภิปรายมากมาย; เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าผู้สาละวนอยู่ด้วยการอภิปรายให้คนอื่นเข้าใจ. อธิบายว่า "ชี้แจงให้มหาชนเข้าใจตลอดทั้งวัน."

ภิกษุณีเหล่านี้ มีการชี้แจงอรรถให้แจ่มแจ้งมากมาย; เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้สาละวนอยู่ด้วยการชี้แจงอรรถให้แจ่มแจ้ง. การ

ชี้แจงอรรถให้แจ่มแจ้ง โดยนัยต่าง ๆ มีเหตุและอุทาหรณ์เป็นต้น พึงทราบว่า **วิญญัติ** ไม่พึงเข้าใจว่า การออกปากขอ (ชื่อว่า **วิญญัติ**). พึงทราบว่า เป็นอาบัติมากตัวโดยนับการเดินกลับไปมา ในการจงกรม.

ในคำว่า **ติฏฺฐติ วา** เป็นต้น พึงทราบว่า เป็นอาบัติมากตัว โดยนับประโยค.

ในคำว่า **อุทฺทิสติ วา** เป็นต้น พึงทราบว่า เป็นอาบัติมากตัว โดยการนับบทเป็นต้น. คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๓ จบ.

สิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **สติ อนฺตราเย** คือ เมื่อมีอันตราย ๑๐ อย่าง.

สองบทว่า **ปริเยสิตฺวา น ลภติ** คือ ไม่ได้ภิกษุณีอื่นผู้ช่วยเหลือ.

บทว่า **คิลานาย** คือ อาพาธเสียเอง.

บทว่า **อาปทาสุ** ได้แก่ เมื่อมีอันตรายเห็นปานนั้น ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เป็นอกริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๔ จบ.

สิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

ในคำว่า **อญฺญํ อาณาเปติ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าภิกษุณีผู้ได้รับสั่งว่า " เธอจงฉุดออกไป " ฉุดคร่าให้เลยประตูแม้มากออกไปโดยประโยคเดียว ก็เป็นอาบัติตัวเดียว. ถ้าได้รับสั่งอย่างนี้ว่า " จงฉุดให้เลยประตูนี้และนี้ออกไป " ฉุดให้เลยออกไป เป็นอาบัติหลายตัวโดยการนับประตู. คำที่เหลืออ ง่ายทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๕ จบ.

สิกขาบทที่ ๖

ในสิกขาบทที่ ๖ บททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้ มีการสวดสมนุภาสน์เป็นสมุฏฐาน เป็นอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๖ จบ.

สิกขาบทที่ ๗-๘-๙

ในสิกขาบทที่ ๗-๘- ๙ ทุก ๆ บท ตื้นทั้งนั้น. ทุก ๆ สิกขาบท มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๗-๘-๙ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อาหุนฺทริกา** แปลว่า คับแคบ.

สองบทว่า **ธุรํ นิกฺขิตฺตมตฺเต** มีความว่า ถ้าแม้นว่า ภิกษุณี ทอดธุระแล้ว ภายหลังจึงหลีกไป เป็นอาบัติเหมือนกัน. แม้เมื่อ ปวารณาแล้วไปสิ้น ๕ โยชน์ ไม่เป็นอาบัติ. ใน ๖ โยชน์ ไม่มีคำที่จะพึง กล่าวถึงเลย. ก็ถ้าว่า ภิกษุณีไปได้ ๓ โยชน์ แล้วย้อนกลับมาโดยทาง เดิมนั่นแล ไม่ควร. จะมาโดยทางอื่น ควรอยู่.

บทว่า **อนฺตราเย** คือ มีอันตราย ๑๐ อย่าง. ภิกษุณีออกไป ด้วยคิดว่า " เราจักไปละ " แต่ห้วงน้ำหลากมาเต็มแม่น้ำ หรือมี พวกโจรดักซุ่มอยู่ใกล้ทาง หรือเมฆตั้งเค้ามา, จะกลับมา ก็ควร. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิก เป็นอกิริยา สัญญา-วิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

ตุวัฏฏวรรคที่ ๔ จบ.

ปาจิตตีย์ จิตตาคารวรรคที่ ๕

สิกขาบทที่ ๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งจิตตาคารวรรค พึงทราบดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ราชาคารํ** ได้แก่ โรงละครหลวง.

บทว่า **จิตฺตาคารํ** ได้แก่ ศาลาแสดงจิตรกรรมน่าเพลิดเพลิน.

บทว่า **อารามํ** ได้แก่ สวนเป็นสถานที่ไปหย่อนใจ.

บทว่า **อุยฺยานํ** ได้แก่ อุทยานเป็นที่หย่อนอารมณ์.

บทว่า **โปกฺขรณี** ได้แก่ สระโบกขรณีเป็นที่สำหรับเล่นกีฬา; เพราะเหตุนั้นแล ในบทภาชนะ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสคำว่า **ยตฺถ กตฺถจิ รญฺโญ กีฬิตุํ** เป็นต้น.

ในคำว่า **ทสฺสนาย คจฺฉติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- เป็นทุกกฏ โดยนับย่างเท้า.

ก็ในคำว่า **ยตฺถ ฐิตา ปสฺสติ** นี้ มีวินิจฉัยว่า ถ้าภิกษุณียืนในที่เดียวนั่นแหละ ไม่ยกเท้าไปมาดูอยู่ถึง ๕ ครั้ง ก็เป็นปาจิตตีย์ตัวเดียวเท่านั้น. แต่เมื่อภิกษุณีมองดูทิศาภาคนั้น ๆ แล้วดูอยู่ เป็นอาบัติ แยกออกไปหลายตัว. แต่เป็นทุกกฏแก่ภิกษุในที่ทั้งปวง.

สองบทว่า **อาราเม ฐิตา** มีความว่า ชนทั้งหลายสร้างพระราชวังหลวงเป็นต้นใกล้อารามที่อยู่, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุณีผู้มองเห็นพระราชวังหลวงเป็นต้นนั้น.

สองบทว่า **คจฺฉนฺตี วา อาคจฺฉนฺตี วา** มีความว่า มองเห็นพระราชวังหลวงเป็นต้นนั้น ซึ่งอยู่ใกล้ทางของภิกษุณีผู้เดินไปเพื่อประโยชน์แก่บิณฑบาตเป็นต้น ไม่เป็นอาบัติ.

คำว่า **สติ กรณีเย คนฺตฺวา** มีความว่า ภิกษุณีไปยังราชสำนักด้วยกิจจำเป็นบางอย่าง แล้วเห็น ไม่เป็นอาบัติ.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า ภิกษุณีถูกอันตรายบางอย่างรบกวน หลบเข้าไปแล้วเห็นไม่เป็นอาบัติ. บทที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยาโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑ จบ.

สิกขาบทที่ ๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๒ พึงทราบดังนี้ :-

บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นอาบัติมากตัว ด้วยการนับประโยคในการนั่งทับ และนอนทับ. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานเหมือนเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อุชฺชวุชฺชเว** มีความว่า เมื่อภิกษุณีม้วนด้ายเท่าที่สาวออกไปด้วยมือเข้ามา เป็นอาบัติตัวเดียว. แต่เป็นทุกกฏ ในทุก ๆ ประโยค โดยนับครั้งขยับมือ ตั้งต้นแต่เลือกฝ้ายก่อนจะกรอ.

บทว่า **กนฺติตสุตฺตํ** ความว่า กรอด้ายเชิงชายให้ควบกันเป็นต้น หรือกรอด้ายที่เขากรอไว้ไม่ดีใหม่. บทที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๓ จบ.

สิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

ในบทว่า **ยาคุ วา** เป็นต้น พึงทราบว่า เป็นทุกกฏ โดยนับประโยคในทุก ๆ ประโยค ตั้งต้นแต่การบดข้าวสารเป็นต้น. ในข้าวต้มและข้าวสวย พึงทราบว่า เป็นปาจิตตีย์มากตัว โดยการนับภาชนะ, ในของควรเคี้ยวเป็นต้น เป็นปาจิตตีย์มากตัว โดยการนับชนิดของ.

บทว่า **ยาคุปาเน** มีความว่า เมื่อพวกชาวบ้านกำลังปรุงข้าวต้มน้ำ หรือสังฆภัตเพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ ภิกษุณีหุงต้มโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยสมทบเข้าร่วมกับชาวบ้านเหล่านั้น ไม่เป็นอาบัติ. ภิกษุณีเป็นเพื่อนในการบูชาพระเจดีย์ บูชาของหอมเป็นต้น ควรอยู่.

สองบทว่า **อตฺตโน เวยฺยาวจฺจกรสฺส** มีความว่า ถ้าแม้นว่ามารดาและบิดามาหา, ภิกษุณีจะวานให้ท่านทำของอย่างใดอย่างหนึ่งให้ เป็นพัด หรือด้ามไม่กวาดก็ได้ ตั้งไว้ในฐานะแห่งไวยาจักรก่อนแล้วหุงต้มโภชนะอย่างมใดอย่างหนึ่งใด ควรอยู่. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น. สมุฏฐานเป็นต้น เป็นเช่นเดียวกับสิกขาบทที่ ๓ ทั้งนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๔ จบ.

สิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **อสติ อนฺตราเย** ได้แก่ เมื่อไม่มีอันตราย ๑๐ อย่าง. ภิกษุณีทอดธุระแล้ว ภายหลังจึงวินิจฉัย ชื่อว่า ต้องอาบัติก่อนแล้วจึงวินิจฉัย.

สองบทว่า **ปริเยสิตฺวา น ลภติ** มีความว่า ไม่ได้ภิกษุณีทั้งหลายผู้ร่วมมือ. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เป็นอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศล เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๕ จบ.

สิกขาบทที่ ๖

คำทั้งหมดในสิกขาบทที่ ๖ บัณฑิตพึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในอาคาริกสิกขาบท ในนัคควรรคนั่นแล. แต่มีความแปลกกันอย่างนี้ :- อาคาริกสิกขาบทนั้น มีสมุฏฐาน ๖ สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เพราะท่านกล่าวว่า " ด้วยมือของตนเอง " เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๖ จบ.

สิกขาบทที่ ๗

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ปุนปริยาเย** แปลว่า คราวต่อไป.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า พวกโจรลักจีวรที่มีราคาแพง ซึ่งภิกษุณีเปลื้องออกจากกาย เก็บไว้ดีแล้วไป, ในอันตรายเห็นปานนี้ ไม่เป็นอาบัติ แก่ภิกษุณีผู้นุ่งไม่สละ. คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับวาจา ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา เป็นโนสัญญ-วิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๗ จบ.

สิกขาบทที่ ๘

วินิจฉัยย ในสิกขาบทที่ ๘ พึงทราบดังนี้ :

บทว่า **อนิสฺสชฺชิตฺวา** มีความว่า ไม่มอบให้เพื่อประโยชน์แก่การรักษา คือ ไม่มอบหมายอย่างนี้ว่า " พึงช่วยกันรักษาดูแลห้องที่อยู่นี้ให้ด้วย " ดังนี้.

สองบทว่า **ปริเยสิตฺวา น ลภติ** คือ ไม่ได้ผู้ดูแลรักษา.

บทว่า **คิลานาย** คือ ไม่สามารถจะพูดได้.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า เมื่อแว่นแคว้นแตกทะลาย พวกภิกษุณีทั้งหลาย ทิ้งอาวาสแล้วหนีไป, ในอันตรายเห็นปานนี้ ไม่เป็นอาบัติ. บทที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น. สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเช่นกับสิกขาบทถัดไปนั่นแล.

สิกขาบทที่ ๘ จบ.

สิกขาบทที่ ๙

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๙ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **พาหิรกํ อนตฺถสํหิตํ** ได้แก่ (ศิลปวิทยาการ) ทำลายผู้อื่น มีชนิดเช่นศิลปะเนื่องด้วยช้าง ม้า รถ ธนู และดาบ กับมนต์อาถรรพณ์ มนต์ฝังหุ่น มนต์ทำให้มีอำนาจ มนต์ทำให้ผอมแห้ง และวิชาประกอบยาพิษเป็นต้น.

บทว่า **ปริตฺตํ** ได้แก่ (วิชาป้องกันตัว) มีชนิดเช่นวิชาป้องกันพวกยักษ์ และป้องกันพวกนาค (งู) เป็นต้น แม้ทุกอย่าง ย่อมสมควร. บทที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปทโสธรรมสิกขาบท เกิดขึ้นทางวาจา ๑ ทางวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๙ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **วาเจยฺย** แปลว่า พึงสอน (นี้) แปลกกัน. บทที่เหลือพร้อมด้วยสมุฏฐาน เป็นต้น พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๙ ทั้งนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

จิตตาคารวรรคที่ ๕ จบ.

ปาจิตตีย์ อารามวรรคที่ ๖

สิกขาบทที่ ๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งอารามวรรค พึงทราบดังนี้ :-

ในคำว่า **ปริกฺเขปํ อติกฺกมนฺติยา อุปจารํ โอกฺกมนฺติยา** นี้ พึงทราบว่า เป็นทุกกฏในย่างเท้าที่ ๑ เป็นปาจิตตีย์ในย่างเท้าที่ ๒.

บทว่า **สีสานุโลกิกา** มีความว่า ภิกษุณีตามเข้าไปคอยดูศีรษะแห่งพวกภิกษุณีผู้เข้าไปก่อน ไม่เป็นอาบัติ. พวกภิกษุณีเข้าไปในที่ใดก่อน กระทำกิจมีการสาธยายยและไหว้พระเจดีย์เป็นต้น จะเข้าไปด้วยตั้งใจว่า "เราจะไปสู่สำนักแห่งภิกษุณีพวกนั้น ในที่นั้น" ควรอยู่.

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า ภิกษุณีถูกอันตรายบางอย่างเบียดเบียน. ในอันตรายเห็นปานนี้ จะเข้าไป ก็ควร. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑ จบ.

สิกขาบทที่ ๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **อายสฺมา กปฺปิตโก** คือ ท่านผู้มีอายุนี้ เป็นพระเถระอยู่ภายในจำนวนภิกษุชฎิลพันรูป.

บทว่า **สํหริ** คือ ให้แพร่งพรายแล้ว (ได้นำไปบอก).

บทว่า **สํหโต** คือ ท่านพระอุบาลีให้แพร่งพรายแล้ว (นำไปบอก).

บทว่า **กสาวโฏ** แปลว่า ช่างกัลบก. พวกภิกษุณีกล่าวหมายเอาผู้ที่นุ่งผ้าย้อมน้ำฝาด กระทำการงาน. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อนุสาสนีปุเรกฺขาย** มีความว่า ภิกษุณีดำรงอยู่ในฝ่ายแห่งการพร่ำสอนกล่าวโดยนัยเป็นต้นว่า " แม้เดี๋ยวนี้ เธอก็เป็นคนโง่ไม่ฉลาด " ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น. สมุฏฐานเป็นต้นก็เป็นเช่นกับสิกขาบทถัดไปนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๓ จบ.

สิกขาบทที่ ๔

คำทั้งหมดในสิกขาบทที่ ๔ ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้มีสมุฏฐาน ๔ เกิดขึ้นทางกาย ๑ ทางกายกับวาจา ๑ ทางกายกับจิต ๑ ทางกาย วาจากับจิต ๑ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา เพราะเป็นอาบัติแก่ภิกษุณี ผู้รับนิมนต์แล้ว ไม่บอกกล่าวก่อนฉันก็มี เป็นกิริยา เพราะเป็นอาบัติ แก่ภิกษุณีผู้ห้ามภัตแล้ว ให้ทำโภชนะให้เป็นกัปปิยะบ้าง ไม่ให้ทำบ้าง ฉันก็มี เป็นโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๔ จบ.

สิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

ความหวงแหนตระกูล ชื่อว่า ความตระหนี่ตระกูล. ความตระหนี่ตระกูลมีแก่ภิกษุณีนั้น; เหตุนั้น ภิกษุณีนั้น จึงชื่อว่า ผู้มีความตระหนี่ตระกูล. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าเป็นคนตระหนี่ตระกูล เพราะอรรถว่า ประพฤติตัวเป็นคนหวงแหนสกุล.

สองบทว่า **กุลสฺส อวณฺณํ** ได้แก่ กล่าวโทษว่า " ตระกูลนั้น ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส. "

สองบทว่า **ภิกฺขุนีนํ อวณฺณํ** ได้แก่ กล่าวโทษของพวกภิกษุณี ว่า " พวกภิกษุณี เป็นผู้ทุศีล มีธรรมลามก. "

สองบทว่า **สนฺตํ เยว อาทีนวํ** ได้แก่ บอกโทษมิใช่คุณที่มีอยู่ของตระกูล หรือของพวกภิกษุณี. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๕ จบ.

สิกขาบทที่ ๖

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๖ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **โอวาทาย** คือ เพื่อประโยชน์แก่ครุธรรม.

บทว่า **สํวาสาย** คือ เพื่อประโยชน์แก่การถามอุโบสถและปวารณา. นี้ความย่อในสิกขาบทนี้. ส่วนความพิสดาร ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในวรรณนาแห่งภิกขุโนวาทกสิกขาบทนั่นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยาโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๖ จบ.

สิกขาบทที่ ๗

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ปริเยสิตฺวา น ลภติ** คือ (แสวงหาแล้ว) ไม่ได้ภิกษุณี. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น. ความพิสดารแห่งสิกขาบทแม้นี้ ก็ได้กล่าวไว้แล้วในภิกขุโนวาทกสิกขาบทเหมือนกัน.

สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เป็นอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๗ จบ.

สิกขาบทที่ ๘.

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ พึงทราบดังนี้ :-

ด้วยคำว่า **เอกกมฺมํ** เป็นต้น พระผู้มีพระภาคตรัสหมายถึงอุโบสถแลปวารณาเท่านั้น. คำที่เหลืออ ตื้นทั้งนั้น. ความพิสดารแห่งสิกขาบทแม้นี้ ก็ได้กล่าวไว้แล้ว ในภิกขุโนวาทกสิกขาบทเหมือนกัน.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิกสิกขาบท เป็นอกิริยา สัญญวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๘ จบ.

สิกขาบทที่ ๙

คำทั้งหมดในสิกขาบทที่ ๙ ตื้นทั้งนั้น. ความพิสดารแห่งสิกขาบทแม้นี้ก็ได้กล่าวไว้แล้ว ในภิกขุโนวาทกสิกขาบทเหมือนกัน. สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เป็นอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๙ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ปสาเข** ได้แก่ ในกายท่อนล่าง. จริงอยู่ กายท่อนล่างท่านเรียกว่า **ปสาขะ** เพราะเหตุว่า ต้นขาทั้ง ๒ แยกออกไปจากกายท่อนล่างนั้น ดุจกิ่งแห่งต้นไม้แยกจากต้นไม้ ฉะนั้น.

ในบทว่า **ภินฺท** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าภิกษุณีสั่งทุกอย่างว่า " จงบ่ง จงผ่า " และอุบาสกนั้นทำตามสั่งอย่างนั้น, ภิกษุณีต้องอาณัตติทุกกฏ (ทุกกฏเพราะสั่ง) ๖ ตัว และปาจิตตีย์ ๖ ตัว. ถ้าแม้นว่า ภิกษุณีสั่งอย่างนี้ว่า " อุบาสก ! กิจอย่างใดอย่างหนึ่งที่ควรทำในกายท่อนล่างนี้, ท่านจงกระทำกิจนั้นทั้งหมด. " และอุบาสกนั้น ทำกิจมีการบ่งเป็นต้น แม้ทั้งหมด. เป็นอาบัติ ๑๒ ตัว คือ เป็น

ทุกกฏ ๖ ตัว ปาจิตตีย์ ๖ ตัว เพราะคำพูดคำเดียว. แต่ถ้าภิกษุณีพูดเพียงอย่างเดียว ในบรรดากิจมีการบ่งเป็นต้นแล้ว สั่งว่า " จงทกกิจนี้ " และอุบาสกนั้น ทำกิจทั้งหมด เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะการทำกิจที่สั่งเท่านั้น, ในกิจที่เหลือไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

อารามวรรคที่ ๖ จบ.

ปาจิตตีย์ คัพภินีวรรคที่ ๗

สิกขาบทที่ ๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งคัพภินีวรรค พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อาปนฺนสตฺตา** ได้แก่ สตรีผู้มีบุตรเข้ามาเกิดยังท้อง.

สิกขาบทที่ ๑ จบ.

สิกขาบทที่ ๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๒ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ปายนฺตึ** ได้แก่ สตรีผู้ยังทารกให้ดื่มน้ำนมอยู่.

สองบทว่า **มาตา วา โหติ** มีความว่า เป็นมารดาก็ดี เป็นนางนมก็ดี แห่งทารกผู้ซึ่งยังดื่มน้ำนม. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น. แม้ทั้ง ๒ สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **สิกฺขาสมฺมตึ ทาตุํ** มีความว่า ถามว่า "เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคจึงทรงประทานให้สงฆ์ ให้สิกขาสมมติ."

แก้ว่า " ทรงทำในพระหฤทัยว่า ' ธรรมดามาตุคาม เป็นคนโลเล, ยังไม่ได้ศึกษาในธรรม ๖ ข้อ ถึง ๒ ปี จะบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ได้ลำบาก, แต่ครั้นได้ศึกษาแล้ว จักไม่ลำบากในภายหลัง คือ จักช่วยตัวได้ (จักยังสิกขาบท ๖ ข้อให้สำเร็จได้), จึงได้ทรงประทานให้สงฆ์ให้สิกขาสมมติ. "

ข้อว่า **ปาณาติปาตา เวรมณี เทฺว วสฺสานิ อวีติกฺกมสมาทานํ สมาทิยามิ** มีความว่า สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่าเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วงไป นั้นใด, ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วงไปนั้น ให้เป็นการสมาทานมั่น ไม่ล่วงละเมิดตลอด ๒ ปี. ในสิกขาบททั้งปวง ก็นัยนี้. สิกขาบททั้ง ๖ ข้อนี้ ภิกษุณีสงฆ์พึงให้เหมือนกันแก่สตรี (สามเณรี) ผู้บวชมาแล้วถึง ๖๐ พรรษา. นางสิกขมานาผู้ยังไม่ได้ศึกษาในสิกขา ๖ ข้อนี้ ไม่พึงให้อุปสมบท.

สิกขาบทที่ ๓ จบ.

สิกขาบทที่ ๔

คำทั้งหมดในสิกขาบทที่ ๔ ตื้นทั้งนั้น. แต่ถ้าว่า สิกขาสมมติเป็นอันภิกษุณีสงฆ์ยังไม่ได้ให้มาก่อน, พึงให้แม้ในโรงอุปสมบทนั่นแล. สิกขมานาทั้ง ๒ นี้ ชื่อว่า มหาสิกขมานา.

สิกขาบทที่ ๔ จบ.

สิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

เมื่อภิกษุณียังสิกขมานาผู้มีอายุหย่อนกว่า ๑๒ ปี ให้บวช ด้วยความสำคัญว่ามีอายุครบ ไม่เป็นอาบัติ แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น สิกขมานานั้นก็ไม่เป็นอุปสัมบันเลย. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทที่ ๕ จบ.

สิกขาบทที่ ๖

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๖ พึงทราบดังนี้ :-

ภิกษุณีสงฆ์ จะให้สิกขาสมมติแก่หญิงคฤหัสถ์ ผู้มีอายุ ๑๐ ปี แล้วให้เธอผู้มีอายุครบ ๑๒ ปีบริบูรณ์อุปสมบท ควรอยู่.

สิกขาบทที่ ๖ จบ.

สิกขาบทที่ ๗

คำทั้งหมด ในสิกขาบทที่ ๗ ตื้นทั้งนั้น. แม้สมุฏฐานเป็นต้นในทุกสิกขาบท มีสิกขาบทที่ ๓ เป็นต้น ก็เป็นเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๒ นั่นแล. แต่มีความแปลกกันอย่างนี้ :- ในสิกขาบทใดมีสมมติ, ในสิกขาบทนั้น เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา.

สิกขาบทที่ ๗ จบ.

สิกขาบทที่ ๘

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๘ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **น อนุคฺคณฺหาเปยฺย** มีความว่า ไม่ยังผู้อื่นให้อนุเคราะห์ด้วยอุเทสเป็นต้นอย่างนี้ว่า "แม่เจ้า ! ท่านจงให้อุเทสเป็นต้นแก่ภิกษุณีนี้."

บทว่า **ปริเยสิตฺวา** ได้แก่ แสวงหาภิกษุณีอื่นแล้วไม่ได้. เป็นผู้อาพาธเสียเอง ไม่สามารถจะให้อุเทสเป็นต้นได้, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุณีนั้น. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เป็นอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๘ จบ.

สิกขาบทที่ ๙

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๙ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **น อุปฏฺฐเหยฺย** มีความว่า ไม่บำรุงด้วยกิจที่ควรทำนั้น ๆ อย่างนี้ คือ ด้วยจุณ ด้วยดินเหนียว ด้วยไม้สีฟัน ด้วยน้ำล้างหน้า. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิกสิกขาบท เป็นอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๙ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **เนว วูปกาเสยฺย** ได้แก่ ไม่พาเอาสหชีวินีไป.

บทว่า **น วูปกาสาเปยฺย** ได้แก่ ไม่สั่งภิกษุณีอื่นว่า "แม่เจ้า ! ขอจงพาภิกษุณีนี้ไป." คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เป็นอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๑๐ จบ.

คัพภินีวรรคที่ ๗ จบ.

ปาจิตตีย์ กุมารีภูตวรรคที่ ๘

สิกขาบทที่ ๑-๒-๓

สิกขาบทที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ แห่งกุมารีภูตวรรค เช่นเดียวกับคิหิคตสิกขาบททั้ง ๓ นั่นเอง. ก็มหาสิกขมานา ๒ รูปก่อนเขาทั้งหมด บัณฑิตพึงทราบว่า มีอายุล่วง ๒๐ ปีแล้ว, มหาสิกขมานาเหล่านั้นจะเป็นสตรีคฤหัสถ์ (เคยมีสามีแล้ว) หรือมิใช่สตรีคฤหัสถ์ก็ตามที สงฆ์ควรเรียกว่า "สิกขมานา" เหมือนกัน ในสมมติกรรมเป็นต้น. ไม่ควรเรียกว่า คิหิคตา หรือว่า กุมารีภูตา. ภิกษุณีสงฆ์พึงให้สิกขาสมมติแก่สตรีคฤหัสถ์ในเวลาที่อายุ ๑๐ ปี แล้วทำการอุปสมบทในเวลาที่อายุ ๑๒ ปี. ให้ในเวลามีอายุ ๑๑ ปี แล้วทำอุปสมบทในเวลามีอายุ ๑๓ ปี. ให้สมมติในเวลามีอายุ ๑๒ ปี ๑๓ ปี ๑๔ ปี ๑๕ ปี ๑๖ ปี ๑๗ ปี และ ๑๘ ปี. แล้วพึงกระทำการอุปสมบทในเวลามีอายุ ๑๔-๑๕-๑๖ ๑๗-๑๘-๑๙-๒๐ ปี. ก็แล ตั้งแต่เวลามีอายุ ๑๘ ปีขึ้นไป สตรีคฤหัสถ์นี้ จะเรียกว่า คิหิคตาบ้าง ว่า กุมารีภูตาบ้าง ก็ได้. แต่สตรีผู้เป็นกุมารีภูตา ไม่ควรเรียกว่า คิหิคตา ควรเรียกว่า กุมารีภูตาเท่านั้น. ฝ่ายมหาสิกขมานา จะเรียกว่า คิหิคตาบ้าง ก็ไม่ควร. จะเรียกว่ากุมารีภูตาบ้าง ก็ไม่ควร. แม้ทั้ง ๓ นาง ควรเรียกว่า สิกขมานาด้วยอำนาจการให้สิกขาสมมติ.

สิกขาบทที่ ๓ จบ.

สิกขาบทที่ ๔-๕-๖

คำทั้งหมดในสิกขาบทที่ ๔ ที่ ๕ และที่ ๖ ตื้นทั้งนั้น. ทุกสิกขาบท มีสมุฏฐาน ๓. สิกขาบทที่ ๔ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๕ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล. ส่วนว่า คำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในสิกขาบทที่ ๕ นี้ว่า **สงฺเฆน ปริจฺฉินฺทิตพฺพา** มีใจความว่า " อันสงฆ์พึงพิจารณาดู. "

สิกขาบทที่ ๖ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนาแล. แต่คำที่ตรัสไว้ในสิกขาบทที่ ๖ นี้ว่า **ปริจฺฉินฺทิตฺวา** มีใจความว่า " ได้พิจารณาดูแล้ว. "

สิกขาบทที่ ๖ จบ.

สิกขาบทที่ ๗

คำทั้งหมดในสิกขาบทที่ ๗ ตื้นทั้งนั้น. สิกขาบทนี้ มีการทอดธุระเป็นสมุฏฐาน เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา แล.

สิกขาบทที่ ๗ จบ.

สิกขาบทที่ ๘

คำทั้งหมดแม้ในสิกขาบทที่ ๘ ก็ตื้นทั้งนั้น. สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเช่นเดียวกับสิกขาบทถัดไปนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๘ จบ.

สิกขาบทที่ ๙

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๙ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **โสกวสํ** มีความว่า นางสิกขมานาใด ทำการนัดหมายแล้วไม่ไป (ตามนัด) ยังความโศกให้เข้าไปภายในใจของพวกบุรุษ; เพราะฉะนั้น สิกขมานานั้น จึงชื่อว่า ผู้ยังชายให้ระทมโศก. บวชให้สิกขมานาผู้ยังชายให้ระทมโศกนั้น. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ว่า " ที่ชื่อว่า ผู้ยังชายให้ระทมโศก คือ ก่อทุกข์ให้เกิดแก่ชายอื่น. "

อีกอย่างหนึ่ง นางสิกขมานาแม้นี้ เมื่อไม่ได้สมาคมกับบุรุษย่อมเข้าสู่ความโศกเศร้าเสียเอง ดุจหญิงเจ้าของเรื่องเข้าสู่เรือนฉะนั้น. นางสิกขมานา เข้าสู่ความโศกใด ด้วยอาการอย่างนี้ ความโศกนั้นเป็นที่อยู่แห่งสิกขมานานั้น; เหตุนั้น สิกขมานานั้น จึงชื่อว่า มีความโศกเป็นที่อยู่. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า " ย่อมนำความโศกมา. "

บทว่า **อชานนฺตี** ได้แก่ ไม่รู้ว่า " ผู้นี้ เป็นเช่นนี้. " คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๙ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๐

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อนาปุจฺฉา** แปลว่า ไม่บอกกล่าว. พวกภิกษุณีควรบอกกล่าว ๒ ครั้ง คือ ในคราวบรรพชาครั้ง ๑ ในคราวอุปสมบทครั้ง ๑. แต่พวกภิกษุแม้เมื่อบอกกล่าวคราวเดียว ก็ควร.

บทว่า **อชานนฺตี** ได้แก่ ไม่รู้ว่ามารดาเป็นต้น ยังมีอยู่. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานที่สำคัญไม่ซ้ำก่อน ๔ สมุฏฐาน เกิดขึ้นทางวาจา ๑ ทางกายกับวาจา ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑. คือ อย่างไร ? คือภิกษุณีนั่งในขัณฑสีมา ด้วยกิจที่ควรทำบางอย่างนั่นแล ในกรรมมีอัพภานกรรมเป็นต้น กล่าวว่า " พวกท่านจงเรียกสิกขมานามา, พวกเราจักให้เธออุปสมบท ในขัณฑสีมานี้แหละ " แล้วอุปสมบทให้, อย่างนี้ชื่อว่า เกิดขึ้นทางวาจา ๑. เมื่อภิกษุณีกล่าวตั้งแต่สำนักที่อยู่ว่า " เราจักให้อุปสมบท " แล้วเดินไปยังขัณฑสีมา ชื่อว่า เกิดขึ้นทางกายกับวาจา ๑. เมื่อภิกษุณีไม่รู้เลย

ว่าเป็นข้อที่ทรงบัญญัติห้ามไว้ ทำการล่วงละเมิด ในฐานะทั้ง ๒ ชื่อว่า เกิดขึ้นทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑. เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา เพราะไม่ให้ขออนุญาตก่อนแล้วให้อุปสมบท เป็นโน-สัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๑ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ปริวาสิยฉนฺททาเนน** คือ โดยให้ฉันทะค้าง. ในคำว่า การให้ฉันทะค้างนั้น การค้างมี ๔ อย่าง คือ ค้างโดยที่ประชุม ๑ ค้างโดยราตรี ๑ ค้างโดยฉันทะ ๑ ค้างโดยอัธยาศัย ๑.

ที่ชื่อว่า ค้างโดยที่ประชุม คือ พวกภิกษุกำลังประชุมกันด้วยกรณียกิจบางอย่าง. คราวนั้น เมฆฝนตั้งเค้าขึ้นก็ดี ถูกเขาทำการขับไล่ก็ดี พวกชาวบ้านมามุงดูกันก็ดี, ภิกษุทั้งหลาย ยังไม่ทันสละฉันทะเลย พากันลุกไปโดยอ้างว่า "ไม่ใช่โอกาส, พวกเราจงไปที่อื่นเถอะ." นี้ชื่อว่า ค้างโดยที่ประชุม. ก็การค้างโดยที่ประชุม ควรจะทำกรรมได้ เพราะภิกษุทั้งหลาย ยังไม่ได้สละฉันทะ แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น ตกกลางคืนพวกภิกษุประชุมกันอีก ด้วยตั้งใจว่า "พวกเราจักทำกรรม มีอุโบสถเป็นต้น" จึงเชื้อเชิญภิกษุรูปหนึ่ง ด้วยตั้งใจ

ว่า " จักฟังธรรมจนกว่าภิกษุจะมาประชุมกันทั้งหมด. " เมื่อภิกษุนั้นกำลังแสดงธรรมกถาอยู่นั่นแหละ อรุณขึ้นเสีย. ถ้าพวกภิกษุนั่งประชุมกันด้วยตั้งใจว่า " จักทำจาตุทฺทสีอุโบสถ, " แล้วทำด้วยตกลงกันว่า " ปัณณรสีอุโบสถ " ก็ได้. ถ้านั่งประชุมกันเพื่อทำปัณณรสีอุโบสถ, วันแรมค่ำ ๑ ไม่ใช่วันอุโบสถ, จะทำอุโบสถ ไม่ควร. แต่จะทำสังฆกิจอย่างอื่น ควรอยู่. นี้ชื่อว่า ค้างโดยราตรี.

พวกภิกษุประชุมกันอีก ด้วยตั้งใจว่า " จักทำสังฆกรรม มีอัพภานเป็นต้นบางอย่างนั่นแล. " ในภิกษุเหล่านั้น ภิกษุรูปหนึ่งเป็นนักโหราศาสตร์ กล่าวอย่างนี้ว่า " วันนี้ ฤกษ์ร้าย (แข็ง) (ฤกษ์ทารุณ), พวกท่านจงอย่าทำกรรมนี้. " ภิกษุพวกนั้นสละฉันทะตามคำของภิกษุนั้นแล้ว ยังนั่งประชุมกันอยู่อย่างนั้นแหละ. ทีนั้น ภิกษุรูปอื่นมาพูดขึ้นว่า " ประโยชน์ย่อมล่วงเลยคนโง่ที่มัวถือฤกษ์ยามอยู่ " แล้วกล่าวว่า " พวกท่านจะทำอะไรด้วยดาวฤกษ์. " นี้ชื่อว่า ค้างโดยฉันทะ และค้างโดยอัธยาศัย. ในการค้างนั่น จะไม่นำฉันทะและปาริสุทธิมาใหม่ทำกรรม ย่อมไม่ควร.

สองบทว่า **วุฏฺฐิตาย ปริสาย** ความว่า เมื่อที่ประชุมสละฉันทะแล้วเลิกประชุมไปด้วยกายก็ดี ด้วยอาการเพียงสละฉันทะเท่านั้นก็ดี.

ข้อว่า **อนาปตฺติ อวุฏฺฐิตาย ปริสาย** มีความว่า เมื่อมีประชุมยังไม่สละฉันทะ ยังไม่เลิกประชุม ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑๑ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๒ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **อุปสฺสโย น สมฺมติ** ได้แก่ สำนักที่อยู่ไม่เพียงพอกัน. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น. สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเช่นเดียวกับสิกขาบทถัดไปนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๑๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๓ พึงทราบดังนี้ :-

สามบทว่า **เอกํ วสฺสํ เทฺว** ได้แก่ ให้สิกขมานาบวชปีละ ๒ รูป เว้นระยะ ๑ ปี. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น. แม้สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วนั่นแล.

สิกขาบทที่ ๑๓ จบ.

กุมารีภูตวรรคที่ ๘ จบ.

ปาจิตตีย์ ฉัตตวรรคที่ ๔

สิกขาบทที่ ๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑ แห่งฉัตตวรรค[๒] พึงทราบดังนี้ :-

ข้อว่า **สกึปิ ธาเรติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** มีความว่า ในการเดินทาง ภิกษุณีกั้นร่มและสวมรองเท้า แม้ตลอดวันโดยประโยคเดียวเท่านั้น ก็เป็นอาบัติเพียงตัวเดียว. ถ้าไปถึงที่มีเปือกตมเป็นต้น ถอดรองเท้าแล้ว กั้นแต่ร่มอย่างเดียวเดินไป เป็นทุกกฏ. ถ้าแม้ว่า เห็นกอไม้เป็นต้น หุบร่มเสียแล้ว สวมแต่รองเท้าเดินไป เป็นทุกกฏเหมือนกัน. ถ้าหุบร่มแล้วก็ดี ถอดรองเท้าแล้วก็ดี กลับกั้นร่มและสวมรองเท้าอีก เป็นปาจิตตีย์. พึงทราบอาบัติมากตัวด้วยการนับประโยคอย่างนี้. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยาโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑ จบ

๑-๒. บาลีเป็น ฉัตตุปาหนวรรค.

สิกขาบทที่ ๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๒ พึงทราบดังนี้ :-

แม้ในคำว่า **ยาเนน ยายติ** นี้ ก็พึงทราบว่า เป็นอาบัติหลายตัว ด้วยการนับประโยคของภิกษุณีผู้ลง ๆ ขึ้น ๆ (ผู้ขึ้นลงบ่อย ๆ). บทที่เหลือ มีนัยกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๑ ทั้งนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๓

วินิจฉัยย ในสิกขาบทที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **วิปฺปกิรึสุ** คือ พวงแก้ว[๑]มณีเครื่องประดับเอว ตกเรี่ยรายลง. แม้ในสิกขาบทนี้ ก็พึงทราบว่า เป็นอาบัติมากตัว ด้วยการนับประโยคของภิกษุณีผู้ถอดแล้วใช้. สมุฏฐานเป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วเหมือนกัน. ในสิกขาบทนี้ เป็นอกุศลจิตอย่างเดียว แล.

สิกขาบทที่ ๓ จบ.

๑. ปาฐะ โยชนา ๒/๑๖๑ เป็น มณโย.

สิกขาบทที่ ๔

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

บรรดาเครื่องประดับ มีเครื่องประดับศีรษะเป็นต้น ภิกษุณีใช้เครื่องประดับชนิดใด ๆ, พึงทราบว่า เป็นอาบัติมากตัว โดยนับวัตถุด้วยอำนาจแห่งเครื่องประดับนั้น ๆ. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๓ นั่นแล.

สิกขาบทที่ ๔ จบ.

สิกขาบทที่ ๕

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **คนฺธวณฺณเกน** คือด้วยเครื่องหอมและเครื่องประเทืองผิว. คำที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น. สมุฏฐานเป็นต้นก็เป็นเช่นเดียวกับสิกขาบทที่ ๓ ทั้งนั้นแล.

สิกขาบทที่ ๕ จบ.

สิกขาบทที่ ๖

คำทั้งหมดในสิกขาบทที่ ๖ เป็นเช่นเดียวกันกับคำที่กล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๕ นั้นแล.

สิกขาบทที่ ๖ จบ.

สิกขาบทที่ ๗

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๗ พึงทราบดังนี้ :-

ในคำว่า **อุมฺมทฺทาเปติ อาปาตฺติ ปาจิตฺติยสฺส** นี้ มีวินิจฉัยว่า ในการบีบนวดไม่ปล่อยมือ เป็นอาบัติเพียงตัวเดียว. ในการบีบนวดปล่อยมือ ๆ เป็นอาบัติมากตัว โดยการนับประโยค. แม้ในการขยำก็นัยนี้นั่นแล.

บทว่า **คิลานาย** ได้แก่ มีอาพาธ โดยที่สุดแม้ด้วยความเมื่อยล้าในการเดินทาง.

บทว่า **อาปทาสุ** ได้แก่ ในอันตรายมีร่างกายสั่นเทา เพราะความกลัวพวกโจรเป็นต้น. คำที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น. สมุฏฐานเป็นต้นเป็นเช่นเดียวกันกับสิกขาบทที่ ๓ นั้นแล.

สิกขาบทที่ ๗ จบ.

สิกขาบทที่ ๘-๙-๑๐

ใน ๓ สิกขาบท มีสิกขาบทที่ ๘ เป็นต้น. คำว่า **สิกฺขมานาย สามเณริยา คิหินิยา** นี้เท่านั้นทำให้ต่างกัน. คำที่เหลือ เหมือนกันกับคำที่กล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๗ นั้นแล.

สิกขาบทที่ ๘-๙-๑๐ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๑

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๑ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ภิกฺขุสฺส ปุรโต** คือ ตรงหน้าจัง ๆ. ก็คำนี้บัณฑิตพึงทราบว่า ท่านกล่าวหมายเอาอุปจาร (ที่ใกล้โดยรอบ ๑๒ ศอก), คำที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เกิดขึ้นทางกายกับวาจา ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นทั้งกิริยาทั้งอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑๑ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๒

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๒ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อโนกาสกตํ** ได้แก่ ผู้ที่ตนยังมิได้ทำการขอโอกาส อย่างนี้ว่า "ดิฉันจักถามในสถานที่โน้น." ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "บทว่า ผู้ที่ตนยังมิได้ขอโอกาส คือ ตนยังไม่ได้บอกกล่าว."

บทว่า **อนุทฺทิสฺส** มีความว่า ไม่กำหนดอย่างนี้ว่า "ดิฉันจักถามในฐานะชื่อโน้น" กล่าวอย่างนี้อย่างเดียวว่า "ดิฉันจะถามข้อที่ควรถาม ซึ่งมีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า!" คำที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปทโสธรรมสิกขาบท เกิดขึ้นทางวาจา ๑ ทางวาจากับจิต ๑ เป็นทั้งกริยาทั้งอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑๒ จบ.

สิกขาบทที่ ๑๓

วินิจฉัย ในสิกขาบทที่ ๑๑ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ปริกฺเขปํ อติกฺกมนฺติยา** คือ เมื่อก้าวไปด้วยเท้าแรก เป็นทุกกฏ เมื่อก้าวไปด้วยเท้าที่ ๒ เป็นปาจิตตีย์. แม้ในอุปจาร ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ในคำว่า **อจฺฉินฺนจีวริกาย** เป็นต้น จีวร คือ ผ้ารัดถันนั่นแล บัณฑิตพึงทราบว่า "จีวร."

บทว่า **อาปทาสุ** มีความว่า ผ้ารัดถันมีค่ามาก เมื่อภิกษุณีห่มเดินไป อันตรายจะเกิดขึ้นได้, ไม่เป็นอาบัติในอันตรายเช่นนี้. คำที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจเอฬกโลมสิกขาบท เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

สิกขาบทที่ ๑๓ จบ.

ฉัตตวรรคที่ ๔ จบ.

บทสรูปธรรม คือปาจิตตีย์

ในคำว่า **อุทฺทิฏฺฐา โข อยฺยาโย ฉสฺสฏฺฐิสตา ปาจิตฺติยา ธมฺมา** นี้ พึงทราบว่า สิกขาบท ๑๘๘ ทั้งหมดด้วยกัน คือ สิกขาบทในขุททกะของพวกภิกษุณี ๙๖ สิกขาบท ของพวกภิกษุ ๙๒ สิกขาบท, ชักออกจากสิกขาบท ๑๘๘ นั้นเสีย ๒๒ สิกขาบทนี้ คือ ภิกขุนีวรรค ทั้งสิ้น (๑๐ สิกขาบท) ปรัมปรโภชนสิกขาบท ๑ อนติริตตโภชนสิกขาบท ๑ อนติริตเตนอภิหัฏฐุมปวารณสิกขาบท ๑ ปณีตโภชนวิญญัติสิกขาบท ๑ อเจลกสิกขาบท ๑ ทุฏฐุลลปฏิจฉาทนสิกขาบท ๑ อูนวีสติวัสสูปสัมปาทนสิกขาบท ๑ สิกขาบทว่าด้วยการชักชวนกันเดินทางไกลกับมาตุคาม ๑ ราชันเตปุรัปปเวสนสิกขาบท ๑ สิกขาบทว่าด้วยการไม่บอกลาภิกษุที่มีอยู่เข้าบ้านในเวลาวิกาล ๑ มีสีทนสิกขาบท ๑ วัสสิกสาฏิกสิกขาบท ๑ เหลืออีก ๑๖๖ สิกขาบท เป็นอันข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้ว ตามแนวทางแห่งปาฏิโมกขุทเทส. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคีติกาจารย์ จึงกล่าวว่า **อุทฺทิฏฺฐา โข อยฺยาโย ฉสฺสฏฺฐิสตา ปาจิตฺติยา ธมฺมา ฯ เป ฯ เอวเมตํ ธารยามิ** ดังนี้.

[วินิจฉัยสมุฏฐานเป็นต้นโดยย่อ]

ในขุททกวรรณนาธิการนั้น มีวินิจฉัยสมุฏฐาน โดยสังเขป ดังต่อไปนี้ :-

๑๐ สิกขาบทเหล่านี้ คือ คิรัคคสมัชชสิกขาบท ๑ จิตตาคาร-สิกขาบท ๑ สังฆาณีสิกขาบท ๑ อิตถาลังการสิกขาบท ๑ คันธวัณณก-สิกขาบท ๑ วาสิตกปิญญากสิกขาบท ๑ การใช้ภิกษุณีเป็นต้น บีบนวด ๔ สิกขาบท เป็นอจิตตกะ โลกวัชชะ.

ก็ในสิกขาบท ๑๐ เหล่านี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้ :- สิกขาบทเหล่านี้ชื่อว่าเป็นอจิตตกะ เพราะแม้เว้นจากจิตก็ยังต้อง, แต่เมื่อมีจิต ก็เป็นโลกวัชชะ เพราะจะพึงต้องด้วยอกุศลจิตเท่านั้น, สิกขาบทที่เหลือเป็นอจิตตกะ เป็นปัณณัตติวัชชะ ทั้งนั้น.

๑๙ สิกขาบทเหล่านี้ คือ โจรีวุฏฐาปนสิกขาบท ๑ คามันตร-อารามสิกขาบท ๑ ในคัพภินีวรรค ๗ สิกขาบท ตั้งแต่ต้น ในกุมารีภูต-วรรค ๕ สิกขาบท ตั้งแต่ต้น ปุริสสังสัฏฐสิกขาบท ๑ ปาริวาสิยฉันท-ทานสิกขาบท ๑ อนุวัสสวุฏฐาปนสิกขาบท ๑ เอกันตริกวุฏฐาปน-สิกขาบท ๑ เป็นสจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ, ที่เหลืออเป็นสจิตตกะโลกวัชชะ ทั้งนั้นแล.

ขุททกกัณฑวรรณนา ในภิกขุนีวิภังค์ ในอรรถกถาพระวินัย
ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

ปาฏิเทสนียวรรณนา

ธรรม ๘ เหล่าใด ชื่อ ปาฏิเทสนียะ ที่ขึ้นสู่สังคหะ
เพียงแต่โดยสังเขป ถัดลำดับพวกขุททกะมา,
วรรณนาธรรมเหล่านั้น แต่โดยสังเขปเท่านั้น
จะดำเนินต่อไปนี้.

ก็ปณีตโภชนะ มีเนยใสและน้ำมันเป็นต้นใด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้แล้วในบาลีในพวกปาฏิเทสนียะนี้, เมื่อภิกษุณีออกปากขอปณีตโภชนะ มีเนยในและน้ำมันเป็นต้นนั้นนั่นแลมาฉัน เป็นปาฏิเทสนียะ. แต่ในเนยใสเป็นต้นนอกพระบาลีทุก ๆ อย่าง เป็นทุกกฏ. คำที่เหลืออในปาฏิเทสนียะเหล่านี้ ง่ายทั้งนั้น. ก็ปาฏิเทสนียะทั้ง ๘ สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๔ เกิดขึ้น ทางกาย ๑ วาจา ๑ ทางกายกับวาจา ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ แล.

ปาฏิเทสนียวรรณนา จบ.

คาถาสรูปเสขิยาธิกรณธรรม

ก็ธรรม ๗๕ ชื่อว่า เสขิยะเหล่าใด ที่พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลายได้ยกขึ้นแสดงไว้ และธรรมเหล่าใด ชื่อสัตตาธิกรณะ ซึ่งท่านยกขึ้นแสดงไว้ถัดลำดับเสขิยะเหล่านั้นมา, อรรถวินิจฉัยธรรมคือเสขิยะและอธิกรณะเหล่านั้นอันใด ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในมหาวิภังค์, แม้ในภิกขุนีวิภังค์ ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ก็กล่าวอรรถวินิจฉัยนั้นไว้เช่นนั้นเหมือนกัน, เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่กล่าวอรรถวรรณนาธรรมเหล่านั้นไว้อีกแผนกหนึ่ง, ที่จริง อรรถวรรณนาที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในมหาวิภังค์นั้น ชื่อว่าได้กล่าวแล้ว ในภิกขุนีวิภังค์นี้เหมือนกันแล.

ภิกขุนีวิภังควรรณนา ในอรรถกถาพระวินัย
ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

อุยโยชนคาถาของท่านผู้รจนา

วรรณนาวิภังค์แห่งอุภโตปาฏิโมกข์ ที่พระชินเจ้า
ตรัสไว้นี้ จบลงแล้ว โดยหาอันตรายมิได้ ฉันใด,
ขอสรรพสัตว์ แม้ทุกหมู่เหล่า จงได้บรรลุมรรค
อันละเสียซึ่งอาสวะทั้งปวง แล้วประสบพบเห็นแต่
ความดับสนิทโดยหาอันตรายมิได้ ฉะนั้น เทอญ.